

ଜଳନ୍ଧର ରଚନାବଳୀ

ଲେଖକ:—ଜଳନ୍ଧର ଦେବ

ପ୍ରକାଶକଗଣ:—

ସ୍ୱର୍ଗୀ ଶଶୀଭୂଷଣ ଦେବ

ହରିପ୍ରସାଦ ଦେବ

ହରପ୍ରସାଦ ଦେବ

ଗିରିଜାଶଙ୍କର ଦେବ

ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀ ଦେବ

ଦେବଗଡ଼, ବାମଣ୍ଡା

୪୦/=

ମୂଲ୍ୟ ଟ. ~~୧.୫୦~~

ମୁଦ୍ରକ:—ଆଂଲୋ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରେସ
୧୧୪, ବିପିନ ବିହାରୀ ଗାଙ୍ଗୁଲି ଷ୍ଟ୍ରୀଟ୍
କଲିକତା-୧୨

ପ୍ରାପ୍ତିସ୍ଥାନ:—
ଏମ୍. ଏସ୍. ଦେବ
6/1 ଲିଣ୍ଡସେ ଷ୍ଟ୍ରୀଟ, କଲିକତା-୧୬

ସୂଚୀପତ୍ର

ପିତୃଦେବଙ୍କ ଶ୍ରୀଚରଣରେ ଉତ୍ସର୍ଗୀକୃତ

ପିତା ସ୍ୱର୍ଗଃ ପିତା ଧର୍ମଃ ପିତାହି ପରମ ତପଃ
ପିତରି ପ୍ରୀତିମାପନ୍ନେ ପ୍ରିୟନ୍ତେ ସର୍ବ ଦେବତା ।

ହେ ପିତୃଦେବ,

ଆପଣ ଓଡ଼ିଶାର ଏକ ଅନ୍ଧାରି ମୂଲକରେ ଜନ୍ମଲଭ କରି ଯେଉଁ ସାହିତ୍ୟ ଓ ପ୍ରଗତିର ବର୍ତ୍ତିକା ପ୍ରଜ୍ୱଳନ କରିଥିଲେ, ସେ ଆଲୋକରେ ଆଜି ସାରା ଓଡ଼ିଶା ଉଦ୍ଭାସିତ । ବହୁ ପୂର୍ବରୁ ଆପଣଙ୍କ ରଚନାବଳୀକୁ ପୁସ୍ତକାକାରରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ବାସନା ଥିଲେହେଁ ନାନା ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରି ନଥିଲା । ଆଜି ଆପଣଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ପ୍ରଥମଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା । ଏହାକୁ ଆପଣଙ୍କ ସ୍ମୃତି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅର୍ପଣ କରୁଛୁ । ଆଶା, ଆପଣ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଥାଇ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କୃତାର୍ଥ କରନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କ ଆଶୀର୍ବାଦକୁ ସମ୍ବଳ କରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖଣ୍ଡମାନ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ବାସନା ରହିଲା । ଇତି ।

ଆପଣଙ୍କର ସନ୍ତାନଗଣ
ସ୍ୱଃ ଶ୍ରୀ ଶଶିଭୂଷଣ ଦେବ
ହରିପ୍ରସାଦ ଦେବ
ହରପ୍ରସାଦ ଦେବ
ଗିରିଜାଶଙ୍କର ଦେବ
ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀ ଦେବ

(ଦେବଗଡ଼, ବାମଣ୍ଡା)
ଅଗଷ୍ଟ ୧୫, ୧୯୭୭

ମୁଖବନ୍ଧ

କାଳନ୍ଦୀ ଚରଣ ପାଣିଗ୍ରାହୀ

ଚଳିତ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଅବଦାନ ବିଶ୍ୱ ଇତିହାସରେ ଅତୁଳନୀୟ । ଦର୍ଶନ, ବିଜ୍ଞାନ, ସାହିତ୍ୟ, କଳା, ସ୍ଥାପତ୍ୟ ଇତ୍ୟାଦି ପ୍ରଭୃତିର ସବୁ କ୍ଷେତ୍ରରେ ହିଁ ଏହି ଶତାବ୍ଦୀ ପୃଥିବୀକୁ ଯେଉଁ ଆଲୋକରେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ କରିଛି ପୁଣି ମଣିଷ ମଣିଷ ଭିତରେ ଜାତି, ଧର୍ମ, ବର୍ଣ୍ଣ, ଭାଷା, ପୋଷାକ, ଆହାର ଇତ୍ୟାଦିର ସମସ୍ତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ଏକତ୍ୱ ବୋଧର ଯେଉଁ ଅଭୂତପୂର୍ବ ବାତାବରଣ ସୃଷ୍ଟିରେ ସହାୟକ ହୋଇ ପାରିଛି, ତାହାର ତୁଳନା ଖୋଜି ପାଇବା କଷ୍ଟକର । ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ସଙ୍ଗୀ ସବୁ ଯୁଗରେ ହି ରହି ଆସିଛି—

ସର୍ବେ ଭବନ୍ତୁ ସୁଖିନଃ ସର୍ବେ ସନ୍ତୁ ନିରାମୟାଃ
ସର୍ବେ ଭଦ୍ରାଣି ପଶ୍ୟନ୍ତୁ ମା କଶ୍ଚିତ ଦୁଃଖ ଭାଗ୍ ଭବେତ୍

ସ୍ୱର୍ଗତ ଜଳନ୍ଧର ଦେବଙ୍କ ରଚନାବଳୀରେ ଏଇ ସନାତନ ସତ୍ୟର ସନ୍ଧାନ ଅତି ନିର୍ମଳ ରୂପରେ ଫୁଟିଉଠିଛି । "ଜଳନ୍ଧର ରଚନା ବଳୀ" ହିଁ ପଦେ ପଦେ ଏହି ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେଇ ଥାଏ । ସ୍ୱୟଂ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ରାଜକୁଳୋଦ୍ଭବ ହେଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ବିଳାସ ବ୍ୟସନରୁ ଦୂରରେ ରହି ପୁଣି ନିଜ ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି ପରିବାର ବର୍ଗ ସମେତ ଜନତା ଜନାର୍ଦ୍ଦନ ସହିତ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମାନ ଭାବରେ ସାମିଲ କରି ଦେଇ ନିଜ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ଓ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଜୀବନକୁ ଏକ ମହାନ୍ ଆଦର୍ଶରେ ସେ ଗଢ଼ି ପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ସମସାମୟିକ ସମାଜରେ ଏଭଳି ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏକାନ୍ତ ବିରଳ ଥିଲା ।

ବାମଣ୍ଡାର ରାଜା ସର୍ ସୁଚଳ ଦେବଙ୍କ ଆଦର୍ଶ ଶାସନର ଆଲୋକ ଅବଶ୍ୟ ଓଡ଼ିଶା ବାହାରେ ମଧ୍ୟ ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୁଏ । ସେତେବେଳେ ଭାରତର ରାଜଧାନୀ ଥିଲା କଲିକତା ନଗରୀ । ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ବାଦର ରାଜକୀୟ ଯୁଗ ତାହା,

ଜଳନ୍ଧର ଦେବଙ୍କ ଭଳି ରାଜବଂଶୀୟ ପୁରୁଷଙ୍କ ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ସାଧାରଣ ସମାଜ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ଯେପରି ବଳିଷ୍ଠ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି ତାହା ଏକ ସ୍ୱାଗତଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ । ଜଳନ୍ଧର ଲେଖନୀର ଏହି ବୈଶିଷ୍ଟ୍ୟ ହିଁ ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅନ୍ୟତମ ବିସ୍ମୟ ।

"ଜଳନ୍ଧର ରଚନାବଳୀ"ର ପ୍ରଥମ ଗଳ୍ପଟି "ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ" ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ ୭୧ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ୧୯୧୫ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ । ଦ୍ୱିତୀୟ ଗଳ୍ପ "ମିଥ୍ୟା ଅଭିଯୋଗ"ର ପ୍ରକାଶନ ତାହାର ଛ' ବର୍ଷ ପରେ ୧୯୨୧ରେ । ୧୯୧୪—୧୮ରେ ସଂଘଟିତ ପ୍ରଥମ ପୃଥିବୀ ମହାଯୁଦ୍ଧ ହିଁ ଆଧୁନିକ ବିଶ୍ୱ ସାହିତ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ନୂତନ ମୂଲ୍ୟ ବୋଧରେ ଯେଉଁ ବୈପ୍ଳବିକ ଚିନ୍ତାଧାରାର ଆବାହନ କରିଥାଏ ପୁଣି ମନୁଷ୍ୟ ସମାଜକୁ ସାମୂହିକ ଦୃଷ୍ଟି ଭଙ୍ଗୀରୁ ବିଚାର କରି ଓ ତାହାର ଅସଂଖ୍ୟ ଅସାମ୍ୟକୁ ଦୂର କରି "ସମାନ ମର୍ଯ୍ୟାଦା" ଦ୍ୱାରା ଅଭିନବ ଉଦ୍‌ବୋଧନ ଦିଏ, ଜଳନ୍ଧର—ସୃଷ୍ଟିରେ ତାହା ସୁସ୍ପଷ୍ଟ ।

"ଗୋଟିଏ କଥା" ଏକ ଶୀକାର—ଗଳ୍ପ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଏହା ଅଭିନବ । ଓଡ଼ିଶାର ପାର୍ବତ୍ୟ ଅଞ୍ଚଳ ଗଳ୍ପଟିର ପୃଷ୍ଠ ଭୂମି । ବନ୍ୟ, ପାର୍ବତ୍ୟ ବା 'ମାଳ' ଅଞ୍ଚଳକୁ ଓଡ଼ିଶା ରାଜ୍ୟର ପ୍ରାୟ ତିନି—ଚତୁର୍ଥାଂଶ ବୋଲିଯାଇ ପାରେ । ଓଡ଼ିଆର ନିପଟ ଚାଲିଚଳନ ବେଶ ଭୂଷାର ଖାଣ୍ଟି ନମୁନା ମିଳିଥାଏ ଏଇଠାରେ—ନବ ସଭ୍ୟତା ସଙ୍ଗେ ବନ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ଅପୂର୍ବ ସମିଶ୍ରଣ । ସର୍ବାଧୁନିକ ସହିତ ସର୍ବ ପ୍ରାଚୀନର ସଂଯୋଗ ।

ପାର୍ବତ୍ୟ ପଲ୍ଲୀ ପରିବେଶ ମଧ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ଦେଶୀୟ ରାଜ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକ ବଢ଼ି-ଉଠି ଓଡ଼ିଆ ସଂସ୍କୃତି ଓ ସାହିତ୍ୟକୁ ଯେଉଁ ଅବଦାନ କରିଛି ତାହାର ଭିତରେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଜୀବନ କାହାଣୀ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ-ଜୀବନ ଭିତରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଫାଙ୍କି କପଟତା ନିହିତ ଅଛି, ତାହା ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହିଁ ପ୍ରକାଶ କରିଛନ୍ତି ।

ସେହି ପରି "ମିଥ୍ୟା ଅଭିଯୋଗ," "ବାୟା" "ସାଧ ଗଗନ" "ଅତିଥି ସତ୍କାର" "ଗୌଷ ଓ ବାଲ୍ଲୁ,"—"ଭିନ୍ନ ଗତି—ଭିନ୍ନମତି," "ଆଇ ବାରୁଣୀ" ମସ୍ତରାମର ମୁକ୍ତି" "ସନ୍ତାନ ସ୍ନେହ" "ଆତ୍ମହତ୍ୟା," କିମ୍ବା "ପତିତପାବନ ଡୋରି" ଗଳ୍ପଗୁଡ଼ିକରେ ବାସ୍ତବ ସାମାଜିକ ଜୀବନରେ ଅବାସ୍ତବ ଛଳନା, ଫାଙ୍କି, ତ୍ରୁଟି ବିଚ୍ୟୁତି ଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତି ଲେଖକ ସ୍ପଷ୍ଟ ସଙ୍କେତ ଦେଇଛନ୍ତି ।

ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମାଜ କିଭଳି ପନ୍ଥା ଅନୁସରଣ କଲେ ସବୁ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ସୁସ୍ଥ ସୁନ୍ଦର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ନିରାମୟ ହୋଇ ପାରିବ,

ତାହାର ପରୋକ୍ଷ ସୂଚନା ହିଁ ଗଳ୍ପ ଗୁଡ଼ିକୁ କଳାର ନୈପୁଣ୍ୟ ଭିତରେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରିପାରିଛି । ଆଧୁନିକ ଓଡ଼ିଆ ଗଦ୍ୟ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରାରମ୍ଭିକ ଯୁଗରେ ଜଳନ୍ଧରଙ୍କ ଭାଷା ଯେ ଭଲ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ, ତାକୁ, କଦାପି କୃତ୍ରିମ କରିବା ଲାଗି ସେ ଉଦ୍ୟମୀ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି, ତାହା ଲେଖକ ପ୍ରାଣର ସ୍ୱତଃ ସ୍ଫୁର୍ତ୍ତି ଭାଷା ।

ସେହି ଭାଷା ମାଧ୍ୟମରେ ହିଁ ସନ୍ୟାସ ଜୀବନର କୃତ୍ରିମତା ଯେପରି ଉଦ୍‌ଘାଟିତ ହୁଏ, ସେଇ ଭଳି ସଭ୍ୟତାର ଦ୍ୱାହି ଦେଇ କମ୍ପା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ବଂଶର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବା ବାହାନାରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଅନ୍ୟାୟ ଅସଙ୍ଗତିର ଘୋଡ଼ଣି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଯାଏ, ସେ ଗୁଡ଼ିକର ଅସାରତା ଫୁଟାଇ ଦେଖାଇ ଦେବାକୁ ଯେପରି ଥିବା ଜଳନ୍ଧର— ଲେଖନୀ ତାହାର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥିର କରିଛି ।

"ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ" ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ତାଙ୍କ ଲିଖିତ ଗଳ୍ପ ଓ ପ୍ରବନ୍ଧାବଳୀ ପାଠକ ଗୋଷ୍ଠୀରେ ଯେଉଁ ଆଲୋଡ଼ନ ସୃଷ୍ଟି କରେ ତାହା ଆଜି ମଧ୍ୟ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଛି । ଆଜି ମଧ୍ୟ ଜଳନ୍ଧର ଦେବ ସାହିତ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜଣେ ପ୍ରଗତିଶୀଳ ଭାବୁକ ଓ ଲେଖକ ଭାବରେ ବିସ୍ମୟ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି । ଜଳନ୍ଧର ରଚନା ବଳୀ ପ୍ରକାଶନରେ ଉଦ୍ୟମୀ ହୋଇଥିବା ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କ ସୁଯୋଗ୍ୟ ସନ୍ତାନ ଶ୍ରୀ ହରି ପ୍ରସାଦ ଦେବ ଓ ଶ୍ରୀ ହର ପ୍ରସାଦ ଦେବଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପରାୟଣତା ଏଥିଲାଗି ସର୍ବଥା ପ୍ରଶଂସନୀୟ ।

ଜଳନ୍ଧର ଦେବଙ୍କ ସହିତ ଏଇ ଲେଖକର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସମ୍ପର୍କ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇ ରହିଛି । ଶୃଳିଶି ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ରାଜ୍ୟରେ ଏଇ ଲେଖକ "ଭଞ୍ଜ ପ୍ରଦୀପ" ଓ ମୟୂରଭଞ୍ଜ କ୍ରନିକ୍ଲ" ନାମକ ଯଥାକ୍ରମେ ଓଡ଼ିଆ ଓ ଇଂରାଜୀ ସାମୟିକ ପତ୍ରିକା ଦୁଇଟିର ସମ୍ପାଦନା କରୁଥିଲା ବେଳେ "ବାରିପଦା ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ" ଗଠିତ ହୁଏ । ଏହି ସମାଜର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉତ୍ସବ ତତ୍କାଳୀନ ମହାରାଜା ସ୍ୱର୍ଗତ ପ୍ରତାପ ଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜଦେବଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଉକ୍ତ ସଭାରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ଜଳନ୍ଧର ଦେବ ପ୍ରଧାନ ଅତିଥି ରୂପେ ଯୋଗ ଦିଅନ୍ତି ।

ସେତେବେଳେ କବି, ଲେଖକ ବାରିପଦା ସ୍କୁଲ ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ସ୍ୱର୍ଗତ ଶଚୀନ୍ଦ୍ର ନାଥ ଦାସ ପ୍ରମୁଖ ଏକାଧିକ କବି, ସାହିତ୍ୟକମାନଙ୍କର ସମାଗମରେ ପୁଣି ସ୍ୱର୍ଗତ କବି ଲକ୍ଷ୍ମୀକାନ୍ତ ମହାପାତ୍ର ଓ ସ୍ୱର୍ଗତ ଶଶୀ ଭୂଷଣ ରାୟ, ତଥା ସ୍ୱର୍ଗତ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ସାହୁ ପ୍ରମୁଖ କବି, ଲେଖକ ଓ ଭାବୁକମାନେ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଅନୁଷ୍ଠାନରେ ସକ୍ରିୟ ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ବାରିପଦାର ସାହିତ୍ୟକ ବାତାବରଣ ସ୍ୱର୍ଗତ ଜଳନ୍ଧର ଦେବଙ୍କ ଉପସ୍ଥିତିରେ ଜୀବନ୍ତ ହୋଇ ଉଠେ ।

ତାହାପରେ ପୁଣି କଟକରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜର ପରିଚାଳନାରେ ସ୍ଥବିରତା ଓ ନିଷ୍କ୍ରିୟତାକୁ ଅଧିକ ସକ୍ରିୟ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯୁବ-ଗୋଷ୍ଠୀ ଉଦ୍ୟମରେ ସ୍ୱର୍ଗତ ବାଳକୃଷ୍ଣ କରଙ୍କ ସହାୟତା ଲାଭ କରି "ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ପରିଷଦ"ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନର ଉଦ୍‌ଘାଟନ ଉତ୍ସବରେ ପୌରୋହିତ୍ୟ କରନ୍ତି ଜଳନ୍ଧର ଦେବ ।

ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟର ଚିନ୍ତାଧାରାରେ ଜଣେ ମହାନ୍ ପୁରୋଧା ରୂପେ ସେ ନିଜରଚନା ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ଯେଉଁ ନେତୃତ୍ୱ ଦେଇଛନ୍ତି ତାହା ଚିର ସ୍ମରଣୀୟ । ତାହାର ପ୍ରତିଦାନ ସ୍ୱରୂପ ଆମେ କିଛି ହେଲେ କରିପାରି ନାହୁଁ । ଏହା ଆମ ଓଡ଼ିଆ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଏକ ଅକ୍ଷମଣୀୟ ତ୍ରୁଟି ।

ଜଳନ୍ଧର ଦେବଙ୍କ ଯୋଗ୍ୟ ସନ୍ତାନମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ଜାତୀୟ ତ୍ରୁଟିକୁ ଦୂର କରିବା ଦିଗରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଆମ କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରକାଶ ଲାଗି ଯଥାର୍ଥରେ ଭାଷା ନାହିଁ । ଜଳନ୍ଧର ରଚନାବଳୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଭଣ୍ଡାରରେ ଅଗ୍ରଗାମୀ ନିରପେକ୍ଷ ଚିନ୍ତାର ବାହକ ରୂପେ ଅମୂଲ୍ୟ ସମ୍ପଦ ହୋଇ ରହିବ ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଘେନି ଲେଖକ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତାର ଶ୍ରଦ୍ଧାଞ୍ଜଳି ଅର୍ପଣ କରୁଛି ।

———

ଭୂମିକା

ଆଜି ଏତେଦିନ ପରେ ଆଜୀବନ ସାହିତ୍ୟ ସେବୀ ସ୍ୱର୍ଗତ ଜଳନ୍ଧର ଦେବଙ୍କ ରଚନାବଳୀର ପ୍ରଥମ ଖଣ୍ଡ ପ୍ରକାଶ ପାଉଥିବା ବଡ଼ ଆନନ୍ଦର କଥା ।

ସାହିତ୍ୟ ସାଧକ ଜଳନ୍ଧର ୧୮୭୦ରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ୧୯୫୭ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ନଭେମ୍ବର ୧୧ ତାରିଖରେ ଇହଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ପିତା ବୀରଭଦ୍ର ଦେବ ଦେଓଗଡ଼ ଠାରୁ ୩ କି:ମି ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ବଣେଇ କଲେଣ୍ଡା ଠାରେ ଭୂମିଷ୍ଠ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଶୈଶବ ଓ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ଜୀବନ ଦେଓଗଡ଼ ଠାରେ ହିଁ ଯାପିତ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରାୟ ୧୬ ବର୍ଷ ବେଳେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦେବଙ୍କ ସହିତ ସେ ଏଣ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପରୀକ୍ଷା ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ, ଦେଓଗଡ଼ର ପ୍ରାଚୀନ ରାଜକୀୟ ପାଠାଗାରରେ ମନୋନିବେଶ କଲେ । କ୍ରମେ ମାତୃଭାଷା ଓଡ଼ିଆ ବ୍ୟତୀତ ଇଂରାଜୀ, ସଂସ୍କୃତ, ହିନ୍ଦୀ ଓ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ତାଙ୍କର ଗଭୀର ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଜାତ ହେଲା । ଏକେ ତ ସେମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷାର ମାନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉନ୍ନତ ଥିଲା ଏବଂ ଉଚ୍ଚ ବିଦ୍ୟାଳୟର ସୀମା ଅତିକ୍ରମ କଲା-ବେଳକୁ ଜ୍ଞାନର ଦିଗ୍‌ବଳୟ ସମ୍ପ୍ରସାରିତ ହେବାର ଯଥେଷ୍ଟ ଅବକାଶ ଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟରେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କର ସମୃଦ୍ଧି ପାଠାଗାରର ଜଣେ ଏକନିଷ୍ଠ ସେବକ ରୂପେ ଜଳନ୍ଧର ବିପୁଳ ଜ୍ଞାନାର୍ଜନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇ ପାରିଥିଲେ । ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କର ଯେ କେବଳ ଛାତ୍ର ଜୀବନର ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା, ତାହା ନୁହେଁ, ପରବର୍ତ୍ତୀ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଗୁଣ ଗ୍ରାହିକତା ତାଙ୍କୁ ରାଜକବିଙ୍କର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କରିରଖିଥିଲା । ଫଳରେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ ଶାସନ କାଳରେ ସେ କିଛିକାଳ ଧରି ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀର ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ୍ ମଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ପ୍ରଚାର-ପ୍ରସାର କଲେ ବାବୁ ବିଜୟ ଚନ୍ଦ୍ର ମଜୁମଦାର ତାଙ୍କର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସଙ୍କଳନ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରକାଶ କରି ଓଡ଼ିଶାର ସେବାରେ ଆତ୍ମ ନିଯୋଗ କରିଥିଲେ । ଜଳନ୍ଧର ଦେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ଘନିଷ୍ଠ ସମ୍ପର୍କ ଥିଲା । ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ବଙ୍ଗଳା ପତ୍ରିକା ଭାରତ ବର୍ଷର ସମ୍ପାଦକ ଶ୍ରୀ ଜଳନ୍ଧର ସେନ ମଧ୍ୟ ଜଳନ୍ଧରଙ୍କର ପରମପ୍ରିୟ ଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପ୍ରେରଣାରେ ସେ ଭାରତ ବର୍ଷରେ ସାମୟିକ ଲେଖାମାନ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ଜଳନ୍ଧର କେବଳ ଗାଳ୍ପିକ, ପ୍ରାବନ୍ଧିକ ଓ ସମୀକ୍ଷକ ନଥିଲେ, ସେ ଥିଲେ ଜଣେ ଉଚ୍ଚ କୋଟିର ଚିତ୍ରକର, କଲିକତା କ୍ଲବ୍‌ରେ ତାଙ୍କର ସ୍ୱହସ୍ତାଙ୍କିତ ଲେଖା କଥା ଅଦ୍ୟାପି ଶୁଣିବାକୁ ମିଳେ । ଜଳନ୍ଧରଙ୍କର ବହୁମୁଖୀ ପ୍ରତିଭାର ଅନ୍ୟ ଏକ ବିଭବ ଥିଲା ତାଙ୍କର Engineering ବୁଦ୍ଧି । ବଡ଼ ବଡ଼ କୋଠାର ନକ୍‌ସା ସେ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ପାରୁଥିଲେ ଏବଂ କୋଚନ୍ଦା ଠାରେ ଯେତେବେଳେ Hanging Bridge ନିର୍ମିତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ସେ ମଧ୍ୟ ତହିଁର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରକ ଥିଲେ ।

ଜଲନ୍ଧରଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ କେବଳ ଜ୍ଞାନନିଷ୍ଠତା ଓ ସର୍ଜନ ଶୀଳତାରେ ପରିନିବଦ୍ଧ ନଥିଲା । ତାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ବିଶେଷତ୍ୱ ଥିଲା ଭାରତୀୟ ସମାଜର ବିବିଧ କଳଙ୍କ ପଙ୍କର ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ଓ ସମାଜରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଆଭିମୁଖ୍ୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ।

ଜଲନ୍ଧର ବାବୁଙ୍କର ପୁତ୍ରମାନେ ଅର୍ଥାତ୍ ଶଶିଭୂଷଣ ଦେବ, ହରିପ୍ରସାଦ ଦେବ, ହରପ୍ରସାଦ ଦେବ, ଗିରିଜାଶଙ୍କର ଦେବ ଏବଂ ମଞ୍ଜୁଶ୍ରୀ ଦେବ ସାହିତ୍ୟପ୍ରେମୀ । ଶ୍ରୀ ହରି ପ୍ରସାଦ ଦେବ ଓଡ଼ିଶାର Employment Exchangeର ଡ଼ାଇରେକ୍ଟର ଥିଲେ ଏବଂ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହରପ୍ରସାଦ ଦେବ ଓଡ଼ିଶା ବିଧାନସଭାର ସଦସ୍ୟ ତଥା ପବ୍ଲିକ ସର୍ଭିସ କମିଶନର ସଦସ୍ୟଥିଲେ । ପିତୃଦେବଙ୍କର ରଚନାବଳୀର ସଂକଳନ ଦିଗରେ ଏମାନଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ଜଲନ୍ଧରଙ୍କର ଅନ୍ୟଲେଖାମାନ ଶୀଘ୍ର ଏହି ରଚନାବଳୀର ପରବର୍ତ୍ତୀ ଖଣ୍ଡରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଉ, ଏହାହିଁ କାମନା ।

ଇତି ।

ଭୁବନେଶ୍ୱର—୨ ଗୌରୀ କୁମାର ବ୍ରହ୍ମା

ଗୋଟିଏ କଥା

କାର୍ତ୍ତିକ ମାସ, ଶୀତର ପ୍ରକୋପ ହୋଇ ନଥିଲା, ତଥାପି ଅପରାହ୍ଣର ସୂର୍ଯ୍ୟକିରଣ ସୁଖ-ପ୍ରଦ ହେଉଥିଲା । ବେଳା ପ୍ରାୟ ତିନଘଣ୍ଟା ସମୟରେ ଜଣେ ଯୁବକ ଗ୍ରାମ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତ ଅଭିମୁଖରେ ଗମନକରୁଥିଲେ । ମସ୍ତକରେ କୌଣସି ଆବରଣ ନଥିଲା । ଖରା ସୁଖକର ବୋଧ ହେଉ ଥିବାରୁ ହାତରେ ଛତା ନଥିଲା । ଦେହରେ ଖଣ୍ଡେ କୋଟ, ପାଦରେ ଏକ ହଲ ଯୋତା, ସ୍କନ୍ଧରେ ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧୁକ । ଗୋଟିଏ କୁକୁର ଯୁବକଙ୍କର ଆଗେ ଆଗେ ଯାଉଥିଲା । ଯୁବକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପର୍ବତ ଆଡ଼କୁ ବେଶି । କେତେ କେତେ ବେଳେ ମୁହଁରୁ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ ଗୋଟାଏ ଗୀତ ବା ସିଟିର ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଯାଉଥିଲା ।

ଗ୍ରାମରୁ ଏକ ମାଇଲ ଦୂରରେ ଗୋଟାଏ ପର୍ବତ । ପର୍ବତ ବୃକ୍ଷଲତାରେ ପରି-ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଶୀତର ଆଗମନ ହେତୁରୁ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ପତ୍ର ପୀତାଭ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବନାନୀର ଶ୍ୟାମଳ ଶୋଭା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନଦ ମନୋହାରୀ ଥିଲା ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ପର୍ବତ ଦେହରେ ସୁନ୍ଦର

ଜଳପ୍ରପାତ । ଦୁଗ୍ଧଫେନନିଭ ଶୁକ୍ଳ ଜଳଧାର ପ୍ରପାତର ଗଦଗଦ ଶବ୍ଦ ଅଳ୍ପଦୂର ବ୍ୟାପି ଓ ସୁ ଶ୍ରାବ୍ୟ ଥିଲା । ଯୁବକ ଯେତିକି ପ୍ରପାତର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଉଥିଲେ, ତାଙ୍କର ମୁଖ ସେତିକି ସତେଜ ଓ ଉତ୍ସାହ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା । ଦେଖିଲେ ମନେ ହେଉଥିଲା, ଯୁବକ ଏହି ଦୃଶ୍ୟାବଳୀର ଚିରଭକ୍ତ, ପର୍ବତ ବିଚରଣରେ ଚିରାଭ୍ୟସ୍ତ । ହିଂସ୍ର ଜୀବ ଜନ୍ତୁ ପ୍ରତି ତାଦୃଶ ଭୟଯୁକ୍ତ ନଥିଲେ । ନୋହିଲେ ସନ୍ଧ୍ୟାମୁଖରେ ଏକାକୀ କିଏ ପର୍ବତ ବିଚରଣ ପାଇଁ ବହିର୍ଗତ ହୁଏ ?

ଗ୍ରାମ ତ୍ୟାଗ କରି ପର୍ବତ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲାବେଳେ ତାଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣରେ ଗୋଟାଏ ଶବ୍ଦ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହେଲା । ବଟ ବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ବେଦୀ ଉପରେ ଚାରିଜଣ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଉପବେଶନ କରି "ଶ୍ରୀରାମ ଜୟ ରାମ ଜୟ ଜୟ ରାମ" ବୋଲି ଅଛନ୍ତି । ପଥର ଅତି ନିକଟରେ ବଟ ବୃକ୍ଷ । ଯୁବକ ସେଠାକୁ ଗଲେ, ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କଲେ, ଏବଂ ବେଦୀର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବନ୍ଧୁକ ରଖିଦେଇ ଉପବେଶନ କଲେ । କୁକୁରଟି ପର୍ବତ ଭ୍ରମଣ ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଅନୁମାନ କରି ଯୋତା ନିକଟରେ ଗୁନ ହୋଇ ଶୋଇଲା । ପ୍ରଧାନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଯୁବକଙ୍କର ପୂର୍ବ ପରିଚୟ, ଯୁବକଙ୍କ କୁଶଳ ସମାଚାର ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତେକ ଜ୍ଞାତବ୍ୟ ବିଷୟ ପଚାରିଲେ, ଯୁବକଙ୍କର ନମ୍ର ଓ ଶାନ୍ତ ସ୍ୱଭାବ ଦେଖି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯୁବକଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ କଥା କହିଲେ, ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ତାଙ୍କର ଦେବତା ଓ ବୈଷ୍ଣବ ପ୍ରତି କିପରି ଭକ୍ତି, ତାହା ବୁଝାଇ ଦେଲେ । ପରେ ନାନା ଧର୍ମୋପଦେଶ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପଚାରିଲେ "ବାବା କୁଆଡେ ଯାଉଛ ? ପ୍ରପାତ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ । ବନ୍ଧୁକ ସଙ୍ଗରେ ନେବାର କାରଣ କିଣ ?" ଶିକାର କରିବାକୁ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ଶିକାର କରିବାକୁ । କଥାପ୍ରସଙ୍ଗରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପୁଣି କହିଲେ, "ପୂର୍ବେ ଲୋକେ କୁକୁରକୁ ବଡ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ, ନବ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତମାନେ କୁକୁରକୁ ଟିକିଏ ମଧ୍ୟ ଘୃଣା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଦେଖୁଛ କୁକୁର ଯୋତା ଉପରେ ମୁଣ୍ଡ ରଖି ଶୋଇଛି, କେତେବେଳେ ଗୋଡ ଉପରେ କେତେବେଳେ ବିଛଣା ଉପରେ ଶୋଉ ନଥିବ ? କିଛି ଘୃଣାତ ନାହିଁ । ଯୁବକ ଉତ୍ତର ନଦେଇ ନୀରବ ହୋଇ ରହିଲେ । ଏହିପରି କିଛିକ୍ଷଣ କଥୋପକଥନ ହେଲାରୁ ଯୁବକ ବିଦାୟ ନେଇ ପ୍ରପାତ ଅଭିମୁଖେ ଗମନ କଲେ । ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଗୃହକୁ ଫେରିଆସି ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ପଠାଇ ଦେଲେ ।

ଯୁବକ ପ୍ରତ୍ୟହ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଆନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ନାନା ବିଷୟ ଶ୍ରବଣ କରି ଗୃହକୁ ଫେରନ୍ତି । 'ଦିନେ ସାଧୁ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ମୃଗଚର୍ମ

ମାଗିଲେ । ଯୁବକ କହିଲେ "ବାବା ମୃଗ ଚର୍ମନାହିଁ, ଆପଣ ତ କହୁଛନ୍ତି ଅଛନ୍ତି ଶିକାର କଲେ ଦେବା" । ରବିବାର ଦିନ ଶିକାରକୁ ଯାଇ ଯୁବକ ଦୁଇ ଗୋଟା ମୃଗ ବଧ କଲେ । ଯତ୍ନ ସହକାରେ ଚମଡ଼ା ଶୁଖାଇ ଦେଲେ । ତୃପର ଓଳ ଏହି ସମ୍ବାଦ ଦେବାକୁ ସାଧୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ । ସାଧୁ ମହାଖୁସି, ଆଉଥରେ ଆସିଲେ ଗୃହପାଇଁ ଖଣ୍ଡେ ନେଇ ଯିବାର ଆଶା ପକାଣ ଦଲେ । ସେ ଦିନ ତାଙ୍କ ବସାରେ ଭୋଜନ କରିବାକୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଯୁବକଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ଯୁବକ ଅମ୍ଳାନ ବଦନରେ ତାହା ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହେଲେ. ଯୁବକ ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରୁ ସିନ୍ଦୁରବୋଳା ସନ୍ଧ୍ୟା ଛବିକୁ ଅନାଇ ରହିଲେ । କ୍ରମେ ଅନ୍ଧକାର ମାଡି ଆସିଲା, ଗୋଟି ଗୋଟି ନକ୍ଷତ୍ର ଦେଖା ଦେଲେ । ଦେବତାଙ୍କର ସାନ୍ଧ୍ୟ ଶଙ୍ଖ ବାଜିଲା । ସାଧୁମାନେ ଆରତି କଲେ । ପରେ ସାଧୁ ଓ ଯୁବକ ଏକତ୍ର ଉପବେଶନ କଲେ । ସାଧୁ ନାନା ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଆକାଶ ପରିଷ୍କାର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ମଣ୍ଡଳର ଅପୂର୍ବ ଜ୍ୟୋତି ଯୁବକଙ୍କ ମନକୁ ଆକର୍ଷଣ କଲା । ଯୁବକ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ହୋଇ .ନକ୍ଷତ୍ରଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ରହିଲେ । ସାଧୁଙ୍କର ଉପଦେଶ ତାଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣକୁହରରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଥିବାର ଅନୁମାନ ହେଲନାହିଁ । ସାଧୁ କହିଲେ "ବାବା ମୁଁ ଧର୍ମ ଉପଦେଶ ଦେଉଅଛି, ରାମ ଚରିତ୍ର ଶୁଣାଉ ଅଛି, ତୁମ୍ଭେ ଅମନଯୋଗୀ ହୋଇ ଆକାଶ ଆଡ଼କୁ ଅନାଉ ଅଛ କାହିଁକି ? ଅନେକ ସମୟରେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏପରି ଅନ୍ୟ ମନସ୍କ ଦେଖେ । ଆକାଶ ଯେମିତିକ ବିଷ୍ଣୁ ଚରିତ୍ର ଠାରୁ ଭଲ । ପ୍ରପାତର କଲ କଲ ଧ୍ୱନି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଭଜନ ଠାରୁ ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ବୋଧ ହୁଏ । ରାମନାମ ଠାରୁ ବାବା ମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ଆଉ କାହିଁ ? ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦ ଠାରୁ ବଳି ସଂସାରରେ ଆଉ ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁ କଣ ଅଛି ? ତାଂକୁ ଛାଡ଼ି ଆକାଶକୁ, ତାରାକୁ, ଝରଣାକୁ ଅନାଇବା ଅସଙ୍ଗତ । ରାମରସ ତ ରାମରସ । ରାମରସ ସନ୍ୟାସୀଙ୍କ କଥାରେ ଲବଣ । ରାମରସ ବିନା ଯେମନ୍ତ କୌଣସି ତରକାରୀ ସୁସ୍ୱାଦୁ ନୁହେ, ତେମନ୍ତ ରାମରସ ବିନା କୌଣସି କୌଣସି ଗଳ୍ପ ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ନୁହେଁ । ବାବା ଏପରି ଆଉ କେବେ କରିବ ନାହିଁ । ଯୁବକ ଅପ୍ରତିଭ ହୋଇ ନତମସ୍ତକରେ ସବୁ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ଭୋଜନାନ୍ତେ ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଲେ ।

ପୁଣି ଦିନେ ଯୁବକ ପ୍ରପାତ ନିକଟରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରସ୍ତର ଉପରେ ଶୋଇଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଉପରେ ମୁଣ୍ଡଦେଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରିୟ କୁକୁର ଶୋଇଅଛି । ଯୁବକ ତନ୍ମୟ ହୋଇ ପ୍ରପାତକୁ ଦୃଷ୍ଟି କରି ରହିଅଛନ୍ତି । ଇତ୍ୟବସରେ ସନ୍ୟାସୀମାନେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଯୁବକ ଏତେ ତନ୍ମୟ ଥିଲେ ଯେ, ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନଥିଲା । ସନ୍ୟାସୀମାନେ ଦୂରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଏହା ଦେଖୁଥିଲେ । ହଠାତ୍ ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷୀର ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣାଗଲା ।

ଯୁବକ ଏହା ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ବଙ୍ଗଳା ଭାଷାରେ ଗାଇଲେ—

ଓହେ ବିହଙ୍ଗମଗନ ଆନନ୍ଦେ ବିମୋହିତମନ
କାର ଗୁଣ ଗାଇତେଛ
ପ୍ରବେଶିଲେ ବୃକ୍ଷୋପରେ ବସେ ସୁମଧୁର ସ୍ୱରେ
ଅବିରତ ପ୍ରେମଭରେ, ବଲ କାରେ ଡାକିତେଛ ।

"ବାବା" ବୋଲି ସନ୍ୟାସୀ ଡାକି ଦେଲେ । ଯୁବକ ଚମକିତ ହୋଇ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । ପୁଣି ସମସ୍ତେ ଉପବେଶନ କଲେ । ସନ୍ୟାସୀ କହିଲେ "ବାବା ମୁଁ ଏହି ପ୍ରପାତକୁ ବହୁଦିନରୁ ଦେଖି ଆସୁଅଛି । ଏହା ମୁନିଋଷିଙ୍କ ବାସଯୋଗ୍ୟ ସ୍ଥାନ । କି ଗୀତ ଗାଇଲ ବାବା ?" ଯୁବକ ଇତସ୍ତତ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି ଗୀତଟିର ପୁନରାବୃତ୍ତି କଲେ । ଆଶ୍ୱିନ ମାସ । ଚିରାଭ୍ୟାସାନୁସାରେ ଯୁବକ କୁକୁର ଦୁଇଟିଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ପ୍ରପାତ ଦେଖିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ସେହି ବଟମୂଳରେ ସନ୍ୟାସୀ-ମାନଙ୍କର ସେହି ଶ୍ରୀରାମ ଜୟରାମ ଜୟ ଜୟ ରାମ ଶବ୍ଦ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ । ଯୁବକ ସେଠାକୁ ଯାଇ ସାଧୁମାନଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କଲେ । ସାଧୁ ନାନା ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍ଥାପନ କଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ନୂତନ କଳେବର ଆଶାରେ ଯାଇଥିଲେ, ମାତ୍ର ତାହା ନୋହିବାରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ସାଧୁ ହତାଶ ହୋଇଥିବାର ଏବଂ ଏହା ଦେଉଳ ପରିଚାଳକମାନଙ୍କର ନିତାନ୍ତ ଅମୂଳକ ଭ୍ରମ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କଲେ । ସାଧୁଙ୍କର ଈଦୃଶ ଆଗ୍ରହଯୋଗ୍ୟ କଥାରେ ମଧ୍ୟ ଯୁବକଙ୍କ ମନ ଆକୃଷ୍ଟ ନ ଦେଖି ସାଧୁ ପଚାରିଲେ "ବାବା ପୂର୍ବେ ମୁଁ ଯେପରି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଖୁଥିଲି ଏବଂ ମୋର କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଯେପରି ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ଓ ତନ୍ମୟ ହେବାର ଦେଖୁଥିଲି, ଆଜି ସେପରି ନ ଦେଖିବାର କାରଣ କଣ ?" ଯୁବକ ନୀରବ ହୋଇ ରହିଲେ । ସନ୍ୟାସୀ ପୁନଃ ପୁନଃ ପଚାରିବାରୁ କହିଲେ "ବାବା ଆପଣ ମୋର ଗୁରୁଜନ, ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖି ଆସୁଅଛି, ଆପଣଙ୍କୁ ପିତା ତୁଲ୍ୟ ସ୍ନେହ ଓ ଭକ୍ତି କରେ । ମୋର ହୃଦଗତ ଭାବ କିପରି ପ୍ରକାଶ କରିବି କିଛି ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ମନରେ କିଞ୍ଚିତ ଭିନ୍ନଭାବର ଆବେଶ ହୋଇଅଛି, କ୍ଷମା ଦେଲେ କହିବି ।" ସନ୍ୟାସୀ କହିଲେ "କହ ବାବା କହ, ତୁମ୍ଭେ ଯାହା କହିବ ତହିଁରେ ମୁଁ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବିନାହିଁ ।" ଯୁବକ କହିଲେ "ବାବା ଅନେକ ସନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଠାରୁ ଓ ଆପଣଙ୍କ ଠାରୁ ଅନେକ ଉପଦେଶ ମୁଁ ଶ୍ରବଣ କରିଅଛି । ଆପଣଙ୍କ ଉପଦେଶ ମୋର କର୍ଣ୍ଣକୁ ବଡ଼ ମଧୁର ଲାଗେ । ଆପଣଙ୍କ ଅନେକ ଉପଦେଶ ମଧ୍ୟରୁ "ଜୀବକୁ ଦୟା କରିବ" ଏହା ଗୋଟିଏ ଅମୂଲ୍ୟ ଉପଦେଶ । ଏହା ଶୁଣି ମନେ ହୁଏ ଆପଣମାନେ ପ୍ରକୃତ ପରୋପକାରୀ, ଦୟାଳୁ ଓ ହିଂସାରହିତ । ମାତ୍ର ଗତବର୍ଷ

ଗୋଟାଏ ଘଟଣା ମୋର ହୃଦୟରେ ଭାବାନ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ କରିଅଛି । ଆପଣମାନେ ଇତର ଜୀବ ପ୍ରତି ଦୟାଶୂନ୍ୟ, ତହିଁର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ସାକ୍ଷୀ ମୋର ଏହି ଶ୍ୱେତ କୁକୁର । ସ୍ମରଣ ଅଛି କି ଆପଣମାନେ ଗତବର୍ଷ ଏଠାରୁ ଯିବାବେଳେ ଆପଣଙ୍କ ରାସ୍ତାରେ ଗୋଟିଏ ନିଃସହାୟ କୁକୁର ଛୁଆ ଭଗ୍ନପଦ ହୋଇ ଚିତ୍କାର କରୁଥିଲା ? ଆପଣମାନେ ତାହା ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ଚାଲିଗଲେ । ତାହାର କରୁଣ ଧ୍ୱନି ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ବିଚଳିତ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତିଳେମାତ୍ର ଅଟକାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଏହା କି ଦୟାପରତାର ପରିଚାୟକ ? ମୁଁ ମନେକଲି ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟ ଗୃହସ୍ଥର ହୃଦୟ ଅପେକ୍ଷା କଠୋରତର – କୋମଳତାର ଲେଶମାତ୍ର ନାହିଁ । ଗୃହସ୍ଥ ପରୋପକାରୀ, ତାହାର ହୃଦୟରେ ଦୟା ଅଛି; ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ପ୍ରେମ ଅଛି, ଆପଣମାନଙ୍କର ତାହା ନାହିଁ । କାମ, କ୍ରୋଧ, ଲୋଭ, ମୋହ ପ୍ରଭୃତି ମନୁଷ୍ୟ ସାଧାରଣରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଆପଣମାନେ ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତହିଁରୁ ରକ୍ଷା ପାଇ ନାହାନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଆପଣମାନେ କୌଣସି ଅଂଶରେ ଗୃହସ୍ଥଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ନୁହନ୍ତି । ଆହୁରି କହିବାର ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ବର୍ତ୍ତମାନ ଘଟଣାରେ ଏତିକି ଯଥେଷ୍ଟ । ଯୁବକ ତୂନି ହେଲେ । ସନ୍ୟାସୀ ଉକ୍ତିକୁ ମୁଖକରି କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ ହୋଇ ରହିଲେ । ଶିଷ୍ୟଗଣ ଯୁକ୍ତିତର୍କ କରିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ମାତ୍ର ସନ୍ୟାସୀ ନିଷେଧ କଲେ ଏବଂ କହିଲେ, "ବାବା ଗତବର୍ଷ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯିବାବେଳେ ଏହି କୁକ୍କୁରଟି ଭଗ୍ନପଦ ହୋଇ ରାସ୍ତାରେ ପଡ଼ିଥିଲା । ଆମ୍ଭେମାନେ ତା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ କରି ଚାଲିଗଲୁଁ । ଯୁବକ ହଁ କଲେ । ପୁଣି ସନ୍ୟାସୀ କହିଲେ . "ବାବା ଆଜି ଦିବା ଅବସାନ ପ୍ରାୟ ଘରକୁ ଯାଅ, କାଲି ପ୍ରପାତଠାକୁ ଆସିବ । ମୋର ଯାହା ବକ୍ତବ୍ୟ, ତାହା ଇତିମଧ୍ୟରେ ଚିନ୍ତା କରିବ, କାଲି ତାହା ନିଷ୍କପଟଭାବରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କହିବ । ମୋତେ ଏକଥା କହିଲ ବୋଲି ମନରେ ଚିନ୍ତା କରିବନାହିଁ ।" ଯୁବକ ସନ୍ୟାସୀଙ୍କର ପଦଧୂଳି ମସ୍ତକରେ ଗ୍ରହଣ କରି ଗୃହକୁ ଫେରିଲେ ।

ପୂର୍ବଦିନ ଦିବା ଦୁଇଘଣ୍ଟା ବେଳେ ପୂର୍ବାଭ୍ୟାସ ଅନୁସାରେ ବନ୍ଧୁକ ଓ ଦୁଇ କୁକୁରଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯୁବକ ପ୍ରପାତ ଠାକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ଆଗମନ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ପରେ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ସନ୍ୟାସୀଙ୍କ ମୁଖ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ହର୍ଷପୂର୍ଣ୍ଣ ଦେଖି ଯୁବକ ମନରୁ ଚିନ୍ତା ଦୂର କଲେ, ଦଣ୍ଡ ସମାନ ହୋଇ ଅଭିବାଦନ କଲେ । ସାଧୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲାରୁ ଉଭୟେ ଉପବେଶନ କଲେ । ସାଧୁ ଶ୍ୱେତ କୁକୁର ମୁଣ୍ଡରେ ହାତବୁଲାଇ କହିଲେ, "ବାପାଜୀ ଏହି କୁକୁର ଆମ୍ଭ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଚିର ମନାନ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ କରିବ କିମ୍ବା ଆଜିଠାରୁ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଏକମତ କରିବ । ଏହା କହି କୁକୁର ଦେହ ଆଉଁସିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କୁକ୍କୁର ଲାଞ୍ଜ ହଲାଇ ଏକାଗ୍ରଭାବେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ମୁଖଆଡକୁ ଅନାଇଁରହିଲା । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କହିଲେ "ବାବା ଶୁଣ, ଏଥିରୁ

ତୁମ୍ଭର ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ପାଇବ, ଏବଂ ମୋର ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଜାଣି ପାରିବ । ଯୁବକ ନିବିଷ୍ଟଚିତ୍ତରେ ଶୁଣିଲେ । ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଅମ୍ଳାନ ବଦନରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ—ବାବା ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ, ଗୋପାଳନ ଓ ଗୋଦୋହନ ଆମ୍ଭର ବ୍ୟବସାୟ । ଅଳ୍ପ ବୟସରେ ପିତାଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁହେଲା । ବଡ଼ଭାଇ ଘରର ମୁରବୀ । ଗ୍ରାମ୍ୟ ପାଠଶାଳାରେ ମୁଁ କିଛି ଦିନ ଅଧ୍ୟୟନକରିଥିଲି । କେବଳ ମାତ୍ର ରାମାୟଣ ପାଠ କରିପାରୁଥିଲି । ୧୮୮୯ ବର୍ଷରେ ବିବାହ କଲି । ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମରେ ଦୁଇବର୍ଷ ଅତିବାହିତ ହେଲାରୁ ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ କାଳଗ୍ରାସରେ ପତିତ ହେଲେ । ମୋର କୌଣସି ପୁତ୍ରକନ୍ୟା ହୋଇ ନଥିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ବିୟୋଗ ଦୁଃଖ ଏବେଶ ଅତିକଷ୍ଟରେ ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା । ପୁନର୍ବାର ବିବାହ କରିବାର ସଙ୍କଳ୍ପ ନଥିଲା । ମନରେ ନାନା ଚିନ୍ତା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଆମ୍ଭଗ୍ରାମର ଅନେକ ଲୋକ ବୈଷ୍ଣବ ହୋଇ ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ହୋଇଥିଲେ । ଆମ୍ଭ ଗ୍ରାମକୁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ବୈଷ୍ଣବ ଆସନ୍ତି । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ଉପରେ ମୋର ଭାରି ଭକ୍ତି ଥାଏ, ବିଶେଷତଃ ରାମାୟଣ ପଢ଼ିବା ସକାଶେ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯା' ଆସ କରେ । ସ୍ତ୍ରୀ ବିୟୋଗ ଉତ୍ତାରୁ ବୈଷ୍ଣବ ହେବାର ଭାବ ହୃଦୟରେ ଜାଗରିତ ହେଲା । ଏହି ଚିନ୍ତା କରୁକରୁ ଆମ୍ଭ ଗ୍ରାମକୁ ଏକ ଯମାତ ଆସିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲି । ମାଁଙ୍କ ମନରେ ସନ୍ଦେହ ଜନ୍ମିବାରୁ ସେ ମୋତେ କେତେ ନିଷେଧ କଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କଠାରେ ଛଳନା କରି ଭିତରେ ଭିତରେ ଯୋଗାଡ଼ କରୁଥାଏ । ଯମାତର ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କଠାରେ ମୋର ମତ ପ୍ରକାଶ କଲି । ସେମାନେ ମୋତେ ଖୁବ ଉତ୍ସାହିତ କଲେ । ବୈଷ୍ଣବ ହେବାରେ ଯେତେ ସୁଖ ତାହା ସବୁ ପ୍ରକାଶ କଲେ, ମହନ୍ତଙ୍କଠାରେ ପରିଚିତ କରାଇ ଦେଲେ । ମହନ୍ତଙ୍କଠାରୁ ଅନେକ ଉପଦେଶ ପାଇଲି । କିପରି ଗୃହ ଶୃଙ୍ଖଳ ଛିଣ୍ଡାଇବାକୁ ହେବ, ତାହା ସେ ବେଶ ବୁଝାଇ ଦେଲେ । ମୁଁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଗଲିନାହିଁ । ପରେ ଗୃହରୁ ବାହାରି ତାଙ୍କ ସହିତ ମିଶିଲି । ସୁଖ ଦୁଃଖରେ ନାନା ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କଲି, ମଧ୍ୟରେ ଥରେ ଦୁଇଥର ଗୃହକୁ ଫେରିବାର ଇଚ୍ଛା ବଳବତୀ ହେଲା । ମୋର ଭାବାନ୍ତର ଦେଖି ସଙ୍ଗୀଗଣ ନାନା ପରାମର୍ଶ ଦେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦୁଇବର୍ଷ ପରେ ଆମ୍ଭ ଗ୍ରାମଦେଇ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମୋର ସଙ୍ଗୀମାନେ ମୋତେ ଭୁଲାଇ ଅନ୍ୟ ବାଟରେ ନେଇ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନରେ ଯୋଗ ଦେବାକୁ ଉପାୟ ଉଦ୍ଭାବନ-କରି ଥିଲେ । ମୁଁ ତଦନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟକଲି । ଶୁଣିଲି, ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କୁ ମୋର ମାତା ଓ ଭାଇ ମୋ କଥା ଅନେକ ପଚାରିଲେ । ବୈଷ୍ଣବମାନେ ମୋର ନିରୁଦ୍ଦେଶ କଥା ଜ୍ଞାପନ କରିବାରୁ ନିରାଶ ହେଲେ । ପୁଣି କେତେ ବର୍ଷ ଉତ୍ତାରୁ ଆମ୍ଭ ଗ୍ରାମ ଦେଇ ଯିବାକୁ ହେଲା, ଶୁଣିଲି ମୋର ମା ମୋର ଦୁଃଖରେ ଅଧୀର ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପତିତ ହୋଇଥିଲେ । ମୋର ଭାତୃଷ୍ପୁତ୍ରମାନେ ମୋତେ ଅନେକ ଅନୁରୋଧ କଲେ

ମୁଁ ତାହା ଶୁଣିଲି ନାହିଁ । ପୁଣି ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ବାହାରିଗଲି । ଏହା କହୁ କହୁ ସନ୍ୟାସୀଙ୍କର ନୟନରୁ ଲୋତକ ଦୁଇବିନ୍ଦୁ ଗଡ଼ିପଡିଲା । ସନ୍ୟାସୀ କହିଲେ "ମୁଁ ଜନନୀଙ୍କ ବୃଦ୍ଧାବସ୍ଥାରେ କେଣ କଷ୍ଟ ଦେଇନାହିଁ ? ଏଥିରେ ମୋର ସଦ୍‌ଗତି ହେବ ମୁଁ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ପୁତ୍ରବତ୍ସଳା ଜନନୀ ମୋର ଦୁଃଖରେ ଅଧୀର ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପତିତ ହେଲେ । ମୁଁ ଅଧମ ସ୍ୱର୍ଗସୁଖାଶା କରୁଛି । ଆହା ! ଜନନୀକି କାହିଁ ପାଇବି ? ସ୍ୱର୍ଗ ସୁଖ ବା ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ କାହିଁ ? ଗ୍ରାମରୁ ଫେରିବା ଉତ୍ତାରୁ ସଂସାର ପ୍ରତି ଆହୁରି ବିରାଗ ହେଲି, ଗୃହ ପ୍ରତି ଯେ କିଞ୍ଚିତ ମମତା ଥିଲି ତାହା ଏକାବେଳକେ ଅନ୍ତରିତ ହେଲି । ତଦବଧି ଆଉ ନିଜ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇନାହିଁ । ଭାତୃସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରମାନଙ୍କର କି ଗତି ହେଲି ତାହା ମୋତେତ ଜଣାନାହିଁ । ସଂସାରରେ ମୁଁ କାହାର ନୁହେଁ ମୋର କେହି ନାହାନ୍ତି । ଭାରତର ନାନା ସ୍ଥଳ ଦେଖି ଅଛି । ନାନା ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରିଅଛି, ନାନା ଲୋକଙ୍କ ସହ ବାସ କରିଅଛି । ଏବେ ତୁମ୍ଭର ପ୍ରଶ୍ନ ସମୂହର ଉତ୍ତର ଶୁଣ । ତୁମ୍ଭେ ଯାହା କହିଲ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କଠାରେ ସ୍ନେହ, ପ୍ରେମ, ଦୟା, ମମତା, ନାହିଁ, ତାହା ମିଥ୍ୟା ନୁହେଁ । ସଂସାର ସହିତ ଗାଢ଼ ସମ୍ପର୍କ ନ ରଖିବାରୁ ଏବଂ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଥିବାରୁ ହୃଦୟ କଠିନ ହୋଇଅଛି । ଏଣୁ ଶିଶୁର ସହାସ୍ୟ ମୁଖ ମଧୁର କଥା ମନକୁ କିଛିହିଁ ଆକର୍ଷଣ କରେ ନାହିଁ, ସମସ୍ତ ନିରସ ବୋଧ ହୁଏ । ଗୃହସ୍ଥର କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କରେନାହିଁ । ମୁଁ ଏହା ଅହରହ ଦେଖିଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜେ ଭିକ୍ଷାବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛୁଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଭିକ୍ଷୁକ ଦେଖି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭିକ୍ଷୁକ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କେବେ କିଛି ମାଗନ୍ତି ନାହିଁ । କ୍ରମେ ଦେବା ଅଭ୍ୟାସ ଚାଲିଯାଏ । ଏଣୁ କଣେ କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତର କ୍ଷୁଧ, ତୃଷାର୍ତ୍ତର ତୃଷାର କଷ୍ଟ ଆମ୍ଭେମାନେ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । କାହାରିକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ପ୍ରବୃତ୍ତି ଭାବ ହୃଦୟରୁ ତିରୋହିତ ହୁଏ । ଏଣୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କଠାରୁ କାହାରି ଛଳେ ହେଲେ ଉପକାର ଆଶାନାହିଁ । ଆଜଯାଏ କୌଣସି କ୍ଷୁଧାର୍ତ୍ତିକୁ ବା ତୃଷାର୍ତ୍ତକୁ ଖାଦ୍ୟ ପାନ ଦେଇ ପରିତୋଷ କରିଅଛୁବୋଲି ସ୍ମରଣ ହେଉ ନାହିଁ । କାହା ପରକୁ ତୃପ୍ତ କଲି ବୋଲି ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କରି ନାହିଁ । ଜୀବଜନ୍ତୁ ପ୍ରତି ଦୟା କରିବାର ତେଣେ ଥାଉ, ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ପର୍କ ନାହିଁ । ଏଣୁ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୋଟାଏ ସ୍ୱାଭାବିକ ଘୃଣାର ଭାବ ଆସେ । ସେମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ କଷ୍ଟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ କୌଣସି ବେଦନା ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ରାକୃତିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିମୁଗ୍ଧ ନୋହୁ । ବାବା, ଅନେକଥର ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଆକାଶ ଆଡକୁ, ନକ୍ଷତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଅନାଇ ଅନାଇ ରହିବାର ଦେଖିଅଛି । ମୁଁ ତାହା ବୁଝିପାରେ ନାହିଁ । ବାଲ୍ୟକାଳରେ ନକ୍ଷତ୍ରକୁ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ଦେଖି ଯେ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭୂତ ହେଉଥିଲି ଏବେ ତାହା ହୁଏ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କେବେ କେବେ ସେପରି ଅନାଇବାର ଦେଖି ମନେ କରେ ଯେ

ତୁମ୍ଭର ବାଲ୍ୟ ସଂସ୍କାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରୂପେ ତିରୋହିତ ହୋଇନାହିଁ । ଏଣୁ ବୁଝିଲି, ତାହା ନୁହେଁ, ତୁମ୍ଭେ ପ୍ରକୃତିର ଆରାଧନାରେ ବ୍ୟାପୃତ—ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରକୃତି ବିରୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରୁ ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତ । ଏଣୁ ଏହି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳଧାର, ଶ୍ୟାମଳ ତୃଣଲତା, କୋମଳ ପୁଷ୍ପ, ଅନନ୍ତନଭ ମଣ୍ଡଳ, ଅସଂଖ୍ୟ ନକ୍ଷତ୍ର, ପୂର୍ଣ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର, ବାଲସୂର୍ଯ୍ୟ କେହି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନକୁ ଆକର୍ଷଣ କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରକୃତି ମହିମାରେ ମୁଗ୍ଧ, ସେମାନେ ଧନ୍ୟ । ବାବା ! କି ଅମୂଲ୍ୟ ଆରାଧନା ହରାଇ ବସିଅଛୁ । ଲୋକେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଲୋଭ ବୋଲନ୍ତି । ବାବା, ମୁଁ ନିର୍ଲୋଭ ନୁହେଁ, ଲୋଭ ଯଥେଷ୍ଟ ଅଛି । ଯେ ଯାହା ଦେଲା ତାହା ଅମ୍ଳାନ ବଦନରେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ପ୍ରୟୋଜନ ଥାଉ ବା ନଥାଉ ଅନେକ ସମୟରେ ଅନେକ ପଦାର୍ଥ ମାଗି ନେଇଅଛି । ଯଦିବା ମୁଁ ଲୋଙ୍ଗୁଟି ପିନ୍ଧିଅଛି, ତଥାପି ମୋଠାରେ ଯେ କିଛି ନାହିଁ ଏବଂ ତାହା ଯେ ନିତାନ୍ତ କମ ତାହା ନୁହେ । ଏହା ଛଡ଼ା ମୋର ମହାପ୍ରଭୁ ନିମନ୍ତେ ଅନେକ ଅଳଙ୍କାର ଓ ବାସନ ପ୍ରଭୃତି ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛି ! କାହାରି ଭରଣ ପୋଷଣ କରିବାକୁ ହେବନାହିଁ ତଥାପି ଭିକ୍ଷା ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥ ଓ ପଦାର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛି ! କ୍ରୋଧରତ ସୀମାନାହିଁ । ବୋଧ ହୁଏ ଗୃହସ୍ଥମାନେ ମଧ୍ୟ ଏପରି କ୍ରୋଧୀ ନ ଥିବେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବୃଥା କ୍ରୋଧ, କେହି ଖାଇବାକୁ ନ ଦେଲେ କ୍ରୋଧ ଓ ଅଭିଶାପ । ଯଦି କଥାର ମୂଲ୍ୟ ଥାନ୍ତା, ତାହେଲେ ମୋର କ୍ରୋଧରେ କେତେ ଲୋକ ନିର୍ବଂଶ ହୋଇଥାନ୍ତେ । କେତେ ଲୋକର ଗୃହଦାହ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତାହା କହି ପାରିବି ନାହିଁ । କେବଳ ତାହା ନୁହେ, ସମୟ ସମୟରେ ଆପଣା ଇଷ୍ଟଦେବତାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ କୁତ୍ସିତ ଗାଳି ଦେଇ ଅଛି । ଆଜି ମୋ କଥା ନ ଫଳିଲେ ଶିଳା ନାରାୟଣ ଠାକୁରଙ୍କୁ ବିଷ୍ଠାରେ ପକାଇ ଦେବି ବୋଲି କହିଅଛି । ବାବା ଏଥିରୁ ବଳି ଆଉ କ୍ରୋଧୀ କିଏ ଅଛି ? ମୁଁ କେବଳ ନୁହେ, ଆମ୍ଭ ଦଳର ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଏହିପରି କ୍ରୋଧୀ । ନିଜ ଦଳ ମଧ୍ୟରେ ଦଙ୍ଗା ହେଙ୍ଗାମା ତ ପ୍ରାୟ ସର୍ବଦା ଘଟୁଥାଏ । ମମତା ଲୋକ ପ୍ରତି ନାହିଁ । ଆପଣା ଜାତି ପ୍ରତି ନାହିଁ, ମାତ୍ର ଶାଳଗ୍ରାମ ପ୍ରତି, ରାମଜୀ ପ୍ରତି, ଗୋପାଳଜୀ ପ୍ରତି । ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମାଳ, ପାଠ, ଧନୁ, ଏଣୁ ତେଣୁ ନାନା ପଦାର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିବା, କ୍ରୟ କରିବା, ଯାହା ଯେଉଁଠାରେ ମାଗିବା, ତାହା ମାଗିବାର ବେଶ ଅଭ୍ୟାସ ଅଛି । ଦୈବକ୍ରମେ କେବେ କିଛି ହଜିଗଲେ ବା ଚୋର ନେଲେ ଲୋଡକବର୍ଷଣ କରିନାହିଁ, ବା ପ୍ରତିକାର ଅନ୍ୱେଷଣ କରିନାହିଁ, ଏପରି ନୁହେ । ଗୃହ ତ୍ୟାଗକଲି ମାତ୍ରକେ ବା ବୈଷ୍ଣବ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଲି ମାତ୍ରକେ ଯେ କାମ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅନ୍ତର ହୋଇଥିଲା ତାହା ନୁହେ । ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟଟନ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା ସେ ଆଶଙ୍କାରୁ ଅନ୍ତର ରହିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କ୍ରମେ ତାହାର ଚିନ୍ତା ଦୂରହେଲା । ତେବେ କେବେ କେବେ ଯେ ସେ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଉଦ୍ରେକ ହୋଇ ନ ଥାଏ ଏମନ୍ତ ନୁହେଁ ଅବସର ଓ ସୁବିଧା

ମିଳଲେ ସେ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ଚରିତାର୍ଥ ନିମନ୍ତେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇନଥାନ୍ତି — ଏପରି କହିପାରୁନାହିଁ କିନ୍ତୁ ଯାହା ହେଉ ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ମୁଁ ସେ ଦୋଷରେ କଳଙ୍କିତ ହୋଇନାହିଁ । ଜୀବନରେ ନିଜେ ଜୀବ ହତ୍ୟା କରିନାହିଁ । ତେବେ କହିବାକୁ ଗଲେ ତହିଁରୁ ମଧ୍ୟ ନିସ୍ତୃତି ପାଇନାହିଁ । ମୃଗଚର୍ମ ଅନେକ ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛି, ଅନେକ ଲୋକଙ୍କୁ ମୃଗ ମାରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦେଇଅଛି । ସୁତରାଂ କହିବାକୁ ଗଲେ ଏହାହିଁ ଜୀବହିଂସା । ତେବେ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରଭୃତି ମୃଗ ମାରୁଥିଲେ, ଏହି ଧାରଣା ଥିବାରୁ ମୃଗ ମାରିବା ଦୋଷାବହ ନୁହେ ବୋଲି ମନେକରୁଁ । ଏକା କାର୍ଯ୍ୟ ସଂସ୍କାରାଧୀନ ହୋଇ ପାପ ଶୂନ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରୁଅଛି । ବାବା ଗୃହତ୍ୟାଗୀ ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଅଧିକତର ରୂପେ ମୋହ ମମତାରେ ଜଡ଼ିତ ହୋଇଅଛି । ଦୟା ପ୍ରେମ ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରାକୃତିକ ସଦ୍‌ଗୁଣନିଚୟ ହୃଦୟରୁ ବିସର୍ଜନ ଦେଇଅଛି, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି; ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । କେବଳ ସାଧୁସଙ୍ଗ କଲେ ରାମନାମ ନେଲେ ବୈକୁଣ୍ଠରେ ବସିବି, ଏହି ଆକାଶ କୁସୁମ ତୋଳିବାକୁ ଯାଇ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥ ଭୁଲି ଅଛି । ଆଜି ବୁଝି ପାରିଲି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଅବଲମ୍ବିତ ପନ୍ଥା ନିରର୍ଥକ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପରତାପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆପଣା ପେଟ ପାଇଁ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ ବୃଥା ଆଶା ଉପରେ ନିର୍ଭର ରଖି ଘାଣ୍ଟି ହେଉଅଛି । ମୁଁ ଆଜି ଯାଏ ଅନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସରେ ଜଡିତ ଥିଲି । ବେଶ ଶିକ୍ଷା ପାଇଲି ଆଜି ଠାରୁ ଅନ୍ୟ ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରିବି । ମୋର ଶିଷ୍ୟଗଣଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେବି, ମୋର ଧର୍ମଠାରୁ ବିଦାୟ ନେବି । ବାବା ମନରେ କିଛି ବିଗ୍ରହ କରିବ ନାହିଁ । ଆରବର୍ଷ ଏଠାକୁ ଆସିଲେ ମୋର ବିଶେଷ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖି ପାରିବ । ବାବା ତୁମ୍ଭର ବୁଦ୍ଧି ସନ୍ମାର୍ଗରେ ପ୍ରଧାବିତ ହେଉ, ପରୋପକାର ବ୍ରତରେ ବ୍ରତୀ ହେଉ ଏବଂ ତୁମ୍ଭେ ସମାଜର ଉପକାର କର । ତୁମ୍ଭଠାରୁ ବିଦାୟ ହେଲି ।

ଏହା କହି ସନ୍ୟାସୀ ଗାତ୍ରୋତ୍ଥାନ କଲେ । ଯୁବକ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଲୋଚନରେ କ୍ଷମା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ—ସନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପଦ ଧାରଣ କରି ପ୍ରଣାମ କଲେ । ସନ୍ୟାସୀ ଯୁବକଙ୍କ ମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କଲେ ଏବଂ କୁକୁର ମସ୍ତକରେ ହସ୍ତ ବୁଲାଇ ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଯୁବକ ପ୍ରପାତ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ରହିଲେ । ନୟନରୁ ଲୋତକ ଧାରା ପ୍ରପାତର ଧାରା ପ୍ରାୟ ବୋହିବାକୁ ଲାଗିଲା । କୁକୁର ଏହିଠାରେ ପ୍ରଭୁର କାରୁଣ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଖ ଦେଖି ବିଷନ୍ନ ହେଲେ । ଯୁବକ ଗୃହକୁ ଫେରିଲେ । ଆଉ ଦିନ ଯୁବକ ସନ୍ୟାସୀଙ୍କର ଆଉ ଦେଖା ପାଇଲେ ନାହିଁ ।

———

* 'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ' ମାସିକ ପତ୍ରିକା ୧୯୧୫ ସାଲର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

ମିଥ୍ୟା ଅଭିଯୋଗ

ଆଜି ରାତି ନ ପାହୁଣୁ ନିଦ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । କ୍ରମେ ନକ୍ଷତ୍ରଗୁଡ଼ିକ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହେଲେ । କ୍ରମେ ପୂର୍ବାକାଶ ରକ୍ତାଭା ଧାରଣ କଲା । ମୁଁ ଗୃହ ତ୍ୟାଗ କରି ପୋଖରୀକି ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଗଲି । ସ୍ନାନ ଓ ସନ୍ଧ୍ୟା ଶେଷକରି ପୋଖରୀରୁ ତୋଳିଥିବା ପଦ୍ମପୁଷ୍ପ-ଗୁଡିକ ଧରି ପୋଖରୀ ନିକଟସ୍ଥ ଉଦ୍ୟାନରୁ ପୁଷ୍ପ ତୋଳି ବସିଲି । ଆଜି ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ, ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜନ୍ମ, ଏଣୁ ବେଶି ଫୁଲ ଲୋଡ଼ା । ବାଛି ବାଛି ଫୁଲ ତୋଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭକଲି । ମୁଁ ଯେତିକି ଫୁଲ ତୋଳିଲି ମନ ସେତିକି ବଳିଲା । ବଗିଚା ଛାଡ଼ିଯିବାକୁ ମନ ବଳିଲା ନାହିଁ । ଫୁଲ ତୋଳୁଅଛି, ପଛ ଆଡୁ ଉମାକାନ୍ତ ବାବୁ ଡାକଦେଲେ "ପଣ୍ଡିତେ ପଣ୍ଡିତେ ଏ କଣ ? ଜୀବହତ୍ୟା, ଭ୍ରୂଣହତ୍ୟା, ଶିଶୁହତ୍ୟା ।" ମୁଁ କହିଲି "ରାମ ରାମ, ଏକି କଥା ବାବୁ ! ଆଜି ଜନ୍ମାଷ୍ଟମୀ, ମୋର ଉପବାସ, ଆଜି କି ଦୁର୍ଯୋଗ, ମୁଁ ଏପରି କଥା ଆପଣଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣିଲି । ଆପଣ କାହିଁକି ଏପରି କଥା ମୁହଁକୁ ଆଣିଲେ ? ମୁଁ ବୃଦ୍ଧ, ପଣ୍ଡିତ ବ୍ରାହ୍ମଣ । ମୁଁ ଏ ପାପରେ କାହିଁକି ଲିପ୍ତ ହେବି ? ବୁଝାଇ କହ ବାବୁ, ବୁଝାଇ କହ ।

ଉମା—ପଣ୍ଡିତେ ଅନେକ ଫୁଲ ସଂଗ୍ରହ କରିଅଛନ୍ତି ଯେ ? ଏତେ ଫୁଲର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ?

ମୁଁ କହିଲି ଆଜି ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଜନ୍ମ । ଏଣୁ ମନ ସନ୍ତୋଷରେ ପୂଜା କରିବି । ଗୋପାଳଙ୍କୁ ଫୁଲ ଚଢାଇବି, ଏଣୁ ପଦ୍ମଫୁଲ ଆଣିଅଛି, ଏ ବଗିଚାରୁ ଫୁଲ ନେଉଅଛି । ପୁଣ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ ନିମନ୍ତେ ଫୁଲ ସଂଗ୍ରହ ।

ଉମା—କାଲ୍ପନିକ ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ପାପ ଅର୍ଜନରେ ଫଳ କଣ ? ଫୁଲ ନ କରି ପୂଜା କରିପାରନ୍ତି ନାହିଁକି ?

ଏହା ଶୁଣି ମୋର ଆପାଦମସ୍ତକରେ ଶତ ବୃଶ୍ଚିକ ଦଂଶନର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଅନୁଭୂତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୁଁ କହିଲି "ଏକି ଅନ୍ୟାୟ କଥା । ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ କେଉଁ ପାପ କଲି ? ମୁଁ କେବେ ଚୋରି କଲି ? ଆପଣ ବଙ୍କିଲୋକ ହୋଇ ଏପରି ଅଯଥା ତିରସ୍କାର କରୁଅଛନ୍ତି ?"

ଉମାକାନ୍ତ ବାବୁ କହିଲେ—"ପଣ୍ଡିତେ" ରାଗ କାହିଁକି ? ଆଜି ପବିତ୍ର ପୁଣ୍ୟ ଦିବସ ଉପବାସ, କ୍ରୋଧ କଲେ ଯେ ଦୋଷ, ପାପ. ତାହା ଭୁଲିଗଲେ କି ?

ପଣ୍ଡିତ—ବାବୁ ଆପଣ ମୋତେ ଚୋର ବୋଲି ଯେ ଅପବାଦ ଦେଲେ ମୁଁ ରାଗିବି ନାହିଁ କିପରି ? ମୁଁ କେବେ ଚୋରି କଲି ?

ଉମା—ପଣ୍ଡିତେ, ଏ ବଗିଚା କାହାର ? ଏ ଫୁଲ କାହାର ? ଆପଣ କାହା ଅନୁମତିରେ ଫୁଲ ତୋଳୁ ଅଛନ୍ତି ?

ପଣ୍ଡିତ—ଏଥିକି ମୁଁ ଚୋର ! ରମଣୀମାନଙ୍କ କେଶପାଶ ସୁଶୋଭିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ବକ୍ଷ ସ୍ଥଳରେ ମାଳ ଲମ୍ବାଇବା ନିମନ୍ତେ, ରସିକରାଜମାନେ କେତେ କେତେ ଫୁଲ ନେଉ ନାହାନ୍ତି ? ସେମାନେ ଚୋର ନୋହିଲେ, ମୁଁ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ପୂଜା ନିମନ୍ତେ କିଛି ଫୁଲ ନେଲି ବୋଲି ମୁଁ ହେଲି ଚୋର । ଧନ୍ୟ ବିଚାର । କାଳର ବିଚିତ୍ର ଗତି ।

ଉମା—ହେଲା, ଯେଉଁମାନେ ଉଦ୍ୟାନାଧିକାରୀର ବିନାନୁମତିରେ ରମଣୀଙ୍କ ମନ ତୁଷ୍ଟି ନିମନ୍ତେ ପୁଷ୍ପ ନିଅନ୍ତି, ସେମାନେ ଚୋର, ଏହା କହିଲେ ତ ଆପଣ ଅପରାଧରୁ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇବେ ନାହିଁ ? ହେଲିବା ସେମାନେ ଫୁଲ ନ ନେଲେ ସେମାନଙ୍କର ଅଭୀଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ହେବାର ଉପାୟାନ୍ତର ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସେମାନେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ନିମନ୍ତେ ଚୋରି କଲେ, ମାତ୍ର ଆପଣ ଯେ ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନରେ ଦେବାତାଙ୍କ ଦୋହି ଦେଇ ଚୋରି କରୁଅଛନ୍ତି । ଫୁଲ ନୋହିଲେ ଆପଣଙ୍କ ଦେବତା ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବେ କି ? ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀର ବିନାନୁମତିରେ କୌଣସି ସ୍ଥାନର ପଦାର୍ଥ ସ୍ଥାନାନ୍ତର କଲେ ଚୋରି ବୋଲିଯାଏ, ଏହା କିଣ ଆପଣଙ୍କୁ ଜଣାନାହିଁ ?

ପଣ୍ଡିତ—ଆଧୁନିକ ଆଇନର ଧାରାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯାଏ ଆସେ କେତେ ? ଈଶ୍ୱର-ଆରାଧନା ନିମନ୍ତେ ଫୁଲ ନେଲେ କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ । ଏଥିରେ ସ୍ୱତ୍ୱାଧି-କାରୀଙ୍କର ଅନୁମତି ଅଛି ।

ଉମା—କି ମିଥ୍ୟା କଥା ଏପରି ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ?

ମୁଁ କହିଲି, ମୁଁ କେବେ କାହାକୁ ପଞ୍ଚରେ କି କଚେରୀରେ ମିଥ୍ୟା କଥା କହି ଭୁଆଇ ଅଛି ଯେ, ଆପଣ ମୋତେ ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ବୋଲୁ ଅଛନ୍ତି ?

ଉମା—ପଣ୍ଡିତେ, ରାଗିଲେ କଣ ହେବ ? ଛୋଟ ହେଉ ବା ବଡ ହେଉ ମିଥ୍ୟାତ । ଆପଣ ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ କି ସ୍ୱତ୍ୱାଧିକାରୀଙ୍କ ଅନୁମତି ପାଇ ଅଛନ୍ତି ? ବୃଥାକାର୍ଯ୍ୟରେ

ପିଲା ଖେଳପରି ପର ପଦାର୍ଥ କି ନଷ୍ଟ କରିବା କି ବୁଦ୍ଧିମାନର କାର୍ଯ୍ୟ ?

ପଣ୍ଡିତ—ଓହୋ,ଫୁଲ ପୁଣି ପଦାର୍ଥ । ଆମ୍ଭର ଦେବତା ପୂଜା ପୁଣି ପିଲାଖେଳ । ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ବୁଦ୍ଧି । ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଶିକ୍ଷା ।

ପୁଣି ଉମାକାନ୍ତ ବାବୁ କହିଲେ ଏତେଗୁଡ଼ାଏ ଫୁଲରେ କଣ ହେବ ?

ପଣ୍ଡିତ - କୃଷ୍ଣ ପୂଜା । ଶାଳଗ୍ରାମ ପୂଜା ।

ଉମା - ଏ ମୂର୍ତ୍ତିକ କାହିଁରେ ନିର୍ମିତ ?

ପଣ୍ଡିତ -- ହିନ୍ଦୁର ସନ୍ତାନ, ଏହା ମଧ୍ୟ ଜଣାନାହିଁ । ରାଧାକୃଷ୍ଣ ଧାତବ ମୂର୍ତ୍ତି ଅର୍ଥାତ୍ ପିତଳ ପ୍ରତିମା; ଶାଳଗ୍ରାମ ତ ଶିଳା ।

ଉମା—ମାଟି, ପିତଳ, ପଥର ପୂଜା ନ କରି କି ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ପୂଜା ହୋଇ ନ ପାରେ ? ପିତଳ, ପଥର ପୂଜା କଣ ମୁକ୍ତିର ପନ୍ଥା ?

ମୁଁ କହିଲି ସନାତନ ଧର୍ମ ଉଚ୍ଛନ୍ନ ହେବାକୁ ବସିଲା । ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଗଣ ଯେଉଁ ପନ୍ଥା ଉଦ୍‌ଭାବନ କରିଥିଲେ ତାହା ଆପଣମାନଙ୍କ ପରି ଲୋକେ ଉଚ୍ଛନ୍ନ କରିବାକୁ ବସି ଅଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ଧର୍ମର କଥା କଣ ଜାଣନ୍ତି? ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତିର ପୂଜା ମୁକ୍ତିର ପନ୍ଥା ନୁହେଁ—ଆପଣମାନଙ୍କର ନାସ୍ତିକତା ମୁକ୍ତିର ପନ୍ଥା ! ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ର କଣ ନାହିଁ । ଏ ଧର୍ମରୁ ବଳି କି ଧର୍ମ ଅଛି ? ମୁକ୍ତି କି ସୁନ୍ଦର ସୋପାନ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଆରୋହଣ କରି ସେହି ପରଂବ୍ରହ୍ମରେ ଲୀନ ହେବାର ଉପାୟ କି ଅନ୍ୟ ଧର୍ମରେ ଅଛି ? ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ଅବ୍ୟକ୍ତ ସନାତନକୁ ପ୍ରଥମରୁ ଧାରଣା କରିପାରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଏଣୁ ପ୍ରତିମା ପୂଜା ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ସୋପାନ ଆରୋହଣ କରିବା ଉଚିତ । ଏ ପନ୍ଥାରେ ପଥିକ ହୁଅ, ଧର୍ମ ଆଲୋଚନା କର, ସବୁ ଜାଣି ପାରିବ ।

ଉମା – ଭଲ କଥା ପଣ୍ଡିତେ । ପ୍ରତ୍ୟହ ଆପଣ କାହାର ପୂଜା କରନ୍ତି, କାହାର ଧ୍ୟାନ କରନ୍ତି ?

ମୁଁ କହିଲି ପରମବ୍ରହ୍ମଙ୍କର ।

ଉମା — ଧ୍ୟାନଟି ଅନୁଗ୍ରହ କରି ଆବୃତ୍ତି କରିବେ କି ? ଏବଂ ପୂଜାର ଗୋଟିଏ ଯୋଡ଼ିଏ ମନ୍ତ୍ର ବୋଲିବେ କି ?

ପଣ୍ଡିତ - ଉଦ୍ୟତ୍ ପ୍ରଦ୍ୟୋତ ନଶତରୁଚିଂ ତପ୍ତହେମା ବଦାତଂ
ପାର୍ଶ୍ୱଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱେ, ଜଲଧିସୁତୟା ବିଶ୍ୱଧାତ୍ର୍ୟାଚ ଜୁଷ୍ଟଂ ।
ନାନାରତ୍ନୋଲ୍ଲସିତବିବିଧା କଳ୍ପମାପୀତ ବସ୍ତ୍ରଂ
ବିଷ୍ଣୁ ବନ୍ଦେ ଦରକମଲ କୌମୋଦକୀ ଚକ୍ରପାଣିଂ
ଶାଲ୍ୟାନ୍ନଂ ସଘୃତଂ ପୟୋଦଧି ଯୁକ୍ତଂ ରମ୍ଭାଫଳଂ ପାୟସଂ ।

ଉମା ପଣ୍ଡିତେ, ଓହୋ ! କି ପ୍ରବଞ୍ଚନା, କି ଠକ ପଣିଆ । ମୁହଁରେ କହୁଅଛନ୍ତି ପରମବ୍ରହ୍ମଙ୍କ ଉପାସନା କରେ ବୋଲି, ଧ୍ୟାନ କରେ ବୋଲି, ଯାହାଙ୍କୁ ଦେବତା ବୋଲି ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଆରାଧନା କରୁଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ରୂପଧ୍ୟାଣ କି ପ୍ରକାରେ ? ନୈବେଦ୍ୟ ତ

ଚିକିଏ ଘୃତ, ନୋହିଲେ ଗଣ୍ଡିଏ ଉଖୁଡ଼ା, କିମ୍ବା ଚୌପଦିଏ ଯମୁନା ସ୍ତୁତି ! ଶାଳ୍ୟାନ୍ନ କାହିଁ ଘିଅ, ଦହି, ଦୁଧ କାହିଁ ? ଓ ହୋ ! ଦେବତାଙ୍କୁ ମଧ ଠକିବାକୁ ଛାଡ଼ୁ ନାହାନ୍ତି ! ହେଉ ହେଉ ଆପଣଙ୍କର ବୟସ କେତେ ?

ପଣ୍ଡିତ – ପ୍ରାୟ ୫୦ ବର୍ଷ ।

ଉମା - ଆପଣ କେତେ ବର୍ଷ ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା କରନ୍ତି ?

ପଣ୍ଡିତ—କଳଷଠା ଷାଠିଏ ଆଉ କେତେ ?

ଉମା – ତେବେ ବୋଧହୁଏ, ଆପଣ ମୁକ୍ତିର ଶେଷ ସୋପାନକୁ ଆରୋହଣ କରିବାକୁ ଆଉ ଅଳ୍ପ ବାକି ରଖି ଅଛନ୍ତି । ଆପଣ କେତେ ପାହଚ ଉଠିଲେଣି ?

ପଣ୍ଡିତ ପାହଚ କଣ ?

ଉମା—ଆପଣ ଯେ ପୂର୍ବେ କହିଲେ, କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଧର୍ମର ସୋପାନ ଆରୋହଣ କରିଯାଏ ଏବଂ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା ମୁକ୍ତିର ସୋପାନ । ଆପଣ ଯେବେ ବ୫୦ର୍ଷରେ ମୁକ୍ତି ପାହାଚର ଏକ ପଞ୍ଚମାଂଶ ଆରୋହଣ କରି ନାହାନ୍ତି, ତାହେଲେ ଏହି ଧାତବ ଓ ମୂର୍ତ୍ତିପୂଜା କରୁକରୁ ପ୍ରାଣ ଯିବ । ପରମ ବ୍ରହ୍ମ କାହିଁ ? ଆଉ ଆପଣ କାହାନ୍ତି ?

ମୁଁ ତ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସୁ ଥିଲି, ପୁଣି ଉମାକାନ୍ତ ବାବୁ କହିଲେ – ପଣ୍ଡିତେ ଗ୍ରାମର ଛୋଟ ପାହାଡ ଦେଖି ଆପଣ ତୁଷାରଧବଳ ହିମାଳୟର ଧାରଣା କରି ପାରନ୍ତି କି ? ଗ୍ରାମ ପୁଷ୍କରିଣୀରୁ ଅନନ୍ତ ସାଗର କଳ୍ପନା ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଏକି ? ବସ୍ତୁତ ଵନାଣୀ ଅନନ୍ତ ଜଳରାଶି, ଅସଂଖ୍ୟ ତାରକା, ଅନନ୍ତ ଆକାଶରୁ ଯେବେ ମହୀୟସୀ ଶକ୍ତି ଅନୁଭବ କରି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି, ସାମାନ୍ୟ ଜଡ଼ ପ୍ରତିମାକୁ ବୃଦ୍ଧି କରି କରି କେବେ ହେଲେ ଅନ୍ତରରେ ମିଶାଇ ପାରିବେ କି ? ଏହି ମହା ଭ୍ରମ ଆପଣଙ୍କର ଇହ ଜୀବନରେ ଦୂର ହେବ ନାହିଁ ।

ପଣ୍ଡିତ ତେବେ କଣ ବାବୁ ଚକ୍ଷୁ ମୁଦ୍ରିତକରି ଈଶ୍ୱର ଈଶ୍ୱର ବୋଲି ଡାକଲେ ମୁକ୍ତି ପାଇବ ?

ଉମା—ଏହା ଶତ ଗୁଣେ ଭଲ । ଏଥିରେ ମୁକ୍ତ ହେବ କି ନୋହିବ ମୁଁ କହି ନପାରେ । ତେବେ ଏଥିରେ ତ ଠକ ପଣିଆ କି ପ୍ରତାରଣା କରୁନାହିଁ । ଆଚ୍ଛା ଏହା ନୋହିଲେ ଆପଣ ଯେବେ କୃଷ୍ଣରସାପ୍ଳୁତ, ତେବେ ଆପଣ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାରେ କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଆରାଧନା କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁକି ?

ପଣ୍ଡିତ—ଆପଣ ପୁଣି ଧର୍ମୋପଦେଷ୍ଟା ହେଲେଣି ଏହାତ ମୋତେ ଜଣା ନାହିଁ । କହି ହେଲେ ଶୁଣିବା ।

ଉମା—ଏହି ପୁଷ୍ପୋଦ୍ୟାନକୁ ଯଦି ବୃନ୍ଦାବନ ଭାବିନଅନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କର ପୁସ୍ତକର ବର୍ଣ୍ଣନା

ଅନୁସାରେ ଗୋଟିଏ କୃଷ୍ଣ ଓ ରାଧା ଭାବ ନଅନ୍ତୁ, ଆପଣ ନିଜକୁ ଶ୍ରୀଦାମ ବା ସୁଦାମ ପ୍ରାୟ ଭକ୍ତ ଭାବ ନଅନ୍ତୁ, ଏବଂ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରାଳରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହି ସେହି ରାଧା କୃଷ୍ଣଙ୍କର ବୃନ୍ଦାବନ ଲୀଳା ଅବଲୋକନ କରନ୍ତୁ । କୃଷ୍ଣଙ୍କ ସମୟରେ ଗୋଲାପ ଫୁଲ ନଥିଲା. ଗୋଲାପ ଫୁଲ ପାଇଲେ କୃଷ୍ଣ ଅଶୋକ ମାଧବୀ, ଏମନ୍ତ କି ପଦ୍ମକୁ ମଧ ଭଲ ପାନ୍ତେ ନାହିଁ ' ଭଲ ଗୋଲାପ ଫୁଲ ନିମନ୍ତେ ରାଧା କୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ କୃଷ୍ଣ ବଣ ବଣ ଫୁଲ ତୋଳିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତେ ଏବଂ କୃଷ୍ଣ ଟିକିଏ ଅନ୍ତର ହେଲେ. ରାଧା କୌତୁକ ଦେଖିବାକୁ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରାଳରେ ଲୁଚି ଯାନ୍ତେ. ଏଣେ କୃଷ୍ଣ ଫୁଲ ତୋଳି ଆଣି ରାଧାଙ୍କୁ ନଦେଖି ଅସ୍ତ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଖୋଜିଲା ବେଳେ ରାଧା ପୁଣି ଏକ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରାଳରୁ ଅନ୍ୟ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରାଳକୁ ପଳାଇ ଥାନ୍ତେ । କୃଷ୍ଣ ରାଧା ସ୍ୱରହରେ କାତର ଭାବରେ ଡାକୁ ଥାନ୍ତେ । ଆପଣ ଭକ୍ତ, ଆପଣ ମଧ ରାଧା ଅନ୍ୱେଷଣରେ ବ୍ୟସ୍ତ ରହନ୍ତେ ଇତ୍ୟାଦି । ପ୍ରତିମା ପୂଜା ଅପେକ୍ଷା ଏହା ସୁନ୍ଦର ନୁହେ କି ? ଆପଣ ପର ଦ୍ରବ୍ୟ ଅପହରଣ ବିନା ଏହି ଆରାଧନାରେ ବେଶୀ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରନ୍ତେ ଏବଂ ବେଶୀ ସୁଫଳ ଲାଭ କରନ୍ତେ ।

ପଣ୍ଡିତ —ଶୁଣିଲି ବାବୁ ଶୁଣିଲି । କଥା ବଡ଼ ମଧୁର, ବଡ଼ ସହଜ ବୋଲି ବୋଧ ହୁଅଛି, ମାତ୍ର କଥା ଓ ପ୍ରକୃତ କାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ତାଳ ତଳ ପ୍ରଭେଦ । ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ପୁଣି ଆପଣଙ୍କୁ ଗୁରୁ କରି ଗୋଟିଏ ନୂତନ ମୁକ୍ତିପନ୍ଥା ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବି । ଏଥିରୁ ମୋର ମରଣ ଭଲ । ମୁକ୍ତି ହେଉବା ନ ହେଉ ମୋର ପୂର୍ବ-ପୁରୁଷଗଣ ଯେଉଁ ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରି ଇହସଂସାର ତ୍ୟାଗ କରି ଅଛନ୍ତି, ମୁଁ ସେହି ପନ୍ଥାରେ ଯିବି । ବାବୁ ମୁଁ କେବେ ଶିଶୁହତ୍ୟା ଭ୍ରୂଣହତ୍ୟା କଲି, କହ ତ ?

ଉମାକାନ୍ତ ବାବୁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦାର ଗଛର ଅଗକୁ ଛିଣ୍ଡାଇ ଦେଲେ । ଖଣ୍ଡିତ ସ୍ଥାନରେ ମୋତେ ହାତ ଦେବାକୁ କହିଲେ, ମୁଁ ହାତ ଦେଲି । "ଏ କଣ ପଣ୍ଡିତେ" ବୋଲି ପଚାରିଲେ ମୁଁ କହିଲି ଟିକିଏ ରସ ।

ଉମା—ଆପଣଙ୍କ ଅଙ୍ଗୁଳିକୁ କାଟିଦେଲେ କଣ ବାହାରିବ ?

ପଣ୍ଡିତ—ରକ୍ତ ।

ଉମା—ଗୋଟିଏ ଝିଣ୍ଟିକାର ଗୋଡ଼ ଛିଣ୍ଡାଇ ଦେଲେ କଣ ବାହାରିବ ?

ପଣ୍ଡିତ - ରକ୍ତ, ନା ନା ରସ ।

ଉମା—ଆପଣ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି କି ?

ପଣ୍ଡିତ – ରକ୍ତ ବାହାରିଲାରୁ କିଏ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ ନ କରେ ।

ଉମା—ଝିଣ୍ଟିକା କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରେ କି ?

ପଣ୍ଡିତ - ନିଶ୍ଚୟ ।

ଉମା—ତେବେ ମନ୍ଦାରବୃକ୍ଷଟି କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରୁ ନାହିଁକି ?

ପଣ୍ଡିତ —ଏହା ବୁଝାଯାଇ ନପାରେ ।

ଉମା - ଆପଣ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କଲେ, ଝିଣ୍ଟିକା କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କଲା, ସେହିପରି ଗଛର ଅଗ୍ରଭାଗ ଛେଦନ କରିବାରୁ ତାର ରସ ବାହାରିଲା ଅଥଚ ସେ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କଲାନାହିଁ, ଏହା କିପରି କଥା ?

ପଣ୍ଡିତ — ବୃକ୍ଷର ଅନୁଭବ କରିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ ।

ଉମା — ବୃକ୍ଷଟି ବଞ୍ଚିଅଛି କି ନାହିଁ ? ମୁଁ କହିଲି ବଞ୍ଚି ଅଛି, ଉମାକାନ୍ତ ବାବୁ କହିଲେ ଯେବେ ବଞ୍ଚି ଅଛି, ତେବେ ଜୀବନ ଅଛି, ଯେବେ ଜୀବନ ଅଛି, ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ କଷ୍ଟ ହେଲେ ଅନୁଭବ କରି ପାରିବାର ଶକ୍ତି ଥିବ । ବୃକ୍ଷର ନାମ ପରି ପାଦପ ? ଯେ ପାନକରେ ସେ କଣ ବଞ୍ଚି ନ ଥାଇ ପାନ କରେ ? ହଜମ କଲେ ମଳ ମୂତ୍ର ଓ ଝାଳ ପରି କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ କରେ, ବୃକ୍ଷର ଯେବେ ଏ ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ବିଦ୍ୟାମନ ଥିବାର ଦେଖୁଅଛନ୍ତି, ତେବେ ତାହାର ଅନୁଭବ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କିପରି କହିବେ ?

ପଣ୍ଡିତ - ହଁ ଅନୁଭବ ଶକ୍ତି ଥିବ, ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ, ପଶୁ ଓ କୀଟ ପତଙ୍ଗପରି ନୁହେଁ ?

ଉମା ତାହା ନିଶ୍ଚୟ, ମନୁଷ୍ୟ ହତ୍ୟା କଲେ ନର ହତ୍ୟା, ଗୋଟିଏ ପଶୁ କୀଟ ବା ପତଙ୍ଗ ନାଶ କଲେ ଜୀବ ହତ୍ୟା, ବୃକ୍ଷର ଜୀବନ ଅଛି ଏଣୁ ଗୋଟାଏ ବୃକ୍ଷ ନାଶ କଲେ, ଏକ ପ୍ରକାର ଜୀବହତ୍ୟା । ଗୋଟିଏ ସ୍ତ୍ରୀର ଦୁଇମାସର ଗର୍ଭ ନଷ୍ଟ କଲେ ଭ୍ରୂଣ ହତ୍ୟା, ଗୋଟିଏ ପକ୍ଷୀର ଡ଼ିମ୍ବ ନଷ୍ଟ କଲେ ମଧ୍ଯ ତଦ୍ରୂପ ଭ୍ରୂଣ ହତ୍ୟା, ତଦ୍ରୂପ ପୁଷ୍ପାଣ୍ଡ ନଷ୍ଟ କଲେ ମଧ୍ଯ ଭ୍ରୂଣ ହତ୍ୟା ବୋଲିବା ଅସଙ୍ଗତ କି ?

ପଣ୍ଡିତ ପୁଷ୍ପର ଗର୍ଭ କାହିଁ, ଭ୍ରୂଣ କାହିଁ ?

ଉମା - ବେଶ ବେଶ ପଣ୍ଡିତେ ଦେଖନ୍ତୁ !

ଏହା କହି ଉମାକାନ୍ତ ବାବୁ ମନ୍ଦାର ପୁଷ୍ପଟିଏ ଛେଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ଏବଂ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁଂପୁଷ୍ପର କିପରି ସଙ୍ଗମ ହୁଏ ଏବଂ କିପରି ଗର୍ଭ ହୁଏ, ତାହା ବୁଝାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରୁ ଫଳୋତ୍ପତ୍ତି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଅବସ୍ଥା ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କରି ବୁଝାଇଲେ । ମୁ ତୋଳି ଥିବା ଫୁଲ ମଧ୍ଯରୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଫୁଲ

ଉଠାଇ ଆଣି କହିଲେ ଏଇଟି ତୋଳବା ଦ୍ୱାରା ଭ୍ରୂଣ ହତ୍ୟା, ଏଇଟି ତୋଳବା ଦ୍ୱାରା ଶିଶୁ ହତ୍ୟା କର ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ଏହା ଦେଖି ଅବାକ୍ ହୋଇଗଲି । କଥ ଗୁଡ଼ାକ ସତ୍ୟ ବୋଲି ମନ ମାନିଗଲା । ପୁଣି ବାବୁ କହିଲେ ପଣ୍ଡିତେ ବୁଝିଲେତ ?

ପଣ୍ଡିତ ନାରାୟଣ ନାରାୟଣ ମହା ମହା ଋଷିମାନେ ଆବାହମାନ କାଳରୁ ଫଳ ପୁଷ୍ପ ଦେଇ ଦେବାରାଧନା କରୁଛନ୍ତି । ଦୋଷାବହ କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲିତ କେହି କହି ନାହାନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ପର ନବ ଶିକ୍ଷିତଙ୍କ କଥା ମାନି ମୁଁ ନିଜକୁ ପାତକୀ ମନେ କରିବ । "ମହାଜନେ' ଯେନ ଗତସ୍ୟ ପନ୍ଥାଃ" । ଆପଣଙ୍କର ଏ ସମସ୍ତ ଅଭିଯୋଗ ମିଥ୍ୟା ।

———

ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ୧୯୨୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଆଷାଢ଼ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

ବାୟା

ବାୟାର କି ମନ୍ତର, କଡ଼ାର କି କଳନ୍ତର" । ଏ ପ୍ରବାଦଟି ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ଏବଂ ଯଥାର୍ଥ ବୋଲି ଅନୁମାନ ହୁଏ । ବାୟା ନାନା ପ୍ରକାରର, କେତେକ ବାୟା ଯେ କୌଣସି ବିଷୟର ଚିନ୍ତା କରନ୍ତି ନାହିଁ, ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଚିନ୍ତା ଯେ, ଅଯୌକ୍ତିକ ଏପରି ନୁହେଁ । ସମୟ ସମୟରେ ସେମାନେ ଯୁକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିନ୍ତାର ଅନୁସରଣ କରନ୍ତି, ମାତ୍ର ସ୍ଥିରମସ୍ତିଷ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାକୁ ବାୟାର ଚିନ୍ତା, ବାୟାର ଉକ୍ତି ବୋଲି ହସି ଉଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି । ମୁଁ ଜଣେ ବାୟାର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ଲେଖିବି । ଏଥିରେ ମୋର ନିଜସ୍ୱ କିଛି ନାହିଁ । ଦୋଷଗୁଣ ପରଲୋକଗତ ବାୟାର । ବାୟାଟି କି ଧରଣର ଥିଲା, ତାହା ପାଠକଗଣ ଜାଣିବା ଆବଶ୍ୟକ; ଏଣୁ ପ୍ରଥମରୁ ତାହାର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଅଛି । ନଗଣ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିର ଜୀବନ ଚରିତ ବୋଲି ଉପେକ୍ଷିତ ହେବ ନାହିଁ, ଏହି ଆଶା ।

ନାମ ଭୁବନ ମହାକୁଳ ଓରଫ ଭୁବନ ଦରଜୀ, ଭୁବନ ବା ଦରଜୀ ମହାରାଜ ଇତ୍ୟାଦି । ସେ ଆପଣାର ପରିଚୟ ଦିଏ—ଭୁବନ ଦରଜୀ, ଧରିଥାଏ ସୂଜି । ମାରି ଦେଲେ ଛୁଞ୍ଚି ହାତୀ ଯାଏ ଘୁଞ୍ଚି ।" କେ କହି ପାରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ତାର । ଛୁଞ୍ଚି ଧରିବାର ସତ, ମାତ୍ର ଛୁଞ୍ଚି ପ୍ରୟୋଗରେ ହାତୀ ଘୁଞ୍ଚିପାରିଲା କି ନାହିଁ, ତାହା ସନ୍ଦେହ ଗର୍ଭରେ ନିହିତ ।

ଭୁବନ ରଜା ସୁଢ଼ଳ ଦେବଙ୍କର ବାଲ୍ୟ ଭୃତ୍ୟ । ସୁଢ଼ଳ ଦେବ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ କଲାବେଳେ ନିକଟରେ ବସି ସେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଶ୍ଳୋକ, ବ୍ୟାକରଣ ସୂତ୍ର ମୁଖସ୍ଥ କରି ଥିଲା । ଅନେକ ଶ୍ଳୋକର ଭାବାର୍ଥ ଶିକ୍ଷା କରିଥିଲା । ଭୁବନର କାର୍ଯ୍ୟ ସେବାକରିବା । ମାତ୍ର ସେ ନିରକ୍ଷର ନଥିଲା । କାହାଣୀ କହିବାରେ ପଟୁ । ହିତୋପଦେଶଟି ପୁସ୍ତକର ଭାଷାରେ ପ୍ରାୟ ମୁଖସ୍ଥ ବୋଲିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ଭୁବନ କହେ "ନା ପଣ୍ଡିତ, ଗାଁ ପଣ୍ଡିତ, ପଣ୍ଡିତ ପାଖରେ ଥାଇ ପଣ୍ଡିତ ।" ଅର୍ଥାତ୍ ପ୍ରକୃତ ପଣ୍ଡିତ ଛଡ଼ା ତିନିପ୍ରକାର ପଣ୍ଡିତ ଅଛନ୍ତି ; ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ଭୁବନ ନିଜକୁ ପଣ୍ଡିତ ପାଖରେ ଥାଇ ପଣ୍ଡିତ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦିଏ । ସୁଢ଼ଳ ଦେବଙ୍କ ସହିତ ଅନେକ ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରିଥିଲା, ଏବଂ ଦେଶ ଭ୍ରମଣଜନିତ ଜ୍ଞାନ ମଧ୍ୟ ଉପାର୍ଜନ କରିଥିଲା । ସର୍ବଦା ନିର୍ଭୀକ, ତାର ବୁଦ୍ଧି ବିଦ୍ୟା ଅନୁସାରେ ବ୍ୟଙ୍ଗୋକ୍ତି ଓ ଟାକରିଆ କଥା କହିବାରେ ସିଦ୍ଧହସ୍ତ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ନଦୀର ବନ୍ଧୁର ଶଯ୍ୟାରେ ମୂର୍ତ୍ତି କାଠ ଦେବାର ଅସୁବିଧା ଦେଖି ସୁଢ଼ଳ ଦେବ କେତେଟା ପ୍ରସ୍ତର ଘାଟ ଭାଙ୍ଗିବାର ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ବୈଶାଖ ମାସରେ ଜଆଁଳଭଙ୍ଗାର ଘାଟ ଭଙ୍ଗା ଯାଉଥିଲା । ପ୍ରସ୍ତର ଉପରେ ସ୍ତୁପାକାର ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ କରାଯାଏ, ପରେ କୋଳଥ ପାଣି ଅଜାଡ଼ିଲେ ପ୍ରସ୍ତର ଫାଟେ । ଭୁବନ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ ପଟୁତା ଯୋଗୁ ଯଶ ଲାଭ କରିଥିଲା । ଭୁବନ ଦିନେ ହଠାତ୍ ପାଗଳ ହେଲା ବୋଲି ଶୁଣାଗଲା । ଲୋକେ କହିଲେ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ମାଛ ମାଂସ ଖାଏ, ଖରାରେ ଦିନ ତମାମ ଠିଆ ହୋଇ ପରିଶ୍ରମ କରେ, ମନହେଲେ ପାଣିକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ି ଦେହ ଶୀତଳ କରେ. ଏପରି ଲୋକ ପାଗଳ ନ ହେବତ ହେବ କିଏ ? ଯାହା ହେଉ, ଭୁବନ ଲୌହ ବଳୟଭୂଷିତ ହୋଇ ଦେବଗଡ଼କୁ ଆନୀତ ହେଲେ । ଶ୍ରୀମନ୍ଦିରରେ (ଜେଲଖାନା) ବାସ ଦିଆଗଲା । ବହୁ ଯତ୍ନ ଔଷଧ ଶୁଶ୍ରୁଷାରେ କିଛିହେଁ ଉପକାର ହେଲାନାହିଁ । ଭୁବନ ଚିର ପାଗଳ ହୋଇ ରହିଲା । ଭୁବନ ଜେଲରୁ ମୁକ୍ତି ଲାଭ କରି ପ୍ରାୟ ୨୫ ବର୍ଷ ଜୀବିତ ଥିଲା । ଭୁବନ ପାଗଳ ମାତ୍ର କାହାର ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର କରେ ନାହିଁ । ଭୁବନ ପାଗଳ ମାତ୍ର ତାହା ନିମନ୍ତେ ତାହାର ପ୍ରତିବେଶୀମାନେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅଶାନ୍ତି ବା କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରି ନଥିଲେ ।

ଭୁବନ ଶ୍ରୀମନ୍ଦିର ତ୍ୟାଗ କଲା ପରେ ଦେଖା ଗଲା ତାହାର କୌଣସି ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ନାହିଁ । ସେ ସମସ୍ତ ବସ୍ତ୍ର ତ୍ୟାଗ କରି କେବଳ ଖଣ୍ଡିଏ କୌପୀନ ଧାରଣ କଲା । ଅଫିମ ସେବନ କରିବାର ଅଭ୍ୟାସ ଆଗରୁ ଥିଲା । ଜେଲରୁଫେରି ମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧି କଲା । ଦୈନିକ ଦୁଇ ଅଣା ଅଫିମ, ଟିକିଏ ଗଞ୍ଜେଇ, ଗୁରି ଛଟା ପିକା ତାର ଆବଶ୍ୟକ । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଭିକ୍ଷା ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ପ୍ରାତଃକାଳରୁ ସନ୍ଧ୍ୟାଯାଏ

ଭୁବନ ଦ୍ୱାର ଦ୍ୱାର ଭିକ୍ଷା କରେ । ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଅର୍ଥ ପାଇଯାଏ । ହାତରେ ଗୋଟାଏ ଠୋକେଇ, ସେଥିରେ କେତେ ଗୁଡ଼ାଏ ଲେଙ୍କଡ଼ା ଛିଣ୍ଡା କନା । ଭୁବନ ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ ଶୀତ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଓ ବର୍ଷାରେ ରାଜମାର୍ଗରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଥିବାର ସମସ୍ତେ ଦେଖିଅଛନ୍ତି । ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ପ୍ରଚଣ୍ଡ କିରଣ ଦ୍ୱାରା ବା ଇନ୍ଦ୍ର ଅଜସ୍ର ଧାରା ପାତ ଦ୍ୱାରା କେବେହେଁ ଭୁବନକୁ ପରାସ୍ତ କରିନାହାଁନ୍ତି । ଅତି ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ କେଉଁସ୍ଥାନକୁ ଯାଇ କିପରି ସ୍ନାନ କରେ କାହାକୁହିଁ ଜଣା ନାହିଁ । ସ୍ୱୟଂ ବୈଶ୍ୱାନର ତାହାର କ୍ଷୌରକର୍ମ ସମ୍ପାଦନ କରନ୍ତି । ଭଣ୍ଡାରିର କ୍ଷୁର ତାର କେଶ ଶ୍ମଶ୍ରୁକୁ କେବେ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନାହିଁ । ପ୍ରତି ଆଠ ଦିନରେ ଭୁବନ ଅଗ୍ନିଦେବଙ୍କୁ ତାହାର କ୍ଷୌର କର୍ମରେ ନିଯୁକ୍ତ କରେ—ଅର୍ଦ୍ଧଦଗ୍ଧ କାଷ୍ଠ ଖଣ୍ଡ ନେଇ ମସ୍ତକ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ଉପରେ ନିୟୋଜିତ କରେ, ଅଗ୍ନି ଆପଣା କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଧାନ କରନ୍ତି । ଏଣେ ଭୁବନ ଅତି ସୁନ୍ଦର "ପେରସିଆନ" ଫେସନରେ ବାହାରି ପଡ଼େ । ଭୁବନର ଅଭିଧାନ ଅନୁସାରେ ଏତାଦୃଶ କ୍ଷୌରକର୍ମର ନାମ "ଉପନିଷଦ" ।

ଭୁବନ ଗୀତ ଗାଇବା ଦ୍ୱାରା, ଗଳ୍ପ କହିବା ଦ୍ୱାରା, ବାୟୁଗିରି କଥା କହିବା ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ଲୋକଙ୍କୁ ମୁଗ୍ଧ କରେ । ସେ ମୋର ଖୁବ ଅନୁଗତ ଥିଲା, ମୋଠାକୁ ଆସିବା ତାହାର ନିତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ।

ବୈଶାଖ ମାସ, ନିଦ୍ଦାଘ ଖରା, ସମ୍ଭବତଃ ପଣାସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ପ୍ରାୟ ବାର ବାଜିବା ସମୟରେ ଭୁବନ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ନାଚି ନାଚି ଆସୁଛି । ନାଚବାଟା ପ୍ରେମରେ, କି ଭୂତଳର ଉତ୍ତାପ ଯୋଗୁଁ ତାହା ଠିକ କହି ହେବନାହିଁ । ଗୀତଟି ଏହି: —

"ଭୋଲା ବିରଜେ ବୈଦ୍ୟନାଥ ଜଙ୍ଗଲ ମେ । ଧ୍ରୁ ।
ଭୋଲା ମୋର ଦହି ଦୁଧ ଖାଏନା ଗୋ
ଖାୟ ସୁଦ୍ଧୁ ଭାଙ୍ଗ ଧୁଦୁରାର ପାତା ।
ଭୋଲା ମୋର ହାତୀ ଘୋଡ଼ା ଚଢ଼େନା ଗୋ
ଚଢ଼େ କେବଲ ଷାଁଡ ବଲଦେର ମାଥା ॥

ମୁଁ କହିଲି-ଦରଜି ମହାରାଜ ଆଜି କାହାର ପ୍ରେମରେ ଉନ୍ମତ୍ତ ? ଭୁବନ କହିଲା ଗୁରୁଦେବଙ୍କର । ତୁମ୍ଭର ଗୁରୁ କିଏ ? ବଇଦ ନାଥ । ମୁଁ ତ ଦେଖିଛି ବାବା ବୈଦ୍ୟନାଥ ଛଅ ଆଙ୍ଗୁଳର ଉଚ୍ଚ, କୃଷ୍ଣ ପ୍ରସ୍ତର ଲିଙ୍ଗ, ସେ କେବେ ପୁଣି ଭାଙ୍ଗ ଧୁଦୁରା ଖାଉଥିଲେ ? ବୋଧ ହୁଏ ଜଣେ ବୈଦ୍ୟନାଥ ନାମକ କୌଣସି ନିଶା ଖୋର ଆମ୍ଭର ଗୁରୁ । ନିଶାର ଆଶ୍ରୟ ନେଇଛ, ଏଣୁ ତାଙ୍କର ନାମ ନେବାକୁ ହୁଏ । ମୁଁ କହିଲି-ତୁମ୍ଭର ଗୁରୁଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ସଂଖ୍ୟା ବଢାଇବ କି ? ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଗୁରୁଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ହେଲେ କିପରି ହୁଅନ୍ତା ? ଅତି ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।—ଅବଶ୍ୟ କିଛିଦିନ ମୋର ଖୁବ ଉପକାର ହୁଅନ୍ତା । ମାତ୍ର କେତେ

ଦନ, ଦନାକେତେ ପରେ ଯେ, ପୁଣି ତମେ ମୋର ଭାଗ୍ୟରୁ ଭାଗ ନେବ । ଦରକାର ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭେ ଯେପରି ଅଛ ସେପରି ଥାଅ । ଆମ୍ଭର ଲକ୍ଷ୍ମୀଛଡ଼ା ଗୁରୁଙ୍କର ଶିଷ୍ୟ ହେବାକୁ କେବେହେଁ ଆଶା କରିବ ନାହିଁ ।

ଭୁବନ ମାଦକ ଦ୍ରବ୍ୟର ଅପକାରିତା ବିଲକ୍ଷଣ ଜାଣେ, ମାତ୍ର ଅଭ୍ୟାସର ଦାସ ହୋଇ ପଡ଼ି ଅଛି । ଭାବିଲି ପାଗଳ ଯାହାର ଅପକାରିତା ବୁଝି ପାରିଅଛି. ଭଲ ଲୋକେ କିପରି ବୁଝି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

—୦—

ଠିକ୍ ମନେ ଅଛି ଆଷାଢ ଶୁକ୍ଳ ପକ୍ଷ ସପ୍ତମୀ । ମୁଁ ଚୌକିରେ ବସି ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲି । ଭୁବନ ମୋ ନିକଟରେ ବସି ମୋତେ ଉପଢୌକନ ଦେବାନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ବଟୁଆ ଅତି ମନଯୋଗ ସହିତ ତିଆରି ଥିଲା । ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି କଥା ବାର୍ତ୍ତା ନାହିଁ । ପ୍ରଥମେ ମେଘ ଟିପୁ ଟିପୁ ବର୍ଷୁଥିଲା । ଗୁଣ୍ଡିଚା ମଣ୍ଡପରେ ଜଗନ୍ନାଥ ଥିଲେ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଭୋଗ ନିମନ୍ତେ ପଠା ଯିବାକୁ ବାରଣ୍ଡାରେ ପଦାର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ ହେଉଥିଲା । ମୂଷଳ ଧାରାରେ ବୃଷ୍ଟି ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମେଘ ଗର୍ଜନ ଓ ବଜ୍ରନାଦ । ମୁଁ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଧାରାକୁ ଅନାଇ ଥିଲି । କୌଣସି ଆଡକୁ ମୋର ଲକ୍ଷ୍ୟ ନାହିଁ । ହଠାତ୍ ଭୁବନ ଅଟ୍ଟହାସ୍ୟ କଲା । ମୁଁ ଚମକି ଉଠିଲି. ବିରକ୍ତି ସଙ୍ଗେ କୌତୁହଳ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମିଲା । ମୁଁ ଭାବିଲି ବାୟୁର କୌଣସି ଚିନ୍ତାର ଫଳ ଏହା । ଭୁବନ କହିଲା "କହିଲ ସବୁଠାରୁ ମୂକ କିଏ ?" ମୋର ମସ୍ତିଷ୍କ ଘୂରିଗଲା । ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ସହଜ ନୁହେଁ । ଭୁବନର ମନ ମାଫିକ ଉତ୍ତର ନଦେଲେ ସହସା ଅପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଦେବ । ଜୀବଜନ୍ତୁ କୀଟ ପତଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଖୋଜିଲି । ଉପଯୁକ୍ତ ଉତ୍ତର ନାହିଁ । ଭୁବନ ଆପଣା ସୀବନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଅଛି । ବାକ୍ୟବ୍ୟୟ ନାହିଁ । ମୁଁ କହିଲି-ତୁମ୍ଭ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲିନାହିଁ । ମୁଁ ହାରିଲି । ଭୁବନ ଆହ୍ଲାଦରେ ହସି ହସି କହିଲା, ଅତି ସହଜ ଉତ୍ତର-ଜଗନ୍ନାଥ ! ଜଗନ୍ନାଥ । ମୁଁ କହିଲି ତୁମ୍ଭ ବିଗ୍ରହରେ ବଧିର ଓ ଅନ୍ଧ ମଧ୍ୟ । ଭୁବନ କହିଲା ତାହା ନୁହେଁ ତାହା ନୁହେଁ । ତୁମ୍ଭର ବୁଝିବାର ଭ୍ରମ । ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଅଛି । କଳା ଡୋଳା ଅଛି । ଅନ୍ଧ କିପରି ? ବଧିର, ଜଗନ୍ନାଥ ବଧିର ନୁହନ୍ତି । ବଧିରତ ତମର ସ୍ତବ ସ୍ତୁତି ଶୁଣନ୍ତି କିପରି ? ଯଦି ନ ଶୁଣନ୍ତି ତେବେ ତୁମେମାନେ ସ୍ତୁତିପାଠ କର କାହିଁକି ? ତାଙ୍କର ଶ୍ରବଣ ଶକ୍ତି ଅଛିକି ନାହିଁ, ଏକଥା କହିବାର ତୁମ୍ଭର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ମୂର୍ଖ ଅଛି ଏକଥା ତୁମ୍ଭେ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନପାର । ଯେବେ ନ ଖାଆନ୍ତି ତେବେ ଏତେ ଭୋଗର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କାହିଁକି ? ହାଣ୍ଡି ହାଣ୍ଡି ଅମୃତ କୁଣ୍ଡ କଦଳୀ ନଡ଼ିଆ ସବୁ ଚାଲି ଯାଉଛି । ଯେବେ ନ ଖାଆନ୍ତି ବୋଲି ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ତେବେ ଏତେ ପଦାର୍ଥ ପଠାଇବାର କାରଣ କଣ ? ଅଲବତ ତୁମ୍ଭର ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର

ପାଟ୍ଟ ଅଛୁ, ସେ ସବୁ ନଷ୍ଟପ୍ରୁ ଖାନ୍ତି, ମାତ୍ର କେହି ହେଲେ ଜଗନ୍ନାଥ ପାଟ୍ଟ ଫିଟାଇ କଥା କହିବାର ଶୁଣିଛନ୍ତି ? ନାହିଁ । ଏଣୁ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାମୂକ କମ୍ବା ତୁମ୍ଭେମାନେ ମହାମୂର୍ଖ ଯେ, ଯାହାର ପାଟ୍ଟନାହିଁ, ତାକୁ ଖାଇବାକୁ ଦେଉଛ ।

ମୁଁ କହିଲି-ତେବେ ତୁମର ନକ୍ଷତ୍ର ଏହି ହେଲାଯେ, ଜଗନ୍ନାଥ ମହାମୂକ ନହୁବା ଆମ୍ଭେମାନେ ମହା ମୂର୍ଖ ।

ଭୁବନ—ଅବଶ୍ୟ ଏଥିରେ ପ୍ରତିବାଦ କରିବାର କାହାରି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ମୋର ନକ୍ଷତ୍ର ଠିକ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୂର୍ଖ, ମୂର୍ଖ-ଶହେବାର ମୂର୍ଖ ।

ଭୁବନର ସ୍ୱର ଟିକିଏ ତେଜରେ ବାହାରିଲା । ମୁଁ ମନେ ମନେ ଭାବିଲି ବାୟ୍ଯାର କି ମନ୍ତର, କଡ଼ାର କି କଳନ୍ତର ।

—୦—

କଟକ ତରଫରୁ ଜଣେ ବଙ୍ଗାଳୀ ଦରଜୀ ଦେବ ଗଡ଼କୁ ଆସିଲା । ତାକୁ ଖୋରାକ ସହିତ ୪ ୨୫ ରେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ଆସି ଭୁବନକୁ କହିଲି ଦର୍ଜି ମହାରାଜ, ବୃଥାରେ ତୁମ୍ଭକୁ ମୁଁ ଦର୍ଜି ମହାରାଜ ବୋଲି ଡାକେ । ଆଜି ଜଣେ ବଙ୍ଗାଳୀ ଦର୍ଜି ଆସି ଖର୍ଚ୍ଚ । ସହ ୪ ୨୫ ରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲା । ତମେ ବାୟ୍ଯା ହେବାରୁ ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ।

ଭୁବନ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ ରକ୍ତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ମୋତେ ଅନାଇ କହିଲା ,ରଖ ତୁମ୍ଭର ସହାନୁଭୂତି, "ଆମ୍ଭେ ଗାଁ କନିଆ ସିଙ୍ଘାଣିନାକୀ । ବଙ୍ଗାଳୀ ଦର୍ଜି ସଙ୍ଗରେ ମୋର ତୁଳନା ନା ? ବଙ୍ଗାଳୀ ଦେଖିଲେ ସେ କୁଲି ହେଉ ଦର୍ଜୀ ହେଉ ଯାହା ତାହା ହେଉ ଧୋବ ଧୋତି ଥିବ, ଭଲ କାମିଜ ଖଣ୍ଡେ ଲଗାଇ ଥିବ, ଦେଖିଲେ କହିବ– "ଆସୁନ ମଶାୟ୍, ବସୁନ ମଶାୟ୍ ।" ରହିମ ଖାଁକୁ ଦେଖିଲେ "ଆଇୟେ ଖଲିଫା ସାହେବ । ବୈଠିଏ," ବୋଲି କେତେ ଆପ୍ୟାୟିନ କରିବ ! ଭୁବନ ବ୨୦ର୍ଷ ଦର୍ଜୀ କାମ କଲା କେତେ ଟଙ୍କାରେ ? କେବେ ଏଡ଼େ ଆଦର ସମ୍ଭାଷଣ କରିଥିଲ ? ଦର୍ଜୀ ମହାରାଜ ବୋଲି ଡାକିବାଟା ତୁମ୍ଭର ବିଦ୍ରୂପ ସିନା । ଆମେ ତିଆରି କରୁଥିଲୁ କରୁଣା, ଚପକନ, ଏଚକନ, ଚୋଖା, ନମାସ୍ତିନ, ପାଇଜାମା । ସେଦିନ ଗଲା । ଡ଼ାଲିମଣ୍ଡ କଟା ସାର୍ଟ ଫାଟ, ଟାଇଟ, କୋଟ ଆମକୁ ଜଣାନାହିଁ । ଆମର ଆଦର କାହିଁ ? ତୁମର ସହାନୁଭୂତି ରଖ । ଆମେ ଗାଁ କନିଆ । ବିଦେଶରୁ ନ ଆସିଲେ କି ଆଦର ଅଛି ? ରହିମ ଖାଁ, କାଶି ବାବୁ ନହେଲେ ରଜା କୋଡ଼ିଏ ପଚିଶ ଟଙ୍କା ଗଣି ଦେବେ ? ମୋର ବାପ ଫକୀର ନାମ ଦେଇଛୁ—ଭୁବନ ମହାକୁଳ । ନାମଟାତ ତୁମକୁ ଅଡୁଆ ଲାଗୁ ଥିବ । ଟଙ୍କା ଦେବ କୁଆଡୁ ? ଭିକ୍ଷା ଆମକୁ ଭଲ । ଆମେ କାହାର ସେବା କରୁ ନାହୁଁ । ବେଶି ଟଙ୍କାକୁ ଆଶା ରଖୁ ନାହୁଁ । ଆପଣଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିର ପରିଚୟ ଖୁବ ମିଳିଛୁ ।

ତୁମେ କହିଲ ମୁଁ ବାୟା ନା ? ସଂସାରରେ ବାୟା ଅଛନ୍ତି । ତୁମେ ବାୟା ନୁହଁ ?

ମୁଁ କହିଲି ଭଲ କାମନା କରୁଛି ।

ଭୁବନ—ତୁମେ କହିପାର, ତୁମକୁ କେହି ବାୟା ବୋଲନ୍ତି ନାହିଁ ? ତୁମର କଥା ଯାହାର ପସନ୍ଦ ନହୁଏ, ସେ ତୁମକୁ ବାୟା ବୋଲେ । ଶୀତକାଳ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଯେବେ ରଜା କହିବେ "ଭୁବନ, ଏବେ ପାଣିରେ ଦଶବୁଡ଼ ଦେ, ତୋତେ ଛନିଟଙ୍କା ଦିଆଯିବ ।" ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ମୁଁ କହିବି, ମୁଁ ବୁଡ଼ ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ । ପାରିଷଦମାନେ କହିବେ, ଆରେ ବାୟା, ରାଜାନୁଗ୍ରହ ଛାଡୁଛୁ କିଆଁ ? ତୋତେ ବାଇ ଝାଙ୍କିଲାଣି ? ଭୁବନ ଯେତେବେଳେ ରଜାଙ୍କୁ ସଲାମ ନ କରି ବାଟରେ ଚାଲିଯାଏ, ଲୋକମାନେ କହନ୍ତି ଭୁବନ ବାୟା କି ନା ? ଏହିତ ବାୟାର ଲକ୍ଷଣ । ତୁମକୁ କେହି ବାୟା ବୋଲି କହି ନାହାଁନ୍ତି । ଆଚ୍ଛା ବୁଢ଼ା ପାଞ୍ଚିଜଣଙ୍କ ଆଗରେ କହିବତ—ରାବଣର ଦଶମୁଣ୍ଡ ଥିବା କଥା ମିଛ । ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ତୁମକୁ ବାୟା ବୋଲି କହିବେ । ବଡ଼ଲୋକ ବୋଲି ଆଗରେ ନ କହିବେ; ପଛରେ ତ କହିବେ । ମୋ ବିବେଚନାରେ ବାୟା ହେବା ଉଚିତ । ବାୟା ନ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନ ହୋଇ ନପାରେ, ସ୍ୱାଧୀନ ମତ ଦେଇ ନ ପାରେ । ଯେତେ ଲୋକ ବାୟା ନୁହନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ଖୋସାମତିଆ କାପୁରୁଷ । ତୁମ ବିବେଚନାରେ ମୁଁ ବାୟା, ଅନ୍ୟର ବିବେଚନାରେ ତୁମେ ବାୟା । ସଂସାରରେ ବାୟା ଅର୍ଥ କିଛି ନୁହେ । ମତର ଅମେଳ ହେଲେ ଜଣେ ଜଣକୁ ବାୟା ବୋଲେ ।

ମୁଁ ଭାବିଲି ଏଥିର କିଛି ଉତ୍ତର ନାହିଁ ।

ଦିନେ ବଡ଼ ସକାଳୁ ଭିତରିଆ ସାହିରେ ବାଦ୍ୟ ଶବ୍ଦ ଶୁଣା ଯାଉଥିଲା । ମୁଁ ଭୁବନକୁ ପଚାରିଲି ତୁମ ସାହିରେ କି ବାଦ୍ୟ ?

ଭୁବନ କହିଲା—ଆଜି ଆମ ସାହିରେ କୁଣ୍ଢାଇ ବିବାହ । ମୁଁ କହିଲି, ତୁମ ସାହିରେ ଏପରି ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତି କିଏ ଅଛି ଯେ, କୁଣ୍ଢେଇ ବିବାହ ନିମନ୍ତେ ବାଦ୍ୟର ଯୋଗାଡ କରିବ ?

ଭୁବନ—ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷର ପୁଅକୁ ଚାରି ବର୍ଷର ଝିଅ କୁଣ୍ଢାଇ ବିବାହ ନୁହେତ ଆଉ କଣ ? ଛୁଆମାନେ କୁଣ୍ଢାଇ ବିବାହ କରନ୍ତି, ଭୋଜି କରନ୍ତି, କନିଆ ଛାଡିଲା—ବେଳେ କାନ୍ଦନ୍ତି । ଠିକ ବିବାହର ଅନୁକରଣ କରନ୍ତି । ଟିକିଏ କିଛି ବେଠିକ ହେଲେ ଦୁଇ ଦଳ ମାଡ ପିଟ କରନ୍ତି । ଏ ବିବାହ ଠିକ ସେହିପରି । ଜୀଇ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଛୁଆଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ଦେଖିବା ଭାବି ଛୁଆ ବର ଛୁଆ କନିଆ ବିବାହ କରନ୍ତି, ଯେତେ ଅଳ୍ପ ବୟସ, ତେତେ ଆନନ୍ଦ । ଉଲ୍ଲ ବିବାହ ଶୁଣିଛ ? ବର ଓ

କନିଆ ବସିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ଥିଲେ, ଡଲ୍‌ରେ ରଖି ବିବାହ ଦିଅନ୍ତି । ଅଦ୍ୟାପି ଲୋକମାନେ ଅଛନ୍ତି ଯେଉଁମାନେ ଡଲ୍ ବିବାହର ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ପୋଡ଼ି ଯାଉ ତାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ! ବିବାହ କରିବେ; କନ୍ୟା ରହିବ ବାପ ଘରେ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ମରିଗଲେ ଦେଖ ମଜା !

ଏହା କହିଲା ବେଳେ ଭୁବନର ବିଦ୍ରୂପାତ୍ମକ ହାସ୍ୟ ମୁଖ ଭଙ୍ଗୀ ଦେଖିବାକୁ ଚମତ୍କାର ।

ପୁଣି କହିଲା, ଠିକ୍ କୁଆ ମାନଙ୍କର ଉଳବର କଲାପରି ଧୂମ ଧାମ । କିଏ କଣ ଦେଇ ଥିଲା, ତାହା ଅସୁଲ୍ ନେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା । କନ୍ୟାଟି ବଞ୍ଚିଥିଲେ ଛୋଟ ଜାତିରେ ଘଅର ନିମନ୍ତେ ଦାବି, ଉଣ୍ଡି ନିମନ୍ତେ ମାମଲା ମୋକଦମା । ସେ ଗୋଟାଏ ରହସ୍ୟ । ଏ ଅଧମମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପ ଦେଖିବାକୁ ଯେତିକି ମଜା ସେତିକି ଦୁଃଖ ଓ ମନସ୍ତାପ ହୁଏ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ କଥାତ ନେଇ ଆଣି ଥୋଇ ନହୁଏ । ଏହି ପରି କେତେ ଗର୍ଭପାତ, ଭ୍ରୁଣ ହତ୍ୟା ହେଉଛି, କଣ କହିବ ! ଭୁବନ ଏହି ସବୁ ଦେଖି ଦେଖି ଥକିଲାଣି । ଏମାନଙ୍କର ଭାବନା ନାହିଁ, ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ସାମାନ୍ୟ ଆମୋଦ ନିମନ୍ତେ, ସାମାନ୍ୟ ଦାୟିତ୍ୱରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ, ଏପରି ମହତ ଅନିଷ୍ଟ । ଜାତି ବୁଝୁ ନାହାନ୍ତି । ସମାଜ ବୁଝୁ ନାହାନ୍ତି । ଏଥିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାନେ ବେଶୀ ଦୋଷୀ । ଏ ପାପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କର କ୍ଷୟ ହେବ । କୁଣ୍ଢାଇ ବାହା ବୋଲିବାରୁ ଆପଣ ହସି ଉଡ଼ାଇ ଦେଲେ !

ମୁଁ କହିଲି ଯାହା ହେଉ ଆଜି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଭୋଜି ମିଳିବ ।

ଭୁବନ କହିଲା ମୁଁ କେବେ କୁଣ୍ଢାଇ ବିବାହରେ ଭୋଜି ଖାଏ ?

ମୁଁ କହିଲି ତୁମକୁ କିଏ ସମାଜରେ ବସାଇବ ? ତୁମ୍ଭେତ ବାଗ୍ମୀ ଥିବାରୁ ତୁମର ଜାତି ବର୍ଣ୍ଣର ନଥିବ ବୋଲି ଅନ୍ୟ ଜାତିରୁ ଭାତ ଖାଇଥିବ ବୋଲି ତୁମ ସଙ୍ଗରେ ଖାଇବାକୁ ସମାଜର ରୁଚି ନଥିବ ।

ଏହା ଶୁଣି ଭୁବନ ଅଗ୍ନି ଶର୍ମା ହୋଇ ଗଲା । ପୁଣି ହାଃ ହାଃ ହାସ୍ୟ କରି କହିଲା – ଆପଣଙ୍କ କଥା ଅତି ଉତ୍ତମ । ଭୁବନର ଜାତି ନାହିଁ, ଯେହେତୁ ଭୁବନ ବାଗ୍ମୀ ବୋଲି ଜେଲରେ ରଖା ଯାଇଥିବା ବେଳେ ରାଜଗୃହର ଅନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟର ସ୍ପୃଷ୍ଟ ଅନ୍ନ ଭକ୍ଷଣ କରି ନାହିଁ । ଭୁବନ କାରାମୁକ୍ତ ହେଲା ପରେ ଆପଣା ପରିବାରରୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତିଲାଭ କଲା । ନିଜେ ରାନ୍ଧି ଖାଇବା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟର ରନ୍ଧା ଭାତ, ତରକାରି କେବେ ଖାଏ ନାହିଁ । କି ବ୍ରାହ୍ମଣ, କି କ୍ଷତ୍ରିୟ କିମ୍ବା ଜାତି, କାହାର ରନ୍ଧାଭାତ ଭୁବନ ଖାଏ

ନାହିଁ । ତଥାପି ଭୁବନ ବାଯ୍ନା ଥିବାରୁ ଅଜାତ । ଭୁବନର ଅପରାଧ କଣ ? ସେମାନେ ଡ଼ାକଲେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ମୁଁ କାହିଁକି ଯିବ ? ସମାଜତ ଭାର ! ସମାଜର ଅର୍ଥ କଣ ? ଆମ ସମାଜର କେତେ ଜଣ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ରଖି ସେମାନଙ୍କ ହାତରୁ ଖାଇ ବର୍ଷେ ଛଅ ମାସ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସହବାସ କରି ମନ ଫାଟି ଗଲାରୁ ପୁଣି ଜାତିରେ ମିଶିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ । କମ୍ବା ବାପ ଭାଇ ମିଶାଇ ନେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ, ମିଶାଇ ନେଲେ । ସେହି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟାନ୍ନ ଭୋଜନ୍ଖୁଡ଼ାକ ଜାତିରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ବସି ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତି ବିବାହରେ, ଶୁଭ କାମରେ ଦୁଇ ଗ୍ରର ଜଣ ଗୋଟାଏ ଭୋଜି ଦେଇ ମିଶି ଯାଉଛନ୍ତି । ଶୁଦ୍ରଙ୍କ କଥା କାହିଁକି ? ବ୍ରାହ୍ମଣ କେତେ ଜଣ ଅଗମ୍ୟା ସମ୍ଭୋଗ କଲେ । × × × ଧର୍ମ ପଡଲେ ଶାସ୍ତ୍ର ଫିଟିଲା । ତୀର୍ଥ କଲେ କିଛି ଗାୟତ୍ରୀ ଜପ କଲେ, କମ୍ବା ଅନୁକଲ୍ପ ଦେଇ ସମାଜରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲେ, ଏହିତ ତୁମ୍ଭର ଜାତିର ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଏହିତ ତୁମ୍ଭର ଶାସ୍ତ୍ରର ବ୍ୟବସ୍ଥା । ଏହିତ ତୁମ୍ଭର ସମାଜ ଶୃଙ୍ଖଳା ! କେବଳ ଭୁବନ ବାଯ୍ନା ହେବାରୁ ତାକୁ ସମାଜରେ ନେଇ ବସାଇଲେ ସମାଜର ଜାତିପାତ ହେବ, ଅପମାନ ହେବ, ନିରଯ୍ୟବାସ ହେବ, ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭ ବିବେଚନା ।

ଯେଉଁ ଜାତି ଏକ ଦୋଷ ନିମନ୍ତେ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଏକ ଦଣ୍ଡ, ପୁରୁଷ ପ୍ରତି ଏକ ଦଣ୍ଡ ଦିଏ, ସେପୁଣି କି ଜାତି, ସେ ପୁଣି ସମାଜ ! ପୋଡ଼ି ଯାଉ ସେ ଜାତି, ପୋଡ଼ିଯାଉ ସେ ସମାଜ ! ଯେବେ ପୁରୁଷକୁ ସମାଜରେ ମିଶାଇ ପାର, ତେବେ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ନିଅ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଦୋଷ ଅଧିକ କାହାର ? ସ୍ତ୍ରୀର, ନା ପୁରୁଷର ? ତଥାପି ପୁରୁଷ ବୋଲି ସେ ଜାତିରେ ମିଶିବ, ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ପଡି ରହିବ । ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପରି ପତିତ କରି ରଖିତ, ଜାତିରେ କେତେ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଘଟିବ ଯେ ? ଏ ବିଧାନରେ ପୁରୁଷର ଭୟ ନାହିଁ ; ସୁତରାଂ ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀର ସତୀତ୍ୱ ନଷ୍ଟ, ଚରିତ୍ର ନଷ୍ଟ କରିବାରେ ପୁଣି କୁଣ୍ଠିତ ନୁହେଁ । ଏକ ରକ୍ତ ମାଂସ ଗଢ଼ା ଶରୀର ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଭିନ୍ନ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ପୁରୁଷ ପ୍ରତି ଭିନ୍ନ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ଏକ ସ୍ଥିତ, ଏକ ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା ?

ମୁଁ କହିଲି ଧର୍ମ ଆଲୋଚନା କରିବାର ତୁମ୍ଭର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ତୁମେ ଶୂଦ୍ର । ପୂର୍ବାଚାର୍ଯ୍ୟମାନେ, ଋଷିମାନେ ଯେଉଁ ଧର୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହାମାନ ହିନ୍ଦୁଗଣ ଚଳି ଅଛନ୍ତି, ଚଳିବେ । ତୁମର ବ୍ୟବସ୍ଥାରେତ କେହି ଚଳିବେ ନାହିଁ ।

ଭୁବନ—ଆଲୋଚନା କରିବାର ଅଧିକାର ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଛି । ମାନିବାକୁ କେହି କହୁ ନାହିଁ । ଧର୍ମ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ରସବୁ ସ୍ୱାର୍ଥମୂଳକ । ପୂର୍ବ ଋଷିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାହି ଦେଲେ ନମସ୍କାର । ଏଥିରେ ଯୁକ୍ତି ନାହିଁ । ଏକ ମାତ୍ର ପାପ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଶାସ୍ତ୍ର, ଯେଉଁ ଧର୍ମ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦିଏ, ତାକୁ ମୁଁ ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ପାରେ । ଆପଣମାନେ ଧର୍ମର ଦାସ । ଅନ୍ଧ ବିଶ୍ୱାସ

ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଜଡୀଭୂତ କରି ରଖିଛି । ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ବିବେଚନା କରିବାର କାହାର ଅଧିକାର ନାହିଁ ? କି ଦୁଃଖର କଥା !

ମୁଁ କହିଲି ସମାଜ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେଲେ ବିଶ୍ୱାସ ଥାଉ ବା ନଥାଉ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ମାନିବାକୁ ହେବ । ମାନି ଆସୁ ଅଛୁ ଓ ମାନି ଚାଲିବୁ ।

ଭୁବନ—ତୁମ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ! ଭାଗ୍ୟ କ୍ରମେ ମୁଁ ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରର ବାହାରେ । ଏଥିରେ ମୋର ଯାଏ ଆସେ କେତେ ? ତୁମ୍ଭେମାନେ ଅବଶ୍ୟ ଏଥିର କୁଫଳ ଭୋଗ କରିବ ।

ଭୁବନ ବହୁ ବର୍ଷ ହେଲା ମୃତ ହୋଇ-ଅଛି । ଏହି ପରି ତାର ବାତୁଳାମିର କଥା ଅନେକ ଅଛି । ପ୍ରକାଶ କରି ତାକୁ ପାଠକମାନଙ୍କଠାରୁ ଗାଳି ଖୋଇବା ଉଚିତ ନୁହେ । ବିଶେଷତଃ ପାଠକମାନେ ବା ପାଗଳର କଥା ପଢ଼ିବାକୁ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହେବେ କାହିଁକି ? ଏଣୁ ଏଠିକି ।

ଶ୍ରୀ ଜଳନ୍ଧର ଦେବ

—୧୦ଃ—

'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ୧୯୨୫ ସାଲ ଚୈତ୍ର ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

ସାନ୍ଧ୍ୟ ଗଗନ

ଶରତ କାଳ, ଆଶ୍ୱିନ ମାସ । ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତ ହେଲେ । ଆକାଶ ନିର୍ମଳ, ଗାଢ଼ନୀଳ କେବଳ ପଶ୍ଚିମଗଗନ ଲାଲ, ହଳଦିଆ, ବାଇଗଣିଆ, କଳା ଧଳା, ଓ କେତେ ରଙ୍ଗରେ ଛବିଆଙ୍କିଲା । ଦୃଶ୍ୟ ଅତି ମନୋରମ । ପିତା ଘାସ ପଡ଼ିଆରେ ବସି ଆକାଶକୁ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଅସ୍ତଗତ ରବି ସମ୍ବନ୍ଧରେ କି ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ । ପିତାର କୋଳରେ ଦୁଇ କହୁଣୀ ରଖି ନିଜ ହାତରେ ମୁଖ ରଖି କନ୍ୟା ସେହିସନ୍ଧ୍ୟା ଗଗନର ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଅଛି । ସେ ଏକ ମନରେ ଦେଖୁଅଛି ରଙ୍ଗର ପରିବର୍ତ୍ତନ, ଚିତ୍ରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ! ଆହା କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦରଘୋଡ଼ା । ଦେଖି ଦେଖି ହାତୀଜଳ ପାନକରି ଉପରକୁ ଫିଙ୍ଗି ଦେଉଛି । ତା ପାଖରେ ଗଛ । ଓହୋ ! କେତେ ହାତୀ ଘୋଡ଼ା ମନୁଷ୍ୟ ବରଯାତ୍ରୀ ଯାଉଛନ୍ତି । ଆହା କେଡ଼େ ସୁନ୍ଦର ଛବିଗୁଡ଼ିକ ! ପୁଣି ମିଳାଇ ଯାଏ କାହିଁକି ? କନ୍ୟାର ଏହି କଥାରେ ପିତାର ହୃଦୟରେ କି ଭାବନା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଆକାଶକୁ ଚାହିଁ ଚାହିଁ ଦୁଇଧାର ଅଶ୍ରୁ ଗଡ଼ି ପଡିଲା । ହେମ ନଳିନୀର ଗଣ୍ଡ ଦେଶରେ ଦୁଇଟୋପା ଲୁହ ଗଳି ପଡିଲା । "ବାବା ମୋ ଗାଲରେ ପାଣି ପଡ଼ିଲା କେଉଁଠାରୁ ?" ଉପରକୁ ଅନାଇ ଦେଖେ, ପିତାର ଚକ୍ଷୁରୁ ଲୋତକ ଗଡୁଅଛି । "କାନ୍ଦୁଛ କାହିଁକି ବାବା କି ଦୁଃଖ ହେଲା ?"

ପିତା - ଏହି ମେଘକୁ ଅନାଇ ଗୋଟିଏ ଚିନ୍ତା ହୃଦୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା, ଏଣୁ ଲୁହ ପଡ଼ିଲା ।

ହେମ – କି ଚିନ୍ତା ବାବା, କି ଚିନ୍ତା ? ସୁନ୍ଦର ମେଘକୁ ଦେଖିଲେ ହସ ମାଡୁଛି, ଖୁସି ଲାଗୁଛି । ତୁମେ ଏହା ଦେଖି କାନ୍ଦୁଛ !

ପିତା ସେ କିଛି ନୁହେଁ ତୁ ଦେଖ ।

ହେମ – ନା ନା ସତ କରି କୁହ ।

ପିତା ତୋ ବଡ଼ ଭଉଣୀ ଏହି ମେଘ ପରି ମିଶି ଗଲା, ମିଳାଇ ଗଲା । ଏହା ମନରେ ପଡ଼ିବାରୁ ଲୋତକ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

ହେମ - ମୋ ଅପା, ତା ଶ୍ୱଶୁର ଘରେ ଥିଲା । ସେ ଅଳ୍ପ ଦିନ ହେଲା ମରିଯାଇଛି । ସେ କେଉଁଠି ଆଡ଼େ ଗଲା ବାବା ? ତାକୁ ଆଉ ଦେଖିବା ନାହିଁ । ସେ କଣ ଆଉ ମା ପାଖକୁ ପତ୍ର ଲେଖିବ ନାହିଁ ।

ପିତା କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ ! ଉତ୍ତର ଦେବେ କଣ ? ଉତ୍ତର ନଦେଲେ ଝିଅ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ, ସେ ଛାଡ଼ିବାର ପାତ୍ରୀ ନୁହେଁ ।

ପିତା—ସେ ମରି ଯାଇଛି, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଛାଡି ଯାଇଛି । ତୋ ମା ଠାକୁ ଆଉ ପତ୍ର ଲେଖିବ ନାହିଁ ।

ହେମ –ହଁ ବାବା, ଆକାଶରେ ମେଘରେ ଆଜି ଯେଉଁପରି ଛବି ଦେଖାଗଲା, ପୁଣି ଠିକ ସେହି ଛବି କାଲି ବା ଆଉ କେବେ ଦେଖା ଯିବକି ?

ପିତା— ନା, ଠିକ ସେହି ଛବି ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଆଉ କେବେ ବାହାରିବ ନାହିଁ ।

ହେମ— ତୁମେ କହିଲ, ଅପା ମରି ଯାଇଛି । ଗଲା, ମିଳାଇ ଗଲା ମିଶି ଗଲା । ତେବେ ସେ ଆଉ କେବେ ଦେଖା ଦେବ ନାହିଁ ? ତାର ଛବି ରୂପ ଆଉ ଆମକୁ ଦେଖା ଯିବ ନାହିଁ ?

ପିତା- ତାହା ଦେଖା ଗଲେ ଏତେ ଭାବନା କାହିଁକି ?

ହେମ—ଆମ ଘରର ଶୁଆଟି ଭଲ ପଢୁଥିଲା । ମା ମା ବୋଲି ଡାକୁଥିଲା । ଦିନେ କିଛି ଖାଇଲା ନାହିଁ । ବେମାର ହେଲା, ଔଷଧ ଦେଲୁ, ହଳଦି ପାଣି ଢାଳିଲୁ । ପାଣି ଦେଲୁ କିଛି ଖାଇଲା ନାହିଁ । ତଳେ ହୋଇ ପଞ୍ଜୁରୀରୁ ଖସି ପଡ଼ିଲା, ଆଉ ବସିଲା ନାହିଁ । ମା କହିଲେ ମରିଗଲା, ପକାଇଦିଅ । ପକାଇ ଦେବାକୁ ମନ ବଳିଲା ନାହିଁ । କିଛି ଖଣ ତାକୁ ଧରି ବୁଲିଲୁ, ଟିକିଏ କାନ୍ଦିଲୁ । ବଡ଼ ଦାଦା କହିଲେ ଏତେ ସୁନ୍ଦର ଶୁଆଟି, ତାକୁ ପକାଇବା ନାହିଁ । ସାନ ଇଟା ମାଟିରେ ସାନ

ଘର କଲ୍, ସେଥିରେ ତାକୁ ରଖି ଦେଲ୍। ସେହି ପରି ସେହି ଘର ଭିତରେ ଅଛି। ମନୁଷ୍ୟ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ରଖନ୍ତି ?

ପିତା – ନା ନା ପୋଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି ।

ହେମ—କାହିଁକି ବାବା ତାକୁ ଯତ୍ନକରି ରଖନ୍ତି ନାହିଁ। ପୋଡ଼ି ଦେବାକୁ ମନ ବଳେ କିପରି ?

ପିତା — ରଖିଲେ କଣ ହେବ ପଚି ଯିବତ।

ହେମ – ତେବେ ଆମ ଶୁଆଟି ପଚି ଯାଇଥିବ। ଅନେକ ଦିନ ହେଲାଣି।

ପିତା —ହଁ ମା ତାର କିଛି ନଥିବ।

ହେମ – ତେବେ ପୋଡିଲେ ଯାହା, ପୋତିଲେ ତାହା।

ପିତା—ହଁ, ପ୍ରାଣ ଗଲାରୁ ଆଉ ରଖିଲେ କଣ ହେବ ? ଏଣୁ ପୋଡି ଦିଅନ୍ତି।

ହେମ —ଯେବେ କେହି ନମରନ୍ତେ,ତେବେ କେଡ଼େ ସୁଖି ହୁଅନ୍ତା !

ପିତା —ଅବଶ୍ୟ

ହେମ—ଆମର ଶୁଆଟି ମଲା, ଦିନେ ମିଲି କୁକୁରର ଛୁଆଟି ମଲା, ଶୁଣିଲି, ମୋ ଅପା ମଲା। ଦିନେ ମୁଁ ମରିବି, ତୁମେ ଦିନେ ମରିବ, ମା ମଧ୍ୟ ମରିବ। ଆଚ୍ଛା ମୁଁ ମଲେ ତୁମେ କାନ୍ଦିବ, ଖୁବ ବେଶିନା ? ଶୁଆ ମଲାଯେ କାନ୍ଦିଲ, ମିଲିର ଛୁଆ ମଲା ଯେ, କାନ୍ଦିଲ। ସେଦିନ ମା ମାଙ୍କରେ ଖୁବ କାନ୍ଦିଲ।

ପିତା – ଜଙ୍ଗଲରେ ଅନେକ ଶୁଆ ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ମରୁ ଅଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ପାଇଁ ତୁ କେବେ କାନ୍ଦୁକି ? ତୋର ପଡ଼ିଶା ଘରର ଶୁଆ ମଲେ ତୁ କାନ୍ଦୁକି ?

ହେମ - ନାହିଁ।

ପିତା – ଗାଁରେ ଅନେକ କୁକୁର ଅଛନ୍ତି। ଆମ ଘରକୁ ଆସି ଭାତ ଖାଇ ଯାନ୍ତି। ସେଥିରୁ ଗୋଟିଏ ମଲା ତୁ କାନ୍ଦିଲୁ କି ?

ହେମ – ନାହିଁ।

ପିତା—ତେବେ ଘରର ଶୁଆ ମରି ଯିବାରୁ, ମିଲିର ଛୁଆ ମରି ଯିବାରୁ ତୁ କାନ୍ଦିଲୁ କାହିଁକି ? ଯାହାକୁ ଯେତିକି ପାଖରେ ରଖିବାକୁ ହୁଏ; ତା ଉପରେ ସେତିକି ସ୍ନେହ ଜାତ ହୁଏ। ଯାହାକୁ ବେଶି ଗେଲ କରିବାକୁ ହୁଏ, ତା ପାଇଁ ବେଶି କାନ୍ଦିବାକୁ ହୁଏ। ଯାହାକୁ ପାଳିବାକୁ ଯେତିକି କଷ୍ଟ ପାଇବାକୁ ହୁଏ, ତା ନିମନ୍ତେ ସେତିକି କାନ୍ଦିବାକୁ ହୁଏ।

ହେମ— ସମସ୍ତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅପା ନିମନ୍ତେ ମା ବେଶି କାନ୍ଦିଲେ କାହିଁକି ?

ପିତା – ମା ଅତି କଷ୍ଟରେ, ଛୁଆକୁ ପାଳନ କରନ୍ତି । ଛୁଆର ସମସ୍ତ ଜଞ୍ଜାଳ ସହନ୍ତି । ଦଶମାସ ଗର୍ଭ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ମା ପାଇଁକି ଛୁଆ । ମା ଯେତେ ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଅପମାନ, କଷ୍ଟ ଛୁଆ ନିମନ୍ତେ ସହନ୍ତି, ବାପା ଭଲି କେହି ସେପରି ସହନ୍ତିନାହିଁ । ତେଣୁ ମାକୁ ସବୁଠାରୁ ବେଶୀ କଷ୍ଟ ଲଗେ । ଏଣୁ ବେଶୀ କାନ୍ଦନ୍ତି ।

ହେମ—ଦେଖିଛୁ ମୁଁ ବେମାର ଥିବା ବେଳେ ମା ସର୍ବଦା ମୋ ପାଖରେ ବସି ଥାନ୍ତି । କେତେ ସେବା, କେତେ ଉପାୟ କରୁଥାନ୍ତି । ସ୍ୱପ୍ନରେ ନିଦ ଭାଙ୍ଗି ଗଲେ ଦେଖେ, ମା ମୋ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ବସିଛନ୍ତି । ମା କଣ ମୋ ନିମନ୍ତେ ଶୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ? ତୁମେ କଣ ବାବା ମୋ ନିମନ୍ତେ ଏତେ କରିଛ ?

ପିତା – ନାହିଁ ।

ହେମ - ତେବେ ମା କଣ ଛୁଆକୁ ପିତାଠାରୁ ବଳି ସ୍ନେହ କରେ ?

ପିତା – ଅବଶ୍ୟ

ହେମ— ମା ତେବେ ତୁମଠାରୁ ବଡ଼ ।

ପିତା—ହଁ ।

ହେମ – ତେବେ ତୁମକୁ ମା ଠାରୁ ଅଧିକ ମ୍ନେହ କରିବାର କାରଣ କଣ ?

ପିତା—ସ୍ନେହ ମା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ନୁହେଁ, ତେବେ ପିତା ଉପରେ ଭୟ ଅଛି, ଭୟରୁ ଭକ୍ତି ହୁଏ । ମା ମୋତେ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି, ସ୍ନେହ କରନ୍ତି, ତାହା ଦେଖି ତୁମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତି ଓ ସ୍ନେହ କର । ପିତା ମଧ୍ୟ ସ୍ନେହର ପାତ୍ର ; ଏଣୁ ପିତା ଉପରେ ସ୍ନେହ ବେଶୀ ଥିବାର ଅନୁମାନ ହୁଏ ।

ହେମ:—ଜଣେ ଜଣେ ମାକୁ କଷ୍ଟ ଦିଅନ୍ତି କାହିଁକି ? ବିଶେଷତଃ ପୁଅମାନେ, ଏହା ଅନ୍ୟାୟ ନୁହେଁ କି ?

ପିତା – ବଡ଼ ଅନ୍ୟାୟ ! ମା ସବୁଠାରୁ ବଡ଼, ମା ସବୁଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ, ମା ଠାରୁ ବଳି ଦେବତା ନାହିଁ ।

ହେମ – ଦେବତା କଣ ବାବା ? ଆମେତ କେବେ ଦେଖି ନାହୁଁ । ସେମାନେ କ'ଣ କେବେ ଦେଖା ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ?

ପିତା—ନାହିଁ ।

ହେମ – ଅଛନ୍ତି ।

ପିତା—ନାହିଁ ।

ହେମ—ଦେବତା କିଏ ତେବେ !

ପିତା—ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁ ଗୁଣକର ଅଧିକାରୀ ହେଲେ ଆପଣାକୁ ଅନ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ବଡ଼ ବୋଲି ମନେକରି ପାରିବ, ଏପରି କେତେକ ଗୁଣ ଯୁକ୍ତ ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀର କଳ୍ପନା କରିଅଛୁ, ସେହି କାଳ୍ପନିକ ପୁରୁଷ ଓ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଦେବତା ବୋଲନ୍ତି ।

ହେମ—ବୁଝି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଯେବେ ମା ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ତେବେ ମାକୁ ଏବଂ ମା ପରି ଯେ ତାକୁ ଦେବତା ବୋଲନ୍ତି ? କିନ୍ତୁ ଦେବତା ପୂଜା କରିବାକୁ ପୁରାଣ ଶୁଣିବାକୁ ବଡ ଭଲ ଲାଗେ ।

ପିତା—ହିଁ

ହେମ ଅପା ମରି ଯାଇଛି । ମୁଁ ମଧ ମରିବି । ମଲେ ପୋଡ଼ି ଦିଅନ୍ତି,ମୁ ମଲେ ପୋଡ ଦେବେ । ବାବା ମୁ ମଲେ ତୁମ ସଙ୍ଗରେ ଆଉକି ସମ୍ବନ୍ଧ ? ମଲାରୁ ଗଲା, ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।

ପିତା ପ୍ରତି ଏହା ବିଷମ ସମସ୍ୟା । ଲେଖକ ବର୍ଣ୍ଣନା ଭିନ୍ନ କି ଉତ୍ତର ଅଛି ? ସେହି ହୃଦୟବିଦାରକ ଶୋକ ଉପରେ ପୁଣି ଶୋକର ଛାୟା—ଅପା ମରି ଯାଇଛି. ମୁଁ ମରିବି, ଅପା ସହିତ କି ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି ? ମୁ ମଲେ ମୋ ସହିତ କି ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିବ ? ଏହା ପିତା ପ୍ରତି କଠୋର ପରୀକ୍ଷା, ଅତି କଠୋର ପ୍ରଶ୍ନ । ମହା ସ୍ଥିରମତି ପ୍ରଜ୍ଞାବାନ ବ୍ୟକ୍ତିର ମଧ ମତି ବିଚଳିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । କଥା ସତ,ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ମାୟାଚ୍ଛନ୍ନ । ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଉତ୍ତର କପଟତାପୂର୍ଣ୍ଣ । ମାତ୍ର ଶିଶୁର ପ୍ରଶ୍ନ ସରଳ ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ । ତାକୁ ଠିକ ଉତ୍ତର ନଦେବା ଯାଏ ସେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ନୁହେଁ । ତାହାର ଭୟଭ୍ରାନ୍ତି ନାହିଁ, ତାହାର ସ୍ୱର୍ଗ ନରକ ଯମଦ୍ୱାର କାହାକୁ ଭୟ ନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁ ଭୟାନକ ବୋଲି ମଧ ତାହାର ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ହେବ ଯେଉଁ ସମସ୍ୟା ସମସ୍ତ ଜଗତକୁ ଭ୍ରାନ୍ତକରି ରଖି ଅଛି, ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ସମସ୍ତେ ଶଙ୍କିତ, କୁଣ୍ଠିତ ସେହି ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଅଳ୍ପଜ୍ଞ ପିତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ସରଳା ବାଳିକା ବାହାର କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ । ବାଳକ ବାଳିକାମାନେ ଏତାଦୃଶ ପ୍ରଶ୍ନଦ୍ୱାରା ଅହରହ ପିତାମାତାଙ୍କୁ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ କରନ୍ତି । ବିଜ୍ଞ ହୁଅନ୍ତୁ ବା ମୂର୍ଖ ହୁଅନ୍ତୁ ପିତ ମାତାମାନେ କେତେବେଳେ ଆପଣା ବିଶ୍ୱାସ ମତେ କେତେବେଳେ ଶାସ୍ତ୍ରର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରି, କେତେବେଳେ ତର୍ଜନ କରି ପ୍ରଶ୍ନକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କୁ ନିରସ୍ତ କରନ୍ତି । ପିତା ଭାବିଲେ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ହେବ, ନୋହିଲେ କି ବାଳିକା ଛାଡ଼ିବ ?

ପିତା—ତୋ ଅପା ମରିଛି ସତ, କିନ୍ତୁ, ତୁ, ମା, ମରିବୁ କାହିଁକି ?

ହେମ—ବାବା ଡ଼ରୁଛ କାହିଁକି ? ଅପା ମଲେ, ମୁଁ ମରିବି । ସମସ୍ତେ ମରିବେ ବୋଲି ତୁମେ ତ କହିଛ । ସୁତରାଂ ମୁଁ ମରିବି, ଏକଥା ତୁମର ଏତେ କଷ୍ଟ କାହିଁକି ? ଏହା ସତ କି ମିଛ ? ଯେବେ ସତ ତେବେ ଭୟର କାରଣ କଣ ? ଅବଶ୍ୟ ଘଟିବ । ମଲି ଉତ୍ତାରୁ କଣ ହେବ କୁହ ।

ପିତା—ମଲା ଉତ୍ତାରୁ କଣ ହୁଏ ମୁଁ କହି ପାରିବି ନାହିଁ । ଏହା ମୁ ଜାଣି ନାହିଁ କେହି ଜାଣି ନାହିଁ ।

ହେମ—ସେଦିନ ଦାଦାକୁ ବୁଝାଉ ଥିଲ 'ପୁନର୍ବାର ସ୍ୱର୍ଗରେ ଦେଖା ହେବ' ବୋଲି ସେ କଣ ? ସ୍ୱର୍ଗରେ ଦେଖା ହେବା କଥା କଣ ?

ପିତା—ମୁଁ ଜାଣି ନାହିଁ ।

ହେମ—ତେବେ ଦାଦାକୁ ପଢ଼ାଇଲ କାହିଁକି ?

ପିତା—ପୁସ୍ତକରେ ଅଛି ତାହା ପଢ଼ାଉ ଥିଲି ।

ହେମ—ତେବେ ମୁଁ ମଲେ ଅପା ସହିତ ଦେଖା ହେବ ନାହିଁ ? କଥା ହେବୁ ନାହିଁ ? ଜଣେ ଜଣକୁ ଚିହ୍ନି ପାରିବୁ ନାହିଁ ?

ପିତା—ନାହିଁ

ହେମ—ତେବେ ସ୍ୱର୍ଗ ନାହିଁ, ପୁନର୍ମିଳନ ନାହିଁ ?

ପିତା—ନାହିଁ

ହେମ—ବାବା ଅପା ତ ଅନେକ ଦିନ ହେଲି ମଲାଣି । ସେ କଣ କେବେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସେ ? ଆମର ଖବର ନିଏ ? ଆହା ! ସେତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କେତେ ସୁଖ ପାଉଥିଲା, ସ୍ନେହ କରୁଥିଲା, ସେ କୌଣସି ରୂପରେ ଥିଲେ, ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ବାବା ବୋଲି, ମୋତେ ଭଉଣୀ ବୋଲି ଜାଣିପାରୁ ଥିଲେ ଦେଖା ଦିଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ପଚ୍ଚରନ୍ତା ନାହିଁ ? ମରିଛି ସତ ଏବଂ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏକାବେଳକେ ଛାଡ଼ି ଯାଇଛି ସତ, ମୁଁ ମଧ ସେହିପରି ଛାଡ଼ିଯିବି, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ସହିତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ରହିବ ନାହିଁ, ଏହା ଠିକ । ମୃତ୍ୟୁକୁ କି ଭୟ ? ଭୟ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ତୁମର ସ୍ନେହରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବି । ମା'ର ସ୍ନେହରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବି । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କୌଣସି ଉପକାର କରି ପାରିବି ନାହିଁ । ଏହା ମନକୁ ବ୍ୟାକୁଳ କରୁଛି ।

ପିତା—ଏଥି ନିମନ୍ତେ ମନୁଷ୍ୟର ଏତେ କଷ୍ଟ, ଶୋକ, ଯାତନା । ଦୁଇ ଭାଇ ଭଉଣୀ ଖେଳୁଥାଅ । ଭାଇ ଟିକିଏ ଛାଡ଼ିଗଲେ, ଭାଇ କାହିଁ ବୋଲି ଖୋଜୁ ଓ

କାନ୍ଦୁ । ମାକୁ କ୍ଷଣେ ନ ଦେଖିଲେ କାନ୍ଦୁ । ପୁଣି ପାଇବାର ଆଶାରେ ଖୋଜୁ । ପାଇଗଲେ କାନ୍ଦିବା ଛାଡ଼ି ମହାସୁଖ ଅନୁଭବ କରୁ । ମଲାଠାରୁ ପୁଣି ମିଳିବା ଆଶା ନଥାଏ, ଏଣୁ ମଲେ ମନ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଏ । ସନ୍ତାନ ମାକୁ ଖୋଜୁଥିଲା ବେଳେ, ମା ଆସିବ, ତୁ କାନ୍ଦନା, ଏହି ପ୍ରବୋଧ ଦିଆଯାଏ । ଛୁଆ ତୁନି ହୁଏ । ସେହିପରି ମୃତବ୍ୟକ୍ତିର ପରିବାର ଓ ସନ୍ତାନମାନେ କ୍ରନ୍ଦନ କଲାବେଳେ ଛୁଆଙ୍କୁ ବୁଝାଇଲା ପରି ଲୋକେ ଓ ଧର୍ମଯାଜକମାନେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦିଅନ୍ତି । ତୋର ମା ତୋର ଭଉଣୀ ଆର ପୁରକୁ ଯାଇଅଛନ୍ତି, ସ୍ୱର୍ଗକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ପୁଣି ଦେଖାହେବ । ପିତୃଲୋକରେ ଅଛନ୍ତି, ତୁମ୍ଭର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରୁଛନ୍ତି । ଏହା କେବଳ ସାନ୍ତ୍ୱନା ବାକ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟ ଏହି ସାନ୍ତ୍ୱନା ବାକ୍ୟରେ ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିବ ଭାବି ସ୍ୱର୍ଗର କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ଅଛି । ମଲାରୁ ସେହି ରୂପରେ ବା ଅନ୍ୟ ରୂପରେ ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା, ଇଙ୍ଗିତଦ୍ୱାରା ପରସ୍ପର ମିଳନର ବା ଭାବ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ଏଣୁ ଆତ୍ମୀୟମାନେ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଅନ୍ତି । ଧର୍ମର ଛଳନା ଓ ପ୍ରତାରଣା ଶୋକ ଆଗରେ ଚୂର୍ଣ୍ଣିଭୂତ ହୁଏ ।

ହେମ—ତେବେ ଏହିଠାରେ ସବୁ ।

ପିତା—ଏହିଠାରେ ସ୍ୱର୍ଗ, ଏହିଠାରେ ନରକ ।

ହେମ—ତେବେ କାଳ୍ପନିକ ସ୍ୱର୍ଗ ଓ କାଳ୍ପନିକ ମିଳନରେ ଆସ୍ଥାରଖି ଏଠାରେ ଯେଉଁମାନେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଭ୍ରାନ୍ତ ଏବଂ କେବଳ ସ୍ୱର୍ଗ କାମନାରେ ବ୍ୟସ୍ତ, ସେମାନେ ଉଭୟ ଫଳରୁ ବଞ୍ଚିତ ।

ପିତା—ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ହେମ—ମା କହନ୍ତି ଘଡ଼ି ଯେପରି ଚାଲୁଅଛି, ଦେହ ସେହିପରି ଚାଲୁଅଛି । ଚିକିଏ ଅକଳ ହେଲେ ଦମ ନ ଦେଲେ ଘଡ଼ି ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଏ । କୌଣସି ରୋଗ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଦେହର ଦମ ଛାଡ଼ିଯାଏ, ପ୍ରାଣ ଯାଏ । ଏହା କଣ ସତ ?

ପିତା—ହଁ ।

ହେମ—ଆତ୍ମା କଣ ବାବା, ଆତ୍ମା କଣ ମଲା ଉତ୍ତାରୁ ଥାଏ ?

ପିତା—କେଉଁଠାରେ ରହିବ ?

ହେମ—କେଜାଣି, ଦେହ ଗଲେ ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମାରହେ ବୋଲି କହନ୍ତି, ଶୁଣିଛି । ମିଲି କୁକୁର ଆମ ସଙ୍ଗେ ଖେଳୁଥିଲା । ମୁଁ ତାକୁ କେତେ ସୁଖ ପାଏଁ, ସେ ମୋତେ କେତେ ସ୍ନେହକରେ । ସେ ମରିଗଲା । ତାର ଯେବେ ଆତ୍ମାଥାନ୍ତା ଆମ ପାଖକୁ ଆସନ୍ତା ନାହିଁ ? ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମାଥିଲେ କୁକୁରର ମଧ୍ୟ ଥିବ । ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମା କଥା କହିପାରୁ ଥିବ । କୁକୁର ଆତ୍ମା କଥା କହିପାରୁ ନଥିବ । ଏତିକି ସିନା

ନୋହିଲେ, ମଲାବୁ ଯେବେ ଆତ୍ମାର କେବେ କଥା କହିବାର ଶକ୍ତି ନଥାଏ, ତେବେ ମନୁଷ୍ୟର ଆତ୍ମା କୁକୁର ଆତ୍ମା ଏକ ।

ପିତା—ନା ନା ଆତ୍ମା ସେପରି ନୁହେ ।

ହେମ—ତେବେ କଣ ?

ପିତା—ତାହା କେହି ବୁଝି ନାହାନ୍ତି, କେହି ଦେଖି ନାହାନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ଏପରି ନାମ କରି ରଖି ଅଛନ୍ତି, ଯାହାକୁ କେହି ବୁଝି ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ, ଜାଣି ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଅଛି ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ହେମ—ମୁଁ ମଲାପରେ ଯେବେ ସେ ଆତ୍ମା ଆସି ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମୋ ପରି କିଛି ନ କହିବ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ବା ଜଗତର ହିତସାଧନରେ ନ ଲାଗିବ, ତେବେ ମୋର ସେ ଆତ୍ମାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବାର କୌଣସି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ମୁ ଜୀବିତ ଥିବା ଯାଏ ତୁମ୍ଭର ସେବାକଲେ, ତୁମ୍ଭର ନିଯୁକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ଗ୍ଲାନିଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ସମାଧା କଲେ, ତୁମ୍ଭର ମନ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ମୋର ଯଥେଷ୍ଟ । ମୋର ଆତ୍ମାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା, ମୋର ଆତ୍ମାର ସଦ୍‌ଗତି ହେଉ, ଏ କାମନା କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ତେବେ ମାତା ପିତାହିଁ ପରମଦେବତା, ଜଗତର ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସେବାହିଁ ମନୁଷ୍ୟର ଏକମାତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ପରହିତ କାମନାହିଁ ଜୀବନର ଚରିତାର୍ଥ ? ସୁଖ ଦୁଃଖ ନିଜ ହାତରେ । ଏଠାରେ ତାର ସ୍ୱର୍ଗ, ଏଠାରେ ତାହାର ନରକ ଯନ୍ତ୍ରଣା । ସେବାହିଁ ସାର ଧର୍ମ । ଆତ୍ମା ପ୍ରସାଦହିଁ ମହାସୁଖ ଓ ମୋକ୍ଷ ।

ପିତା—ହିଁ ।

ହେମ—ତେବେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ କରିବାର କାରଣ ନାହିଁ ।

ପିତା—ଭୟର କାରଣ ଅଛି । ମରଣ ବିଚ୍ଛେଦ ବି କଷ୍ଟ ଦାୟକ । ପୁନର୍ମିଳନ ନାହିଁ, ଏହି ଚିନ୍ତା ଜୀବିତର ପ୍ରାଣକୁ କହଳ ବିକଳ କରେ ।

ହେମ—ଗଛର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣ ଅଛି ?

ପିତା—ଅଛି ।

ହେମ—ଗଛ ମରେ ?

ପିତା—ହିଁ ।

ହେମ—ଘର ଭାଙ୍ଗେ ?

ପିତା—ହଁ ।

ହେମ—ଦେଖ ବାବା, ହେଇ ଚନ୍ଦ୍ର ବାହାରିଲାଣି । ଚନ୍ଦ୍ର ସବୁ ଦିନେ ଥିବ ?

ପିତା—ନାହିଁ ।

ହେମ—କଣ ହେବ ?

ପିତା—ସେ ମଧ୍ୟ କାଳକ୍ରମେ ବିନଷ୍ଟ ହେବ ।

ହେମ—ସୂର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବିନଷ୍ଟ ହେବ ?

ପିତା—ହେବ ।

ହେମ—ଛୋଟ ଛୋଟ ନକ୍ଷତ୍ରମାନ ବିନଷ୍ଟ ହେବ ?

ପିତା—ହେବେ ।

ହେମ—ପୃଥିବୀ କିନ୍ତୁ ଥିବ, ନା ?

ପିତା—ନା ନା ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟ ନାଶ ଯିବ, ପୃଥିବୀ ତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଠାରୁ ଜାତ ଏବଂ ସୂର୍ଯ୍ୟର ଆଲୋକ ଉତ୍ତାପରେ ଏହାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ।

ହେମ—ତେବେ ପୃଥିବୀ ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ନକ୍ଷତ୍ର ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ମନୁଷ୍ୟ ସମସ୍ତେ ନାଶ ଯିବେ, ଏଥିରେ ଭୁଲ ନାହିଁ ? ମରଣଟା ତେବେ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ, ଆଉ ସବୁ ମିଛ ?

ପିତା—ମରଣ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ।

ହେମ—ତେବେ ଡ଼ର କାହିଁକି ? ସମସ୍ତଙ୍କର ତ ଏକ ଅବସ୍ଥା ଏକ ଗତି, ଏକ ଦଶା । ନାଶ ଉତ୍ତାରୁ ଯିବେ କେଉଁଠାକୁ କେଉଁ ଆଡ଼େ ?

ପିତା—ରହିବେ, ଏକ ପରମାଣୁ ମଧ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ବିଶ୍ୱବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡର ପଦାର୍ଥ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ରହିବ । କେବଳ ଆକାରର ପରିବର୍ତ୍ତନ ।

ହେମ—ତେବେ ଏହାହିଁ ତ ମିଳନ, ପୁନର୍ମିଳନ ଆଜ ହେଉ ବା ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରେ ହେଉ । ମୋର ଅପାର ଯେଉଁ ଗତି, ମୋର ସେହି ଗତି । ତାହାର ଉପାଦାନ ମୋର ଉପାଦାନ ଏକ । ଏହି ଜଗତର ଉପାଦାନ ଏକ । ଏକତ୍ର ମିଳିତ ହୋଇ ପୁନଃ ପୁନଃ ସୃଷ୍ଟି ପ୍ରକ୍ରିୟାରେ ଲଗିଥିବ । ଯିବାଟା ଠିକ୍ କିଏ ଆଗରେ, କିଏ ପଛରେ । ଅଳ୍ପ ଦିନ ବେଶି ଦିନ ବଞ୍ଚିବାରେ କିଛି ବେଶି ଯାଏ ଆସେ ନାହିଁ । ଯିଏ ଯେତିକି ଜଗତର ହିତସାଧନରେ ବ୍ରତୀ ହେଲା, ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସାଧନାକଲା ଦୈନିକ କାର୍ଯ୍ୟର ତୁଳନା

କର ଆପଣା ସୁକୃତ ନିମନ୍ତେ ପରମ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେଲ, ସେହି ସୁକୃତ ପୁଞ୍ଜକୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ମହାନିଦ୍ରାରେ ଅଭିଭୂତ ହେଲ, ତାହାଠାରୁ ବଳି ଆଉ ସୁଖୀ କେହି ନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁତ ମହାନିଦ୍ରା । ମନ ସୁଖରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ଶୋଇବାକୁ ଗଲେ ସୁଖ ନିଦ୍ରା ହୁଏ । ତେମନ୍ତ ଜୀବର ସୁକୃତ ପୁଞ୍ଜର ସ୍ମରଣରେ ମହାନିଦ୍ରା ଭୋଗ କରିବା ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନର ଚରିତାର୍ଥତା ।

ବାବା ଆଶୀର୍ବାଦ କର । ମୁଁ ଯେଉଁ କର୍ମ ନିମନ୍ତେ ଆସିଅଛୁ, ତାହା ସାଧନ କରେଁ । ପିତା ମାତାଙ୍କ ଉପରେ ଭକ୍ତି ଓ ସ୍ନେହ ରଖି ସେମାନଙ୍କର ମନ କଷ୍ଟର କାରଣ ନ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନରେ ତ୍ରୁଟି ନକରି ମହାସୁଖରେ ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କରେଁ, ମୋର ଅଗ୍ରଗାମିନୀ ଭଗିନୀର ସହଯାତ୍ରୀ ହୁଏଁ । ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ, ପରହିତ ସାଧନ, ଜଗତର ହିତ କାମନା ମହାସୁଖ, ମହାପୁଣ୍ୟ, ମହାସ୍ୱର୍ଗ ।

ଶ୍ରୀ ଜଳନ୍ଧର ଦେବ
ଦେବଗଡ଼

—ଃ୦ଃ—

'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ୧୯୨୫ ସାଲ ମାର୍ଗଶିର ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

ଅତିଥି ସତ୍କାର

"ବଡୁ, ବଡୁ, ବଡୁ, ଏତେ ସକାଳୁ ଝାରବାଟେ କେଉଁଠାରୁ ଏକାକୀ ଆସିଲୁ ?" – ଆଜି ସକାଳୁ ଛଅଜଣ ମଫିଶିତା ପଟଉକୁ ଶିକାର କରିବାକୁ ଯାଇଥିଲୁ । ଜନ୍ତୁର ଅନ୍ବେଷଣରେ ମୁଁ ଏ ବାଟକୁ ଚାଲିଆସିଲି, ବୋଧ ହୁଏ ସେ ଦୁହେଁ ନୂଆ ଖୋଲ ଦେଇ ଘରକୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ଲୁନ୍ଦା ବାବା, ତୁ ବଡ଼ ଲୋକ, ତତେ କ'ଣ ମିଳୁନାହିଁ, ଜନ୍ତୁ ମାରିଲେ କ'ଣ ମାଂସ ଖାଇ ପେଟ ପୋଷିବୁ ? ଏତେ ସକାଳୁ ଏକାକୀ ମନ୍ଦା ଅରଣ୍ୟରେ ବୁଲୁଛୁ । ଯେବେ ଶିକାର ସୌକ ହେଲା, ଲୋକ ସଙ୍ଗରେ ଆଣନ୍ତୁ କମ୍ବା ମତେ ଖବର ଦେଲେ ମୁଁ କେତେ ଝାର ଜଙ୍ଗଲ ବୁଲାଇ ଜନ୍ତୁ ଦେଖାଇ ଦିଅନ୍ତି, ନୋହିଲେ ତୋର ଦୁଇଜଣ ଭାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଖବର ଦେଲେ ତୋ ସାଙ୍ଗରେ ଛାଇ ପରି ବୁଲୁଥାନ୍ତେ । ଏକା ମନ୍ଦା ଅରଣ୍ୟରେ ବୁଲିବା କେବେ ଭଲ ନୁହେଁ ।

ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସ ସକାଳ, ବେଳ ପ୍ରାୟ ନଅ ଘଣ୍ଟା ବେଳେ ଜଣେ ଯୁବକ ନଳବନ୍ଧ ଗ୍ରାମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ସଙ୍ଗରେ କେହିନାହିଁ, ସହାୟ ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ବନ୍ଧୁକ । ଲୁନ୍ଦା କୋଛି ବୃକ୍ଷ ଛେଦନ କରୁଥିବା ବେଳେ ଯୁବକଙ୍କୁ ଦେଖିଲା ଏବଂ ବାତ୍ସଲ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଦେଶ ଦେଲା । ନଳବନ୍ଧ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରାମ—କ୍ଷୁଦ୍ର ଉପତ୍ୟକା ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ।

ଗ୍ରାମର ଉତ୍ତରପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗୋଟିଏ ଚିର ପ୍ରବାହିତା – ସ୍ୱଚ୍ଛତୋୟା ନିର୍ଝରିଣୀ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କର ଜୀବନ ତୋଷିଣୀ । ଗ୍ରାମରେ କୋଡ଼ିଏଗୋଟି ଘର । ଦୂରରେ କୋଡ଼ିଏ ବିଘେଟି ଧାନ୍ୟ କ୍ଷେତ୍ର ଅଛି । ଏଣେତେଣେ ଖଣ୍ଡ କେତେ ଗୋଡ଼ା ଜମି ଅଛି । ଜଙ୍ଗଲ ଘରଯାଏ ମାଡ଼ି ରହିଅଛି । ଲୋକସଂଖ୍ୟା ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ ଛଅଜଣ । ସମସ୍ତେ ପାର୍ବତୀୟ ମୁଣ୍ଡା କୋହ୍ଲ । କୃଷି ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟବସାୟ ନୁହେଁ । ବନଜାତ କନ୍ଦ, ମୂଳ ଫଳ ଓ ପଶୁମାଂସ ଦ୍ୱାରା ଜୀବନ ଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି । ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଚାରି ଛଅ ଗୋଟା ଜନ୍ତୁ ମାରି ପାରିଲେ ତାହା ବିକ୍ରୟକରି ଯେଉଁ ପଇସା, ଚାଉଳ ବା ଧାନ ପାଆନ୍ତି, ତଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ଓ ପରିଧାନର ସଂସ୍ଥାନ ହୁଏ । ସେହି ଆଦିମ ଅବସ୍ଥା ତ୍ୟାଗକରି ନାହାନ୍ତି । ଏମାନେ ବହୁକାଳରୁ ଏହି ଗ୍ରାମରେ ବାସ କରୁଅଛନ୍ତି । ସଭ୍ୟତାର କଠୋର ନିୟମ ପ୍ରବଳ ହୋଇନଥିବା ଯାଏ ପୂର୍ବ ଧାରଣା ରକ୍ଷାକରି "ମାନ୍ଦରୀବ" ରହିଅଛନ୍ତି । ଯୁବକ କ୍ଷତ୍ରିୟ—ଲୁନ୍ଦା ମୁଣ୍ଡା କୋହ୍ଲ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧ କନ୍ଥୁ ପିତୃବ୍ୟ ଓ ଭ୍ରାତୃଷ୍ପୁତ୍ର । ପିତାର ବଡଭାଇକୁ ବଡ କହନ୍ତି ଏବଂ ବାତ୍ସଲ୍ୟ ଭାବରେ ଭ୍ରାତୃଷ୍ପୁତ୍ରକୁ ମଧ୍ୟ ବଡୁ ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ଆଦିମବାସୀମାନେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଗୋଟାଏ ସମ୍ପର୍କ ବରାବର ଯୋଖି ରଖନ୍ତି ଏବଂ ସମ୍ପର୍କ ଅନୁସାରେ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ଅରଣ୍ୟବାସୀ ଆର୍ଯ୍ୟ ଅନାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ସମ୍ପର୍କ ଅଯଥା ବୋଲି ମନେ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରେ ଏବଂ ଏହେତୁରୁ ଅନେକ ସମୟରେ ବିବାଦ ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଏ । ପୂର୍ବକାଳରେ ଅନ୍ୟମାନେ ସମ୍ବନ୍ଧ ରଖିବା ତେଣେ ଥାଉ, ରାଜାମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଭାଇ, ଦଦା ସମ୍ପର୍କ ରଖିଥିଲେ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧ ଘୃଣ୍ୟ ଓ ନିନ୍ଦ୍ୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଅଛି । ସେ ଯାହା ହେଉ, ଲୁନ୍ଦାର ବୟସ ପ୍ରାୟ ପଚାଶ ବର୍ଷ । ଯୁବକର ପିତା ଅପେକ୍ଷା ବଡ । ଯୁବକର ପିତା ଲୁନ୍ଦାକୁ ଦାଦା ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ଏଣୁ ଲୁନ୍ଦା ଯୁବକର ବୁଢା । ଆଧୁନିକ ଯୁବକଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଏହା ଗୋଟିଏ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ବିଷୟ । ତୁମେ, ଆପଣ ଇତ୍ୟାଦି ଶବ୍ଦ ଏମାନଙ୍କ ଅଭିଧାନରେ ନାହିଁ । ତୁ ବୋଲି ରାଜା ପ୍ରଜା ସମସ୍ତଙ୍କୁ କହନ୍ତି । ଏହା ସରଳତାର ଚରମ । ତେଣୁ ଏତାଦୃଶ ଶବ୍ଦ ସେମାନଙ୍କ ମୁଖରେ ସୁଖଶ୍ରାବ୍ୟ । ଲୁନ୍ଦା କହିଲା, "ବଡୁ, ମୁଁହ ହାତ ଧୋଇପକା, ମୋ ଘରେ ଯାହାଅଛି ଖାଇବୁ । ମୁଁ ଯାଉଛି ଆଣିବି ।"

ଯୁବକ ପର୍ବତ ଚଡି ଭରୁରି ଶ୍ରାନ୍ତ କ୍ଲାନ୍ତ । ସ୍ରୋତ ନିକଟରେ ପଥର ଉପରେ ବସି ଏବଂ ପାଣିରେ ଗୋଡ଼ ଯୋଡକ ରଖି ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବରେ ଏଣେ

ତେଣେ ପାଣି ପିଉଁ ଅଛନ୍ତି ଓ ଜଳର ପ୍ରବାହକୁ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଅଛନ୍ତି । କିଛି ସମୟ ଚାଲିଗଲା ।

"ଦାଦା, ଦାଦା" ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ଯୁବକ ଚମକି ପଡ଼ି ପଛକୁ ଅନାଇଲେ । କିଲିଙ୍ଗି କଣ ଧରି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଆସୁଅଛି । ଯୁବକଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଆଣିଥିବା ଖାଦ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ ରଖିଦେଇ ଯୁବକଙ୍କୁ ଜୁହାର କଲା । କହିଲା "ଦାଦା, ପାଣି ଖେଉଛୁ, ଭୋକ ଲାଗୁଥିବ, ଉଠ ଖା ।"

ଯୁବକ—କଣ ଆଣିଛୁ କିଲିଙ୍ଗି ?

କିଲିଙ୍ଗି—ଘରେ ଯାହା ଥିଲା । କୋଉଁ ଘରେ ଚୂଡ଼ା କି ମୁଡ଼ି ଅଛି ? ଆମ୍ବ ଆଣିଛି । ଶୁଖା କେନ୍ଦୁ ଆଣିଛି । ବଛଣା ମହୁ ଖଣ୍ଡେ ଆଣିଛି । ଆଉ ଚାରି ମଞ୍ଜି ଦୁଇଟା ଆଣିଛି ।

ଯୁବକ—ମୋ ଘରେ ଯାଁ'ଠୁ ବଳି କଣ ମିଳନ୍ତା କିଲିଙ୍ଗି ।

କିଲିଙ୍ଗି—ମୁଁ ସିନା ଝରଣ ଆମ୍ବ ଆଣିଛି, ତୋ ଘରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଚୋଠା ଆମ୍ବ ଥିବ, ଖଜା ମିଠେଇ ଥିବ ।

ଯୁବକ—ଆମ୍ବ ସୁଆଦ କି ଆମ୍ବିଲା ?

କିଲିଙ୍ଗି—ଖାଇଲେ ସିନା ଜାଣିବୁ, ଆଗତ ଖା ।

ଯୁବକ ଜଳଯୋଗର ଆୟୋଜନରେ ବସିଲେ ।

ଯୁବକ—କିଲିଙ୍ଗି, ପ୍ରଥମରୁ ମହୁଖଣ୍ଡ ଖାଏଁ । ମହୁ ତ ସବୁଦିନେ ମିଳେନାହିଁ ।

କିଲିଙ୍ଗି—ନା ଦାଦା । ଆଗ ମହୁ ଖାଇଲେ ପାଟି ମିଠା ହୋଇଯିବ । ଆମ୍ବତକ ଆମ୍ବିଲା ଲାଗିବ । ପଛେ କହିବୁ ମୋର ଭଉଣୀ ଆମ୍ବିଲା ଆମ୍ବ ଖୁଆଇଲା । ଆଗରେ ଖା ଆମ୍ବ, ତହୁଁ ଖାଇବୁ କେନ୍ଦୁ, ପଛେ ଖାଇବୁ ମହୁ ।

ଯୁବକ—ଆଛା ଦେ । ତୁ କଣ ଜାଣୁ କେଉଁ ଆମ୍ବ ମିଠା, କେଉଁ ଆମ୍ବ ଖଟା ?

କିଲିଙ୍ଗି—ହଁ । ଯୁବକ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ଆମ୍ବ ଖାଇବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଆମ୍ବ ଖାଇଲା ବେଳେ ରାମ ଓ ଶବରୀ ଉପାଖ୍ୟାନ ସ୍ମରଣ ହେଲା । ଶବରୀ ରାମଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଚାଖି ଚାଖି ଭଲ ଆମ୍ବ ସଂଗ୍ରହ କରି ରଖିଥିଲା । ସତେ କଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆମ୍ବ ଆସ୍ୱାଦନ କରି ରାମଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ କରି ରଖିଥିଲା ? ତାହା ନୁହେଁ । ପ୍ରତିଗଛର ଆମ୍ବ ଗୋଟିଏ ଆସ୍ୱାଦନ କରେ । ଯେଉଁ ଗଛର ଆମ୍ବଟି ମିଠା, ସେହି ଗଛର ଆମ୍ବ ଆଣି ରଖିଥାଏ । ଗୋଟିଏ ଗଛର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଆମ୍ବର ସ୍ୱାଦ ଭିନ୍ନ, ଏପରିତ ନୁହେଁ । କିଲିଙ୍ଗି

ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କେଉଁ ଗଛର ଆମ୍ବ ମିଠା କେଉଁ ଗଛର ଖଟା ତାହା ଜାଣେ । ଏମନ୍ତ କି, ନଳବନ୍ଧ ଝରଣର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗଛର ଫଳ ଆସ୍ୱାଦନ କରି ଚିହ୍ନି ରଖିଛି ବୋଲି ସେ ପ୍ରକାଶ କଲା, ଟୋଟା ଆମ୍ବ ଓ ଝରଣ ଆମ୍ବ ଭିତରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅତ୍ୟଧିକ । ଆମ୍ବ ଭାରତବର୍ଷର ନିଜସ୍ୱ । ଏ ବୃକ୍ଷ ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟତ୍ର ନଥିଲା । ଏବେ ସବୁଠି ବିସ୍ତୃତି ଲାଭ କରିଅଛି । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଜନ୍ମିବାରୁ ଭିନ୍ନଭିନ୍ନ ଆସ୍ୱାଦ ହୋଇଅଛି । ଆକାର ମଧ୍ୟ ଛୋଟ ବଡ଼ ହୋଇଅଛି । ପାର୍ବତ୍ୟ ଝରଣରେ ଯେଉଁ ଆମ୍ବ ଜନ୍ମେ, ତାକୁ ଝରଣ ଆମ୍ବ କହନ୍ତି । ଏହା ଆମ୍ବର ସ୍ୱାଭାବିକ ଅବସ୍ଥା, ତଥାପି ଝରଣ ବିଶେଷରେ ସ୍ୱାଦ ଓ ଆକାରର ଇତର ବିଶେଷ ଦେଖାଯାଏ । ଟୋଟା ଆମ୍ବ ବଡ଼ ଓ ସୁସ୍ୱାଦୁ । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ବର ଯେ ସ୍ୱାଭାବିକ ସୁବାସନା, ସେ କେବଳ ଝରଣ ଆମ୍ବରେ ଅଛି ବୋଲି ଅନେକଙ୍କର ମତ, ଯୁବକ ଭୋଜନ କରିସାରି ନବୀନ ଶାଳ ପଲ୍ଲବ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଝରିଣୀର ନିର୍ମଳ ଜଳ-ପାନ କରି ତୃପ୍ତି ଲାଭ କଲେ, ନବପଲ୍ଲବରେ ଜଳପାନ କରିବାରେ ଯେଉଁ ଆନନ୍ଦ ମିଳେ ତାହା ଅରଣ୍ୟବାସୀ କେବଳ ଜାଣନ୍ତି । ସମୟ ସମୟରେ କାଚ ଓ ଧାତବ ପାତ୍ରରେ ପିଇବା ଅପେକ୍ଷା ନବ ପଲ୍ଲବରେ ପାଣିପିଇବା ଓ ନବ ପଲ୍ଲବ ନିର୍ମିତ ଦନାରେ ପଖାଳ ଖାଇବାକୁ ଆଗ୍ରହ ବଳେ, ଯୁବକ ହାତଧୋଇ ପଥର ଉପରେ ବସିଲେ । ଜଲିଙ୍ଗି ନିକଟକୁ ଆସି ଛିଡ଼ା ହେଲା । କହିଲା, "ଦାଦା, ତୁ ଟିକିଏ ବସିଥା, ମୁଁ ଯାଇ ଧରୁ ସୁନ୍ଦର ହେଣ୍ଡିକା ଯୋଗାଡ଼ କରି ଆଣେ, ତୁ ବାନ୍ଧିବୁ ।" ଯୁବକଙ୍କୁ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଅବସର ନ ଦେଇ ନିମେଷ ମଧ୍ୟରେ ଯୁବକଙ୍କ ନେତ୍ରରୁ ଅନ୍ତର ହୋଇଗଲା । ଯୁବକ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇ ରହିଲେ ତାହାର ଯିବା ବାଟ ଆଡେ ।

ଜଲିଙ୍ଗି ଲୁହା କୋଲ୍ହର କନିଷ୍ଠାକନ୍ୟା, ଅବିବାହିତା, ବୟସ ପ୍ରାୟ ଷୋହଳ-ଯୁବକ ଅପେକ୍ଷା ଚାରିବର୍ଷ ସାନ । ଜଲିଙ୍ଗି ଯୁବତୀ, ରୂପବତୀ କି ନା, ତାହା କିଏ ଠିକ କରି କହି ପାରିବ ? ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ନିକଷ ରୁଚି । ଜଣକୁ ଯାହା ସୁନ୍ଦର, ଅନ୍ୟକୁ ତାହା ଅସୁନ୍ଦର । ତେବେ ଦୁଗ୍ଧଫେନ ନିଭବର୍ଣ୍ଣା ନୁହେଁ । ସଂସାରରେ କିଏ ଦୁଗ୍ଧପରି ଧଳା ? ଭାରତ ବର୍ଷୀୟା ରମଣୀଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ବି ଇଉରୋପୀୟ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ରମଣୀ-ମାନେ ମଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏ ଉପମା ଦିଆଯାଇ ପାରେ । ଜଲିଙ୍ଗି କାନକଲତା ନୁହେ ବା କେତକୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣା ନୁହେଁ । ଚୀନା ଓ ଜାପାନବାସୀଙ୍କୁ ପୀତବର୍ଣ୍ଣ ଜାତି (yellow race) ବୋଲନ୍ତି, ମାତ୍ର ଚୀନ ରମଣୀମାନେ କଣ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣବର୍ଣ୍ଣା ? କେବଳି ଶୁଭ୍ରବର୍ଣ୍ଣା ମହିଳାମାନେ ହଳଦୀ ଚର୍ଚ୍ଚିତା ହେଲେ କେତକୀ ଆଭାକୁ ପାଆନ୍ତି । ଜଲିଙ୍ଗି ଶୁଭ୍ରା ନୁହେଁ ଏବଂ ଜନ୍ମାବଧି କେବେ ହଳଦୀ ଲେପନ କରିନାହିଁ । ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ୟାମ । ଶିରୀଷ ମୃଦୁଳା ଲବଣୀ ପିଣ୍ଡୁଳା ନୁହେଁ । ତେବେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଆଉ କେଉଁ ଠାରେ ? ଜଲିଙ୍ଗି ଦୁଇ ଘଡ଼ି ଘଣ୍ଟା ଛାୟା ତଳେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ

ଭିବରେ ବସିଥିଲେ ଯାହା, ଦୁଇ ଗୃହଘଣ୍ଟା ଖରରେ ପର୍ବତ ପାହାଡ ବୁଲି ଆସିଲେ ତାହା । ମାଙ୍ଗ ଭ୍ରୁଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ସିନ୍ଦୂର ଶିଖ ଚଢାଇ ନାହିଁ, ଜୀବନ ମଧ୍ୟରେ ଯଦିନେ କେବଳ ତାର ସ୍ୱାମୀ ବିବାହ ବେଳେ ସୀମନ୍ତରେ ସିନ୍ଦୂର ଶିଖ ଚଢ଼ାଇବ । ତୈଳା-ଭାବରୁ ରୁକ୍ଷକେଶା । କଜ୍ଜ୍ୱଳ ଲଞ୍ଜ ଦ୍ୱାରା ମାନସିକ ବଶୀଖ ବନାଇ ନାହିଁ । କଜ୍ଜ୍ୱଳ ଯେ କି ପଦାର୍ଥ ତାକୁ ଜଣାନାହିଁ । କାମକୋଦଣ୍ଡ ବୋଲ, ଯାହା ବୋଲ, ତାର ଯୁଗ୍ମ-ଯୁଗଳ ବର୍ତ୍ତମାନ । ଯେହେତୁ ଏହା ସ୍ୱଭାବଜ । ନାକଟି ତିଳଫୁଲ ପରି, କି ଶୁକଚଞ୍ଚୁ ପରି, ତାହା କହିବା କଠିନ । ତେବେ ଦେଖିବାକୁ ସୁନ୍ଦର । ପଦ୍ମ ପଲାଶ ଲୋଚନା ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ, ଏମାନଙ୍କର ଆଖି ଟିକିଏ ରକ୍ତାଭ ହୁଏ । ଆୟତ ଲୋଚନା ମଧ୍ୟ, ଓଷ୍ଠାଧର ମନ୍ଦ ନୁହେଁ; ତେବେ ପକ୍ୱ ବିମ୍ବାଧରୋଷ୍ଠୀ ନୁହେଁ—ସେ ତ ଜନ୍ମରେ କେବେ ହେଲେ ପାନ ଖାଇ ନାହିଁ । ଅଳଙ୍କାର ତଥୈବଚ । ବେଶ ଭୂଷା କଣ ? କେଶରେ ସପଲ୍ଲବ କୁଟଜ ପୁଷ୍ପ ଓ ବନଆଳି ପୁଷ୍ପ । କାନରେ ଛୋଟ ଛୋଟ ତଳେଇ ଫୁଲ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଆଠହାତ ମୋଟ ଦେଶୀ ଲୁଗା ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ତାର ଶରୀର ଆବୃତ କରୁଥିଲା । ଆକାର ତୁଳନାରେ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଯଥା ନ୍ୟସ୍ତ ଯୋଗ୍ୟ ନିର୍ମିତ ଓ ସୁଶ୍ରୀ ସମ୍ପନ୍ନ । କଣ ଏଣୀନୟନା ସତ, ମାତ୍ର ତାହା ପୁରୁଷ ମନ ଆକର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା କରି ନାହିଁ । ତାହାର ଚାହାଁଣି ସେହିପରି । ଲବଣୀ ପିତୁଳା ନାଗରର ଗୃହଟି ଉକ୍ତ ଶୁଣି ଜବସ୍ଥବ ହୋଇ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ କାନ୍ଥ ବା ବୃକ୍ଷରେ ଲାଗିଯିବେ ଏବଂ ଲଜ୍ଜାରେ ବଦନ କମଳ ଘୋଡ଼ାଇ କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିମୂଢ଼ ହେବେ । ଜିଲଙ୍ଗି ଏପରି ନାଗରକୁ ଗଳାହସ୍ତ କରି ଦଶହସ୍ତ ଦୂରରେ ନିକ୍ଷେପ କରି ଦେବାର ଶକ୍ତି ସଞ୍ଚୟ କରିଅଛି । ବର୍ଣ୍ଣହିଁ ଯେବେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପରିଚାୟକ ତେବେ ଜିଲଙ୍ଗି ନିତାନ୍ତ ଅସୁନ୍ଦରୀ, ଅଙ୍ଗସୌଷ୍ଠବରେ ଯେବେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଆଭାସ ମିଳେ, ତେବେ ଜିଲଙ୍ଗିକୁ ଅସୁନ୍ଦରୀ ବୋଲିବାର କିଛିହିଁ କାରଣ ନାହିଁ ।

ଲୁନ୍ଦା ଓ ଜିଲଙ୍ଗି ରନ୍ଧନ ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ଆସିଲେ । ଲୁନ୍ଦା କହିଲା, "ବାଡ୍କୁ, ଆମର ଗ୍ରାମରେ ଆଜ କେହି ନାହାନ୍ତି, ସମସ୍ତେ ସମ୍ବର ମାଂସ ବିକ୍ରି କରିବାକୁ ଗ୍ରାମ-ମାନଙ୍କୁ ଯାଇଛନ୍ତି, କାଲି ତେବରା ଗୋଟାଏ ସମ୍ବର ମାରିଥିଲା, ମୁଁ ମୁଷାମୁଣ୍ଡ ଗ୍ରାମକୁ ଦଉଡି ଯାଇ ସେଠାରୁ ଗୋଟିଏ ଲୋକ ତୋ ଘରକୁ ପଠାଇ ଦେଲି, ତୁ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଘରକୁ ଫେରିବୁ ବୋଲି ଖବର ଦେଇ ଆସିବ । ଘରେ ଖବର ନ ଦେଲେ ସମସ୍ତେ ଖୋଜନ୍ତେ ଯେ । ଗାଧୋଇ ପଡ, ଭାତ ରାନ୍ଧ, ଖାଇସାରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଶୋଇବୁ । ବେଳବୁଡ଼ିକୁ ଘରକୁ ଯିବୁ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଜିଲଙ୍ଗି କାଠ ଯୋଗାଡ଼ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଯୁବକ ତାକୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଗଲେ । ଲୁନ୍ଦା ପାଣି କାନ୍ଥ ଛାୟାରେ ଚୁଲି ବନାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ରନ୍ଧନ ସାମଗ୍ରୀ ଗୋଟିଏ ଅଟିକା, ମୋଟା ଚାଉଳ ପ୍ରାୟ

ଗଅଁଠ ସେରେ, ଲୁଣ, ସମ୍ବର ମାଂସ କିଛି । କଳିଙ୍ଗି କହିଲା, "ଦାଦା, ମୋଟା ଗୁଡ଼ଲା କପରି ଖାଇବୁ ?"

ଯୁବକ---ମୋଟାଭାତ ଯେବେ ଗଳାରେ ନ ଯାଏ, ତେବେ ମାଂସ ଖଣ୍ଡମାନ କପରି ଯାଏ ? ମୁଢ଼ି କପରି ଯାଏ ? ନଡ଼ିଆ ତ ଦେଖିଲୁ କଳିଙ୍ଗି, ତା ଠାରୁ ଆଉ କଣ ମୋଟ ଭାତ ? ଯେବେ ନ ଗଳେ ତେବେ ବଡ଼ ଲୋକମାନେ ନଡ଼ିଆ ଖାଆନ୍ତି କପରି ? ଭୋକ କଲେ ସବୁ ରୁଚେ । ଦେଖିବୁ, ମୁଁ ଆଜି କେତେ ଭାତ ଖାଇବି । ବଡ଼୍, ତୁ ଓ କଳିଙ୍ଗି ଆଜି ଏଠାରେ ଖାଇବ ।

ଲୁହା ନା ବଡ଼ୁ, ତତେ ଏତେ କଷ୍ଟ ଦେବାର ଦରକାର ନାହିଁ । ତୁ ଖାଇବୁ, ଭାତ ବଳଲେ କଳିଙ୍ଗି ଖାଇବ, ମୋର ଘରେ ବାସି ଭାତଅଛି, ମୁଁ ତାହା ଖାଇବି, ନୋହିଲେ ସେଗୁଡ଼ିକ ନଷ୍ଟ ହେବ ।

ଯୁବକ ରନ୍ଧନ ପଟୁ । ମାତ୍ର ଆଜି ବାସନ ବର୍ତ୍ତନ ନାହିଁ । ଚଟୁ ନାହିଁ, ଏଣୁ ଜଳ ନିକଟରେ ରନ୍ଧନର ଯୋଗାଡ଼ ହେଲା । ଚଟୁ ନଥିବାରୁ ଆଙ୍ଗୁଠିକାରୁ ପଥର ଦ୍ୱାରା ଫୋଡ଼ କରି ଫେନ ନିଷ୍କାସିତ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେଲା, ଯୁବକ ପୂର୍ବେ ଏପରି ରନ୍ଧନ କରିଥିଲେ । ମସଲା ନାହିଁ, ଘିଅ ନାହିଁ, ଲୁହାର ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ଗୋଟିଏ ବାଉଁଶ ନଳରେ ମାଂସ ଗୁଡ଼ିକ ଭର୍ତ୍ତି କରିଦେଲେ, ସେ ନଳ ଉପରେ ମାଟି ଲେପନ କରିଦେଇ ମୁଖ ବନ୍ଦ କଲେ ଏବଂ ସେହି ନଳକୁ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅଙ୍ଗାରରେ ରଖିଦେଲେ । କଳିଙ୍ଗି ଯେ ତୁନି ହୋଇ ବସିଥିଲା ତାହା ନୁହେଁ, ଝରଣ ଚଙ୍ଗୁଡ଼ି ଓ କଙ୍କଡ଼ା କିଛି ଧରିଆଣି ନିକଟରେ ରଖିଦେଲା ।

ଯୁବକ କହିଲେ--ଏହାକୁ କାହିଁରେ କପରି ରାନ୍ଧିବି ?

କଳିଙ୍ଗି—ମୁଁ ତତେ ଶିଖାଇବି ?

ଯୁବକ—ତୁ ଯେପରି ବତାଇବୁ, ମୁଁ ସେହିପରି ରାନ୍ଧିବି । କହ ।

କଳିଙ୍ଗି—କଞ୍ଚା ଆମ୍ବଫାଡ଼ା କେତେ ମିଶାଇ ଦେ, ଲୁଣ ଟିକିଏ ଦେ, ପତ୍ରର ଚଉଢରେ ଦେଇ ପୋଡ଼ି ଦେ ।

ଯୁବକ ତାହାହିଁ କଲେ । ଭାତ, ମାଛ, ମାଂସ ତିଆରି ହେଲା । ପକ୍ୱ ଆମ୍ବ ତ ଯଥେଷ୍ଟ । କଳିଙ୍ଗିକୁ ଏକଭାଗ ଦେଲେ ଏବଂ ନିଜେ ଏକଭାଗ ପରିତୋଷ ସହିତ ଭୋଜନ

କଲେ । କିଲିଙ୍ଗି ଯୁବକଙ୍କ ଶୟନ ନିମନ୍ତେ ଜାମୁ ମୂଳର ନିବିଡ ଛାୟାରେ ଶଯ୍ୟା ରଚନା କରି ଦେଇଥିଲି । ତଳରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ କୋମଳ ଜାମୁଡାଳ, ତା ଉପରେ କଅଁଳ ଶିଆଡ଼ିପତ୍ର ଦ୍ଵାରା ନିର୍ମିତ ତିନି ହାତ ଲମ୍ବ ଓ ପ୍ରାୟ ଦେଢ ହାତ ଓସାର ଗୋଟିଏ ପଲଙ୍ଗ। ଅତି ପରିପାଟୀ ସହିତ ନିର୍ମାଣ କରି ବିଛାଇ ଦେଇଥିଲି । କିଲିଙ୍ଗି କହିଲି, "ଦାଦା, ତୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଯା ଶୋଇବୁ । ମୁ ତଳ ଡୁଡ଼ିରେ ଭାତ ଖାଇବି ।" ଯୁବକ ଶୟନ କଲେ, ଶୀତଳ ପବନ ତାଙ୍କର ନିଦ୍ରାର ସହାୟତା କଲା । ଯୁବକ ନିଦ୍ରାଭିଭୂତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେଲା, ଦେଖନ୍ତି-ନିକଟରେ ଲିନ୍ଦା ନିବିଷ୍ଟ ଚିତ୍ତରେ ଗାଲରେ ହାତ ଦେଇ ବସିଅଛି ।

ଯୁବକ—ବନ୍ଧୁ, ତୁ ଏଠାରେ ବସିଛୁ, ଆଉ ମୁଁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଶୋଇଛି ।

ଲିନ୍ଦା—ତୋତେ ଜଙ୍ଗଲରେ ଛାଡ଼ି ଆମେ ଘରେ ଥାଉ, ଏହା ଗୋଟାଏ କଥା! କିଲିଙ୍ଗ ତେତେ ଜଗି ବସିଥିଲି । ମୁଁ ଆସିବାରୁ ସେ ଗଲା ।

ଯୁବକ—ମୋତେ କିଲିଙ୍ଗି ଜଗି ବସିଥିଲି ! ସେ କଣ କରନ୍ତା କିଛି ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିଲେ ?

ଲିନ୍ଦା—ଜଣେ ଥିଲେ କିଛି ହେଲେତ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିଥାନ୍ତା ; ନୋହିଲେ ତୋ ଲାଗି ପଛେ ପ୍ରାଣ ଦିଅନ୍ତା, ତଥେତ ରକ୍ଷା କରନ୍ତା, ସେ ବସିକରି ଦେଖୁଥିଲି ବେଳେ ବିପତ୍ତିର କି ଆଶଙ୍କା ?

ଯୁବକ ଭାବିଲେ, କୋନ୍ଧ ଯୁବତୀ ପକ୍ଷରେ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ଅନ୍ୟକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଯୁବକ ଲିନ୍ଦା ସହିତ, ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଆରମ୍ଭ କଲେ । ପ୍ରଥମେ ଶିକାର କଥା, ଦେବତା, ଭୂତ, ପିଶାଚ, ଇତ୍ୟାଦି କଥା, ଯାହା ତାଙ୍କ ମନକୁ ଆସିଲା ପଚାରିଲେ ।

ଯୁବକ—ତୁମର ବଡ ଦେବତା କିଏ ?

ଲିନ୍ଦା—ସିଂ ବୁଙ୍ଗା ।

ଯୁବକ—କେଉଁଠି ଥାଏ ?

ଲିନ୍ଦା—ସବୁଠି ଅଛି, ସବୁ ଦେଖୁଛି ।

ଯୁବକ—ଆଉ କ କ ଦେବତା ଅଛନ୍ତି ?

ଲୁନ୍ଦା—ଆମର ଦେବତା କଥା କଣ ପଚ୍ଚରୁଛୁ ବଢୁ । କୋଲ୍ଲ ଜାତିରେ ଗଛ ଗୋଟାକୁ ଦେବତାଟାଏ, ପଥର ଗୋଠାକୁ ଦେବତାଟାଏ, କେତେ ନାମ କହିବ, କଏ ଏତେ ନାମ ଦେଇଛୁ ।

ଯୁବକ – ତୋର ବାପ ମଲ ଯେ କେଉଁଆଡେ ଗଲ ?

ଲୁନ୍ଦା—ମଲ ସିନା ଅଛୁତ । ପ୍ରେତ ହୋଇ ଅଛୁ ।

ଯୁବକ—ପ୍ରେତ କପର ?

ଲୁନ୍ଦା– କେଜାଣି ।

ଯୁବକ—ଅଛୁ ବୋଲି କପର ଜାଣିଲୁ ?

ଲୁନ୍ଦା ପୂର୍ବରୁ ତ ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ୀମାନେ କହୁ ଆସୁଛନ୍ତି ଯେ ମଲେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନଟା ପ୍ରେତ ହୋଇଯାଏ । ତାର ବଂଶର ଲୋକମାନଙ୍କର ଭଲମନ୍ଦ ଦେଖୁଥାଏ ।

ଯୁବକ ବଢୁ, ତୋର ବାପ, ମା କୁ କେବେ ଦେଖିଛୁ ?

ଲୁନ୍ଦା—ନାହିଁ ଛାଇଟାକୁ କପର ଦେଖିବ ?

ଯୁବକ— ତୋର ନିଜର ଛାଇଟା ତତେ ଦିଶେ ତ ? ମୋର ଛାଇଟା ତତେ ଦେଖୁଛୁ ତ ?

ଲୁନ୍ଦା – ଛାଇର ଛାଇ କପର ଦିଶିବ ? ଦିଶେନାହିଁ । ଅଛୁ ଅଛୁ ବୋଲି ଲୋକେ କହନ୍ତି ।

ଯୁବକ—ଭଲ ମନ୍ଦ ଦେଖେ ବୋଲୁଛୁ ଯେ ?

ଲୁନ୍ଦା – ଲୋକ ଭଲ କରୁଥିଲେ ସେ ଆନନ୍ଦରେ ଥାଏ । ଅପାର କଥା କଲେ ଲାଗେ । ତୁ ଭଲ କାମ କଲେ ତୋର ମା କଅଣ କହିବ ? ଆଜି ଏଠାରେ ରହୁଛୁ ଯେ ତତେ ତୋର ମା ଦୁଇ ପଦ ଗାଳି ଦେବ କି ନାହିଁ ?

ଯୁବକ—ହଁ, କଅଣ କହିବେ ।

ଲୁନ୍ଦା—ହଁ, ସେହିପରି ବୋଲୁ, ହିଁଅ କୌଣସି ଅପାର କାମ କଲେ ପ୍ରେତ-ମାନେ ଲାଗନ୍ତି । ଆମେ ସେମାନଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ କରିବାକୁ ବଳି ଦେଉଁ, ପୂଜା କରୁ ।

ଯୁବକ—ଛଣ ଦେଖିଲେ ଦେବତା ଦର୍ଶନ ବନ୍ଧୁ ?

ଲନ୍ଦା—ମୁଁ ଗୁଣିଆ ନୁହେଁ ବନ୍ଧୁ, ଏଣୁ ଦର୍ଶନ ନା କହି ପାରିବ ନାହିଁ । ସେ ଯାହା କହିଲ ମୁଁ ବିଶ୍ୱାସ କରେଁ । ମୁଁ ଜାଣେ ମୋର ଘରକାମ କଥା, ଆଉ ଶିକାର କଥା ।

ଯୁବକ ଆଉ ଲନ୍ଦା ମଧ୍ୟରେ ଏତାଦୃଶ ଆଧ୍ୟାତ୍ମ ଚର୍ଚ୍ଚା ପଡ଼ିଥିଲ ବେଳେ ଜିଲର୍ଗି ପୁଣି ଜଳଖିଆ ସାମଗ୍ରୀ ଧରି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲି । କହିଲି, ଦାଦା, ତୋଲାଗି ନୂଆଁ ଫଳ ଆଣିଛୁ ।

ଯୁବକ—କି ନୂଆଁ ଫଳ ?

ଜିଲର୍ଗି—ଜାମୁ ।

ଯୁବକ—ଏଃ, ଆଜହୁଁ ଜାମୁ ପାଚଲଣି !

ଜିଲର୍ଗି—ସତେ, ଖରଡ ଜାମୁ, ଆମର ଏଗାଁରେ ଗୋଟିଏ ଜାମୁ ଅଛୁ ସବୁଠୁ ଆଗ ପାଚେ । ନୂଆ ଫଳ ଭେଟିଲି । କଣ ଦେବୁ ଦାଦା ?

ଯୁବକ—ତୁ ଯାହା ମାଗିବୁ ।

ଜିଲର୍ଗି—ମୁଁ ମାଗିବ ? ତୋର ମନ ଯାହା ତୁ ଦେବୁ ।

ଯୁବକ—ଆଚ୍ଛା, ଯେବେ ମୋ ଘରକୁ ଯିବୁ ତେବେ ଦେବ । ଆଉ କଣ ଆଣିଛୁ ?

ଜିଲର୍ଗି—ପୁଡେଇ, ସସକରି, ଆମ୍ବ ।

ଯୁବକ—ଝାଡ଼ରେ ଏକୁଟିଆ ବୁଲୁଥାଉ, ଡରୁନାହିଁ ?

ଜିଲର୍ଗି—ମାଈ ମୃଗ, ମାଈ ସମ୍ବର ଝାଡ଼ରେ ଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଡରନ୍ତି କି ? ତେବେ ମୁଁ କାହିଁକି ଡରିବ ? ସେମାନଙ୍କ ପରି ଝାଡ଼ରେ ଜନ୍ମ ଝାଡ଼ରେ ବଢ଼ିଛୁ । ଦିନେ ଜନ୍ମିଛୁ, ଦିନେ ମରିବ । ବାଘ, ଭାଲୁ ଦେଖିଲେ ଅଲଗା ହୋଇଯାଉଁ । ଯେବେ ଖାଇବାର ଥିବ ତ ଖାଇବ । ଡରିଲେ ଝାଡ଼ ଛାଡ଼ି କେଉଁଠାକୁ ଯିବୁଁ ।

ଯୁବକ—ତୁ ମତେ ପହିଲି ଦେଉଥିଲୁ ?

ଜିଲର୍ଗି—ହଁ ।

ଯୁବକ—ବାଘ ଆସିଲେ କଣ କରନ୍ତୁ ?

ଜିଲ୍‌ଙ୍ଗି—ଢଳେ ପଛକୁ ରଖିଦେଇ ପାଟ୍ଟିକରନ୍ତି । ତୁ ଉଠି ବସନ୍ତୁ । ବାଘ ଉଠାଇ ଆଣିଲେ ବୁଢ଼ାଙ୍କୁ ଦେଖି ପଳାଇଯାନ୍ତି ।

ଯୁବକ—ତୋର ଏତେ ଭରସା ?

ଜିଲ୍‌ଙ୍ଗି—ଏତିକ ଭରସା ନଥିଲେ ଝାରରେ ରହୁଛୁ, ଆଉ ପାହାଡ ପର୍ବତ ଏକା ବୁଲୁଛୁ ।

ଲୁହା ଗୃହକୁ ଗଲା । ଜିଲ୍‌ଙ୍ଗି ପୁଣି ଯୁବକଙ୍କୁ ତାହାର ସାଦରେ ଆଣିତ ଫଳଗୁଡକ ଭୋଜନ କରାଇଲା । ଉଭୟେ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଗ୍ରାମ ବାଟେ ଆସିଲେ । ଜିଲଙ୍ଗି କହିଲା, "ଦାଦା, ତୁ ପୁଣି କେବେ ଆସିବୁ ?" ଯୁବକ କହିଲେ, "ତୋର ବିବାହ ବେଳେ ଡ଼ାକବୁ, ଭୋଜି ଖାଇ ଆସିବି ।" "ମିଛ କହ ନାହିଁ ଦାଦା, ମୋର ବିବାହ ଦେଖିବାକୁ ତୋ ପରି ବଡ ଲୋକ ଆସେ ଯେ ତୁ ଆସିବୁ ? ସେ କଥା ଛାଡ । ପୁଣି ଆମ ଗାଁର ସମ୍ବର ମାଇଲେ ମୁ ତତେ ଡାକଯିବି, ଘିଅ ମସଲା ବାସନ ବର୍ତ୍ତନ ତୋ ଘରୁ ଆଣିବ, ଭଲ କରି ଭୋଜି କରିବା, ହେଲା ।"

ଯୁବକ—ଭଉଣୀ, ଆଜିର ଭୋଜିପରି ଭଲ ବଣଭୋଜି ମୁଁ ଆଉ କେବେ ଖାଇନାହିଁ । ବଞ୍ଚି ଥିବାଯାଏ ଏ କଥା କେବେ ଭୁଲିବ ନାହିଁ । ଆଜି ତୁ ମୋତେ ସନ୍ତୋଷ କରି ଖୁଆଇଲୁ ।

ଲୁହା କାନ୍ଧରେ ଖଣ୍ଡେ ଠାଙ୍ଗିଆ ଧରି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ତିନି ଜଣ କିଛିଦୂର ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ନାଲବନ୍ଧ ଗ୍ରାମ ସୀମା ଯାଏ ଜିଲ୍‌ଙ୍ଗି ଆସି କହିଲା, "ଯା ଦାଦା ଯା ।" ଯୁବକ ଏହି ସ୍ନେହ ପୂର୍ଣ୍ଣ, କୋମଳ ବିଦାୟ ବାଣୀ ମନରେ ଗୁଣି ଗୁଣି ନିଜ ଗ୍ରାମ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ।

—୧୦୧—

'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ୧୯୨୮ ସାଲ ଚୈତ୍ର ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

(କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ)

ଗୌରୀ ଓ କାହ୍ନୁ

ଗୌରୀ ଓ ନବଶ ଶାଙ୍ଖାଘ ଯୋଡ଼ ମଝି ଦହରେ ମୁହଁ ଗୋଡ଼ ଧୋଇଲେ, ପୋଛି ପାଛି ହେଲେ, ଅଶୋକ ବୃକ୍ଷର ନିବିଡ଼ ଛାୟାରେ ବସିଲେ । ଏହି ସ୍ଥାନଟି ମହାଗ୍ରାମରୁ ପାହାଡ଼କୁ ଯିବା ବାଟରୁ କିଛି ଦୂରରେ । ପ୍ରାୟ ଲୋକେ ଏଠାକୁ ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ । ପାହାଡ଼କୁ ଯିବା ଲୋକେ ଏହି ନାଳ ଉପର ଦହରୁ ପାଣି ପିଅନ୍ତି । ସ୍ଥାନଟି ନିର୍ଜନ । ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରପାତ, ତଳରେ କୁଣ୍ଡ । କୁଣ୍ଡ ପ୍ରାୟ ତିନି ଚାରି ହାତ ଗଭୀର । ଏକ ବର୍ଷା ପରିମାଣ ଜଳ ଅତି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଓ ନିର୍ମଳ, ମାତ୍ର ଦିନେ ପୁଷ୍ପଦ୍ୱାରା ଆବୃତ । ଫୁଲ ଆଡେଇ ଦେଲେ ଭିତରେ କାଚଧାର ପରି ସ୍ୱଚ୍ଛ ଓ ଶୀତଳ ଜଳ ପଥିକ ଓ ତୃଷାର୍ତ୍ତିମାନଙ୍କ ମନପ୍ରାଣକୁ ଶୀତଳ କରେ । କୁଣ୍ଡର ଉଭୟ ତୀର ଅଶୋକ ବୃକ୍ଷରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏଠାରେ ଏତେ ଅଶୋକ ଅଛି ଯେ ଗଣାଯାଇ ନପାରେ ; ଅଶୋକବନ ବୋଲିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ; ଅରଣ୍ୟରେ ନଥାଇ କୌଣସି ସହର ନିକଟରେ ଥିଲେ କବିରାଜମାନଙ୍କର ବହୁତ ଅର୍ଥଲାଭ ଆଶା ଥିଲା । ମନୁଷ୍ୟ ଯିନା ପଦାର୍ଥକୁ ଆପଣାର ପ୍ରୟୋଜନ ଲଗାଇବାକୁ ବାଛି ନିଏ—ଅନ୍ୱେଷଣ କରେ ; ପଦାର୍ଥ ପ୍ରୟୋଜନରେ ଲାଗିବ ବୋଲି ମନୁଷ୍ୟ ନିକଟକୁ ଯାଏ ନାହିଁ, ଅଶୋକ ଅରଣ୍ୟର ବୃକ୍ଷ, ଅରଣ୍ୟରେ

ଅଛି । ପାଣି କାଛରେ ଏଣୁ ବୃକ୍ଷର ଭାବରେ ଜନ୍ମିଅଛି ଓ ସୁନ୍ଦର ବଢ଼ିଅଛି । ତୁମ୍ଭର ଆଶ୍ରୟ ନେବାର ପ୍ରୟୋଜନ, ନଅ । ଗ୍ରୀଷ୍ମ କାଳୀନ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମିରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସେ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ବିସ୍ତାର କରି ନିଜେ ଖରାତାପ ସହ୍ୟ କରି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ।

ଗୌରୀ ଓ ନବୀନ ବହୁକ୍ଷଣ ନିମଗ୍ନ ଚିନ୍ତରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଛାୟାର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ । କଥା ବାର୍ତ୍ତା ଆଦୌ ନାହିଁ । ପର୍ବତ ଉଠିବା ଓ ଓହ୍ଲାଇବା ବାଧା ଦୂର କରିବାକୁ ସେମାନେ ସଂଯତ ହୋଇ ପ୍ରାୟ ଅର୍ଦ୍ଧଘଣ୍ଟା କାଳ ଅତିବାହିତ କଲେ । ବେଳ ପ୍ରାୟ ଏଗାରଟା, ଚୈତ୍ର ମାସ । ଏ ବର୍ଷ ମାସକୁ ମାସ ବର୍ଷା ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଖରାର ତାପ ଅତି ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଥିଲା । ପଥର ବାଟ ଅତି ଶୀଘ୍ର ତାତି ଯାଇ ଗ୍ରୀଷ୍ମବାଧାକୁ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ କରୁଥିଲା । ଏପରି ସମୟରେ ଜଳ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ନିବିଡ଼ ଛାୟାପ୍ରଦ ବୃକ୍ଷମୂଳକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ କାହାର ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ?

ଗୌରୀ ଓ ନବୀନ ସମବୟସ୍କା—ଉଭୟଙ୍କ ବୟସ ପ୍ରାୟ ଷୋହଳ ସତର, ଏଥିରୁ କମ ନୁହେଁ । ଉଭୟେ ମହାଗ୍ରାମବାସିନୀ – ପାଉଁଡ଼ିଆ ଭୂୟାଁ । ଉଭୟେ ଅନୂଢ଼ା, ସକାଳୁ ଉଠି ଫଳ ଅନ୍ୱେଷଣରେ ପାହାଡ଼କୁ ଯା'ନ୍ତି, ବେଳ ହେଲେ ଗୃହକୁ ଫେରନ୍ତି । ଏହା ଏମାନଙ୍କର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ, ମହୁଲ ଏ ବର୍ଷ ଟିକିଏ ପଛରେ ଆସିଥିଲା, କାହିଁକି କେଜାଣି, ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାଏ ମହୁଲ ପଡ଼ୁଥାଏ । କେନ୍ଦୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପାଚିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଅଛି । ଚାର ମଧ୍ୟ ପଚୁଅଛି । ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳରେ ଏହି ତିନିଗୋଟି ପଦାର୍ଥର ଅନ୍ୱେଷଣ ଓ ସଂଗ୍ରହ ପାର୍ବତୀୟ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଗରିବମାନଙ୍କର ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବଡ଼ି ଭୋରରୁ ପର୍ବତ ଚଢ଼ିପାରିଲା, ତାର ବେଶି ଲାଭ । ଏଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ଗୃହ ତ୍ୟାଗ କରିଥାନ୍ତି, ଗୌରୀ ଓ ନବୀନ ମଧ୍ୟ ବଡ଼ଭୋରରୁ ଯାଇଥିଲେ । ଚାର, ମହୁଲ, କେନ୍ଦୁ ବୋଝେ ବୋଝେ ତୋଳି ଏଠାକୁ ଫେରିଥିଲେ ଏବଂ ଗୋଡ଼ ହାତ ମୁହଁ ଧୋଇ ପେଟେ ଲେଖାଏଁ ପାଣି ପିଇ ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ । ବିଶ୍ରାମ ଯଥେଷ୍ଟ ହେଲା ବୋଲି ନବୀନ ମନେ କଲା, କହିଲା, "ଗୌରୀ, ଉଠ ଯିବା, ଗାଁ ଅଧକୋଶ ବାଟ ଅଛି । ଖରା ବଢ଼ିଆସୁଛି । ସବୁ ସୁଖ ଯାକ ବାହାରି ଯିବଟି ।"

ଗୌରୀ—ମୁଁ ତ ଆଜି ଯିବି ନାହିଁ ।

ନବୀନ— କାହିଁକି ? କଣ ଖାଇବୁ ଏଠି, କଣ କରିବୁ ?

ଗୌରୀ—ସକାଳେ ତୁ ପରା ଟିକିଏ ଆଗରୁ ଆସିଲୁ । ମୁଁ ଘରୁ ଭାତ ଆଣି ଏହି ପଥର ତଳେ ରଖି ଦେଇଛି । ଏଠି ଗାଧୋଇବି, ଭାତ ଖାଇବି, ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଶୋଇବି ।

ମହୁଲ, କେନ୍ଦୂ, ଗୁର ପଥର ଉପରେ ଶୁଖାଇ ଦେବ, ବେଳ ବୁଡ଼ିଲେ ଘରକୁ ଯିବ । ମା ଓ ସାନଭାଇ ଇତ ଗାଁକୁ ଧାନ ଆଣିବାକୁ ଯାଇଛନ୍ତି, ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ଘରକୁ ଫେରିବେ । ଘରେ ଆଉ ମୋର କି କାମ ? ଏହାଠାରୁ କଣ ଘରେ ବେଶୀ ସୁଖ ?

ନିର୍ଗୁଣ—ମତେ କହିଲୁ ନାହିଁ, ମୁଁ ମଧ ଭାତ ଆଣିଥାନ୍ତି । ମୋର ଘରେ କାମ ଅଛି, ମୁଁ ଯିବି । ତୁ ତେବେ ଥା ।

ନିର୍ଗୁଣ ବୋଝ ମୁଣ୍ଡେଇ ଏକାକିନୀ ଗ୍ରାମ ଅଭିମୁଖରେ ଗମନ କଲା । ଗୌରୀ ମହୁଲ, ଗୁର, କେନ୍ଦୂତକ ପଥର ଉପରେ ପଣପାନ୍ତି ସହ ଶୁଖାଇ ଦେଲା । କୁଣ୍ଡରେ ସ୍ନାନ କଲା, ଭାତ ଖାଇଲା, ପଥର ଉପରେ ଟିକିଏ ବସିଲା । କାଉ ଗୋଟିଏ ଅଶୋକ ଶାଖାରେ ବସି କାଆ, କାଆ ରବ ଦେଲା ।

ଗୌରୀ କହିଲା - କି ସୁଖ କଥା କହିବୁରେ କାଉ, ମୋ ଆଗରେ ଆସି ବୋବାଉଛୁ ? ଅନ୍ନଲୋଲୁପ କାଉ ଶୁଭ ସମ୍ବାଦ ଦେବାକୁ ତ ଆସିନାହିଁ, ଭାତ କେତୋଟିର ଆଶାରେ ବୋବାଉଥିଲା । ଗୌରୀ ଟିକିଏ ଅନ୍ତର ହେଲେ, ନିଦ୍ରା ଗଲେ ତାର ସ୍ୱାର୍ଥ ସିଦ୍ଧ ହେବ । ଗୌରୀର ଉଠିବାର ବିଳମ୍ବ ଦେଖି କା, କା କରୁଥିଲା । ଗୌରୀ କୁଣ୍ଡ ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶସ୍ତ ସମତଳ ପଥର ଉପରେ ଶୋଇଲା । ନିଜର ବାମ ବାହୁକୁ ଉପାଧାନ କରି ଅଣେଇହୋଇ ସେ ପ୍ରପାତର ଶୋଭା ଦେଖୁଥିଲା । କଳ କଳ ଧ୍ୱନି କରି କ୍ଷୁଦ୍ର ପ୍ରସ୍ରବଣ ପଡୁଥିଲା । ସମୟ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପଳାସ ଫୁଲ ସ୍ରୋତରେ ଭାସି ଆସି କୁଣ୍ଡରେ ପଡେ, ଭିତରକୁ ବୁଡ଼ିଯାଇ ଡ଼ୁବ ଡ଼ୁବ ଶବ୍ଦ କରେ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କ୍ଷୁଦ୍ର ଫୁଲ ଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରପାତ ତଳକୁ ଟାଣି ଆଣେ । ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଗୌରୀ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖୁଥିଲା । ଏହି ଶବ୍ଦ ତାକୁ ମୁଗ୍ଧ କରୁଥିଲା । ଶୋଇଥିଲା. କି ଚେତ ଥିଲା, ଥରେ କି ଶବ୍ଦକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ସେ ଉଠି କାନେଇଲା, ପୁଣି ଶୋଇଲା । ଶୀତଳ ବାୟୁ ନିଦ୍ରାଦେବୀ ଆସିଲା । ଗୌରୀ ଏକା-ବେଳେକେ ନିଦ୍ରାମଗ୍ନା । ପ୍ରାୟ ଅଧଘଣ୍ଟା ଅତୀତ ହେଲା । ଅତି ଦୂରରେ ଟିକିଏ ବଂଶୀ ଧ୍ୱନି ଶୁଣାଗଲା । କ୍ରମେ ମଇଁଷି ଗଳ ଘଣ୍ଟାର ଠୁରୁଠୁରୁ ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ଗୌରୀ ନିଦ୍ରିତା ।

କାହ୍ନୁ ତଳ ଦହକୁ ମଇଁଷି ଆଣି ପାଣିରେ ପକାଇ ଦେଲା । ମଇଁଷିମାନଙ୍କୁ ଗାଧୁଇବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନିଜେ ଗାଧୋଇଲା । ପୋଛିପାଛି ହୋଇ ନିଜର ଭାତ ଧରି ଉପର ଦହକୁ ଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ଗଲା । ଏ କଣ ? ପଥର ଉପରେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଶୋଇଛି । ପାଣି ପାଖରେ ଭାତ ରଖି ଦେଇ ସେ ତା ନିକଟକୁ ଗଲା । ଗୌରୀ ତ ।

ଦେହରେ ଆନନ୍ଦସ୍ରୋତ ବହିଗଲା । ମନରେ ସେ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦ ଅନୁଭବ କଲା । ତାର ବାଲ୍ୟ ସହଚରୀ ଗୌରୀ । ଗୌରୀର ଏଥା କପଟ ନିଦ୍ରା ନା ପ୍ରକୃତରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିଛି । ତୁନି ହୋଇ ସେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଅଶୋକ ଫୁଲ, ଚଳଫୁଲ, ଭୂଇଁକୁରୁଆ ଆଉ କେତେ ଫୁଲ ତୋଳିଲା । ଗୌରୀର ଶୁଣ୍ ପାଖରେ ଫୁଲ ସବୁ ଗଦାଇ ଦେଲା । ପୁଣି ଗୋଟିଏ ଚଳ ଫୁଲର ସ୍ତବକଧରି ଗୌରୀର କପାଳରେ ଅଳ୍ପ ସ୍ପର୍ଶ କଲା । ଗୌରୀ ହାତରେ ଆଡ଼େଇ ଦେଲା । ପୁଣି ଦେଲା, ପୁଣି ଏଡାଇ ଦେଲା, "ଆଃ, ମାଛିଗୁଡାକ ବଡ ଦୁଃଖ ଦେଲେ ।" ପୁଣି ଶୋଇଲା । କାହ୍ନୁ ତା କାନରେ ଫୁଲ ଗୁଛ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲା, ଗୌରୀ ଉଠି ପଡ଼ିଲା । କାହ୍ନୁ ପଥର ତଳେ ଲୁଚି ରହିଲା । ଗୌରୀ ଉଠି ଦେଖେ, ଶୁଣ୍ ଆଡ଼େ ଫୁଲ ! କିଏ ଏତେ ଫୁଲ ରଖିଲା ? ପଛ ପଟରେ ଦେଖେ, ପଥର ତଳେ କାହ୍ନୁ । "ତୁ ଏଠିକି କାହିଁ ଆସିଲୁ ମୋର ନିଦ ଭାଙ୍ଗି-ବାକୁ ?" କାହ୍ନୁ କହିଲା, "ତୁ କଣ ଭାତ ଖାଇଲୁଣି, ଆଜି ଏଠି କାହିଁକି ?" ଗୌରୀ ତାର ସକାଳ ଭ୍ରମଣ, ଫଳ ସଂଗ୍ରହ କଥା ଯଥାଯଥ ରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲା । କାହ୍ନୁ ନିକଟରେ ବସିଲା, ଗୌରୀର ହାତଧରି କହିଲା, "ଆଜି ବଡ ସୁଯୋଗରେ ଏଠାରେ ଦେଖା ହେଲା । ହୃଦୟ ଫିଟାଇ କଥା ହେବା ।"

ଗୌରୀ କହିଲା, "କେବେ କଥା ହେଉ ନାହିଁ ଯେ ଆଜି କଥା ହେବାର ସୁଯୋଗ ମିଳିଲା ?" କାହ୍ନୁ କହିଲା, "ଏ ସୁଯୋଗ କେବେ ମିଳି ନଥିଲା ବୋଲି ବୁଝୁର ।"

ଗୌରୀ—ତେବେ ତୋର ମନ ଫିଟାଇ କହ ।

କାହ୍ନୁ—ତୁ କଣ ମୋର ମନ କଥା ଜାଣୁ ନାହିଁ ଯେ, ମୁଁ କହିବି ?

ଗୌରୀ—ମୁଁ ତୋର ମନ କଥା ଜାଣେ, ତେବେ ତୁ ନିଜ ମୁହଁରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରି କହ ।

କାହ୍ନୁ—ଦୁହେଁଯାକ ଏକ ଗ୍ରାମର । ତୁ ବାଲ୍ୟକାଳର ସହଚରୀ, ଖେଳର ସଙ୍ଗିନୀ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମୁଁ ତୋଠେ କେତେ ସୁଖପାଏଁ—ଯେପରି ତୁ ମୋଠେ ସୁଖ ପାଉ, ସେହିପରି, ତୋ ହୃଦୟର କଥା ମୋଠେ ଗୁପ୍ତ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଆଶା କରିଛି ତୁ ମୋର ଘରଣୀ ହେବୁ । ମୁଁ ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଆଜଯାଏ ବିବାହ କରିନାହିଁ । ତୋ ମନର କଥା କହ ।

ଗୌରୀ—ଯାହା କହିଲୁ ସତ । ପିଲାଦିନରୁ ଆଜଯାଏ ଭାଇଭଉଣୀ ପରି ଖେଳା କରି ଦିନ ନେଲେ । ଏବେ ସେପରି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲେ, ଦଣ୍ଡେ

ଏକାଠି ବସିଲେ ଲୋକହସା ହେବା ସତ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସେହିପରି ସ୍ନେହ ଥାଉ । ତୁ ଗୌଡୁଣୀ ବିବାହ କର । ମୁଁ ମୋର ଜାତିପୁଅ ପାଇଲେ ବିଭାହେବି ।

କାହ୍ନୁ—ଗୌଡମାନେ କୁଆ କନିଆ ବିବାହ କରନ୍ତି । ଅନ୍ୟ ବିବାହରେ ମୋର ଇଚ୍ଛାଥିଲେ କେତେ କାଳରୁ ବିବାହ କରି ସାରନ୍ତିନି । ତୋର ଆଶାରେ ବସି ରହିଛି । ତୁ ଏବେ ନିରାଶ କରୁଚୁ ।

ଗୌରୀ—ସତ, ତୁ ମୋର ଆଶାରେ ଅଛୁ, ମାତ୍ର ଏ ଆଶା ବୃଥା, ତୁ ଗୌଡ଼, ମୁଁ ପାଇକଆ, ତୋର ମୋର ବିବାହ ହେବ କିପରି ? ତୁ ଜାତିରୁ ଯିବୁ, ମୁଁ ଜାତିରୁ ଯିବି, ପଛକୁ କିଛି ଭଲ ହେବନାହିଁ । ଏ ଆଶା ଛାଡ଼ କାହ୍ନୁ, ଏ ଆଶା ଛାଡ଼ ।

କାହ୍ନୁ—ଜାତିରେ ମୋର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ତୋର ଯେଉଁ ଜାତି ମୋର ସେହି ଜାତି । ତୋର ଗତିରେ ମୋର ଗତି । ମୁଁ ତୋ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କାହାକୁ ଦେଖିବି ନାହିଁ, ରଖିବି ନାହିଁ । ଦିହେଁ ଯାକ ଘର କରି ରହିବା । ଜାତିରେ ନ ମିଶିଲେ କ୍ଷତି କ'ଣ ?

ଗୌରୀ—ଦେଖ, ଏତେବେଳେ ବୁଝିବାକୁ ନାହିଁ ; ପଛେ ମନରେ କଷ୍ଟ ପାଇବୁ, ମତେ ଛାଡ଼ିବୁ, ମୁ ଅନାଥ ହେବି ।

"ନା, ନା ତୋର ଭୟର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ।" ଏହା କହି କାହ୍ନୁ ତଳକୁ ଓଲ୍ଟାଇ ପଡ଼ିଲା, ପାଣି ଆଞ୍ଜୁଳାଏ ଧରି ଶପଥ କଲା । ଗୌରୀ କହିଲା, "ଶପଥରେ କି କାମ ?" ତୋର ଯେବେ କଥା ସତ, ତେବେ ହେଲା । ମୋର ଅନିଷ୍ଟ ହେଲେ ପଛେ ହେଉ ତୋ କଥା ରଖିବି ।" କାହ୍ନୁର ଗଳାରେ ଗୋଟିଏ ପୋହଳାମାଳି ଥିଲା, ତାହା ସେ ଫିଟାଇ ଗୌରୀ ବେକରେ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲା । ଗୌରୀ ତା ହାତର ପିତଳ ମୁଦିଟି କାହ୍ନୁକୁ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲା ।

(୨)

ବଞ୍ଜବାହାଳ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ପାଇକଆ ଗ୍ରାମ । ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ପାହାଡ଼ରେ ପାଇକଆ-ମାନେ ରମା କାଟି ପୋଡାଇ ସେଠାରେ ଝୁଲୁଙ୍ଗା, ମକା, କାକୁଡ, ମାଣ୍ଡିଆ, କୁଶଳା ପ୍ରଭୃତି ଫସଲ ରୋପଣ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ବର୍ଷକ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ପରିଶ୍ରମର ଦିନ ପାଇକଆମାନଙ୍କର ଆଉ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଆତ୍ମୀୟ, ଆତ୍ମୀୟା ବନ୍ଧୁମାନେ ନିଜେ ରମା କାଟି ନଥାନ୍ତି, ସେମାନେ ଯାଇ ଆପଣାର ଆତ୍ମୀୟମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି ।

ଆଶ୍ରମ ବାସୀମାନଙ୍କର ଈଦୃଶ ସହାନୁଭୂତି ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେମାନେ ବନ୍ଧୁ ଦ୍ୱାରକୁ ଯାଇ କେବଳ ଅନ୍ନଧ୍ୱଂସ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଯେତିକ ଖାଆନ୍ତି, ତହିଁରୁ ବଳି ପରିଶ୍ରମ କରି ଗୃହସ୍ଥର ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି ।

ଗୌରୀର ମାମୁଁଘର ବାଞ୍ଜବାହାଲ ଗ୍ରାମରେ । ମାତାର ଅନୁମତି କ୍ରମେ ଗୌରୀ ଏହି ଗ୍ରାମକୁ ଗଲା । କାର୍ତ୍ତିକ, ମାର୍ଗଶିର ଯାଏ ମାମୁଁଘରେ ରହିବ । ଗ୍ରାମଟି ବଡ଼, ସେଠାରେ ଅନେକ ପାଉଡ଼ିଆଙ୍କର ବସତି, ଅନେକ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ଅଛନ୍ତି । ବଡ ନାଚଘର ଅଛି, ପ୍ରତି ବର୍ଷରେ ଗୁଙ୍ଗୁ ନାଚ ହୁଏ । ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କର ଯୁବକମାନେ ମଧ୍ୟ କେବେ କେବେ ଗୁଙ୍ଗୁନାଚ କରିବାକୁ ଆସନ୍ତି । ଯୁବକମାନଙ୍କ ସହିତ ଗୁରି ଛଅମାସ ଗୌରୀ ଗୁଙ୍ଗୁ ନାଚ କରିବ । ଅନେକଙ୍କ ସହିତ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ ହେବ । ଗୌରୀର ଗୋଟିଏ ଭଲ ସ୍ୱାମୀ ମିଳିବାର ଖୁବ ସମ୍ଭବ । ମହାଗ୍ରାମରେ ନାଚଘର ନାହିଁ, ଯୁବକ ଯୁବତୀ ଗୁଙ୍ଗୁନାଚ କରିବାର ବିଶେଷ ସୁବିଧା ନାହିଁ, ଗୌରୀର ମା ଭାବିଲା, ମହାଗ୍ରାମରେ ଗୌରୀ ସବୁଦିନେ ଥିଲେ ଭଲ ବର ମିଳିବା ଆଶା କମ । ମାମୁଁଘରକୁ ଯାଇ ଛ'ମାସ ରହିଲେ, ଦୈନିକ ଗୁଙ୍ଗୁନାଚ କଲେ ଗୌରୀପକ୍ଷରେ ମଙ୍ଗଳଜନକ । ଗୌରୀ ମାତୁଳାଳୟକୁ ଗଲା । ଗୌରୀର ମା ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ରହିଲା ।

(୩)

ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ମାସ ହେଲା । ପାଣି ଦୁଇଗୁରି ଅସରା ବର୍ଷିଲା । ନାଳମାନଙ୍କରେ କାଛୁ କାଛୁ ପାଣି ଜମା ହେଲା । ନୂଆ ଘାସ କଅଁଳିଲା । ମଇଁଷିମାନଙ୍କୁ ପାହାଡ଼ିଆ ବାଉଁଶବଣକୁ ନେଲେ, କଅଁଳ ବାଉଁଶ ପତ୍ର, ଲେପେଇ ବା ପନାସି, କରଡ଼ଖାଇ ପୁଷ୍ଟ ହେବେ, ବେଶି ଦୁଧ ଦେବେ । ମଇଁଷି କଅଁଳାଇବା ସମୟ ହେବା ଆଗରୁ କାହ୍ନୁ ତାର ମଇଁଷି ପଲକ ବାଞ୍ଜବାହାଲ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହନୁଟୁଆ ଜଙ୍ଗଲରେ ନେଇ ରଖିଲା । ଗୋଟିଏ ନାରିଘର ତିଆର କରିରହିଲା । ତାର ଗ୍ରାମରୁ କୌଣସି ସହକାରୀ ଗୌଡ ନେଇ ନାହିଁ । ସେ ମନେକଲା ବାଞ୍ଜବାହାଲର କୌଣସି ଗଉଡକୁ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ ଭଲ ହେବ । ତାର ସହକାରୀ ଗୌଡ଼ ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟ ଦୁଇ ବଖରା ଘର ବନାଇଲା । ଗୌରୀ ତାର ମାମୁ ଘରେ ଥିଲା । ବିରଙ୍ଗା କାମ ସରିଲା ପରେ ଗୌରୀ ସ୍ୱଗୃହକୁ ଯିବାର ଇଚ୍ଛା ତାର ମାମୁକୁ ଜଣାଇଲା, ଗୌରୀର ମାମୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲା, କହିଲା, "ଗୌରୀ ନିଜ ଘରକୁ ଯାଉ, ପୁଣି ଶୀତ କାଳରେ ଆସିବ ।" ବୁଣା ବୁଣି ବେଳେ ତା'ଘରେ ଗୌରୀ ରହିବାରୁ ତାର ବିଶେଷ ଉପକାର ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ସେ ମନେକଲା । ପୁଣି ଫସଲ ତୋଳିଲା ବେଳେ ଗୌରୀ ଅବଶ୍ୟ ଆସିବ ବୋଲି ତାର ଧାରଣା ଏବଂ ସେତେବେଳେ ଗୌରୀ ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଭଲ ବର ଖୋଜି

ପାରିବ ବୋଲି ତାର ଆଶା । ଗୌରୀର ଶାରୀରିକ ପରିଶ୍ରମ ଦେଖି ଏବଂ ତାର ଆଚରଣରେ ତାର ମାମୁଁ ବଡ଼ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ଗଲାବେଳେ ଖଣ୍ଡେ ଲୁଗା ଦେଲା, ଆଉ କିଛି ଗୁଡ଼ଉଲ, କିଛି ବରି, କିଛି ମାଣ୍ଡିଆ ଦେଇ ପଠାଇଲା । ଏକ ଗ୍ରାମରୁ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମକୁ ଯିବା ବେଳେ ସର୍ବଦା ସଙ୍ଗୀର ଦରକାର, ଏପରି ନୁହେ । କି ସ୍ତ୍ରୀ, କି ପୁରୁଷ ଏକାକୀ ମହାରଣ୍ୟରେ ଚାରି ପାଞ୍ଚ କୋଶବର୍ତ୍ତୀ ଗ୍ରାମକୁ ଚାଲିଯାନ୍ତି । ଗୌରୀ ମାମୁଁ ତା ସଙ୍ଗରେ ଯିବାକୁ କାହାକୁ ନିଯୁକ୍ତ କଲା ନାହିଁ । ମନେକଲା, ଗୌରୀ କାହାରି ସଙ୍ଗରେ ଯିବ, ଏକାକିନୀ ମଧ୍ୟ ଯାଇପାରିବ । ତାର ଧାରଣା ଗୌରୀ ଖୁବ ଭୟ ଶୂନ୍ୟ, ତାର ଶାରୀରିକ ବଳ ଯଥେଷ୍ଟ । ତା ପକ୍ଷରେ ଗ୍ରାମରୁ ଗ୍ରାମାନ୍ତରକୁ ଯିବା କିଛି ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଗୌରୀ ଗଲା । ପାଞ୍ଚମାସ ଅତୀତ ହେଲା । ଟୁଲିଙ୍ଗା ତୋଳିବା ବେଳେ ଗୌରୀ ଆସିଲା ନାହିଁ । ତା ମାମୁ ଭାବିଲା—ଗୌରୀ ଆଉ କେଉଁ ଆଡ଼େ ଗଲା, ଆସି ପାରିଲା ନାହିଁ ।

କାହ୍ନୁ ଓ ଗୌରୀ ଗୋଟିଏ ନାରିଘରେ ବାସ କଲେ । ତାଙ୍କର ବିବାହ ତ ଶଙ୍ଖାରୀ ଜଳ ନିକଟରେ ସମାପନ ହୋଇଥିଲା । ଉଭୟ ବଡ଼ ସୁଖରେ ପତିପତ୍ନୀ ଭାବରେ ବାସ କଲେ । ଗୌରୀ ପାଉଡ଼ିଆ ଝିଅ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଗଉଡ଼ଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ରହି ଖତ ପକାଇବା, ଗୁହାଳ ସାଫ କରିବା ତାର ଅଭ୍ୟାସ ଥିଲା । ସେ ସୁନ୍ଦର ରୂପେ ଗୋଠର କାମ ନିର୍ବାହ କରୁଥାଏ । କାହ୍ନୁର ସହକାରୀ ଓ ତାର ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁହେଁ ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ନାରି ଘରେ ରହିଲେ । ଯଦୁର ସ୍ତ୍ରୀ ଗୌରୀକୁ ଭୂୟାଁଣୀ ବୋଲି ଜାଣିବାରୁ କହିଲା, "ଯେବେ ଗୌରୀ ଦହି ବସାଇବ, ତେବେ କେହି ଖାଇବେ ନାହିଁ, ସେ ମଧ୍ୟ ଖାଇବ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଗୌରୀ ଦୁଧତକ ଯଦୁର ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଦିଏ । ସେ ଦହି ବସାଇ ଘିଅ କରେ, ମହି ନେଇ ଗ୍ରାମରେ ବିକ୍ରି କରେ । ଦୁହେଁ ଭାଗକରି ନିଅନ୍ତି, ମାତ୍ର ଘିଅ ତକ ଗୌରୀ ଆପଣା ଘରେରଖେ । ମାର୍ଗଶିର ମାସରେ ଗୌରୀର ଭାଇ ନନ୍ଦ ମାମୁଁ ଘରକୁ ଗଲା । ଜାଣିଲା, ଗୌରୀ ମାମୁଁ ଘରେ ନାହିଁ ଆଷାଢ ମାସରୁ ଚାଲି ଯାଇଅଛି । ସେମାନେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଜାଣିଲେ, ଗୌରୀ ଓ କାହ୍ନୁ ପତି, ପତ୍ନୀ ଭାବରେ ବାସ କରୁଛନ୍ତି । ଗୌରୀର ପାଞ୍ଚମାସର ଗର୍ଭ । ମାମୁଁ, ଭାଇ ଚିନ୍ତାକଲେ, କଣ କରିବେ । ଭାବିଲେ ବିବାହ ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । କାହ୍ନୁ ଓ ଗୌରୀ ଅରଣ୍ୟରେ ମଇଁଷି ଧରି ନିର୍ବିବାଦରେ ରହିଲେ । କାହ୍ନୁର ବଖରିକ ଅଲଗା, ତାର ପାଳିଆର ବଖରିକ ଅଲଗା । ଦୁଇ ପରିବାର ମଇଁଷି ଚରାଇ ସୁଖରେ ବାସ କଲେ । କାହ୍ନୁ ନ ଥାଏ । ଗୌରୀ ପ୍ରସବକଲା । ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ପାଳିଆର ସ୍ତ୍ରୀ ଦୁଃଖୀ କହିଲା, ଭୂୟାଁଣୀ ଛୁଆଳିକୁ ସେ କପରି ଛୁଇଁବ । ଗୌରୀ ନୂତନ ପ୍ରସୂତି, ପୂର୍ବରୁ ଜାଣି ପାରିଲା ନାହିଁ । କୌଣସି ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇଥିଲେ ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଥାନ୍ତା,

ତାହା ସେ କଲାନାହିଁ । ଗୌରୀ ପୁତ୍ର ମୁଖ ଦର୍ଶନ କଲା । ତାର ସମସ୍ତ ଗର୍ଭ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାସୋରି ଦେଲା । ପୁତ୍ର ତାର ଅମୂଲ୍ୟ ନିଧି, ତାହା ପାଇଲା । ଗତ ଦୁଃଖକୁ କିଏ ସ୍ମରଣ କରେ ? କାହ୍ନୁ ଆସିଲା । ପୁଅକୁ ଦେଖି ବଡ଼ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲା । ଭାବିଲା, ଜଗତରେ ଜାତି ଜାତି ବୋଲି ଲୋକେ କହନ୍ତି, ଏଥିରେ କଣ ଅଛି ? ମୁଁ ଭୂୟାଁଣି ରଖିଲି, ମୋର କି ପେଟ ପୋଷା ଯାଉ ନାହିଁ ? ମୋତେ କି ମେର ଗୌରୀ ଭାତ ମୁଠାଏ ରାନ୍ଧି କରି ଖୁଆଉ ନାହିଁ । ହାତ-ପା କରୁ ନାହିଁ ? ଘର ରକ୍ଷା କରୁ ନାହିଁ ? ଗୌରୀପରି ସୁଘରଣୀ ମିଳିବ ନାହିଁ । ପୁଣି ପଙ୍କରୁ ଜାତ ହେଲା ପଦ୍ମ ଫୁଲ ସେ । ମୋର ଆଉ କି ଦୁଃଖ ଅଛି ? ମୋ ଭଳିଆ ଗଉଡ଼ପିଲା ମୋ ଠାରୁ ବଳି କିଏ ସୁଖରେ ଅଛି ? ଗଉଡୁଣୀଠାରେ ବିଭା ହୋଇଥିଲେ କି ମୋର ଅଧିକ ସୁଖ ହୁଅନ୍ତା ? ବଡ଼ ସୁଖରେ କାହ୍ନୁ ଓ ଗୌରୀ ନବଜାତ ଶିଶୁକୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ମହା-ରଣ୍ୟରେ ମଇଁଷି ଚରାଇ ଦିନ ଯାପନ କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଗୌରୀର ସୁଖରେ, ଗୌରୀର ସଦ୍‌ଗୁଣରେ ଦୁଖୀର ମନ ବିରସ । ଗଉଡୁଣୀ ଭୂୟାଁଣି ସମ ତୁଲ୍ୟ ନୁହେଁ ବୋଲି କାହ୍ନୁ କହେ । ହେଲେ, ଗଉଡ଼ପିଲା—କେତେଦିନ ଭୂୟାଁଣି ପ୍ରେମରେ ବନ୍ଧା ଥିବ । ଦେଖିବା ତ, ବୋଲି ଦୁଖୀ ଦିନେ ଦିନେ ଭାବେ । କାହ୍ନୁ ଦୁଧଦୁହିଁ ଦୁଖୀ ଆଗରେ ମାପି ଦିଏ । କେବେ ଦୁଖୀର ବେଶୀ ନିକଟକୁ ଗଲେ ଦୁଖୀ କହେ, "ରହ, ଛୁଆଁ ହେବ ।" ଦିନେ ନୂଆ ଆଣ୍ଟୁକାଣ୍ଟିଏ ଦୁଖୀ ମାରିକରି ଦେଲା, ପକାଇ ଦେଲା, କାରଣ ଦୁଧ ନ ଅଜାଡ଼ି କାହ୍ନୁ ଆଗରୁ ପାଣିରେ ଧୋଇ ପକାଇଲା । ଦୁଖୀ କହିଲା, "ପ୍ରଥମରୁ ଦୁଧ ଦେଇଥିଲେ ଆଣ୍ଟୁକା ମାରି ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ନୂଆ ଆଣ୍ଟୁକାରେ ପାଣି ଅଜାଡ଼ିଲେ ମାରି ହେବ ନାହିଁ ? ତୁମେତ ଗଉଡ଼ ନୁହଁ—ଭୂୟାଁ ଯେ ।" କାହ୍ନୁ ମୁହଁ ଶୁଖାଇ ତୁନି ହୋଇ ରହିଲା । ଦୁଖୀ ଠାରୁ କାହ୍ନୁ ଅନେକ ଥର ଏପରି ଲାଞ୍ଛନା ଭୋଗ କରେ । ଗୌରୀ ଗ୍ରାମାନ୍ତରକୁ ଗଲେ ଦୁଖୀ କାହ୍ନୁ ନିମନ୍ତେ ଭାତ ରାନ୍ଧି ଦିଏ, ଦ୍ୱାରରେ ଖାଇବାକୁ ଦିଏ । କାହ୍ନୁକୁ ଭୋଜନ ସ୍ଥାନ ପରିଷ୍କାର କରିବାକୁ ପଡ଼େ, ବାସନ ମାଜିବାକୁ ପଡ଼େ । ଦୁଖୀ ନ ଥିଲେ କାହ୍ନୁକୁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼ନ୍ତା ; ଅଧିକନ୍ତୁ ରାନ୍ଧିବାକୁ ମଧ୍ୟ ହୁଅନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ବାସନ ମାଜିଲା ବେଳେ ଦିନେ କାହ୍ନୁ ମନ ଦୁଃଖ କରେ । ସମୟ ଜାଣି ଦୁଖୀ କହେ, "ତୁମେ ଜାତରେ ଥିଲେ ମୁଁ ତୁମର ଲିପା ଲଗାନ୍ତି, ବାସନ ମାଜନ୍ତି । ତମେ ତ ଭୂୟାଁ ।" କାହ୍ନୁର ମନ ଅଧିକତର ବିଷଣ୍ଣ ହୁଏ ।

(୪)

"ଚକ୍ରବତ୍ ପରିବର୍ତ୍ତନ୍ତେ ଦୁଃଖାନିଚ ସୁଖାନିଚ—" ସବୁ ଦିନ ଏକ ଭାବରେ ଯାଏ ନାହିଁ । ଗୌରୀର ସୁଖ ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଲା । କାହ୍ନୁ ପାଞ୍ଚ ସାତ ଦିନ ନିମନ୍ତେ ଗ୍ରାମାନ୍ତରକୁ ଯାଇଥିଲା । ଦିନେ ହଠାତ୍ ଗୌରୀର ପୁଅକୁ ଜର ହେଲା । ଗ୍ରାମରୁ

ଗୋଠ ଛଅ ସାତ ମାରିଲ । ଔଷଧ ପତ୍ରର ବ୍ୟବସ୍ଥା କିଏ କରିବ ? କାହାର ଆଶ୍ରୟ ନେବ ? ମନେକଲା, ସେ ଝିଆକୁ ଦୁଃଖୀ ଜିମା ଦେଇ ଔଷଧ ଆଣିବାକୁ ଯିବ । ଦୁଃଖୀ କହିଲା ସେ ଝିଆକୁ ଦେଖିବ ମାତ୍ର ଛୁଇଁବ ନାହିଁ କମ୍ବା ଖୁଆଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଗୌରୀ ଅଗତ୍ୟା ଝିଆକୁ ଧରି ଏକାକିନୀ ନିଜର ପିତ୍ରାଳୟକୁ ଗଲା, ସେଠାରେ ଯାଇ ପୁତ୍ରର ଚିକିତ୍ସା କରାଇଲା ; ମାତ୍ର କିଛି ଉପକାର ହେଲା ନାହିଁ । ଶିଶୁର କ୍ଷୀଣ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେଲା ଗୌରୀର ଆଶା ଭରସା ସବୁ ବୁଡ଼ିଗଲା, ସେ ଦୁସ୍ତର ଶୋକ ସାଗରରେ ଭାସମାନ ହେଲା । ପୁତ୍ରଶୋକ ହେତୁ ଗୌରୀ ତାର ପିତ୍ରାଳୟରେ ଅନେକ ଦିନ ରହିଲା । କାହ୍ନୁ ଗୋଠରେ ଥାଏ, ମଝିରେ ମଝିରେ ଗୌରୀକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସେ । ଅନେକ ଦିନପରେ ଗୌରୀ ପୁଣି ଗୋଠକୁ ଗଲା । ସେତେବେଳେ କାହ୍ନୁ ଦୁଃଖୀ ଘରୁ ଭାତ ଖାଉଥାଏ । କିଛି ଦିନ ଗୌରୀ ମଧ ଦୁଃଖୀ ଘରୁ ଭାତ ଖାଇଲା । ଗୌରୀ ପୁଣି ନିଜର ଗୃହସ୍ଥାଳୀ ଆରମ୍ଭ କଲାବେଳେ କାହ୍ନୁ କହିଲା "ଦୁଃଖୀ ତ ଭାତ ରାନ୍ଧି ଦେଉଛି, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରନ୍ଧା କରିବାର କି ଦରକାର ?" ସରଳ ବିଶ୍ୱାସରେ ଗୌରୀ ସ୍ୱୀକାର କଲା । ଅନେକ ଦିନ ଚାଲିଗଲା ।

(୫)

ଇତି ଗ୍ରାମରେ ଗଉଡ଼ଙ୍କର ଜାତୀୟ ସଭା ହେବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ଚାରି ଛଅ ଦିନ ସଭା ହେବ, ଦୈନିକ ଭୋଜି ହେବ । କିଏ ଜାତିରେ ମିଶିବ, କିଏ ଜାତିରୁ ଅନ୍ତର ହେବ, କେତେଠା ବାଣ୍ଡ ଅନ୍ୟ ପତି କରିବେ, କେତେଠଙ୍କା ମହାକୁଳ ଖାଇଲା, କେତେଠଙ୍କା ଖୁଣ୍ଟିଆ ଛପାଇ ରଖିଛି, ଏଥିର ବିଚାର ହେବ, ଇତ୍ୟାଦି । କାହ୍ନୁର ଆଗ୍ରହ ବଳିଲା, ସେ ଦେଖିବାକୁ ଯିବ । ଗୌରୀ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲା କାହ୍ନୁ ଗଉଡ ସଭା ଦେଖିବାକୁ ଗଲା, ଗୌରୀ ପିତ୍ରାଳୟକୁ ଗଲା । ପାଳିଆ ଜିମା ମଇଁଷି ରହିଲେ । ଦହି, ଘିଅ ଦୁଃଖୀ ରଖିବାର ସ୍ଥିର ହେଲା ।

କାହ୍ନୁର ଭାଇ ଓ ପିତା ପ୍ରଭୃତି କାହ୍ନୁକୁ ଜାତିରେ ମିଶାଇବାକୁ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । କାହ୍ନୁ ରାଜିହେଲା । ଗଉଡ଼ ସଭାରେ ଏ କଥା ପଡ଼ିବ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଦେଲେ କାହ୍ନୁ ଜାତିରେ ମିଶିବ—ଏହା ସ୍ଥିର ହେଲା । ଗୌରୀକୁ ଜଣାନାହିଁ, ସେ ଆପଣା ପିତ୍ରାଳୟରେ ଅଛି । ଗଉଡ଼ ସଭା ଓ ଭୋଜି ଚାଲିଛି । କାହ୍ନୁ ଜାତିରେ ମିଶିବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ସେ ତିନିଦିନ ଉପବାସ କରିବ, ମସ୍ତକ ମୁଣ୍ଡାଇବ, ପଞ୍ଚଗବ୍ୟ ପାନ କରିବ, ଗୋ ଦାନ କରିବ, ଦୀର୍ଘକାଳ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟା-ସହବାସରେ ଥିଲେ ମଧ ଆଉ ଗୋଟାଏ ଗୋଦାନରେ ମୁକ୍ତି ଲଭ କରିବ, ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ, ଇତ୍ୟାଦି

ଇତ୍ୟାଦି । ପୁଣି ଜାତି ଭୋଜି ଗୋଟାଏ ଭଲ ଭାବରେ ଦେବ, ଗୌରୀକୁ ଏକା ବେଳକେ ତ୍ୟାଗ କରିବ । ଏ କାନରୁ ସେ କାନ, ଗୌରୀର ଭାଇ ନନ୍ଦ ଏହା ଶୁଣି ପାରିଲା ; ତାର ମା ଓ ଗୌରୀକୁ କହିଲା । ଗୌରୀ, ନନ୍ଦ ଓ ତାର ମା ଗଉଡ଼ ସଭାକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କର ଅଭିଯୋଗ ଜଣାଇବାର ସ୍ଥିର କଲେ । ଗୌରୀର ମା କହିଲା "ଗୌରୀ ତୁ ନବୁଝି ଅନ୍ୟ ଜାତିରେ ପଶିଲୁ, ଏବେ ଗଉଡ଼ରେ ନଗଲୁ କି ପାଉଡ଼ିଆରେ ନ ଗଲୁ—ତୋର କି ଗତି ହେବ ? ବୁଢ଼ୀ ଦିନକୁ ମୋର ଏଇଆ ହେଲା ।" ଗୌରୀ କହିଲା, "କାହ୍ନୁ ଏପରି କରିବ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ନ-ଥିଲା । ମୁ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବି ନଥିଲି । ପୁରୁଷ ଜାତି ଏଡ଼େ ଅବିଶ୍ୱାସୀ, ନିଷ୍ଠୁର, କପଟୀ, ଏହା ମୁଁ କପରି ଜାଣିବି ? ସେ ଶପଥ କଲା । ଏତେବେଳେ ଭସାଇ ଦେବାକୁ ବସିଛି । ଯାହା ହେବାର ହେଉ, ଦୁଃଖ ଧନ୍ଦା କରି ଖାଇବି, ତାର ନାମରେ ମୋର କାଚ ମୁଠାଜ ଥାଉ ।" ଅନେକ କାନ୍ଦିଲା ।

ରାତି ପାହିଲା, ତିନିଜଣ ବାହାରିଲେ । ନନ୍ଦ ଭୂୟାଁ—ତା ହାତରେ ସବୁ-ବେଳେ ଧନୁଶର । ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେ ଧନୁଶର ଧରି ମା ଭଉଣୀ ଆଗରେ ଗଲା । ଗଉଡ ସଭାରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଜଣ କେତେ ଗୌରୀକୁ ଦେଖି ଅଯଥା ତିରସ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ; କହିଲେ, "କାହ୍ନୁ ପିଲାଟି ଭୁଲିଯାଇଥିଲା । ଭ୍ରମ ବୁଝି ପାରି ତାର ନିଜ ଜାତିରେ ମିଶୁଛି, ତୁ ଏଠାକୁ ପୁଣି କାହିଁକି ଆସିଲୁ ?" ଗୌରୀ କହିଲା, "କାହ୍ନୁ ମୋଠାରୁ ଭାତ ଖାଇ ସହବାସ କରି ଦୁଇ ବର୍ଷକାଳ କଟାଇଲା । ଯେବେ ସେ ଗଉଡ ଗଉଡ ଜାତିରେ ମିଶିବ, ମୁଁ କାହିଁକି ମିଶିବି ନାହିଁ ? କାହ୍ନୁର ଗଳାରେ ମୋରଗଣ୍ଠି । ମୁଁ ଗଉଡଙ୍କ ଭାତ ରାନ୍ଧିବାକୁ ଆସିଛି, ରନ୍ଧା ଘରେ ପଶି ଭାତ ରାନ୍ଧିବି ।" ବାକେ ଜଣେ କେତେ ଗଉଡଙ୍କ କଥା ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ମଞ୍ଚି ଆଡକୁ ଗଲେ, ଦେଖିଲେ କାହ୍ନୁର କେଶ ମୁଣ୍ଡନ ହୋଇ ସାଇଛି । ଗାଧୋଇଲେ ପଞ୍ଚଗବ୍ୟ ପାନ କରିବ । ପୁରୋହିତଙ୍କୁ ଦେଖି ଗୌରୀ କହିଲା, "ଯେବେ କାହ୍ନୁକୁ ପୁଣି ଗଉଡ଼ କରି ନେବାକୁ ତୁମ ମନ୍ତ୍ର ବଳଅଛି, ତେବେ ମୋତେ ମିଶାଇବାକୁ ତୁମର ମନ୍ତ୍ରବଳ ନାହିଁ ? ନୋହିଲେ ପାଉଡ଼ିଆ ଜାତିରେ ମିଶାଇ ଦିଅ । ଯେବେ କାହ୍ନୁଠାରୁ ପାଣି ପିଇବ ତେବେ ମୋ ଠାରୁ ମଧ୍ୟ ପିଅ ।" ଏ ଉକ୍ତିରେ ପୁରୋହିତଙ୍କୁ ମହା ଧନ୍ଦା ଲାଗିଲା । ଗଉଡମାନେ ଭାବିଲେ—ଯେବେ ପ୍ରକୃତରେ ରନ୍ଧାଘରେ ପ୍ରବେଶ କରେ ତେବେ ସବୁ ନଷ୍ଟ ହେବ । ସମସ୍ତେ ଗର୍ଜ୍ଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୌରୀର ଏଥିରେ ଭୟ ନାହିଁ—ସେ ନ୍ୟାୟ ପ୍ରାର୍ଥିନୀ । ପୁରୋହିତ ଶାସ୍ତ୍ରର ଦୋହାଇ ଦେଇ ବୁଝାଇ ବସିଲେ । କାହ୍ନୁ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ବସିଥାଏ । ଗୌରୀ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି କାହ୍ନୁର ଶପଥ ଓ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଥା କହିଲା । ଗୌରୀର ଭାଇ ତୁନି ହୋଇ ସବୁ କଥା ଶୁଣିଲା ।

ଭୂୟାଁ।—ସେ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ଜାତି କଥା ବୁଝେ ନାହିଁ, ବୁଝିବାର ଦରକାର ନାହିଁ, ସେ ମନେକରେ ପୁରୁଷର ଯେଉଁ ଜାତି ସ୍ତ୍ରୀର ସେହି ଜାତି । ଗୌରୀ ଗଉଡ ହାତ ଧରିଲା ସେ ଗଉଡୁଣୀ, ଉଭୟ ସୁଖ ଦୁଃଖରେ ରୁହନ୍ତୁ । ସେଥିରେ ଅନ୍ୟର ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବାର—ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ବିନା କାରଣରେ ଅନ୍ତର କରାଇବାର କି ଦରକାର ? ହିନ୍ଦୁ ଜାତିଗତ ଜଟିଳତା ତାର ବୋଧଗମ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅବଶେଷରେ ନନ୍ଦ କହିଲା, "ପୁରୋହିତ, ଶୁଣ ଯେବେ କାହ୍ନୁକୁ ଜାତିରେ ମିଶାଉଛ ତେବେ ଗୌରୀକୁ ମଧ୍ଯ ମିଶାଇନେ । ଯେବେଶାସ୍ତ୍ରର ବଳ ଅଛିତ ଦୁହିଁଙ୍କ ହାତରୁ ପାଣି ଖା । ନୋହିଲେ ଗୌରୀକୁ ଆମ ଜାତିରେ ମିଶାଇ ଦେ । ଏହା ନକରି ଯେବେ ଠଙ୍କା ଓ ଗାଈ ଲୋଭରେ କାହ୍ନୁକୁ ଗହିଡ଼ କରୁ ଓ ଗୌରୀକୁ ଅନାସ୍ଥ କରୁ, ତେବେ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣ, ଏହି ଧଳୁ କାଣ୍ଡରେ ଦିନେ ତୋର ପ୍ରାଣଯିବ ।" କାହ୍ନୁକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି କହିଲା, "ଭାଇ କାହ୍ନୁ, ଦୁଇବର୍ଷ ଭୂୟାଁଣିର ଭାତଭଲ ଲାଗିଲା, ଏବେ ପୁଣି ଗଉଡୁଣୀର ଭାତ ଖାଇବାକୁ ମନ ବଳାଉଚ୍ଛୁ । ମୋର ଭଉଣୀ ଦୁଃଖ ପାଇବ, ତୁ ସୁଖରେ ରହିବୁ— ଏହା କେବେ ହେବ ନାହିଁ ଭାଇ, ହେବ ନାହିଁ । ଗୌରୀକୁ ଛାଡ଼ିଲେ ଏ କାଣ୍ଡରେ ତୋର ପ୍ରାଣ ନିଶ୍ଚୟ ନେବ ।" ଗୌରୀ କହିଲା, "ଭାଇ, ଅନ୍ୟର୍ଥରେ କାର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ, ତାର ଇଚ୍ଛା ସେ କରୁ, ମୁଁ ମଜୁରୀ ଲାଗି ବଞ୍ଚିବ, ଆସ ଯିବା ।" ନନ୍ଦ ଶୁଣିବାର ପାତ୍ରନୁହେଁ, କହିଲା, "ମୁଁ ଏଥିରେ ଉତ୍ତର ନ ପାଇଲେ ଯିବ ନାହିଁ । ଦିନେ ଜନ୍ମ, ଦିନେ ମରଣ ।" ପୁରୋହିତ ଭାବିଲେ, ଏଥିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ତାଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନାହିଁ । ଗୋ ପ୍ରାପ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ଶ୍ରେୟସ୍କର ମଣି ସେ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗର ଉଦ୍‌ଯୋଗ କଲେ । କାହ୍ନୁର ଜାତି ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରାଣର ମମତା ବେଶି । ପ୍ରାଣ ଭୟରେ ତାହାର ପୁଣି ପୂର୍ବ କଥାମାନ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସଭା ତ୍ୟାଗ କରି ଏକାବେଳେକେ ସେ ଗୋଠକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା ।

—ଃ୦ଃ—

୧୯୨୮ ସାଲ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ମାର୍ଗଶିର ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

(କ୍ଷୁଦ୍ରଗଳ୍ପ)

ଭିନ୍ନଗତି-ଭିନ୍ନମତି

"ବାବା ଧର୍ମାଇଲ ପୁଣ୍ଯ ଏକଟି ପଏସା ଦାଓ ।" କ କରୁଣା ବ୍ୟଞ୍ଜକ ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ସୁମଧୁର । ଭାଦ୍ରମାସ । ସକାଳ ପ୍ରାୟ ଦଶଘଣ୍ଟା । ମେଘ ଟପ ଟପ ବର୍ଷୁଅଛି । କର୍ଣ୍ଣଓଆଲିସ ଷ୍ଟ୍ରିଟର ୮୪ ନମ୍ବର ଫୁଟପାଥ ଉପର ଛତ ତଳେ ଜଣ କେତେ ଲୋକ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ସମସ୍ତେ ହାଇକୋର୍ଟ ଟ୍ରାମକୁ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । କେଜାଣି କି ନିମନ୍ତେ ଟ୍ରାମ ଯଥା ସମୟରେ ଆସି ନ ଥିଲା । ଜଣ କେତେ ହାଇକୋର୍ଟ ଯାତ୍ରୀ । ଜଣେ ଶୁକ୍ଳ ପେଣ୍ଟାଲୁନ୍ ଏବଂ ଚପକନ-ପରିହିତ-ସମ୍ଭବତଃ ଓକିଲ । ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବା ଲୋକ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ, ସୁପୁରୁଷ, ଶୁକ୍ଳପଟ୍ଟ ବସ୍ତ୍ରଧାରୀ, ଲମ୍ବ କୁଞ୍ଚିତ କେଶ—ପରିପାଟି ସହିତ ବିନ୍ୟସ୍ତ କପୋଳରେ ତିଳକ । ସମ୍ଭବତଃ ଗୋସ୍ୱାମୀ—କଥକ ଠାକୁର । ସମସ୍ତଙ୍କର ଧ୍ୟାନ ଟ୍ରାମ ଉପରେ ଟ୍ରାମ ପହଞ୍ଚିଲେ ଯିବେ । ମାତ୍ର "ଧର୍ମାଇଲ ପୁଣ୍ଯ ଏକଟି ପଏସା ଦାଓ" ଏହି ହୃଦୟସ୍ପର୍ଶୀ ଶବ୍ଦ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନକୁ ଏକାବେଳେକେ ଆକର୍ଷଣ କଲା । ସମସ୍ତେ କ୍ଷଣକ ନିମନ୍ତେ ଟ୍ରାମର ଧ୍ୟାନ ଛାଡ଼ି ଏହି ଶବ୍ଦ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କଲେ । ଏହା ଜଣେ ଚକ୍ଷୁହୀନା ଯୁବତୀର କାତରୋକ୍ତି । ଅନ୍ଧୁଣୀ ଫୁଟପାଥର ଗୃହ ଭିତ୍ତିକୁ ଆଶ୍ରୟ କରି ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ ପ୍ରସାରିତ କରି "ବାବା ଧର୍ମାଇଲ ପୁଣ୍ଯ ଏକଟି ପଏସା ଦାଓ" ଏହି କଥା ପୁନଃ ପୁନଃ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲା । ସମସ୍ତେ ତାହାର ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ରହିଲେ । ଇତି ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଗାଈ ଆସି ମଝିରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଅଛି, କାହାରି ଲକ୍ଷ୍ୟକୁ ଆସିନାହିଁ । ଗାଈ ଏକାବେଳକେ ମଳ ମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗକଲା । ତାହାର ମଳ ମୂତ୍ରର ଛିଟା ଯେ, ଅଳ୍ପ ବହୁତ କାହାରି ଲୁଗାରେ ନ ଲାଗିଲା ଏପରି ନୁହେଁ । ମଳ ମୂତ୍ରର ଦାଗ ଦେଖି ଶୁକ୍ଳ ପେଣ୍ଟୁଲେନ ଧାରୀ ଯୁବକ କହିଲେ କି ସର୍ବନାଶ ! ଏହା ଶୁଣିଲା ମାତ୍ରେ ଶୁକ୍ଳପଟ୍ଟ ବସ୍ତ୍ରଧାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, କଣ କହିଲେ ବାବୁ, ଗୌ ମଳ ମୂତ୍ର ତ୍ୟାଗ କଲା ମାତ୍ରକେ ତାହା ଦେହରେ ପଡ଼ିବା କାହା ଭାଗ୍ୟରେ ଅଛି । "ଯସ୍ୟାଃ କ୍ଷୁରନ୍ୟାସ ପବିତ୍ର ପାଂଶୁଃ ଯାହାର ପଦ ଧୂଳି ଲାଗିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀର ପବିତ୍ର ହୁଏ, ତାର ଟିକିଏ ମୂତ୍ର ଲାଗିବାରୁ

ଆପଣ ସର୍ବନାଶ ବୋଲି କହିଲେ ଆହା ! ପ୍ରଥମୋକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି କହିଲେ, ଯେଉଁମାନେ ଶରୀର ଚର୍ମ ବିଚାର କରିବା ଦ୍ୱାରା ଜୀବିକା ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଗୋମୟ ଗୋମୂତ୍ର ମଙ୍ଗଳ-ଜନକ ଓ ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧିକାରକ ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ହାଇକୋର୍ଟ ଯିବାକୁ ଟ୍ରାମ ଅପେକ୍ଷାରେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ରହିଥିବା ବ୍ୟକ୍ତିର ଗୋମୟ ଓ ଗୋମୂତ୍ରର ଛିଟା ଯେତେ ଅଶୁଭ ଅନିଷ୍ଟକର ତାହା କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଯାହା ଲାଗିଲା ତହିଁରୁ ଆଉ ଅଧିକ କିଛି ଲାଗିଥିଲେ ମୋର ଯେ ଆଜି କି ଅନିଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତା, ତାହା ମୁଁ ଜାଣେ କେବଳ । ଠିକ ଏହି ସମୟରେ ଟ୍ରାମ ଆସିଗଲା । ସମସ୍ତେ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ଟ୍ରାମ ଚଢିଲେ । ଅନ୍ଧୁଣୀ ହସ୍ତ ପ୍ରସାରଣ କରି "ବାବା ଧର୍ମ ପୁତ୍ର ଏକଟି ପଏସା ଦାଓ" କହି କହି ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ଟ୍ରାମ କିଛି ଦୂର ଯିବା ଯାଏ ତାର କାତରୋକ୍ତି ଶୁଣା ଯାଉଥିଲା ।

-୧୦-

୧୯୬୮ ସାଲ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପୌଷ ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

(ଗଳ୍ପ)

ଆଈ ନାତୁଣୀ

ଗୋପାଳପୁରକୁ ଅନେକ ଦିନରୁ ଯାଇ ନ ଥିଲି । ପ୍ରାୟ ଚାରି ବର୍ଷ । ଗୋପାଳପୁରରେ ମୋର ସାନ ମାଉସୀଙ୍କ ଘର । ଆମ ଗ୍ରାମରୁ ପ୍ରାୟ ପାଞ୍ଚ କୋଶ ଦୂର । ଏ ଗ୍ରାମକୁ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ଯାଏଁ । ମାଉସୀ ମୋତେ ଖୁବ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ।

ମୋର ଅଠର ବର୍ଷ ବୟସରେ ମୁଁ ପ୍ରବେଶିକା ପରୀକ୍ଷା ପାଶ କଲି । କଲେଜରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେଲାବେଳେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲି ଯେ, ବି: ଏ: ପରୀକ୍ଷା ନ ଦେବାଯାଏ ଗୃହ ମୁଖ ଦେଖିବି ନାହିଁ, ଚାରି ବର୍ଷ ବିଦେଶରେ ରହିଲି । ବି: ଏ: ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ବୈଶାଖ

ମାସରେ ଘରକୁ ଫେରିଲି । ଗୃହରେ କିଛି ଦିନ ଅବସ୍ଥାନ କରି ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବଙ୍କ ଖୋଜା ପଡ଼ିଲି । ପ୍ରଥମରେ ସାନ ମାଉସୀଙ୍କ ଘର ଗୋପାଳପୁରକୁ ଗଲି ।

ବୈଶାଖ ମାସର ଶେଷ, ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଖରା, ବାଟରେ ବସି ବସି ଚାଲି ଚାଲି ଦଶ ଘଣ୍ଟା ବେଳେ ଗୋପାଳପୁରରେ ପହଞ୍ଚିଲି । ଗ୍ରାମର ପଶ୍ଚିମରେ ଗୋଟାଏ ବଡ଼ ପୁଷ୍କରିଣୀ । ପୁଷ୍କରିଣୀ ନିକଟ ଦେଇ ଗ୍ରାମର ରାସ୍ତା । ରାସ୍ତାର ନିକଟକୁ ପୂର୍ବରେ ଚାରି ଛଅଟା ଆମ୍ବଗଛ । ମୁଁ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳେ ଗ୍ରାମରୁ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧା ଓ ଜଣେ ଯୁବତୀ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ମୁଁ ବୃଦ୍ଧାଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରଣାମ କଲି । ବୃଦ୍ଧା କହିଲେ "ବାପା ଚାରି ବର୍ଷରେ ଗ୍ରାମରେ ପାଦ ପଡ଼ିଲା, ଆଜ ଆମ୍ଭେମାନେ ମନରେ ପଡ଼ିଲୁ ? ତୁମ୍ଭେ ବଡ଼ ନିଷ୍ଠୁର ପିତାର ପୁତ୍ର । ଯାଅ ବାପା ଯାଅ, ତୁମ୍ଭ ମାଉସୀର ଆଖି ଫୁଟି ଯାଇଛି, ତୁମ୍ଭକୁ କେତେ ଖୋଜୁଛି, ମନେ କରୁଛି ।" ତାଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ଥିବା ଯୁବତୀ ମୋତେ ଦେଖି ମୁହଁରେ ଲୁଗା ଘୋଡ଼ାଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲି । ମୁଁ ତାହାର ମୁହଁ ଦେଖି ପାରିଲି ନାହିଁ, ଚିହ୍ନି ପାରିଲି ନାହିଁ, ପଚାରିଲି ଏ କିଏ ଗୋ ମାଉସୀ ? ବୃଦ୍ଧା କହିଲେ, ଚିହ୍ନିପାରିଲ ନାହିଁ ବାପା, କାହୁଁ ଚିହ୍ନିବ, ତାର ସେ ରୂପ, ବେଶ ଭୂଷଣ ଅଛି ଯେ ଚିହ୍ନିବ । ତାର ପରା କପାଳ ଫାଟିଲି । ପରମାନନ୍ଦ ମିଶ୍ରଙ୍କ ନାତୁଣୀ ଅହଲ୍ୟା । ଏହା ଶୁଣି କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିମୂଢ଼ ହୋଇ ରହିଲି । ଅହଲ୍ୟା ମୁଖରୁ ବସ୍ତ୍ର ଅପସାରିତ କଲା । ଚକ୍ଷୁରୁ ଦରଦର ଲୋତକଧାରା ଗଣ୍ଡ ଦେଶ ଦେଇ ବହି ଯାଉଥିଲା । ଗଣ୍ଡଦେଶ ଓ ମୁଖ ମଣ୍ଡଳ ରକ୍ତାଭା ଧାରଣ କରିଥିଲା, ହସ୍ତରେ କଙ୍କଣ ନାହିଁ ନାକ କାନରେ ଅଳଙ୍କାର ନାହିଁ, କପାଳରେ ସିନ୍ଦୂର ନାହିଁ । ରୁକ୍ଷକେଶା—ଶୁକ୍ଳବସନ ପରିହିତା । ଏତାଦୃଶ ବିଧବା ଲକ୍ଷଣ ଦେଖିଲି । କଣ ପଚାରିବି ? କି ପ୍ରବୋଧ ଦେବି ? ବାକ୍ୟ ସ୍ଫୁରିଲି ନାହିଁ । ଚକ୍ଷୁରୁ ଦୁଇଧାର ଲୋତକ ବହିଗଲି । ପାଦ ଚଳିଲି ନାହିଁ । କଣ କହି ସେମାନଙ୍କ ଠାରୁ ବିଦାୟ ନେବି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଭାବି ପାରିଲି ନାହିଁ । ବୃଦ୍ଧା କହିଲେ 'ଯାଅ, ବାପା ଯାଅ,' ଅହଲ୍ୟା କହିଲା 'ଭାଇ ଆମ ଘରକୁ ଆସିବ ନାହିଁ କି ?' ଉପର ଓଳି ଆସିବି ବୋଲି ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲି ।

ଅହଲ୍ୟା ଅତି ଦୂର ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ସାନ ମାଉସୀଙ୍କ ଝିଆରୀ । ସୁତରାଂ ସମ୍ପର୍କରେ ମୋର ଭଗିନୀ । ବାଲ୍ୟ କାଳରେ ମୁଁ କଲେଜକୁ ଯିବାଯାଏ ଉଭୟେ ସହୋଦର ଭାଇ ଭଉଣୀ ପରି ଖେଳ କଉତୁକ ବାକ୍ୟାଳାପ କରୁଥାଉଁ । ଆମ୍ଭ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖୁବ ଆତ୍ମୀୟତା ଜନ୍ମିଥିଲି । ଗ୍ରାମର ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବାଳକ ବାଳିକା ସହିତ ମୋର ଏତାଦୃଶ ଘନିଷ୍ଠତା ହୋଇନଥିଲି । ଚାରି ବର୍ଷ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ୍ ନାହିଁ ।

ଇତ ମଧ୍ୟରେ କି ବିପର୍ଯ୍ୟୟ କି ପରିବର୍ତ୍ତନ । ମୁଁ ଉନ୍ନତ ମାର୍ଗରେ ଗ୍ଲଲିଅଛି । ଅହଲ୍ୟାର ଦୁର୍ଗତିର ତ ସୀମାନାହିଁ । ମୋର ଆଶାଲତା ଫଳବତୀ ହୋଇ ମୋତେ ତଥା ମୋର ପିତା ମାତା ଓ ସ୍ୱଜନମାନଙ୍କୁ ସୁଖୀ କରିବ । ଅହଲ୍ୟାର ଆଶାଲତା ଉନ୍ମୂଳିତ ହୋଇଅଛି । ତା ନିମନ୍ତେ ସଂସାରରେ ସୁଖ ବୋଲି କିଛିହିଁ ନାହିଁ । ସମ୍ମାନ ନାହିଁ । ସହାନୁଭୂତି ନାହିଁ । ସାହାଯ୍ୟ ନାହିଁ, କେବଳ ତାର ମନ୍ଦ ଭାଗ୍ୟକୁ ଛି, ଛି, ଧିକ୍‌କାର ଓ ଲାଞ୍ଛନା । "କାଳସ୍ୟ କୁଟିଳା ଗତିଃ ।"

ଅହଲ୍ୟାକୁ ଗ୍ୱରିବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଦେଖିଥିଲି, ସେତେବେଳେ ତାର ବୟସ ବାର ତେର, ବୟଃପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ନଥିଲା । ତାର ବାଲ୍ୟ ଚପଳ୍ୟ ଭାଙ୍ଗି ନଥିଲା । ଗୌରବର୍ଣ୍ଣ ଦୈହିକ ଗଠନ ପାତଳ । ଅବଶ୍ୟ ସୁନ୍ଦରୀ, ମାତ୍ର ଆଜି ତାର ରୂପ ଯାହା ଦେଖିଲି ତା ସହିତ ପୂର୍ବ ରୂପ ତୁଳନା କରାଯାଇ ନପାରେ । ଶରୀର ହୃଷ୍ଟ ପୁଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି, ଅଧରର ଗଠନ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । କଣ୍ଠର ଗୋଟାଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ମାଧୁରୀ ଫିଟି ପଡ଼ୁଅଛି । ଗ୍ୱରିବର୍ଷ ପୂର୍ବର କନ୍ୟା ଅହଲ୍ୟା ଏବଂ ଆଜି ବିଧବା ଅହଲ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ଜମିନ ଆସମାନ ଫରକ । ଅହଲ୍ୟା ବିଧବା ହେଲା । ସମାଜ ତା ହାତରୁ ଚୁଡ଼ି କଙ୍କଣ କାଢ଼ି ନେଲା । ତାଡ଼, ବିନ୍ଦ, ବାହାସୁତା କାଢ଼ି ନେଲା । ଏହି ଅନାବଶ୍ୟକ ସ୍ଥାନାବରୋଧକାରୀ ପଦାର୍ଥଗୁଡ଼ିକ ବାହୁ କଟୀର ଯଥାଯଥ ମାଂସପେଶୀ ବୃଦ୍ଧିର ସମାବେଶର ଅନ୍ତରାୟ ଥିଲେ । ସେଗୁଡ଼ିକ କାଢ଼ି ନେବାରୁ ତାର ବାହୁ ଓ ହସ୍ତ ଏତେ ସୁନ୍ଦର ଦିଶୁ ଅଛିକି ? ତାର ରଙ୍ଗ ଲୁଗା ଓ ପାଟ ଶାଢ଼ୀ ଛଡ଼ାଇ ନେଇ ଅଛନ୍ତି, ଖଣ୍ଡେ ଧୋବ ଲୁଗା ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଲୁଗାଖଣ୍ଡ ତାର ରୂପ ଛଟାକୁ ବିକଶିତ କରୁଅଛି । ମୂଲ୍ୟବାନ ପାଟ ଶାଢ଼ୀ ରୂପ ଛଟାକୁ ଛପାଇ ରଖେ— ମୂଲ୍ୟବାନ ବସ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ପରିଧାନକାରିଣୀ ସୁନ୍ଦରୀ ବୋଲି ପରିଚିତା ହୁଏ । ଏଥିରେ ପ୍ରକୃତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଉପଲବ୍‌ଧି ହୁଏ ନାହିଁ । ଆଜି ଅହଲ୍ୟା ଧୋବ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଥିବାରୁ ତାର ପ୍ରକୃତ ରୂପ ଦିଶିଲା ସିନା ? ସେ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଅନେକ ଗୁଣରେ ସୁନ୍ଦରୀ ଦେଖା ଯାଉଥିଲା । ସୀମନ୍ତରେ ସିନ୍ଦୂର ରେଖା ଦେବାକୁ ନିଷେଧ କରି ଅଛନ୍ତି । ତୈଳ ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ମାଙ୍ଗ ଭାଙ୍ଗ ବଞ୍ଚିତ କରି ଅଛନ୍ତି ସତ ମାତ୍ର ପରସ୍ପର ଅସଂଲଗ୍ନ ଚୂର୍ଣ୍ଣ-କୁନ୍ତଳଗୁଡ଼ିକ ଯେ କପୋଳର କେତେକାଂଶ ଆବୃତ କରି ଅସାଧାରଣ ପ୍ରକୃତ ଶୋଭା ବଢ଼ାଇ ଅଛି ତାହା କିଏ ନିଷେଧ କରିବ ? ନାକରେ ଫୁଲ ଦଣ୍ଡି ଗୁଣା ବସୁଣୀ ନାହିଁ, କର୍ଣ୍ଣରେ କର୍ଣ୍ଣଫୁଲ ନାହିଁ, ତଥାପି ତାର ଶୋଭା ଯେ ଦ୍ୱିଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ପାଉଛି । ମୁଁ ବୁଝି ପାରିଲି, ସମାଜ ବଳାତ୍କାରରେ ବେଶଭୂଷା ପରିଧେୟ ବସନାଦି କାଢ଼ିନିଏ, ମାତ୍ର ରୂପଛଟାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ଟିକିଏ ହେଲେ ହ୍ରାସ କରି ପାରେ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତିଗତ ରୂପଲାବଣ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ହେବାକୁ ଲାଗିବ, ତାହା କେହି ବନ୍ଦ କରିପାରିବେ ନାହିଁ ।

ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସଧବା ବିଧବା ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ଉଭୟଙ୍କର କାଳ ଅନୁଗତ ରୂପ ଯୌବନ ଧୀରେ ଧୀରେ ବଢ଼ିବ, ପୁଣି ଧୀରେ ଧୀରେ ମଉଳି ଆସୁଥିବ । ତେବେ ସମାଜ ବିଧବା ପ୍ରତି ଏ ପ୍ରକାର କଠୋର ବିଧାନ କରିଅଛି କାହିଁକି ? କଠୋର ବିଧାନ ଦ୍ୱାରା ତାର ରୂପ ରେଖରେ ହ୍ରାସ ହେଉନାହିଁ, ବରଂ ସ୍ୱାଭାବିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବଢ଼ୁଅଛି । ଅଳଙ୍କାରାଦି ବାହ୍ୟ କୃତ୍ରିମ ଉପକରଣଗୁଡିକ ପୁରୁଷର ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ନା ପ୍ରକୃତ ରୂପ ? ରୂପହିଁ ମନମୁଗ୍ଧକର ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ । ବିଧବାକୁ ଯେତେବେଳେ ରୂପଛଟାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବାର ଅଧିକାର ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ସାମାନ୍ୟ ଭୂଷଣାଦିରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବାଟା କେବଳ ନିଷ୍ଠୁରତାର ପରିଚୟକ । ଏହିପରି ନାନା କଥା ଭାବୁ ଭାବୁ ମୋ ମାଉସୀ ଘରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲି । ବହୁକାଳ ବିଚ୍ଛେଦ ପରେ ଆଗତ ପୁତ୍ର ଓ ଭଗିନୀ ପୁତ୍ର ପ୍ରତି ମାତା ଓ ମାଉସୀଙ୍କର ସ୍ନେହ ଓ ଆଦର ସମ୍ଭାଷଣ ଅଶ୍ରୁବର୍ଷଣ ସସ୍ନେହ ଚୁମ୍ବନଦାନ ଅତି ସ୍ୱାଭାବିକ । ଆଗନ୍ତୁକ ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଓ ସବଳକାୟ ହୋଇ ଫେରିଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆରୋପିତ ଦୁର୍ବଳତାର କାରଣ ଜିଜ୍ଞାସା ସ୍ଥିର ନିଶ୍ଚିନ୍ତ । ତାହାହିଁ ଘଟିଲା । ମାଉସୀଙ୍କ ଠାରୁ ମାତୃସ୍ନେହର ନିଦର୍ଶନ ପାଇ ଆପ୍ୟାୟିତ ହେଲି । ମାଉସୀଙ୍କ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯାହାକିଛି ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯାଇଥିଲି, ତାହା ବଣ୍ଟନ କରିଦେଇ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସହସା ବନ୍ଧୁତା ସ୍ଥାପନ କରିନେଲି । ମାଉସୀ ଓ ସାଇ ପଡ଼ିଶାର ଜଣ କେତେ ବୃଦ୍ଧା ଓ ଯୁବତୀଙ୍କ ଆଗରେ ବିଦେଶ ବାସର ଦ୍ୱିବର୍ଷର କାହାଣୀ ଏକ ନିଶ୍ୱାସରେ ଗାଇଯିବାକୁ ଲାଗିଲି । କିନ୍ତୁ ଶ୍ରୋତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଦୁଇ ତିନି ଜଣ ବାଳବିଧବାଙ୍କ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ି ଯାଉଥିବା ବେଳେ ଅହଲ୍ୟାର ଭାବନା ମନକୁ ବିଷର୍ଣ୍ଣ କରୁଥାଏ । ଯାହାହେଉ ଗଳ୍ପ ଶେଷ ନ ହେଉଣୁ ରନ୍ଧନାଦି ଶେଷ ହେଲା । ସ୍ନାନ ଆହାର ଶେଷ କଲି । ବିଶ୍ରାମ କରିବାକୁ ମାଉସୀ କହିଲେ । ମୁଁ କହିଲି 'ବିଶ୍ରାମ କରିବା ଅପେକ୍ଷା ପରିଚିତ ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖି ଆସିବା ଭଲ ।' ହାତରେ ଛତା ନେଇ ବାହାରିଲି । ନିଧୂମଖରା, ମାଉସୀଙ୍କ ଘରଠାରୁ ପରମାନନ୍ଦ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଘର କିଛିକଏ ଦୂରରେ । ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଘର ପାରି ହୋଇ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ବୋଧହୁଏ ସମସ୍ତେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିଲେ, ଏଣୁ କେହି ମୋତେ ଡାକିଲେ ନାହିଁ । ମୁଁ ସିଧା ପରମାନନ୍ଦ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଘରକୁ ଚାଲିଗଲି । ଘର ମୋର ପୂର୍ବ ପରିଚିତ । କିଛିମାତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇନାହିଁ । ଘର ବାଡ଼ ପରିଷ୍କୃତ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ । ମୁଁ ବାହାର ଘର ନ ଡେଇଁଣୁ ଅହଲ୍ୟା ଆସି ଉପସ୍ଥିତ । ବୋଧ ହୁଏ ମୋ ଅପେକ୍ଷାରେ ବାଟ ଅନାଇ ରହିଥିଲା । ମୋ ହାତ ଧରି ଡ଼ାକିନେଲା—ଦ୍ୱିଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଯେପରି ହାତ ଧରି ଡାକି ନେଉଥାଏ । ତାର ମନେ ନାହିଁ ଯେ ମୁଁ ବାଇଶ ବର୍ଷର ଯୁବକ, ସେ ଷୋହଳ ବର୍ଷର ଯୁବତୀ ଓ ବିଧବା । ବାଲ୍ୟ ସ୍ମୃତି ଓ ବାଲ୍ୟ ବନ୍ଧୁତା ତାର ହୃଦୟରେ ବିରାଜିତ

କରୁଥିଲି । ଆଠୁ ଘର ପିଣ୍ଡାରେ ଡ଼ାଳେ ପାଣିଥିଲା । ମୋ ଆଡ଼କୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଇ, କହିଲା, 'ଗୋଡ ଧୁଅ ।' ମୁଁ କହିଲି 'ଦରକାର ନାହିଁ ।' ଭିତରକୁ ପଶିଲା ବେଳେ କହିଲା "ଭିତରେ ତୁମର ଆଈ ଅଛନ୍ତି ପ୍ରଣାମ କରିବ ।" ଭିତରକୁ ପଶି ଦେଖେଁ ଜଣେ ବିଧବା ଯୁବତୀ ଘରର ଏକ କୋଣକୁ ଆଉଜି ଠିଆ ହୋଇଛନ୍ତି । ପୁଣି ଅହଲ୍ୟା କହିଲା, 'ପ୍ରଣାମ କର ।' ମୁଁ ପ୍ରଣାମ କଲି । ଖଟଣ୍ଡେ ଆସନ ପଡ଼ିଥିଲା । ମୁଁ ଆସନରେ ବସିଲି । ସମ୍ମୁଖରେ ଅହଲ୍ୟା ବସିଲା, ଅ ର ବିଧବାଟି ଅହଲ୍ୟାର ପଛ ପାଖରେ ତା ପିଠିର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ମୁହଁ ପୋତି ବସିଲେ । ମୁଁ କହିଲି ଅଜା କାହାଁନ୍ତି ? ଅହଲ୍ୟା—ଅଜାଙ୍କ ବଦଳରେ ଏହି ଠାକୁରାଣୀ ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ ହୋଇଛନ୍ତି । ଏ କି ତାମାସା—ସତ କହନା । ମୁଁ କଣ ସତ ନକହି ମିଛ କହୁଛି ? ଏହାଙ୍କୁ ଅଜା ବୋଲ ଆଈ ବୋଲ ଏହି ଘରର ମାଲିକ । ଦେଖିଲି ଅହଲ୍ୟାର ପ୍ରଗଲଭତା ବଢିଅଛି । ବୋଧହୁଏ ବିଧବା ହେଲେ ପ୍ରଗଲଭତା ବୃଦ୍ଧିପାଏ ।—କିଛିକାଏ ସ୍ଵାଧୀନତା ଓ ସ୍ଵଚ୍ଛନ୍ଦତା ମିଳେ । ନିଜ ଉପରେ ଦାୟିତ୍ଵ ଆସି ପଡ଼େ, ଏଣୁ ବାକ୍‌ପଟୁତା ଜାତ ହୁଏ । ପୁଣି କହିଲା ତୁମ୍ଭ ଅଜା ଇହଧାମରେ ନାହାନ୍ତି । ଏ ଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ପାଣି ଗ୍ରହଣ କଲେ ମୋର ସଙ୍ଗିନୀ କରିବାକୁ । ଏହାଙ୍କୁ ଘରକୁ ଆଣି ମୋତେ ଏହାଙ୍କୁ ଜିମା ଦେଇ ଚାଲିଗଲେ । ସତ ମିଛ ଧୀରେ ଧୀରେ ଶୁଣିବ । ମୁଁ ଦେଖିଲି, ଆଈଙ୍କର ନୟନରୁ ଦୁଇ ଟୋପା ଲୁହ ଗଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ମୁଁ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ଵାସ ତ୍ୟାଗ କଲି, ତୁନି ହୋଇ ରହିଲି ।

ଅହଲ୍ୟା—ମୁହଁ ପୋତି ତୁନି ହୋଇ ରହିଲ ଯେ, ।

—କଣ କରିବି ମୁଁ ତୁମ୍ଭ ମାନଙ୍କୁ ଦେଖି କୂଳ କିନାରା ପାଇବାକୁ ନାହିଁ ।

ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ତ କୂଳ କିନାରା ନାହିଁ, ତୁମେ ତାହା ପାଇବ କିପରି ? ପୁଣି ପୂରା ଚାରିବର୍ଷ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିକରି ଥିଲ, ଖୋଜ ନାହିଁ ଖବର ନାହିଁ । ପୂର୍ବ କାହାଣୀଟିକ ଶୁଣ । ଅହଲ୍ୟା ଆରମ୍ଭ କଲା; ମୋର ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ମୋର ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା ତାହା ତୁମ୍ଭେ ଜାଣିଛ । ମୋର ପିତାଙ୍କର ସହୋଦର ଭାଇ ଭଉଣୀ କେହି ନଥିଲେ । ମୋର ମା ଅତି ଯତ୍ନରେ ମୋତେ ଲାଳନ ପାଳନ କଲେ । ମୋର ଆଠବର୍ଷ ବୟସ ହେଲାରୁ ତୁମ ଅଜା ମୋର ବିବାହର ଯୋଗାଡ଼ କରିବସିଲେ । ନଅ ବର୍ଷରେ ବିବାହ ଦେଲେ ପରା ଗୌରୀଦାନର ଫଳ ମିଳେ । ସେହି ଫଳ ଲାଭ-ନିମନ୍ତେ ଅଜାଙ୍କର ବଡ଼ ଆଗ୍ରହ । ମାତ୍ର ସେ ବର୍ଷ ମୋ ମା'ଙ୍କର ବିୟୋଗ ହେଲା । ବୁଢାଙ୍କୁ ଦାନ ଫଳ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ଦଶ ବର୍ଷରେ କନ୍ୟାଦାନ ଦେଲେ । ତୁମେତ ଜାଣ ଘରେ ଅଜା, ଆଈ ଓ ମୁଁ । ଅନ୍ୟ କେହି ନଥିଲେ । ମୋତେ ବାର ବର୍ଷ ହେଲା । ମୁଁ ଘରଯୋଗ୍ୟା ନୋହିଲି, ଏଥିପାଇଁ ହୁଲ ସ୍ଥୂଳ କାଣ୍ଡ । ଶାଶୁ ଘର ଲୋକେ ଆସି ଥରକୁଥର ଦେଖିଯିବା ଉପଚାର କରିବା ଔଷଧ ଖୁଆଇବା ଲଗିଥାଏ ।

ଯେତେବେଳେ ତୁମେ ଆସୁଥାଅ, ମାତ୍ର ତୁମକୁ ଏ କାଣ୍ଡ ଜଣାନାହିଁ । ତେର ମଧ୍ୟ ଗୃଲିଗଲା । ଚଉଦ ବର୍ଷରେ ଘରଯୋଗ୍ୟା ହେଲି—ଶ୍ରାବଣ ମାସରେ । ମାର୍ଗଶିରରେ ସ୍ୱାମୀ ଘରକୁ ପଠାଇବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ଆଶ୍ୱିନ ମାସରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ପରଲୋକ ପ୍ରାପ୍ତିର ଖବର ଆସିଲା । ଅଳଙ୍କାର ପତ୍ର କାଢ଼ି ପକାଇଲେ, ମୁଁ ବିଧବା ହେଲି । ମୁଁ କଣ ସ୍ୱାମୀ ସୁଖ ଜାଣେ ନା ଶାଶୂ ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କୁ ଜାଣେ ଯେ, ବାହୁନି ବାହୁନି କାନ୍ଦନ୍ତି । ଜବରଦସ୍ତି ଯେତେଦିନ କନ୍ଦାଇବାର କନ୍ଦାଇଲେ । କ୍ରିୟାକର୍ମ ସରିଲା ମୋ କାନ୍ଦଣା ମଧ୍ୟ ସରିଲା, ଏ ଘରର ଯେଉଁ ଅହଲ୍ୟାକୁ ସେହି ଅହଲ୍ୟା । ତେବେ ଗହଣା ପାଟ ପ୍ରଭୃତି ସବୁ ଗଲା । ଯେଉଁ ମାର୍ଗଶିରରେ ମୋର ଶାଶୂ ଘରକୁ ଯିବାର ଥିଲା ମୋ ପରବର୍ତ୍ତିରେ ବୁଢ଼ୀ ଆଈ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ପରଲୋକର ଶାଶୂ ଘରକୁ ଗଲେ । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ମୋର କାନ୍ଦିବାର ଓ ଦୁଃଖର ସୀମା ନଥିଲା । ସେତ ମୋତେ ଆବାଲ୍ୟରୁ ପାଳନ କରିଥିଲେ । ସେ ଯିବାରୁ ସବୁ ଆଶା ଭରସା ତୁଟିଲା । ଗୃହରେ ରହିବାକୁ ବୁଢ଼ା ଅଜା ଓ ମୁଁ । ପ୍ରାୟ ମାସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗ୍ରାମରୁ ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ବୁଢ଼ୀ ଆସି ସହାନୁଭୂତି ଦେଖାନ୍ତି, ରାନ୍ଧି ବାଢ଼ି ଦେଇ ଯାନ୍ତି, ପୁଣି ସମୟ ସମୟରେ ମୋତେ କହନ୍ତି— ଜନ୍ମରୁ ବାପକୁ ଖାଇଲା, ସ୍ୱାମୀକୁ ଖାଇଲା ପୁଣି ଆଈକୁ ଖାଇଲା । ଆଉ ବୁଢ଼ାଟିକୁ ଖାଇଲେ ଏହାର ପେଟ ପୂରିବ । ହୀନ କପାଳୀ ଅଲକ୍ଷଣୀ ଇତ୍ୟାଦି । ହଉ ଭାଇ, ମୁଁ ମୁଁ ପରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଖାଇଲି । କହିଲେ କହନ୍ତୁ, ସେଥିରେ ମୋର ଶୋଚନା ନଥାଏ । ଦୁଃଖ ଶୋକ ଛାଡ଼ି ଅଜାଙ୍କର ଯତ୍ନ ନେଉଥାଏ, ଘର ଚଳାଉଥାଏଁ, ମାଘ ଆସିଲା । ଦିନେ ଗୋପୀନାଥ ପୁରର ଆନନ୍ଦ ଶତପଥୀ ଆସି ସକାଳ ଦଶଘଣ୍ଟା ବେଳେ ପହଞ୍ଚି-ଗଲେ । ଆମ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ସହିତ ତାଙ୍କ ଭାଇ ସମ୍ପର୍କ । ମୋତେ ନାତୁଣୀବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ଭାତ ତିଅଣ ରାନ୍ଧି ଅତିଥି ସତ୍କାର କଲି । ଦୁଇ ବୁଢ଼ା ଖାଇଲେ । ମୁଁ ଖାଇସାରି ବାଡ଼ି ଆଡକୁ ଗଲି । ଫେରି ଆସି ମୋ ବଖରାରେ ତୁନି ହୋଇ ଶୋଇଲି । ଚେତଥାଏ । ଆନନ୍ଦ କଥା ଆରମ୍ଭ କଲେ, କହିଲେ ଭାଇ ସେ ପ୍ରସଙ୍ଗ ନେଇ ଆସିଲି ।

ଅହଲ୍ୟା ଶୁଣିବନ୍ତି ।

ନାହିଁ ଅହଲ୍ୟା ବାଡ଼ି ବାଟେ ସାହିକୁ ଗଲାଣି ।

ଅହଲ୍ୟା ବିଧବା ହୋଇ ଘରେ ଅଛି, ମୁଁ ପୁଣି ବିବାହ କଲେ ଲୋକେ କଣ କହିବେ, ଏହି କଥା ଭାବୁଛି ।

ବିବାହ କଲେ ଲୋକେ କଣ କହିବେ ବୋଲି ଭାବୁଛ । ତୁମେ ବିବାହ ନ ହେଇ ଯୁବତୀ ନାତୁଣୀ ସହିତ ଏକାକୀ ଘରେ ରହୁଛ, ଏ କଥା ଲୋକେ କଣ ଭାବିବେ, ତାହା କେବେ ଚିନ୍ତା କଲଣିକି ? ବର୍ଷ ବାଉନ ଚଉବନ ସିନା ହୋଇଛି, ତୁମେତ ବୁଢ଼ା ନୁହଁ ।

ତା ସତ । ଏ ଯୁଗର ବାଇଶି ବର୍ଷିଆ ଭେଣ୍ଡା ଆମପରି ବାଉନ ବର୍ଷିଆ ବୁଢ଼ାର ସମକକ୍ଷ ନୁହନ୍ତି ।

ତେବେ ଜାଣି ଶୁଣି ଶୀଘ୍ର ଉଦ୍ୟୋଗ କରୁନାହଁ, ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ।

ମୁଁ ସେ କଥା ବରାବର ଚିନ୍ତା କରୁଛି ।

ଆରେ ତୁମ ଅନ୍ତେ ଯେ ତୁମ ଘର ଶୂନ୍ୟ । ଭଲ ପୁଅଟିଏ ହେଲେ ପାଣି ଆଞ୍ଜୁଳାକର ଆଶା ରହିବ । ଅହଲ୍ୟା ତ ପର ତା, ପାଇଁ ଚିନ୍ତା କଣ ? ତୁମର ମନ ଜାଣି ମୁଁ ସବୁ ଠିକକରିଛି । ତୁମ୍ଭର ସମ୍ମତି ହେଲେ ଶୀଘ୍ର ବିବାହ ହେବ ।

ପାତ୍ରୀ କେଉଁଠାରେ, ବୟସ କେତେ ?

ଯଦୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଝିଅ, ବୟସ ତେର ଚଉଦ । ଗରିବ ଏଣୁ ବିବାହ ଦେଇ ପାରି-ନାହାଁନ୍ତି । ବିବାହର ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ଘରକୁ ଆସିବ । ତୁମ ଜାତକ ନେଇତ ମେଳକ କରିଛି, ସବୁ ବିଷୟ ଠିକ । ଗରିବ କନ୍ୟା, କିଛି ଟଙ୍କା ଦେଲେ ଦଶ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ବିବାହ । ତୁମେତ ନିଜେ ଜ୍ୟୋତିଷ, ଥରେ ପରୀକ୍ଷା କରିନିଅ ।

ବୃତାନ୍ତ ବୋଧହୁଏ ନିଜର ତାଙ୍କ ନୂଆ ବନ୍ଧୁର ଜାତକ ମେଳନ କରି ବସିଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ କହିଲେ, 'ହଇହୋ ସତେ । ଏ ବିବାହରେ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ମୁଦ୍ରା ଲାଭ ଅଛି । ପାତ୍ରୀରିବ ବୈଧବ୍ୟ ଯୋଗ ନାହିଁ । ଭଲ କଥା ତେବେ ବିବାହର ଯୋଗାଡ଼ କର । ଶୁଣ ଭାଇ ତେବେ ଗୋପନରେ ସବୁ ସ୍ଥିର । ଦିନେ ଅହଲ୍ୟାକୁ ପଛେ କହିବ । ମୁଁ ଯାଇ ଏକାକୀ ବିବାହ ହୋଇ ଆସିବି । ଧୂମ ଧାମରେ ଦରକାର ନାହିଁ । ଅସଲ କଥା ଟଙ୍କା କେତେ ?

ଯଦୁ ମିଶ୍ର ଦୁଇଶତ ଟଙ୍କାରୁ କମ ହେଲେ କନ୍ୟା ସମ୍ପ୍ରଦାନ କରି ପାରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଅନେକ ହାଲୁହୁଙ୍କା କରି ଦୁଇଶହରେ ତୁଟାଇଛି । ଏ ସୁଯୋଗ ଛାଡ଼ିବାର ନୁହେଁ । ତୁମର ବା ଟଙ୍କାର କି ଅଭାବ ? ପୁଅଟିଏ ପାଇଲେ ଏ ଟଙ୍କା ଲକ୍ଷ ଗୁଣରେ ପରିଶୋଧ ହେବ ! ଭାବୁଛ କଣ, ବାକ୍ସ କାଢି ଦିଅ, ହେଳା କରନା, ହେଳାରେ ଭେଳା ବୁଡ଼ିବନି ।

ବିନା ବାକ୍ୟ ବ୍ୟୟରେ ବୃତାନ୍ତ ଟଙ୍କା ଗଣିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଟଙ୍କା ଗଣାର ଝଣ ଝଣ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ମୁଁ ଆବାକ୍ । ଆନନ୍ଦ ଟଙ୍କା ଧରି ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ପୁଣି ଛଅ ଦିନ ପରେ ଆନନ୍ଦ ଶତପଥୀ ପୁଣି ଆସି ମୋତେ ଡାକିଲେ ଓ ପ୍ରବୋଧ ଦେଇ ବିବାହ କଥା କହିଲେ । ମୁଁ ଅମ୍ଳାନ ବଦନରେ ସ୍ୱୀକାର କଲି । ସ୍ୱୀକାର ନକରନ୍ତିବା କାହିଁକି ? ଅଜାର ବିବାହ ନିମନ୍ତେ ନାତୁଣୀର ମତ ନେବାର ଦରକାର ନାହିଁ ।

ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ବିବାହ ଦିନ ନିକଟ ହେଲା । ମୁଁ ଖୁବ ଉତ୍ସାହରେ ବିବାହର

ଯୋଗାଡରେ ଲଗିଲି । ବୁଢ଼ା ଗୋପନରେ ବିବାହ ହେବେ କଣ—ଖୁବ ଧୁମଧାମ ସହିତ ପାଗ ମଉଡ଼ ବାନ୍ଧି ବାଦ୍ୟ ବଜାଇ ବିବାହ ହୋଇ ଘରକୁ ଏହି ଘରଣୀକୁ ଆଣିଲେ । ବିଧାତାର ଅଭିରୁଚି ବିଚିତ୍ର, ମୁଁ ନାତୁଣୀ ହୋଇ ଅଜା ଆଈଙ୍କ ବିବାହ ସାମଗ୍ରୀର ଯୋଗାଡ କଲି ।

ଚିତ୍ର ଛଅ ମାସ ଚାଲିଗଲା । ଆଈ ଘର ଯୋଗ୍ୟା ହୋଇ ଥିବାର ହଳଦିଆ ପତ୍ର ଆସିଲା । ସେତେବେଳେ ମୁଁ ବୁଢ଼ାଙ୍କର ଜ୍ୱର ଓ କାଶ ଚିକିତ୍ସାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଏଁ । ପତ୍ର ନେଇ ପଢି ଦେଲି । ବୁଢ଼ା କହିଲେ ମୁଁ ଭଲ ହୁଏଁ ତ । ମୁଁ କହିଲି ଶୀଘ୍ର ନେଇ ଆସିଲେ ଭଲ, ତୁମର ଉପକାର ହେବ ଓ ମୋତେ ସାହାଯ୍ୟ ମିଳିବ । କିଛି ଦିନ ପରେ ଆନନ୍ଦ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ । କହିଲେ କିଛି ଚିନ୍ତା କରନାହିଁ, ଶୀଘ୍ର ନେଇଆସ ନବବଧୂ, ଆସିଲେ ସବୁ ଦୁଃଖ ଚିନ୍ତା ଦୂର ହେବ ।

ଚମ୍ପାବତୀ ଆସିଲେ, ଶୁଭଲଗ୍ନରେ ଦୁଟାକ୍ଷତ ବଢିଲା । କିନ୍ତୁ ସେତେବେଳେ ମଧ୍ୟ ବୁଢ଼ାଙ୍କ ଦିହ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଲ ହୋଇ ନଥାଏ । ଦେଖୁଁ ଦେଖୁଁ ଅଳ୍ପ ଦିନ ପରେ ବୁଢ଼ା ସେହି ରୋଗରୁ ଓ ସଂସାରରୁ ବନ୍ଧନ ମୁକ୍ତ ପାଇଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚମ୍ପାବତୀ ଅଳଙ୍କାର ଓ ସଧବାର ଆଭରଣ ତକ ବିସର୍ଜନ ଦେଇ ମୋ ଗତିକ ପାଇଲେ । ଶୁଣିଲ ଆମ ଆଈ ନାତୁଣୀଙ୍କ କାହାଣୀ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଣ୍ଟୁ ଘର ମଧ୍ୟରେ ବସି ତିନିଜଣ ଏ ସବୁ କଥା ହେଉଥାଉଁ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ବୃଦ୍ଧା ଦିନେଇ ମା ଆସି ଠିଆହେଲେ । କହିଲେ 'କିଲୋ ଦୁଇ ସଉତୁଣୀ କାହା ସଙ୍ଗେ ଗାଲ୍‌ରୁ ଗାଲ୍‌ରୁ କଥାହେଉଛ ?' ମୋତେ ଦେଖିସାରି କହିଲେ 'ଓହୋ ଚିରବର୍ଷ ପରେ ଗାଁକୁ ପାଦ ପଡ଼ିଲା, ଗାଁରେ ପରା ଚିହ୍ନାଜଣା ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ କେହି ନାହାନ୍ତି, କେବଳ ଅହଲ୍ୟା ସୁନ୍ଦରୀ ତୁମର ସବୁ । ଦି ପହରଟା ଯାକ ଏଠି କଟାଇ ଦେଲ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଘରକୁ ପାଦ ପଡ଼ିଲାନାହିଁ । ହଉ ଯାର ମନ ଯାହାକୁ ରସେ । ଆମ୍ଭରତ ବଳ ବୟସ ଗଲା ପଚ୍ଛରେ କିଏ । ବୃଦ୍ଧା ଏକ ନିଶ୍ୱାସରେ ଏତକ ଗାଇଗଲେ । ମୋତେ କହିବାକୁ ଅବସର ଦେଲେନାହିଁ । ମୁଁ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଛି । ମୁଁ କହିଲି ସକାଳ ଓଳିଡ ଆସିଲି ଖାଇସାରି ଅହଲ୍ୟା ଘରକୁ ଆଗ ବାହାରି ଆସିଲି । ତୁମ୍ଭେ-ମାନେ ବିଶ୍ରାମ କରୁଥିଲ । ଏବେ କଣ ଯିବି ନାହିଁକି ? ଆଜି କଣ ଏଠାରୁ ମୁଁ ଫେରି ଯାଉଛି ।

ହେଲେ କି ହେଲା—ଚମ୍ପା, ଅହଲ୍ୟାଙ୍କ ଠାରେ ତ ତମର ବେଶି ଆଦର ନୋହିଲେ ଆଗ ଏଠାକୁ ଆସନ୍ତ, ଦିନ ଦିପହରଟା କଟାଇ ଦିଅନ୍ତ ? ଅହଲ୍ୟା ତୋର ବା କି ବିଚିତ୍ର, ଟିକିଏ ଦେଖା କରିସାରି ସାଇ ପଡ଼ିଶାର ଲୋକଙ୍କୁ ଦେଖା କରିବାକୁ ପଠାଇ ଦିଅନ୍ତୁ, ନା ଓଳିଟା ଯାକ ଘର ଭିତରେ ବସାଇ ରଖିଛୁ ? ଏହା କହି ବୁଢ଼ୀ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ପୁଣି ଜଣେ ବତଶ ତେତଶ ବର୍ଷ ବୟସର ବିଧବା ଧପ ଧପ ହୋଇ ଘର ବାଡ଼ ଯାଏ ଚାଲିଆସି, ଚମ୍ପା, ଚମ୍ପାକଲେ ବୋଲି ଡ଼ାକଲେ । ମୋତେ ଦେଖି ଜିଭ କାମୁଡ଼ି ପକାଇ ଓଢ଼ଣାକୁ ଟିକଏ କପାଳକୁ ଟାଣିଆଣିଲେ । ଫେରି ପଳାଉଥିଲେ, ଅହଲ୍ୟା ଡାକିଲା, 'ମାଳତୀ ଅପା, ଯାଉଛ କାହିଁକି, ଆସ ଆସ ।' ସେ କହିଲେ ମୁଁ ସିନା ଚମ୍ପା ପାଖକୁ ଆସିଥିଲି । ତୁମେ କାହା ସଙ୍ଗରେ ଘରେ ବସି କଥା ହେଉଛ ; ମୁଁ କଣ ଜାଣିଥିଲି ? ଜାଣିଥିଲେ ଆସନ୍ତି କିଆଁ ? ନ ଜାଣି ନ ଶୁଣି ଏପରି ଆସିଲେ ଅପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବା କଥା ।

ଅହଲ୍ୟା କହିଲା-ଚମ୍ପା ତ ଏଠି ଅଛି ଆସ ।

ଅଜଣା ଲୋକ ପାଖକୁ ଯିବି, ମୋର କଣ ଲାଜ ମହତ ନାହିଁ ? ଚମ୍ପା ଥିଲେ ଥାଉ ।

ଅହଲ୍ୟା କହିଲା - ଚମ୍ପା ଯାଉଛି ରୁହ, କଣ ତ କୁ କହି ଯିବ ।

ପୁଣି ସେ କହିଲେ ଚମ୍ପା ତ ଗମ୍ଭୀର ଭିତରେ ପଶିଛି, ମୋ ପାଖକୁ ଆସିବ କାହିଁକି ? ତା ମନ ଥିଲେ କଣ ଆସି ନଥାନ୍ତା ? ମୋ ଠାରେ ତାର ଗରଜ କେତେ ? କେହି ନ ଥିଲେ ସିନା ମାଳତୀ ଅପା, ଆପଣା ପାଇଲେ ପରକୁ ପଚାରେ କିଏ ? ହେଲା ହେଲା ମୁଁ ଯାଉଛି, ତମ ସୁଆଗ ଜାଣିଲି । ଏହା କହି ତର ତର ହୋଇ ମାଳତୀ ଦେବୀ ଆପଣା ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଚାଲିଲେ ।

ଅହଲ୍ୟା ମୋତେ ଅନାଇ କହିଲା—ଭାଇ ଦେଖିଲ ତ ? ଏମାନଙ୍କ ପାଦ ଆମ ଦୁଆରେ କ୍ୱଚିତ୍ ପଡ଼େ, ଆଜ ତୁମେ ଆସିଛ କି ନା, ଏକଥା ଜାଣି ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ଆସିଛନ୍ତି । କିଏ ଆସିଲା, କାହିଁକି ଆସିଲା, ଯୁବା କି ବୁଢ଼ା ଏସବୁ ଜାଣିବାକୁ ଆଉ କେତେ ଜଣ ଆସିବେ । ତୁମେ ଆଉ ଦୁଇ ଘଣ୍ଟା ବସ ଦେଖିବ । ଭାଇ ଏତିକି ଦିନ ରାତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉପରେ ପହରା ଚାଲିଛି । କେତେ କହିବି ପୋଥିଏ ପାଠ । ଆମ୍ବ ଦୁଇ ଗଛ ଅଛି, ପଣସ ଦୁଇ ଗଛ, ନଡଆ ପାଞ୍ଚ ଗଛ ଅଛି । ଫଳ ଫଳୁଛି । ଏଗୁଡିକ ଚୋରି ଖାଇବେ, ଆମେ କଣ ଦେଖିବୁ ନାହିଁ ? ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଜଣେ କିଏ କଣ ନେବାକୁ ଆସିଥିବ ସିନା, ଆମକୁ ଜଣାନାହିଁ, କିଏ ଜଣେ ଡାକ ଦେଲା—ଦେଖ ହେ ଦେଖ ହେ କିଏ ଜଣେ ଧୋବଧାଉଳିଆ ହୋଇ ଝିପଟୁଛି । ଏହାଶୁଣି ଚମ୍ପା ବାହାରିଲା, ତାକୁ ଦେଖି ଆମ ପଡ଼ିଶା ଘରୁ ବାହାର ଜଣେ କହୁଛି—ଚମ୍ପା ତ ବାଡରେ ଠିଆ ପଳାଇଲା କିଏ ? ଆଉ ଦିନ କେତେ ଟାହି ଟପା । ସହାନଭୂତି ଦେଖାଇବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ଜଣକେତେ ଆସିଲେ । କିଏ ଜଣେ କହିଲା – ଫଳ ଚୋରି କି, କି ଚୋରି, ତାହା ଦଇବ ଘରକୁ ଜଣା । କିଏ ଜଣେ କହିଲା—ଆମ୍ବ ପଣସ ଚୋରି କରିବାକୁ କିଏ ଧୋବ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଆସେ, ଇତ୍ୟାଦି । ଗ୍ରାମରେ ଏତେ ବୃଦ୍ଧ ବୃଦ୍ଧା

ଅଛନ୍ତି, କେହି ଯେ ଆସି କେବେ ଦୁଇ ପଦ ଉପଦେଶ ଦେବେ, କିଛି ଶିକ୍ଷା ଦେବେ ତାହା ନୁହେଁ । କେବଳ ଆମର ଉପରେ ନିନ୍ଦା ହୁଅନ୍ତା, କିଏ ଆମକୁ ଅପବାଦ ଦିଅନ୍ତା, ସେହି କଥା ଶୁଣିବାକୁ କାନ ଡେରି ବସିଛନ୍ତି । ଘରେ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଅଛି, ଗାଈ ଗୋରୁ ଛଅଟି ଅଛନ୍ତି । ଏସବୁ ଦେଖିବାକୁ ଲୋକ ଦରକାର, କାହାକୁ ଜଣେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ଡର । ନ କଲେ ନ ଚଳେ । ଲୋକଟି ଯୁବା କି ବୃଦ୍ଧ ସେଥିର ସମାଲୋଚନା କରିବେ । ମାଇକିନିଆଟିଏ ରଖିଲେ ତାର ଆଚରଣ ନେଇ ସମାଲୋଚନା । ଆମେ ଦୁହେଁ କିପରି ଅଛୁଁ, କଣ ଖାଉଛୁଁ, କାହା ସଙ୍ଗରେ କଥା ହେଉଁ ଏ କଥା ନେଇ ଦିନ ରାତି ଫୁସର ଫାସର ଚାଲିଛି । ଦିହ ପଥର କରି ରହିଛୁଁ । ଉମସୁଲ ପତ୍ର କିଛି ଅଛି, ତାହାର ହିସାବ କରାଇବାକୁ କୌଣସି ଲୋକକୁ ଡାକିଲେ ତାକୁ କହିବେ 'କହେ ଆଜିକାଲି ତ ପରମା ମିଶ୍ରଙ୍କ ଘରେ ତୁମର ଲେଖାପଢ଼ା ବହୁତ ଲାଗିଛି, କାନରେ କଲମ ଖୋସି ହରଦମ ଚାଲିଛ । ଏକଥା ଶୁଣିଲେ କିଏ ବା ଆସିବ ?' ମୁଁ କାହାର କାହାର ଠାକୁ ହିସାବ କରାଇବାକୁ ଯାଏଁ, ତେବେ କହନ୍ତି କଲେ ଚମ୍ପା ଘର ଦ୍ୱାର ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଚୋର । ଅହଲ୍ୟା କିଏ ? ତୁ ଏ ସବୁ କିଆଁ ଦେଖୁ ନାହୁଁ ? ଅହଲ୍ୟା ଘର ଘର ବୁଲି ଟଙ୍କା ହିସାବ କରାଉଛି । ଚମ୍ପା କହେ ମୁଁ ଏଠିକି ଆସିବାର ଅଳ୍ପ ଦିନରେ କପାଳ ଫାଟିଲା, ମୋତେ ଚହ୍ନେ କିଏ ଯେ ମୁଁ କାହା ଦ୍ୱାରକୁ ଯିବି ? କେଉଁ ମୁହଁରେ ଯିବି ? ଅହଲ୍ୟା ଗାଁର ଝିଅ ସବୁ ଜାଣେ, ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଜାଣେ । ମୋର ଧନ କ'ଣ ତାର ଧନ କ'ଣ । ସେ ନକରିବ ତ କରିବ କିଏ ? ଏହିପରି ନାନାଦି କୁମନ୍ତ୍ରଣା ଚାଲିଛି, ଗାଁରେ ଦୁଇ ଗୋଟି ଖଣ୍ଡ ଇଜତ ହରାଇ ଦେଇ ଜାତିରୁ ଅନ୍ତର ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ; ସେମାନେ ମନେ କରନ୍ତି, ଆମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଦଶାରେ ପଡ଼ିଲେ ଗୋଟାଏ ପଡ଼ା ହୁଅନ୍ତା ।

ଭାଇ, ଆଉ ଗୋଟାଏ କଥା ଶୁଣ—ଚମ୍ପା ଆଈ ତ ଥରେ ଭାରି ଜ୍ୱର ଓ କାଶ ରୋଗରେ ପଡ଼ିଲେ କରେ କଣ ? ଲୋକେଇ କବିରାଜଙ୍କୁ ଡାକିଲି । ରୋଗ ଟିକିଏ କଠିନ ହୋଇ ଗଲା । ଅନେକ ଦିନ ଚିକିତ୍ସା କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । କବିରାଜ ଦୁଇ-ବେଳା ଦୁଇଥର ଆସି ଦେଖିଯାନ୍ତି । ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ତିନି ଚାରି ଥର ମଧ୍ୟ ଆସନ୍ତି । ଲୋକେ କହିଲେ କଣ – କି ହେ କବିରାଜେ ଆଜି କାଲି ତ ଚିକିତ୍ସା ନିମନ୍ତେ ଦିନରାତି ଧପଡ଼ ଲାଗିଛି । ରୋଗ ବି କମୁ ନାହିଁ । ଏ ଧପଡ଼ ରୋଗିଣୀ ଲାଗି ନା ରୋଗୀଣୀର ନାତୁଣୀ ଲାଗି ? ପ୍ରକୃତରେ ଲୋକେଇ କବିରାଜଙ୍କୁ ଆମ ଘରେ ଶୋଇବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା । ଗ୍ରାମର ପ୍ରଧାନ ପଣ୍ଡିତ ଲୋକନାଥଙ୍କୁ କହିଲେ, 'କହୋ ରାତିରେ ନ ଶୋଇଲେ ପରା ରୋଗ ଉପଶମ ହେଉନାହିଁ—ରୋଗ କଣ ଉନ୍ମାଦ କି ?' ବିଧବା ଯୁବତୀମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଏତେ ଘନିଷ୍ଠତା କରି ସେଠାରେ ଶୋଇ ବସି ଚିକିତ୍ସା କରିବା ଭଲ ନୁହେଁ—ବିଶେଷତଃ ତୁମ ପରି ଯୁବକ ପକ୍ଷରେ । ଲୋକନାଥ ଏହା ଶୁଣି ଅବାକ ।

ମୋତେ ଆସି କହିଲେ । ମୁଁ କହିଲି ଯେବେ ଲୋକଙ୍କ କଥାରେ ମାତ, ଯେବେ ଚିକିତ୍ସା ନ କର ରୋଗିଣୀର ପ୍ରାଣ ଗଲେ ତୁମ ମୁଣ୍ଡରେ । ମୋର ତ ଉପାୟ ନାହିଁ, ତୁମ ଇଚ୍ଛା । ସେ କହିଲେ, ମୁଁ ବ୍ୟବସାୟୀ, ଲୋକଙ୍କ କଥାରେ ବିଚଳିତ ହେଲେ ଚଳିବି କିପରି ? ଯାର ମୁଁହ ଅଛି ସେ କହୁ । ମୁଁ ଚେଷ୍ଟାରେ ତ୍ରୁଟି କରିବି ନାହିଁ । ଚିକିତ୍ସା ଓ ଯତ୍ନ କରି ଏହାଙ୍କୁ ଭଲ କଲେ । କେତେ ଶୁଣିବ ଭାଇ ଆମ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ।

ଆମେ ଯୋଡ଼ିଏ ବିଧବା, ବୟସ ସତର, ପନ୍ଦର, ରୂପ ଅଛି ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଅଛି । ରକ୍ଷା କରିବାକୁ କେହି ନାହିଁ, ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ କେହି ନାହିଁ, ସହାନୁଭୂତି କରିବାକୁ କେହି ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଅନିଷ୍ଟକୁ ଗୁହିଁ ବସିଛନ୍ତି । ନିନ୍ଦା ଅପବାଦ ଶୁଣିବାକୁ କାନ ଡେ଼ରି ରହିଛନ୍ତି । ଭ୍ରଷ୍ଟା ହେଲେ କହିବେ ଏହା ହେବାର କଥା । ସହାୟ-ହୀନ ବିଧବାମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ଯାହା ହୁଏ ତାହା ହେଲି । ଯେବେ ଭଲରେ ରହିଲି, ତେବେ ମଧ୍ୟ କିଏ ମନରୁ ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରିବେ ? ନାହିଁ । କହିବେ କାହା ମନକଥା କିଏ ଜାଣେ, ଯେତେ ଦିନ ଯାଏ ଧରା ପଡ଼ି ନାହିଁ ଭଲ ଭଲ । ଭଲ ମନ୍ଦ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ଜଣା । ଧର୍ମ ବୋଇଲେ ଜାଣୁ ଯେ, ସ୍ନାନ କରିବା, ତୁଳସୀ ପୂଜା କରିବା, ଉପବାସ ବ୍ରତ, ଏକାଦଶୀ କରିବା, ଦେବତା ଦର୍ଶନ କରିବା । ଏଥିରେ ନିଜେ ନିଜେ ଜ୍ଞାନ ଉପାର୍ଜ୍ଜନ କରିବୁ, ଆମେ ଗୁରୁ ଆମେ ଶିଷ୍ୟ । ସମାଜ ଆମ ନିମନ୍ତେ କଣ କରୁଛନ୍ତି ? ଆମର ଐହିକ ବା ପାରତ୍ରିକ ଉନ୍ନତିରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଛନ୍ତି କି ? ସ୍ତ୍ରୀ ବୋଲି ଆମେ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଚରିତ୍ର ରକ୍ଷା କରି ପାରିଛୁଁ, ଆମ ପରି ଯୁବାମାନଙ୍କ ଅବସ୍ଥା ବିବେଚନା କରି ଦେଖ ତ ? ସ୍ତ୍ରୀ ଜନ୍ମ ହେବାଠୁଁ ବଳି ଦୁଃଖ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।

ମୁଁ ଯଦି ନିର୍ବାକ ହୋଇ ବସି ରହନ୍ତି, ଅହଲ୍ୟାର ବାକ୍ୟ ସ୍ରୋତ ଅନର୍ଗଳ ଗ୍ଲୁଲିଥାନ୍ତା । ମୁଁ କହିଲି ଏଥର ଯାଏଁ ।

—କଣ ଡ଼ର ମାଡ଼ିଲି କି ?

—ନା ଡର ନୁହେଁ ।

—ତେବେ ଏତେ ତର ତର କାହିଁକି ?

—ତେର କଥାତ ସରିବ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କୁ ତ ଦେଖିବାକୁ ହେବ । ତାହା ଛଡ଼ାତ ଏଠାରେ କିଛି ଦିନ ରହିବି । ପ୍ରତିଦିନ ଥରେ ଥରେ ଆସିବି ।

ଲୋକ ନିଷେଧକୁ ଏଡ଼ାଇ ପାରିବ ତ ? କିଛି ଖାଇ ଯାଅ ।

ଅଗତ୍ୟା ସ୍ୱୀକାର କଲି । ଅହଲ୍ୟାର ଇଙ୍ଗିତରେ ଆଈ କିଛି ଫଳ ଆଣି ସମ୍ମୁଖରେ ରଖି ଦେଲେ । ତାହା ଭୋଜନ କଲି ।

ଚମ୍ପାବତୀଙ୍କର ରୂପରେଖ ଦେଖିଲି । ଉଭୟଙ୍କର ବୟସର ତଫାତ୍ କେବଳ

ଦୁଇବର୍ଷ । ଉଭୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନା । ଉଭୟେ ରୂପବତୀ, କିନ୍ତୁ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କିଏ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦରୀ ତାହା ତୁଳନା କରିବା ମୋର ସାଧ୍ୟାତୀତ, ତେବେ ଏ ଗ୍ରାମରେ ଏ ଦୁହିଙ୍କ ପରି ଆଉ ରୂପବତୀ ଥିଲେ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଭୋଜନ କରୁ କରୁ ମନେ ପଡ଼ିଗଲା –

Full many a gem of purest ray serene
The dark unfathomed caves of ocean bear
Full many a flower is born to blush unseen
And waste its sweetness on the desert air.

ମୁଖ ଧୋଇ ଘର ଛାଡ଼ିଲି ବେଳେ କେଜାଣି ମୁଖରୁ କିପରି ଗୁଣୁ ଗୁଣୁ ହୋଇ ବାହାରିଲା--ବନର ମାଳତୀ ଫୁଲ ବନେ ଫୁଟି ଝଡ଼ିଲାରେ । ଅହଲ୍ୟା ହଠାତ୍ ଶୁଣି-ପାରି ପଚାରିଲା— କାନ୍ଦୁଛ ଭାଇ ?

କାନ୍ଦିବାର କଥା, ତେବେ କାନ୍ଦୁନାହିଁ । "ବନରମାଳତୀ ବନେ ଫୁଟି ଝଡ଼ିଲାରେ" ଏହି ପଦଟି ମନରେ ପଡ଼ିଗଲା ।

ମାଳତୀ କାହିଁକି, ଚମ୍ପାଫୁଲ ବୋଲି କହ ।

ଅହଲ୍ୟା ତୋତେ କଥାରେ ଜିତିବା ଅସମ୍ଭବ ଆଗେ ଯେପରି ଥିଲୁ ଆଜି ମଧ୍ୟ ସେହି ପରି ।

ସେହି ଅହଲ୍ୟା ମୁଁ, ସେହି ଭାଇ ତୁମେ, ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବାର କାରଣ କଣ ? ଆଛା ଯାଅ ଯାଅ ବୋଲି ଠୋ ଠୋ ହସିଲା । ମୁଁ ଗୃହ ତ୍ୟାଗ କଲି ।

× × ×

ଗଲି ସାବିତ୍ରୀ ଘରକୁ । ସାବିତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ବାଳ ବିଧବା । ଘରେ ଅନ୍ୟ କେହି ନଥିଲେ । ସାବିତ୍ରୀ ସମ୍ମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । ମୁଁ ପ୍ରଣାମ କଲି । କହିଲେ "ମୁଁ ପତିତା, ମୋତେ ପ୍ରଣାମ କରୁଛ ?" କାନ୍ଦିଲେ । ମୁଁ ଅବାକ୍ । ସାବିତ୍ରୀ ପତିତା, ଯେଉଁ ସାବିତ୍ରୀଙ୍କୁ ଯମ ଦେଖି ଥର ଥର, ଯାହାଙ୍କ ସତୀତ୍ୱ ଓ ପାତିବ୍ରତ୍ୟ ହେତୁରୁ ଯମମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ଯମ ପୁରରୁ ଫେରାଇ ଦେଲା ସେହି ସତୀ ସାଧ୍ୱୀ ନାମ ଧାରିଣୀ ସାବିତ୍ରୀ ପତିତା, ଅସତୀ ।

ମତେ ଯେ ତୁମେ ଅବାକ କରି ଦେଲ ।

ସତ କଥା କହିବାରେ ଲଜ୍ଜା କଣ ? ଯାହା ହେବାର ତ ହୋଇଛୁ । ତୁମେ ସଦାଗୃହୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ କାନ୍ଥରେ ପଇତା ଅଛୁ, ତୁମେ ମୋତେ ପ୍ରଣାମ କରିବ କାହିଁକି ?

ଆପତ୍ତି ନ ଥିଲେ କହ, ଶୁଣେ । ଏହା କହି ବସି ପଡ଼ିଲି । ସାବିତ୍ରୀ ମଧ୍ୟ ନିକଟରେ ବସି ଆପଣାର ପାପ କାହାଣୀ ନିଃସଙ୍କୋଚ ଚିତ୍ତରେ ପ୍ରକାଶ କଲେ ।

ଆଈ ନାରୁଣୀ

ମୋର ଦେଢଶୁର ଓ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ଦୁଇ ଭାଇ ଜାଣ ତ । ଦୁହେଁ ଦୁଇ ବର୍ଷର ବଡ଼ ସାନ ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିବାର ବର୍ଷକ ପରେ ତୁମର ଦେଖା ନାହିଁ । ତୁମେ ଏଠାରୁ ଯିବାର ଶ୍ରୀଛଅମାସ ପରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କର କାଳ ହେଲା । ମୋର ଦେଢଶୁରଙ୍କର ମଧ୍ୟ ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ନାହିଁ । ମୋର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁର କେତେକ ମାସପରେ ମୋର ଯାଆଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେଲା । ଘରେ ମୁଁ ରହିଲି ଏକାକିନୀ । ଗୃହର ସମସ୍ତ ଭାର ମୋ ଉପରେ । ଭାଇ ବୋହୂ ଦେଢଶୁର ଏକଗୃହରେ ଏକାକୀ ରହିବାର କି ଅସୁବିଧା ତାହା ଅବଶ୍ୟ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଜଣାଥିବ । କେତେକ ଦିନ ବଡ ଅସୁବିଧାରେ ଚଳିବାକୁ ହେଲା । ଆମ ଦେଢଶୁର ପୁଣି ବିବାହର ଯୋଗାଡ କଲେ । ଗୋଟିଏ ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କା ବାଳିକା'ର ପାଣିଗ୍ରହଣ କଲେ । ସମସ୍ତେ ଜାଣିଲେ ଆମ ଦେଢ଼ଶୁର ବଡ ନିଷ୍ପାପର । ଗୃହର ଅସୁବିଧା ନିବାରଣ ନିମନ୍ତେ ଶୀଘ୍ର ବିବାହ ହୋଇ ପଡଲେ । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଆମ ଘର ଚଳାଇବାର ଯେ ଅସୁବିଧା ଥିଲା ତାହା ଅଜଣା ଭାବରେ ଘୁଞ୍ଚିଗଲା । ଅତର୍କିତ ଭାବରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ ହୋଇ ପଡେ । ତାହା ମଧ୍ୟ ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା, ଆଉ ତେଡ଼େ ବାରଣ ରହିଲା ନାହିଁ । କିଛି କାଳ ପରେ ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀ ମହଲରେ ମୋର କଳଙ୍କ ରଟିଗଲା । କଥାଟା ଉଡାଇ ଦେବାର ଉପାୟ ନ ଥିଲା । ମୁଁ ସେହିଦିନ ଠାରୁ ପତିତା । ମୋର ଦେଢଶୁର ଅଳ୍ପ ଦିନ ହେଲା ତାଙ୍କର ନୂଆଁ ଭାର୍ଯ୍ୟାକୁ ଆଣି ସୁଖରେ ଘର କରୁଛନ୍ତି ।

କୁନ୍ଦଲତାକୁ ଜାଣ ତ, ସେ ମଧ୍ୟ ମୋ ପରି ନଷ୍ଟା ଓ ପତିତା । ମାତ୍ର ତାର ଘୁଣଧର ଦେବର ସମାଜରେ ସାନପୁଅ ହୋଇ ଛାତି ଫୁଲାଇ ବୁଲୁଛି, କୁନ୍ଦ ମୋରି ପରି ବଡ ଦୁଃଖରେ ବାସ କରୁଛି ।

ଆଉ ଜଣକୁ ତୁମେ ଜାଣନାହିଁ । ସେ ଏହି ଗ୍ରାମର ଝିଅ । ବିଧବା ହୋଇ ଭାଇ ଘରେ ଥିଲା । ଗ୍ରାମର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକ ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ସେ ଭ୍ରଷ୍ଟାହେଲା । ଗ୍ରାମରେ ପଞ୍ଚ କରାଇଲେ, ଶିକ୍ଷାରେ ପଡ଼ି ପଞ୍ଚ ସମକ୍ଷରେ ଗୋଟିଏ ଅଳ୍ପ ବୟସ୍କ ଯୁବକର ନାମ ପ୍ରକାଶ କରିଦେଲା । ଯୁବକ ନାମରେ ଅଦାଲତରେ ନାଲିସ କଲା । ପ୍ରମାଣ କରାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅଦାଲତ ମଧ୍ୟ ପିଲାକୁ ଦେଖି ବିଶ୍ୱାସ କଲେନାହିଁ । ଲଳତା ଦଣ୍ଡ ପାଇଲା । ଏହି ଗ୍ରାମରେ ଆମେ ତିନିଗୋଟି ପ୍ରାୟ ତିନିବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଛୁଁ । ଦିନ କାଳତ ଅଛି, ଭଗବାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ କପାଳରେ ଦୁର୍ଗତି ଲେଖିଛନ୍ତି, କିଏ କହିପାରିବ ?

ଯେଉଁମାନଙ୍କ ହେତୁରୁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏ ଦୁର୍ଗତି ସେମାନଙ୍କର କଣ ହେଲା ?

କିଛି ନାହିଁ ?

କଣ ?

ଏହାପରୁ ତୁମେ ଜାଣନାହିଁ । ଗୋଷ୍ଠୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁତ୍ର ହୋଇ ଏହା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଜଣାନାହିଁ, ବଡ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା । ତୁମେବା ଜାଣିବ କପରି ଇଂରାଜୀ ପାଠ ପଢ଼ୁଛପରୁ । ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର ସବୁ ଦୋଷ । ପୁରୁଷ ଏଣୁ ନିଷ୍କଳଙ୍କ । ତାଙ୍କଠାରେ କଳଙ୍କ ବା ଲାଗିବ କପରି ? ସେମାନଙ୍କର ତ ଗର୍ଭୋଦୟ ହୁଏନାହିଁ, ଏପରି ପାପ ନିମନ୍ତେ ଲୋକେ ଜାଣି ପାରିବା ଭଳି କୌଣସି ଚିହ୍ନ ରହେନାହିଁ । ଏଣୁ ଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ପାପକୁ ଧୋଇପାରନ୍ତି । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସେ ଅଧିକାର ବା କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ଜାଣିଲି ଜିଇଁଥିଲେ କେତେ କଥା ଦେଖିବ, ଶୁଣିବ, ଜାଣିବ । ଏତିକ କଣ ?

ସାବିତ୍ରୀ ମୋ ଠାରୁ ବୟସରେ ବଡ଼ । ସ୍ତ୍ରୀ ହେଲେ କଣ ହେବ, ସେ ଏହି କଥାଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଗଲେ, ମୁଁ ପୁରୁଷ ହୋଇ ମଧ, ସେପରି ଭାବରେ କହି ପାରନ୍ତି କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ସବୁ ଶୁଣି ଗୋଟିଏ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇଲି, ଉଠିବାକୁ ମନକଲି । ସାବିତ୍ରୀ କହିଲେ 'ମୁଁ ପାପୀୟସୀ-ତୁମକୁ କିଛି ଯାଚିବାର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ମୋର ଜଳରେ ତୁମେ ଗୋଡ଼ ଧୋଇଲେ ମଧ ଅପବିତ୍ର ହେବ, ଖାଇବା ପିଇବାତ ଦୂରର କଥା । ଯାଅ ଯାଅ । ବଡ ଦୟା ଯେ, ମୋତେ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଲ ।

ମୁଁ ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିଲିନାହିଁ, ଚାଲିଆସିଲି ।

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଗ୍ରାମର ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତ ବୃଦ୍ଧ ଲକ୍ଷଣ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲି । ବଉଳ ଗଛ ମୂଳରେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ସପ ପଡ଼ିଛି । ପଣ୍ଡିତେ ଓ ଆଉ ଦୁଇ ତିନି ଜଣ ବସିଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ଗିବାରୁ ନାନା କଥାର ଆଲୋଚନା ଚାଲିଲା । ପ୍ରସଙ୍ଗକ୍ରମେ ମୁଁ ବିଧବାମାନଙ୍କ କଥା ଉତ୍ଥାପନ କଲି । ମୁଁ କହିଲି ମୁଁ ଆଜି ପରମାନନ୍ଦ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ତାଙ୍କ ପତ୍ନୀ ଓ ନାତୁଣୀର ଦୁରବସ୍ଥା ଦେଖିଲି, ପୁଣି ସାବିତ୍ରୀ ଘରକୁ ଯାଇ ତା ଠାରୁ ତାର ଓ ଅନ୍ୟ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଶୁଣିଲି । ଏ ସବୁ ବଡ ଦୁଃଖମୟ ଘଟଣା । ଏଥିପ୍ରତି ଆପଣମାନଙ୍କର ଉପାୟ ଉଦ୍ଭାବନ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କି ?

—କଣ ? ନୂତନ ଶିକ୍ଷା କରିଆସି ବିଧବା ଉଦ୍ଧାର ବ୍ରତରେ ମାତିଛ କି ?

—ନା, ତାହାନୁହେଁ, ଆପଣମାନଙ୍କ ପ ବିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସହାନୁଭୂତି, ସାହାଯ୍ୟ ଓ ଉପଦେଶ ଭିନ୍ନ ସେମାନଙ୍କରତ ସଦ୍‌ଗତିର ଉପାୟ ନାହିଁ ।—ଶ୍ରେୟସ୍କର ପନ୍ଥା ନାହିଁ ।

ଶ୍ରେୟସ୍କର ପନ୍ଥା ମରଣ । ପୂର୍ବ ଜନ୍ମର ଅର୍ଜିତ ଓ ସଞ୍ଚିତ ପାପର ପରିଣାମ ବୈଧବ୍ୟ । ଶାସ୍ତ୍ର ବିଧାନାନୁସାରେ ସଞ୍ଜମ ନହେଲେ ପୁଣି ଦୁର୍ଗତି ଓ ପାପ ସଞ୍ଚୟ ହୁଏ । ଦୁଷ୍ଟା ହେଲେ କିଏ ରକ୍ଷା କରି ପାରିବ । ଏଣୁ ମରଣହିଁ ଶ୍ରେୟସ୍କର ।

ମରଣ ଯେବେ ଈଶ୍ୱରକୃତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଥାନ୍ତା, ତେବେ ଚିନ୍ତା କଣ ଥିଲା ? ସ୍ୱାମୀର ମୃତ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତ ସ୍ତ୍ରୀ-ମାନେ ମଧ ମରୁଥାନ୍ତେ ।

ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନଥିଲା କଣ ? ଦେଶର କୁଳାଙ୍ଗାରମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାକ୍ରମେ ଏହା ଉଠି ଯାଇଛି । ଏତାଦୃଶ ଖଣ୍ଡ ମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଏହା ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଉପାୟ ଥିଲା । ଭ୍ରୂଣ ହତ୍ୟା ଦ୍ୱାରା ସମାଜ ଭ୍ରଷ୍ଟ କଲେଣି ।

ଆପଣ କଣ ସତୀଦାହକୁ ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା କହୁଛନ୍ତି ? ଏକଥା ଦ୍ୱାରା ଆପଣଙ୍କର କଠୋର ହୃଦୟ ଓ ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରକୃତିର ପରିଚୟ ଦେଉଛନ୍ତି । ଶଙ୍କ ପଣ୍ଡିତ ଓ ଜ୍ଞାନୀବୋଲି ଯେଉଁମାନେ ଲୋକରେ ପରିଚିତ ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ଏଡ଼େ ଦୟାଶୂନ୍ୟ ଓ କ୍ରୂର ହୋଇପାରେ, ଆଜିଯାଏ ମୋର ଧାରଣା ନଥିଲା ।

ବୃଦ୍ଧ ପଣ୍ଡିତ ମୋର ସମ୍ମାନାସ୍ପଦ ବ୍ୟକ୍ତି, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ; ମାତ୍ର ତାଙ୍କର ବଚନ ଭଙ୍ଗୀ, କର୍କଶ ସ୍ୱର ଓ କ୍ରୂର ବାକ୍ୟ ମୋତେ ବିଚଳିତ କରିଦେଲା । ପ୍ରଣାମ କରି ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲି । ଏହା ମୋର ଅବିମୃଷ୍ୟକାରିତା ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୋଇ-ପାରେ । ମାତ୍ର ମୁଁ ଏତାଦୃଶ ବାକ୍ୟାଳାପରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ନୁହେଁ । ସମାଜର ନେତା ମାନଙ୍କର ଏ ପ୍ରକାର କର୍କଶ ଓ କ୍ରୂର ସ୍ୱଭାବ ଥାଏ ବୋଲି ମୋର ଧାରଣା ନଥିଲା । ଏଣୁ କିଛିଏ ଔଦ୍ଧତ୍ୟର ପରିଚୟ ଦେଇଥିଲି ।

ଘରକୁ ଫେରିଆସି ଭୋଜନାନ୍ତେ ସେହି ଚିନ୍ତା । ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ, ବିଦ୍ୟା ଶିକ୍ଷାରେ ଜୀବନର ପ୍ରାୟ ଏକ ତୃତୀୟାଂଶକାଳ ଅତିବାହିତକରି ସାରିଲି । ବୈଦେଶିକ ଇତିହାସ ମନୋବିଜ୍ଞାନରେ ଖୁବ୍ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଲାଭ କଲି, ମାତ୍ର ଘରେ, ସମାଜର ଜାତିର କିଛିହିଁ ଜାଣିଲି ନାହିଁ । ଆମ ଜାତୀର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷଙ୍କର ସମ୍ମାନରେ ମର୍ଯ୍ୟାଦାରେ ଏତେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଅଛି, ତାହା ଦିନେ ହେଲେ ଚିନ୍ତା କଲିନାହିଁ, ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ସମାଜ ନେତାଙ୍କର ନିର୍ମମ ଓ କ୍ରୂର ମନୋବୃତ୍ତି ଏବଂ ନିର୍ଯ୍ୟାତନାପ୍ରାପ୍ତ ବିଧବାମାନଙ୍କର ହା ହୁତାଶ ହୃଦଗତ ଭାବ ମଧ୍ୟରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ କାହିଁ ? ତାହା ଖୋଜି ପାଇବା ମୋର ସାଧ୍ୟାତୀତ ।

ଭାବିଲି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷିତ ମୁଁ । ଏକାକୀ ମୋ ନିଜ ଜାତିର ନିରାଶ୍ରୟା ବିଧବା-ମାନଙ୍କର କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ ପ୍ରତି ବଧୀର ନା ସମସ୍ତେ ? ସମସ୍ତେ । ସ୍ତ୍ରୀର ଯାତନା, ସ୍ତ୍ରୀର ଅପମାନ, ସ୍ତ୍ରୀରଲାଞ୍ଛନା, ପୁରୁଷର ଯାତନା ଅପମାନ ନୁହେଁ, ଲଞ୍ଛନ ନୁହେଁ । ସ୍ତ୍ରୀରଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ପ୍ରତି ପୁରୁଷ ଅମନୋପଯୋଗୀ । ହା ନବ୍ୟଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ଯୁବକଦଳ । ଆମ୍ଭେମାନେ ସାମାଜିକ ଆବର୍ଜନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏଡ଼େ ଅଜ୍ଞ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ଗୋପାଳପୁର ବିଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ହୃଦୟ ପରି କ୍ରୂର ଓ କଠିନ ନୋହିଲେ ବିଧବା ମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର କଲେ ଆଳସ୍ୟ କାହିଁକି ? ସେମାନଙ୍କ ଉତ୍ତପ୍ତ ନିଶ୍ୱାସ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରୁନାହିଁ କାହିଁକି ? ଯୁବକମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଏମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଧାର ; ଆମ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଙ୍କ ପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସନ୍ତାନ ପାଠଦ୍ଦଶାରେ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ

ବସିଲେ ଏବଂ ବୟସ ପଚିଶ ନ ହେବାଯାଏ ବିବାହ ନୋହିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ଏବଂ ଷୋଳବର୍ଷରୁ ନ୍ୟୂନବୟସ୍କା କନ୍ୟା ବିବାହ ନ କରିବାକୁ ଦୃଢ ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହେଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ବାଳ ବିଧବା ହେବେ କିପରି ? ଏ ତ ଯୁବକମାନଙ୍କର ହାତର କଥା—ସମାଜ ନେତାଙ୍କ ମତର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ବ୍ୟବସ୍ଥାର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ଆଇନର ବା ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ବାଳ ବିଧବା କେତେଟିଙ୍କୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାକୁ ଦେଶର କଣ ସାହସିକ ଯୁବକ ନାହାନ୍ତି ? ଯୁବକଦଳ ଇଚ୍ଛାକଲେ ଏକଦିନରେ ଏହା ସମ୍ଭବ ହୋଇ ପାରେ । ହାୟ, ଆମ ଦେଶର ଯୁବକଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଏ ନ୍ୟାୟ ଓ ଧର୍ମ-ବଳ ଅଛିକି ? ସେ ଅଜଣା ଅତୀତର ବୀର୍ଯ୍ୟ ସାହସ କାହିଁ ? ଯେବେ ଥାନ୍ତା, ଏହା ହୃତାଶ କାହିଁକି ? ଏ କାର୍ପଣ୍ୟ କାହିଁକି ? ଏହିପରି ଚିନ୍ତା କରୁ କରୁ ଦୁଃଖରେ ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ଶୋଇ ପଡ଼ିଲି ।

୧୯୨୯ ସାଲ "ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ" ମାର୍ଗଶିର ସଂଖ୍ୟାରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

ମସ୍ତରାମର ମୁକ୍ତି

ମସ୍ତରାମ ଜଣେ ସାଧୁ । ଜନ୍ମସ୍ଥାନ କାଶ୍ମୀର, ଅଳ୍ପ ବୟସରୁ ଗୃହତ୍ୟାଗୀ । ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଅନେକ ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରିଥିଲା । ବିଦ୍ୱାନ୍ ବା ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ନଥିଲା । ଅନେକ ସାଧୁ ସଜ୍ଜନଙ୍କ ସଙ୍ଗରୁ ଯେ ଜ୍ଞାନ ମିଳିବା ସମ୍ଭବ, ତାହା ସେ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ତାକୁ ଗୀତ, ଶ୍ଳୋକ, ଭଜନ ଅନେକ ଜଣା । ତୁଳସୀ ଦାସ, ନାନକ, କବିର, ମିରାବାଈ ପ୍ରଭୃତି ନାନା ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ଭଜନମାନ ଆବୃତ୍ତି କରି ସୁଖାନୁଭବ କରେ । ଏମନ୍ତ କି "ରାମ ରହିମ ନମୁଦା କରେଙ୍ଗି, ଦିଲକୁ ସଚ୍ଚା ରଖୋଜି" ଭଜନଟା ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟହ ଉଚ୍ଚାରଣ କରେ । କେହି କେହି ଏହାଶୁଣି ତାର ଧର୍ମମତର ସମାଲୋଚନା କରିବାକୁ ବସିଲେ ମସ୍ତରାମ ପ୍ରକାଶ କରେ ଯେ, ସେ ବିଦ୍ୱାନ ନୁହେଁ ଯେ ତର୍କ କରି ନିଜ ମତ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ । ସେ

ଭକ୍ତ, ମୌଜ ଅନୁସାରେ ଯେଉଁ ଭଜନ ଯେତେବେଳେ ସ୍ମରଣ ହୁଏ, ତାହା ଆବୃତ୍ତି କରି ସୁଖାନୁଭବ କରେ, ଏଥିରେ ତାର ଆନନ୍ଦ । ଏ ଉତ୍ତରରେ ତାର୍କିକର ମୁଣ୍ଡ ନିରସ୍ତ ।

ମସ୍ତରାମ ଚରିତ୍ରବାନ୍ । ସାଧାରଣ ସାଧୁ ସନ୍ନ୍ୟାସୀଙ୍କ ପରି ଲୋଭୀ ଓ ଅର୍ଥ-ଗୃଧ୍ନୁ ନଥିଲା, ଧର୍ମଧ୍ୱଜୀ ନଥିଲା । ନମ୍ର, ବାକ୍ୟାଳାପ ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆପ୍ୟାୟିତ କରିବାକୁ ସଦା ଚେଷ୍ଟିତ ।

ମସ୍ତରାମର ଗୋଟିଏ ଖଟୁଲି ଥିଲା । ସେଥିରେ ଗୋଟିଏ ଶାଳଗ୍ରାମ, ଗୋଟିଏ ବାଣ ଲିଙ୍ଗ, ଗୋଟିଏ ପିତଳ ନିର୍ମିତ ମୁକୁନ୍ଦ ଗୋପାଳ, ତିନିଗୋଟି ଚିନାମାଟିର ପିତୁଳା ।

ଏମୁଡ଼ିକ ତାର ଦେବତା । ଏମାନଙ୍କର ବେଶଭୂଷା ନିମନ୍ତେ ମସ୍ତରାମର ପ୍ରତ୍ୟହ ଏକଘଣ୍ଟା କାଳ ଅତିବାହିତ ହୁଏ । ଫୁଲ ପତ୍ରଦ୍ୱାରା ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଏବଂ ଖଟୁଲିକୁ ଏପରି ସୁନ୍ଦର କରି ସଜ୍ଜିତ କରେ ଯେ ଲୋକେ ଦେଖି ତାକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦିଅନ୍ତି ! ପିଲା ମାନେ ବେଶକଲା ବେଳେ ନିକଟରେ ବସି ଦେଖନ୍ତି, ବଡ଼ ଆମୋଦ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ମସ୍ତରାମଠାକୁ କୌଣସି କୌଣସି ପିଲା ନାନା ସ୍ଥାନରୁ ଭଲ ଭଲ ଫୁଲ, ତୁଳସୀ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣି ଦିଅନ୍ତି । ମସ୍ତରାମ ଭାରି ଆନନ୍ଦରେ ଗ୍ରହଣ କରି ଶୁଭାଶୀର୍ବାଦ ଦିଏ । ବେଶ-ଭୂଷା ସରିଲାରୁ ମସ୍ତରାମ ଆପଣା ଆସନରେ ବସେ । ବାଳକମାନେ ଏକ ଲୟରେ ଖଟୁଲି ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ରହନ୍ତି । ମସ୍ତରାମ ଆପଣା ଆସନରେ ଥାଇ ଥରେ ଦେବତା ଆଡ଼କୁ ଥରେ ବାଳକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରି ଆହ୍ଲାଦିତ ହୁଏ, ସୁଖାନୁଭବ କରେ ।

ମସ୍ତରାମ ଦେବତାଙ୍କୁ ପଞ୍ଚୋପଚାର ବା ଷୋଡ଼ଶୋପଚାରରେ ଯେ ପୂଜା କରେ, ତାହା ନୁହେଁ । ସମ୍ମୁଖରେ ଗୁଡ଼, କଦଳୀ, ଉଖୁଡ଼ା, ଚିନି, ଫଳ ଯାହା ଯେଉଁଦିନ ମିଳିଲା, ତାହା ରଖିଦିଏ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଉଠାଇ ବାଳକମାନଙ୍କୁ ଭୋଗଟିକ ବିତରଣ କରିଦିଏ । ବୋଧହୁଏ ମସ୍ତରାମକୁ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ପୂଜାବିଧି ଜଣା ନଥିଲା । ତାହା ଶିଖିବାକୁ ସେ ଚେଷ୍ଟା କରିନାହିଁ । ବେଶ ମୌଜରେ ମସ୍ତରାମର ଦିନ ଗୁଡ଼ିକ ଯାଉଥାଏ ।

ମସ୍ତରାମ ମନେକରେ, ତାର ଦେବତାମାନେ ରାତିରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ଚଳାନ୍ତି, ଖେଳା କରନ୍ତି; ହସନ୍ତି, ଆମୋଦପ୍ରମୋଦ କରନ୍ତି । ଏ କଥା କାହାରି କାହାରିକି କହେ । କହନ୍ତେ ଏ କଥା ଶୁଣିଲା ଲୋକ ମସ୍ତରାମକୁ ବିକୃତ ମସ୍ତିଷ୍କ ବୋଲି ମନେ-କରନ୍ତି । ଖଟୁଲିରେ ଚିନା ମାଟିର ପିତୁଳା ଦେଖି କେହି କେହି ନାସିକା କୁଞ୍ଚିତ କଲେ; ମସ୍ତରାମ କହେ, "ଯେବେ ଖଟୁଲିରେ ବସି ପୂଜା ପାଇଲେ ପିତଳ ପ୍ରତିମା ଜୀବନ

ପାନ୍ତି, ତେବେ ଚନା ପିତୁଳାମାନେ ଜୀବନ ପାଇବେ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ଏକ ଜାତି ମନୁଷ୍ୟ ସାଙ୍ଗରେ ଅନ୍ୟଜାତିର ମନୁଷ୍ୟର ଯେଉଁପରି ସମ୍ବନ୍ଧ, ସେହିପରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ସଂପ୍ରଦାୟ ପିତୁଳା ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ରକ୍ଷା ହୁଏକି ନା, ତାହା ଦେଖିବାର ତାର ଇଚ୍ଛା । ଏ ଅଦ୍ଭୁତ କଳ୍ପନାର କୌଣସି ପ୍ରତିବାଦ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ।

ମସ୍ତରାମର ପୂଜାପଦ୍ଧତି, ମନ୍ତ୍ର ସ୍ତୁତି, ଭଜନ ସବୁ ହିନ୍ଦୁ ଶାସ୍ତ୍ରର ଓଲଟା । ଅଥଚ ସେ ପୌତ୍ତଳିକ, ଭକ୍ତ । ମନତ, "ମନ ଏବ ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ କାରଣଂ ବନ୍ଧମୋକ୍ଷୟୋଃ ।

ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କ ସହିତ ମସ୍ତରାମ ପ୍ରୀତି, ସଦ୍ଭାବ ରଖି ଅନେକ ଦିନ ଅତିବାହିତ କଲା ।

ଚୈତ୍ର ମାସ । ଦିନେ ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ଗାତ୍ରୋତ୍ଥାନ କରି ସ୍ନାନାଦି ଶେଷ କରି ଆପଣା ଲୁଗାପଟା ବାନ୍ଧି ମସ୍ତରାମ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ । କେବଳ ତାର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ଓ ସାହାଯ୍ୟ କର୍ତ୍ତାର ଅପେକ୍ଷା କରୁଥାଏ । ବନ୍ଧୁ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ । ମସ୍ତରାମ କହିଲେ :-

"ବାବା, ଆଜି ଏ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲି । "ହଠାତ୍ ଏଥିର କାରଣ କଣ ? ପୂର୍ବରୁ ଏଥିରେ କୌଣସି ପ୍ରସ୍ତାବ ନଥିଲି । ହଠାତ୍ କୌଣସି ଅପମାନ ପାଇଲ ନା ଅସୁବିଧା ଦେଖିଲ ? ଗ୍ରାମ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ଇଚ୍ଛା ମନ ମଧ୍ୟରେ ଜାଗରୁକ ହେଲା କିପରି ? ମାଲମତା ବାନ୍ଧାଛନ୍ଦା କରି ଚାଲିଯିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ଯେବେ ନିଶ୍ଚୟ ଯିବ, ତେବେ ମତେ ଏଥିର କାରଣ କହିବାକୁ କୌଣସି ଆପତ୍ତି ଅଛି କି ?"

"ନା ବାବା, ମୋର ଯିବାର କାରଣ ତୁମକୁ କହିବାକୁ ବାକି ରହିଛି । ତୁମକୁ ସବୁ କଥା କହିବି ଏବଂ ମୋର ବାଳକ ସଖାଗଣଙ୍କୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେଇ ଚାଲିବି ।

ଶୁଣ—ମୁଁ ତୁମକୁ ଅନେକଥର କହିଛି ଯେ, ମୋ ଖଟୁଲିରେ ଦେବତାମାନେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୁଅନ୍ତି ।"

"କହିଛ ସତ, ମାତ୍ର ତାହା ତୁମର ମନର ଭ୍ରମ ।" ଯୁକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତର ସମର୍ଥନ କରିବାର ମୋର କ୍ଷମତା ନାହିଁ । ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ଅନୁସାରେ କହିଥାଏ ।

"ତେବେ କହ ।"

"ଆଜି ରାତି ପ୍ରାୟ ତିନିଟା ବେଳେ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଆଡେ କିଏ ଠିଆ ହୋଇ ଡାକିଲା - ଏ ମସ୍ତରାମ, ମସ୍ତରାମ, ମସ୍ତରାମ !"

"କିଏ ?"

"ମୁଁ ନାରାୟଣ ଠାକୁର । ମୁଁ ତୋ ଖଟୁଲିରେ ଅଛି ।"

ମୋ ଖଟୁଲିରେ ତ ନାରାୟଣ ଠାକୁର ନାହାନ୍ତି । ହଁ, ମୁଁ ତୋର ଶାଳଗ୍ରାମ, ବଙ୍ଗ ଦେଶରେ ମୋତେ ନାରାୟଣ ଠାକୁର ବୋଲି କହନ୍ତି ।”

“କଣ ହେଲା ?”

“ପ୍ରଥମରୁ ତୁ ମୋତେ ଭୁଟାନ ଦେଶରୁ ଆଣିଲୁ । ବଙ୍ଗ ଦେଶରୁ ଗୋଟିଏ ବାଳଗୋପାଳ ସଂଗ୍ରହ କଲୁ । ପୁଣି ଗୋଟିଏ ବାଣ ଲିଙ୍ଗ ସଂଗ୍ରହ କଲୁ । ଏଥିରେ ତୋର ମନ ତୃପ୍ତ ନହେଲା । ଛଅଗୋଟି ଚନାମାଟିର ପ୍ରତିମା ସଂଗ୍ରହ କଲୁ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତମ ଖଟୁଲୀ ନିର୍ମାଣ କରି ଛଅଗୋଟି ପ୍ରତିମାକୁ ଏକତ୍ର ରଖି ପୂଜା କରୁଛୁ ।”

“କଣ ହେଲା, ପୂଜାରେ କି ମୁଁ ତ୍ରୁଟି କରୁଛି ?

“ନା, ମୁଁ ତାହା କହୁନାହିଁ । ତତେପରା ଆଉଦିନେ କହିଥିଲି ଯେ, ‘ଚନା ପିତୁଳାମାନେ ରାତ୍ରରେ ଖେଳା କରନ୍ତି ?

“କହିଥିଲ, ଭଲକଥା, ସେମାନେ ଖେଳିଲେ ବୁଲିଲେ ସେଥିରେ କ୍ଷତି କଣ ?

ତୁ ବୁଝିଲୁ ନାହିଁ, ସେଥିରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କଷ୍ଟ ହେଲା ।”

“ ତୁମର କଷ୍ଟ କାହିଁକି ? ତୁମେ ତୁନ ହୋଇଥାଅ ? ” “ଚୁପ ହୋଇ ରହି-ବାର କି ଗତି ଅଛି ? ସେମାନେ ମୋତେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର ଗୋଲ ପଥର ପାଇ ପ୍ରତି ରାତ୍ରିରେ ଗଡ଼ାଇ ଗଡାଇ ଖେଳନ୍ତି । ମୋର କଥା କହିବାର ଯୁ ନାହିଁ । ସେମାନେ ମୋତେ ନାରାୟଣ ବୋଲି ମନେ କରିବେ ନାହିଁ ବା ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ। ଭୂତ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିହୁଏ ତ ପ୍ରହାର କରିବେ ବା କେଉଁଆଡେ ଫିଙ୍ଗି ଦେବେ, ଏ ଭୟରେ କଥା କହିବାକୁ ସାହାସ ହୁଏନାହିଁ । ବାଣଲିଙ୍ଗଟି ସଫେଦ ଫୁଲ ଭିତରେ ଲୁଚି ରହିଥାଏ, ବାହାରକୁ ଦେଖାଦିଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ ତାକୁ ଦେଖି ପାରି ନାହାନ୍ତି, ନୋହିଲେ ଡମ୍ଫ ବୋଲି ଭାଙ୍ଗି ପକାନ୍ତେଣି ।

“ ମୁଁ ଦିନେ ବାଳ ଗୋପାଳକୁ କହିଲି, ତୁମେତ ମୂର୍ତ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସମକକ୍ଷ ହୋଇ ଖେଳ ଏବଂ ମୋ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟାଚାର ନ କରିବାକୁ ଟିକିଏ ଅନୁରୋଧ କର ।” ସେ କହିଲେ, “କହୋ ! ମୁଁ ତ ପିଲା ମୂର୍ତ୍ତିଟିଏ, ମୁଁ ତାଙ୍କ ସହିତ ସମକକ୍ଷ କପରି ? ମୁଁ ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗୁରୁଣ୍ଡି ଗଲାବେଳେ ମୋ ପିଠି ଉପରେ ଚଢିବେ, ହାତୀ ଘୋଡ଼ା ପରି ବ୍ୟବହାର କରିବେ । ମୁଁ ଖେଳିବି ନାହିଁ ବା ପାଟି ଫିଟାଇବି ନାହିଁ ।” ଦିନେ ବାଳଗୋପାଳର ବାମହାତରେ ଖଣ୍ଡେ ଡୋରି ବାନ୍ଧି ଘୋଷାଡି ଘୋଷାଡି ଖେଳିଲେ, ତଥାପି ସେ ବାକ୍ୟ ବ୍ୟୟ କଲେ ନାହିଁ ।

“ ଆମେ ବୁଝିଁ ବିଗୃଇଲୁ, ମସ୍ତଗ୍ରମ ତ ଏ ଅନିଷ୍ଟ କରିଛି, ଆମ ଅନୁରୋଧ

ତ ରକ୍ଷା କରିବ ନାହିଁ । ଯେତେ ଦ୍ୱନ ପାରେ ସହିବା । ଧାତୁ ପଥର ତ, ସହନଶୀଳ-ତା ହିଁ ଆମର ଗୁଣ । ମସ୍ତଗ୍ରାମ, ଅନେକ ସହିଲ, ତୁ ପ୍ରତିକାର ନ କଲେ ଆଉ ଅନେକ ସହିବୁ । ତୋ ଇଚ୍ଛା ।"

"ତୁମର ଇଚ୍ଛା କଣ ?"

"ବାବା, ତୁ ମୋତେ ଭୂଟାନରୁ ଆଣିଥିଲୁ, ସେଠାରେ ନେଇ ଛାଡ଼ିଆ ।"

"ମୋର ପୂଜା ସେବା କି ତୁମକୁ ସୁଖକର ହେଲା ନାହିଁ ? ଭୂଟାନ ଦେଶର ନଦୀରେ ପଡ଼ି ରହିବାଟା ଭଲ ମନେ କଲ ?"

ହିମାଳୟରେ ମୋର ଜନ୍ମ, ତୁଷାର ନଦୀ ମୋତେ ଗଢ଼ିଛି । ସେଠାରେ ମୋର ଜାତି ଭାଇଙ୍କ ସହିତ ମାତୃ କୋଳରେ, ମାତୃଭୂମିରେ ରହିବ, ଏଥିରୁ ବଳି ଆଉ ସୁଖ କଣ ? ତୋର ଫୁଲ ଅପେକ୍ଷା ନଦୀର ପଥର ଓ ଜଳର ସ୍ନେହ କୁଟା ମୋ ପ୍ରତି ସୁଖକର । ମୋତେ ନେଇ ଛାଡ଼ି ଆ । ଆଦରେ ଆଣିଥିଲୁ, ଆଦରରେ ନେଇ ଛାଡ଼ିଆ । ଅନ୍ୟର ହସ୍ତରେ ଦେ ନାହିଁ ।"

"ଅନ୍ୟ ଦେବତାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତୁମର କି ଉପଦେଶ ?" "ସେମାନଙ୍କୁ ବି ତୁମ ସଙ୍ଗରେ ଭୂଟାନକୁ ନେଇଯିବ ?"

"ନା ନା, ତା କେବେ କରନାହିଁ, ମୋତେ କେବଳ ନେଇ ଛାଡ଼ । ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତୋର ଯାହା ବିଚାର ତାହାହିଁ କର ।"

"ମୋର ଏତେ ଆଦର, ପ୍ରେମ, ମମତା ଯତ୍ନ ସବୁ ତୁଚ୍ଛ କରିଦେଇ ସ୍ୱସ୍ଥାନକୁ ଗ୍ଲଲିଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲ । ଆଚ୍ଛା, ତୁମ ଅନୁରୋଧ କ୍ରମେ ତୁମକୁ ନେଇ ଛାଡ଼ି ଆସିବି, ମାତ୍ର ଅନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ରଖିବି । ପ୍ରତିମା ଗୁଡ଼ିଏ ରଖି ସେମାନଙ୍କର ସେବା ଯତ୍ନ କରିବାକୁ ମୋର ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା । ମୁଁ ଏଥିରେ ବଡ଼ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରେ । ତୁମ ସଙ୍ଗରେ ନେବି । ପୁଣି ଫେରାଇ ଆଣିବି । "ନା, ନା, ତାହା କରନା, ମୁଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି । ଏହା ଛଡ଼ା ମୁଁ ଗୋଟିଏ ତଥ୍ୟ ଉପଦେଶ ଦେବି । ତୁ କଣ ଶୁଣିବୁ ଓ ମାନିବୁ, ମସ୍ତଗ୍ରାମ ?"

"ହଁ, ନିଶ୍ଚୟ ।"

"ତେବେ ଶୁଣ । ତୁ ଗୃହ ତ୍ୟାଗ କଲୁ କାହିଁକି ? ସଂସାର ବନ୍ଧନରୁ ମୁକ୍ତି ହେବା ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁକି ?

"ହଁ ।"

"ପିତା ମାତା ଭାଇ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଛାଡ଼ିଲୁ, ମନେକଲୁ ସଂସାରରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲୁ । ସେମାନଙ୍କ ଚିନ୍ତାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲୁ । କିଛିଦିନ ଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କଲାଉତ୍ତାରୁ ଆଉ

ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧନରେ ପଡ଼ିଲି ।"

"କେଉଁ ବନ୍ଧନ ?"

" ତୋ ସଙ୍ଗୀମାନେ ଭୂଟାନ ଦେଶରେ ଶାଳଗ୍ରାମ ସଂଗ୍ରହ କଲି ବେଳେ ଲୋଭ-ସକ୍ତ ହେଲି । ମୋତେ ପାଇଲି । ମୁଁ ତୋର ବନ୍ଧନର ସୂତ୍ରପାତ । କ୍ରମେ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ମୂର୍ତ୍ତି ସଂଗ୍ରହ କଲି । ସେମାନଙ୍କର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଗୋଟିଏ ଖଟୁଲି ନିର୍ମାଣ କରାଇଲି ବା ଗୋଟିଏ ଗୃହ ନିର୍ମାଣ କଲି । ସେହି ଖଟୁଲିକୁ ମଣ୍ଡିବାକୁ କେତେ ଯତ୍ନ ଓ କେତେ ପରିଶ୍ରମ କଲି ଓ ପ୍ରତିଦିନ କରୁଛି । ଦେବତାମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ନାଲି, ନୀଳ, ସବୁଜ ରଙ୍ଗର ପାଟକନା ସଂଗ୍ରହ କଲି, ମାଳ, ମୁକୁଟ କିଣିଲି । ଯେମନ୍ତ ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ନିମନ୍ତେ ଲୋକେ ଭଲ କପଡ଼ା ଅଳଙ୍କାର ଦେଖିଲେ ତାହା କ୍ରୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ତୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପାଇଁ କପଡ଼ା, ମାଳୀ, ଅଳଙ୍କାର କ୍ରୟ କରିବାକୁ, ମାଗିବାକୁ ସର୍ବଦା ଯତ୍ନ କରୁଛୁ । ଓଳିଟାଏ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲି ଫୁଲ ସଂଗ୍ରହ କରୁଛୁ । ପ୍ରତ୍ୟହ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ପଡୁଛି, ଭିକ୍ଷା କରିବାକୁ ପଡୁଛି । ଦିନେ କୌଣସି କାରଣରୁ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ସ୍ନାନ ନହେଲେ କେତେ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ କହୁ, "ଆହା ଆଜି ଏତେ ବେଳଯାଏ ମୋ ଦେବତା ଅଗାଧୁଆ ରହିଲେ । ଆଜି କିଛି ବାଲ ଭୋଗ ସଂଗ୍ରହ ହେଲି ନାହିଁ । ମୋ ଜୀବନକୁ ଧିକ୍ । ମୋ ଦେବତା ମାନେ କଷ୍ଟ ପାଇଲେ, ଇତ୍ୟାଦି ।"

-:*:-

୧୯୩୧ ସାଲରେ ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ପତ୍ରିକାର ପ୍ରକାଶିତ ।

ସନ୍ତାନ ସ୍ନେହ

ଆହା ! କି ଭୀଷଣ ବୃଷ୍ଟି ! କେବଳ ବୃଷ୍ଟି ନୁହେଁ, ପ୍ରବଳ ବାତ୍ୟା ଘଡଘଡ଼ି, ମେଘ ଗର୍ଜନ, ବଜ୍ରପାତ ଓ କରକାବୃଷ୍ଟି । ପ୍ରଳୟଙ୍କର କାଣ୍ଡ । ସତେ ବା ମରୁଦ୍‌ଗଣ ରୁଦ୍ରରୂପ ଧାରଣ କରି ଏ ଧରିତ୍ରୀକୁ ଜଳମଗ୍ନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟିତ ; ଏଣୁ ଆଗରୁ ଗର୍ବରେ ମସ୍ତକୋତ୍ତୋଳନକାରୀ ମହୀରୁହନିଚୟକୁ ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ କରିବାକୁ ବ୍ୟସ୍ତ । ପଶୁପକ୍ଷୀ ପଥିକଙ୍କର ବଡ ବିପଦର ସମୟ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ସାତଘଣ୍ଟା । ଘୋର ଅନ୍ଧକାର । ଅନ୍ୟ କଥା ତେଣେ ଥାଉ, ନିଜର ବସ୍ତ୍ର ମଧ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ହେଉନାହିଁ । ବାଟ କଥା ପଚାରେ କିଏ ? କେବଳ ଅନୁଭବ ଦ୍ୱାରା ଅତି ସାବଧାନରେ ପରିଚିତ ପଥରେ ପଦକ୍ଷେପ କରି ପାଦେ ପାଦେ ଚାଲିବା କଥା ।

ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ଏତାଦୃଶ ଦୁଃସମୟରେ ଆପଣା ଗ୍ରାମ ଆଡକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲେ । ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ଜଳସିକ୍ତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଓ କରକାପାତ ସହିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ପ୍ରଭଞ୍ଜନ ଆଗରୁ ଛତା ଯୋଡିକ ଓଲଟ ପାଲଟ କରି ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଥିଲା । ଅଜସ୍ର ଜଳ ଧାରାପାତ ସହି ବାଟରେ ଚାଲିବା ପଥିକ ପକ୍ଷରେ ଯେପରି କଷ୍ଟକର ଓ ଭୟପ୍ରଦ, ବୃକ୍ଷମୂଳରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବା ସେହିପରି ବିପଜ୍ଜନକ ଓ ଭୟପ୍ରଦ । ଚାରିଆଡେ ଚଡ଼ ଚଡ ହୋଇ ଗଛର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଅଛି । ଆକାଶରେ ବିଦ୍ୟୁତ ଖେଳୁଅଛି, କିଏ କହିପାରେ କେଉଁ ଗଛ ଉପରେ କେତେବେଳେ ବଜ୍ରପାତ ହେବ ? ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ବୃକ୍ଷମାନଙ୍କଠାରୁ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ କୌଣସି ଘନ ପତ୍ର ମଣ୍ଡିତ ଅନୁଚ୍ଚ ବୃକ୍ଷର

ଆଶ୍ରୟ ମିଳିଲେ କଥଞ୍ଚିତ୍ ଭୟ, ଉପଦ୍ରବ ଓ କଷ୍ଟରୁ ରକ୍ଷା ମିଳିବା ସମ୍ଭବ । ମାତ୍ର ଗାଢ ଅନ୍ଧକାରରେ ଏତାଦୃଶ ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷର ଦର୍ଶନ ମିଳିବା ସହଜ ନୁହେଁ । ବାଟ ଚାଲି ଅଛନ୍ତି, ବିଦ୍ୟୁତ ଝଲକରେ ସଡ଼କ ନିକଟରେ ଗୋଟିଏ ଇଚ୍ଛାନୁରୂପ ବୃକ୍ଷ ନଜରରେ ପଡ଼ିଲା । ଦୁହେଁ ସେଠାକୁ ଗଲେ । ବୃକ୍ଷଟି ଯେ କେବଳ ଶାଖା ଓ ପତ୍ରରେ ସାନ୍ଦ୍ର, ଏପର ନୁହେଁ, ବୃକ୍ଷ ତଳେ ଗୋଟିଏ ସମତଳ ଚଟାଣ ଥିଲା । ଏହା ଦେଖି ସେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ, ତଳେ ଶୁଷ୍କ ପଥର, ଉପରେ ସାନ୍ଦ୍ର ଛତ୍ରାକାର ବୃକ୍ଷତଳକୁ ଉପରଯାଏ ଶାଖା-ପ୍ରଶାଖା — କୌଣସି ଭୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ବୃକ୍ଷ ଉପରକୁ ଯିବାର ଅନ୍ତରାୟ ଆଦୌ ନାହିଁ । ଉଭୟେ ଭାବିଲେ, ଯେବେ ଝଡର ପ୍ରକୋପ ନକମେ, ତାହାଲେ ହୁଏତ ରାତ୍ରଟାଯାକ ସେଠାରେ ଅତିବାହିତ କରିବାକୁ ହେବ । ଲୁଗା ଚପୁଡ଼ି ତୁନି ହୋଇ ବସିଲେ ।

ଏଠାରୁ ଗ୍ରାମ ପ୍ରାୟ ଏକ ମାଇଲ । ଅଧମାଇଲ କେବଳ ଜଙ୍ଗଲ । ଏ ସ୍ଥାନଟି ନିରାପଦ ନୁହେଁ । ବନ୍ୟ ଜନ୍ତୁ ଯିବା ଆସିବା କରନ୍ତି, ଏତାଦୃଶ ବୃଷ୍ଟି ବେଳେ ଭଲ୍ଲୁକ ଓ ବନ୍ୟ ବରାହ ଏ ସ୍ଥଳରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି । ବ୍ୟାଘ୍ର ମଧ୍ଯ ସମୟ ସମୟରେ, ବିଶେଷତଃ ଏପରି ବୃଷ୍ଟି ବେଳେ ବାଟେ ବାଟେ ଏକସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟସ୍ଥାନକୁ ଯାଏ । ଚିତାବାଘ ? ଚିତାବାଘ ତ ଗ୍ରାମ ଭିତରେ ପ୍ରବେଶ କରୁଅଛି, ଏ ଅରଣ୍ୟରେ ରହିବା କଥା ପଚାରେ କିଏ ? ମନୁଷ୍ୟ ଆସନ୍ନ ବିପଦକୁ ଧ୍ରୁବ ହୃଦ କରିମଣେ । ବୃଷ୍ଟି ଭୟଟା ଶ୍ୱାପଦ ଭୟରୁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟଧିକ ବୋଲି ମନେ ହେଲା, ବର୍ଷା ପବନ ଚାଲିଅଛି । ଦୁଇ ସଙ୍ଗୀ ତୁନିହୋଇ ବସିଲେ । ଅନ୍ଧାର, ଏଣୁ ଆଖି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଅନ୍ଧ, ମାତ୍ର ଶବ୍ଦ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କାନ ଡେରି ରହିଥିଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ଚାଲିଗଲା । ନିକଟରେ ଥିବା ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷମୂଳରୁ ଶୀତରେ କମ୍ପୁଥିବା କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ଉହୁ ଉହୁ ଶବ୍ଦ କର୍ଣ୍ଣରେ ପ୍ରବେଶ କଲା, ପୁଣି ବାୟୁରେ ଉଭେଇଗଲା । ସଙ୍ଗୀ ଦୁହେଁ ଏହା ନ ଶୁଣିଲା ପରି ରହିଲେ । ପୁଣି ଉହୁ ସହିତ "ମାଗୋ" ଏହି ଆର୍ତ୍ତସ୍ୱର ସେମାନଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହେଲା । ଜଣେ କହିଲେ, "ବାସ୍ ଅତି ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ଶବ୍ଦ ଶୁଣା-ଗଲା ପରା ?" ଆରଜଣ — "ଭୂତ ପ୍ରେତର ଶବ୍ଦ ନୁହେ ବୋଲି କିଏ କହିପାରେ ?" ଏ ସ୍ଥାନଟା ବା ଏ ସ୍ଥାନରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ତ କୋଳିମାନଙ୍କର ମଶାଣି ଭୂମି ।"

ଉଭୟେ ତୁନି ହୋଇ କାନେଇଲେ, ପୁଣି ପୂର୍ବବତ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଶୁଣାଗଲା ।

"ଡାକିବ କି ?"

"ଉହୁଁ, ରହିନା, ଟିକିଏ ଠଉରାଇ ନେଉଁ ।"

ପୁଣି ସେହି ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଶୁଣାଗଲା । ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଏମାନଙ୍କର ହୃଦ୍‌ବୋଧ ହେବାରୁ ଡାକଦେଲେ, "ତୁମେ କିଏ, କେଉଁଠାରେ ଅଛ ?"

"ମୁଁ ଦୁଃଖିନୀ, ଏଠି ବିପଦରେ ପଡ଼ିଛି ।"

ଏହା କହି ବିଶ୍ୱାସ ଭାବିଲା ଯେ, ଏ ଦୁର୍ଯୋଗ ବେଳେ ଏଠାକୁ ମନୁଷ୍ୟ ଆସିଲେ କାହିଁ ? ତାର ଭାଗ୍ୟ ସୁପ୍ରସନ୍ନ, ସଙ୍ଗ ପାଇଲେ ଅନାୟାସରେ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରି ପାରିବ । ଯୁବକ ଦୁହେଁ ଏତାଦୃଶ ଦୁଃସମୟରେ ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ ଏକାକିନୀ ଅରଣ୍ୟରେ ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିବା କଥା ଭାବି ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର କ୍ଷଣିକ ବିପତ୍ତି କେବଳ ଦୁଃଖିନୀର ସାହାଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା ବୋଲି ସେମାନେ ଭାବିନେଲେ । ଉଭୟେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ କହିଲେ, କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ ଆମ୍ଭ ନିକଟକୁ ଆସ ।"

ରମଣୀ ଆପଣା ବୋକଚିଧରି ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପଥର ଉପରକୁ ଆସିଲେ । ଘୋର ଅନ୍ଧକାର । କେହି କାହାରି ରୂପ ରେଖ ଦେଖିବା ସମ୍ଭବ ନଥିଲା । ବିଶେଷର ପରିଚୟ ପାଇବା ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭବ ନଥିଲା । ବିପତ୍ତି ବେଳେ ବୟସ, ଜାତି, ବର୍ଣ୍ଣର ବିଗ୍ରହ ରହେନାହିଁ । ସମ୍ମୁଖୀନ ବିପତ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବାହିଁ ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥାଏ । ତିନିଜଣ ପଥର ଉପରେ ଉପବେଶନ କଲେ ।

"ତୁମେ ଏକାକିନୀ ଏଠାକୁ ଆସିଲ କିପରି ଓ କି ନିମନ୍ତେ ?" "ମୁଁ ସାମାନ୍ୟ ବୃଷ୍ଟି ହେଉଥିବେଳେ ଆସିଲି, ବର୍ଷାରୁ ରକ୍ଷା ମିଳିବ ବୋଲି ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଗଛମୂଳରେ ଠିଆ ହୋଇଥିଲି, ବେଗି ବର୍ଷା ପବନରେ ଗୋଟିଏ ଶାଖା ଭାଙ୍ଗି ପଡିବାରୁ ଗୋଟିଏ ପଳାସ ଗଛ ମୂଳରେ ବସିରହିଥିଲି । ବର୍ଷା ପବନ ବେଳକୁବେଳ ବଢ଼ିବ କୁ ଲାଗିଲା । ଏଣୁ ସେହି ଗଛମୂଳରୁ ଅନ୍ୟତ୍ର ଯାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଥଣ୍ଡିଛି, ଶୀତରେ କମ୍ପୁଛି— ମୋର ଲୁଗା ଦୁଇଖଣ୍ଡ ପତ୍ର ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଛି । ଲୁଗା ପାଲଟିଲେ ଫଳ କଣ ? ପୁଣି ତ ଓଦାଯାନ୍ତା । ମୁଁ ଥିବା ସ୍ଥାନରେ ଗୋଇଠିଏ ପାଣି, ଏ ସ୍ଥାନଟି ଶୁଖିଲା । ତୁମେ ମାନେ ଆସିନଥିଲେ ମୋର ଆଜି ଜୀବନ ରହିନଥାନ୍ତା । ଗ୍ରାମକୁ ଯାଆନ୍ତି କିପରି ? ବାଟ ତ ମୋତେ ଜଣାନାହିଁ ।"

"ତୁମେ ଏଠାକୁ ଆସିଲ କିପରି ? ତୁମଘର କେଉଁ ଗ୍ରାମରେ ?"

"ମୁଁ ଏସ୍ଥାନର ନୁହେଁ । ମୋର ଦୁଃଖ କାହାଣୀ ଅନେକ ଅଛି । ଏବେ କହିବାକୁ ସମୟ ନାହିଁ । ତୁମମାନଙ୍କ ଦୟାରୁ ମୋର ପ୍ରାଣ ରହୁ, ଯେବେ ଦୟାକରି ମୋର ଦୁଃଖ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବ, ତେବେ ନିଷ୍ପାପରେ ସବୁ କହିବ । ମୁ

ଦୁଃଖିନୀ, ପତିତା, ମୋତେ ଆଶ୍ରା କରିବାକୁ ଜଗତରେ କେହି ନାହିଁ । ତୁମେ ମୋ କଥା ଶୁଣି ନଥିବାରୁ ନିକଟରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇଛ । କେଜାଣି ମୋ କଥା ଶୁଣିଲେ ଘୃଣା କରି ମୋତେ ତଡ଼ି ଦେବ । ତୁମ ପଛେପଛେ ମୋତେ ଗ୍ରାମକୁ ଯିବାକୁ ଅନୁମତି ଦିଅ, ମୋର ଏତିକି ଭିକ୍ଷା । ମୋର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷାକର । ମୋର ବଞ୍ଚିବାକୁ ବଡ଼ ଇଚ୍ଛା ।” ବଗୁଷ୍ଟ କରି କରି ହୋଇ କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ଏ କରୁଣ କ୍ରନ୍ଦନ ଶୁଣି ଯୁବକ ଦୁହେଁ ଭାବିଲେ, ଏପରି ସମୟରେ ଏହାଙ୍କୁ ଜୀବନ କାହାଣୀ ପଚାରି ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏହାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇ ଗ୍ରାମରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେବାହିଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କହିଲେ, “ ତୁମର କୌଣସି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ଆମ ସହିତ ଗ୍ରାମକୁ ନିର୍ଭୟ ଚିତ୍ତରେ ଯିବ । ଗ୍ରାମରେ ତୁମର କେହି ପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅଛନ୍ତିକି ?

“ ନାହିଁ । ”

“ କେଉଁଠାରେ ରହିବ ?”

“ଜାଣେନା, ଗ୍ରାମରେ ପହଞ୍ଚିଲେ କାହାର ଓଳିତଳ ଖୋଜିବି ।

ତିନିଜଣ ନିର୍ବାକ ହୋଇ ଅନେକକ୍ଷଣ ବସି ରହିଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ଅତିବାହିତ ହେବାରୁ ଝଡ଼ର ପ୍ରକୋପ ବନ୍ଦ ହେଲା । କେବଳ ବୃଷ୍ଟି ଏକାବେଳେକେ ବନ୍ଦ ହୋଇ ନଥାଏ । ଯୁବକ ଦୁହେଁ ଭାବିଲେ, ଏହି ସମୟରେ ଏଠାରୁ ଯିବା ଭଲ, ପଛକୁ ବେଶି ରାତି ହେବ, କେଜାଣି ପୁନର୍ବାର ଝଡ଼ ହୋଇପାରେ । ପାଦେ ପାଦେ ଚାଲିବା ଭଲ । ରମଣୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି କହିଲେ “ଉଠ, ଆମ ସଙ୍ଗରେ ଗ୍ରାମକୁ ଯିବ । କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ । ଆମ ସଙ୍ଗରେ ବନ୍ଧୁକ ଅଛି । ଏ ସ୍ଥାନରେ ହିଂସ୍ର ପଶୁର ଭୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଥିବାଯାଏ ତୁମେ ନିରାପଦ ।

ଆମେ ଦୁହେଁ ଆଗ ପଛ ହୋଇ ଚାଲିବୁଁ, ତୁମେ ମଧ୍ୟରେ ଚାଲ ।”

“ନା, ନା ମୁଁ ତୁମ ଦୁହିଙ୍କ ପଛରେ ଚାଲିବି, ତୁମେମାନେ ନିକଟରେ ଥାଉଁ ଥାଉଁ କି ଡର ଅଛି ?”

“ତୁମେ ଜଙ୍ଗଲର କଥା ଜାଣନାହିଁ, ପଛରେ ଥିବା ଲୋକପ୍ରତି ଭୟ ବେଶି । ବ୍ୟାଘ୍ର କେବଳ ପଛ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ । ଏ ଅନ୍ଧାରରେ ଜଙ୍ଗଲ ବାଟରେ ତୁମକୁ ପଛରେ ରଖି ଆମେ ଆପଣା ପ୍ରାଣ ଧରି ଆଗ ଚାଲିବୁଁ, ସେ କଥା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ତୁମେ ମଝିରେ ଚାଲ ।”

ରମଣୀ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ । ତିନିଜଣ ଆଗପଛ ହୋଇ ବାଟ ଚାଲିଲେ । ବର୍ଷା ଝିପିର ଝିପିର ପଡୁଅଛି, ଅନ୍ଧକାର ସୂଚିଭେଦ୍ୟ । ଆଗ ପଛ କିଛି ଦିଶୁନାହିଁ, ନିକଟରେ କୌଣସି ବନ୍ୟ ଜନ୍ତୁ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଜାଣିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ବର୍ଷାର ଝିପଝିପ ଶବ୍ଦ ହେତୁରୁ ଅନ୍ୟ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟ କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହେଉନଥାଏ । ଅଭ୍ୟସ୍ତ ପଥ ଏବଂ ବିଜୁଳିର ଝଲକ ମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟରେ ବାଟ ଦେଖାଇ ଦେଉଥାଏ, ଏଣୁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ଶଙ୍କିତ ଚିତ୍ତରେ ସତର୍କତା ଅବଲମ୍ବନ କରି ବାଟ ଚାଲିଥାନ୍ତି । କଥାବାର୍ତ୍ତା ବନ୍ଦ ହୋଇଲେ ଚଳେ; ତେବେ ପାଟି ଫିଟାଇ ବନ୍ୟ ଜନ୍ତୁଙ୍କୁ ଭୟ ଦେଖାଇବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ମଝିରେ ଥରେ ଥରେ "ଆଉ କେତେ ଦୂର ? ବୋଧେ ଅଳ୍ପ ଦୂର ଅଛି, ଏଣିକି ଭୟର କାରଣ ଗଲା" ଇତ୍ୟାଦି କଥା ଉଚ୍ଚାରଣ ହେଉଥାଏ ଏବଂ କେତେବେଳେ କେତେବେଳେ କଣ୍ଠ ପରିଷ୍କାର କରିବା ଛଳନାରେ କାଶନ୍ତି । ଜଙ୍ଗଲରେ କୌଣସି ଜନ୍ତୁ ଦେଖା ଗଲାନାହିଁ ବା ଭୟପ୍ରଦ କୌଣସି ଶବ୍ଦ ଶୁଣା ଗଲାନାହିଁ, ନିର୍ବି-ପଦରେ ଗ୍ରାମରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଆଗ ବ୍ୟକ୍ତି ରମଣୀକୁ ପଚାରିଲେ ତୁମେ ଆମ ଘରେ ରହିବ ?

"ମୁଁ ନିଜର ପରିଚୟ ନ ଦେବାଯାଏ କାହାରି ଘର ଭିତରକୁ ପଶିବିନାହିଁ । କୌଣସି ବାହାରିଆ ଘରେ ରଖାଇ ଦେଲେ ମୋର ବିଶେଷ ଉପକାର ହେବ । କୌଣସି ପଡ଼ିଆ ଘର ବା ଗୁହାଳରେ ରହିବାକୁ ମୋର ଆପତ୍ତି ନାହିଁ, ତୁମେ ଦୁହେଁ ମୋର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିଛ, ଏହାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ତୁମେମାନେ ନଥିଲେ ମୁଁ ଆଜି ଅରଣ୍ୟରେ ମରିଥାନ୍ତି । ମୋର ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟନାହିଁ । ମାତ୍ର ମୋର ଗର୍ଭରେ ଯେ ଶିଶୁ ଅଛି, ତାକୁ ବଞ୍ଚାଇବା ନିମନ୍ତେ ମୋର ନିଜ ଜୀବନ ପ୍ରତି ଏତେ ମମତା । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୟାରୁ ବଞ୍ଚିଲି, ଯଥେଷ୍ଟ । ପଛର ଘୋଡାଇ ଲୁଗା ଧରିଅଛି, ଚିନ୍ତାନାହିଁ । ସ୍ୱଳ୍ପରେ କିଛି ଆଉ ଦରକାର ନାହିଁ, କାହାରି ଓଳି ତଳରେ ଶୋଇପଡିବି ।" "ନା, ନା, ସେ କି କଥା, ଆମ ଘର ଭିତରକୁ ଯିବାର ଆପତ୍ତି ଥିଲେ ବାହାରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ଅଛି, ଚାଲ ନିର୍ଭୟ ଚିତ୍ତରେ ରାତିଟା କଟାଇବ । କାଲି ସକାଳେ ପୁଣି ଦେଖାଯିବ ।"

ଜଣେ କହିଲେ, "ତୁମ ନିମନ୍ତେ କିଛି ଖାଦ୍ୟଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ଡାଳେ ପାଣି ଆଣିଦେବି । ଜଳଖିଆ କରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଏଠାରେ ଶୋଇ ପଡ଼ିବ, କିଛି ଭୟନାହିଁ, କେହି ମଧ୍ୟ କିଛି ଜାଣିବେନାହିଁ ।

"ନା, ନା, କ୍ଷମାକର, ଅଜି ଆଉ ମୁଁ କିଛି ଖାଇବିନାହିଁ । ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ବେଳେ ଜଳଖିଆ ଖାଇଛି । ବଡ଼ କ୍ଳାନ୍ତ ବୋଧ ହେଉଛି, ତୂନି ହୋଇ ଶୋଇପଡ଼ିବି । ଯାହା ହେଲା ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ, ଆଉ ଆୟୋଜନ କଲେ ମୋର ବିଶେଷ କଷ୍ଟ ହେବ, କ୍ଷମାଦିଅ ।"

"ଆଚ୍ଛା ତୁମର ଯେବେ ଇଚ୍ଛାନାହିଁ, ବଳାଇବା ଦରକାର କଣ ?"

ବନ୍ଧୁ ଦୁହେଁ ଯିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲାବେଳେ ରମଣୀ ପୁଣି କରୁଣ ସ୍ବରରେ କହିଲେ —

"ମୋର ଆଉ ଗୋଟିଏ ଜଣାଣ ।"

"କଣ କହିବାର ଅଛି ନିର୍ଭୟରେ କୁହ ।"

ମୁଁ ଏଠାରେ କାଲି ସକାଳଯାଏ – ନା ପାହାନ୍ତା ଯାଏ ଶୋଇବି । ମୋତେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ କହିଦିଅ । ମୁଁ ବଡ଼ ଭୋରରୁ ଉଠି ସେଠାକୁ ଯିବି, ତୁମ ଦୁହିଁଙ୍କ ମୋର ଜୀବନ କାହାଣୀ କହିବି । ତାହା ପ୍ରକାଶ କଲେ ମୋର ଅନେକ ଦୁଃଖ ଲାଘବ ହେବ । ତୁମେ ମୋର ଦୁଃଖ କାହାଣୀ ଶୁଣି ସାରିଲାରୁ ମୋତେ ଯେଉଁ ଉପଦେଶ ଦେବ, ତାହା ମୋର ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ । ତୁମେ ଦୁହେଁତ ମୋର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିଛ, ତୁମଠାରେ ମୋର ଗୋପନ କରିବାର କଣ ଅଛି ? ତୁମେମାନେ ମୋ କଥା ନ ଶୁଣିଲେ ମୁଁ ଏଠାରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଚାଲିଯିବି ।"

"ତୁମର ଦୁଃଖପୂର୍ଣ୍ଣ କଥା ଶୁଣି ସମଗ୍ର ବିଷୟ ଜାଣିବାକୁ ମନ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଅଛି । କାଲିକ କାହିଁକି ଆଜି ତୁମେ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ନଥିଲେ ରାତ୍ର ଉଜାଗର ହୋଇ ତୁମ କଥା ଶୁଣିବାକୁ ଆମର ଆପତ୍ତି ନଥିଲା । ଆମର ଯେତେ ଗୁରୁତର କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତୁମ କଥା ନଶୁଣି ଅନ୍ୟତ୍ର ଯିବୁନାହିଁ କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତ ଦେବୁନାହିଁ ।" ଏହା କହି ସେହି ଘର ଠାରୁ ଉତ୍ତର ଦିଗକୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଥିବା କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଙ୍ଗଲ ଓ ଯୋଡକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମଝାଇ ଦେଲେ ଏବଂ କହିଲେ ।

"ସାମାନ୍ୟ ଜଙ୍ଗଲ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ କୌଣସି ଭୟର କାରଣ ନାହିଁ । ଯୋଡ ଖଣ୍ଡିରେ ବଡ ବଡ ପଥର ଅଛି । ଗଛ ଅଛି, ଗଛ ତଳେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିବ । ସେ ସ୍ଥାନଟି ନିର୍ଜନ ବୋଇଲେ ଚଳେ । ସକାଳେ ସେଠାକୁ ସାଧାରଣତଃ କେହି ଯାନ୍ତିନାହିଁ । ସେଠାରେ ଯାଇ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିବ, ଆମ୍ଭେ ଯଥା ସମୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବୁଁ ।"

ଦୁଇବନ୍ଧୁ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲେ । ରମଣୀ ଝଡ଼ ବର୍ଷା ଏବଂ ଦୁଇବନ୍ଧୁଙ୍କ ଦୟା ଓ ସାହାଯ୍ୟ କଥା ଭାବୁଭାବୁ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ ।

ସନ୍ତାନ ସ୍ନେହ

—ଦୁଇ—

ଦୁଇବନ୍ଧୁ ରମଣୀକୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇ ସେ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲେ ସତ, ମାତ୍ର ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ମନରେ ନୁହେଁ । ଘୋର ବର୍ଷାରେ, ଅରଣ୍ୟରେ, ରାତ୍ରରେ ଅପରିଚିତା ଜଣେ ଭଦ୍ରରମଣୀକୁ ଅସହାୟ ଓ ବିପଦଗ୍ରସ୍ତ ଦେଖିଲାବେଳୁ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମନ ସନ୍ଦେହ ଦୋଳାରେ ଆନ୍ଦୋଳିତ ହେଉଥିଲା । ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ଘର ଝିଅ, ଅଶିକ୍ଷିତା ମଧ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । କଥାବାର୍ତ୍ତା ସରଳ ଓ ନିଷ୍କପଟ । ସହାନୁଭୂତିଶୀଳା ଭିକାରୁଣୀ, ସହୃଦୟତାର ପରିଚୟ ପାଇଲେ ଆପଣାର ହୃଦୟ ଖୋଲି ସମସ୍ତ ଆତ୍ମବୃତ୍ତାନ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତକରି ହୃଦୟର ଦୁଃଖ-ଜ୍ୱାଳାରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରିବାକୁ ତତ୍ପର । ଏ ରମଣୀଟି କିଏ ? କି ହେତୁରୁ ବିପତ୍ତି ପରିବା ମୁଣ୍ଡରେ ବୋହି ଗୃହତ୍ୟାଗିନୀ ହୋଇଅଛି ? ଏହି ଚିନ୍ତା ଦୁଇବନ୍ଧୁଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେହି ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲେ ସତ, ପୁଣି ଏକ ସ୍ଥାନରେ ବସି ଏ ବିଷୟର ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କ ଘରବାଡ଼ି ଯୋଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ସଂଲଗ୍ନ ବୋଲିଲେ ଚଳେ । ଦୁହେଁ ଘରକୁ ଯାଇ ଲୁଗା ପାଲଟି ପୁଣି ଏକାଠି ଆସି ବସିଲେ ଏବଂ ଗତ ଘଟଣାଗୁଡ଼ିକର ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦୁହେଁ ବାଲ୍ୟ ସହରର ବନ୍ଧୁ, ଆତ୍ମୀୟ, ଶିକ୍ଷିତ, ସମବୟସ୍କ, ଭଦ୍ରସନ୍ତାନ । ଖାଇବା ପିନ୍ଧିବାକୁ ଅଛି । ଜମିବାଡ଼ି ଅଛି । ଉଭୟେ ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ ନୁହନ୍ତି, ପାଠପଢ଼ା ଛାଡ଼ି ଗୃହକର୍ମ ଶିକ୍ଷାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଖମାର, କୃଷି ବ୍ୟବସାୟ ଦେଖନ୍ତି । ପିତାମାତାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଯାହା ପ୍ରୟୋଜନ, ତାହା କରିବାରେ ତ୍ରୁଟି ନାହିଁ ଏଣୁ ପିତାମାତାଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ଭାଜନ । ଗ୍ରାମର ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି ।

ଦୁହେଁ ଯୁବକ, ଅବିବାହିତ । ଅବିବାହିତ ଯୁବକମାନଙ୍କୁ କୌଣସି ଗୋଟାଏ ହେଲେ ଦୋଷ ଦେବାକୁ ଖଳମାନଙ୍କ ଜିହ୍ୱା ହଲଚଲ ହେଉଥାଏ । ଅବିବାହିତ ଯୁବକମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରଘଟିତ ଦୋଷ, କଳଙ୍କ ଶ୍ରବଣ କରିବାକୁ ଖଳମାନେ କାନ ଡେରି ରହିଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ଏ ଦୁଇ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଦୋଷ ବା କଳଙ୍କ କୌଣସି ଖଳ ବ୍ୟକ୍ତିର ମୁଖ ଉଦ୍‌ଗିରଣ କରି ପାରି ନାହିଁ କିମ୍ବା କୌଣସି କର୍ଣ୍ଣ ଏମାନଙ୍କର ଦୋଷ ଶ୍ରବଣ କରିନାହିଁ ।

ଅବିବାହିତ ଯୁବକ ନିର୍ଭୀକ, ନିର୍ଭୟ ଚିତ୍ତରେ ଆତ୍ମମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଯେପରି ପଟୁ, ପ୍ରୟୋଜନାନୁସାରେ ପରହିତ ନିମନ୍ତେ ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ବ୍ୟୟ କରିବାରେ କୁଣ୍ଠିତ ନଥିଲେ । ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ଭୟ ଶୂନ୍ୟ । ଅନ୍ଧକାର, ଶ୍ମଶାନ, ଅରଣ୍ୟ ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ହୃଦୟକୁ ଟିକିଏ ହେଲେ ଦବାଇ ଦେଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ଦୁହିଁଙ୍କ ପ୍ରତି ପଶା, ତାସ ପ୍ରଭୃତି ଅଳସୁଆଙ୍କ ଖେଳ ଅପେକ୍ଷା ବନ ଭ୍ରମଣ ଓ ଶିକାର ବେଶି ଆମୋଦ ଜନକ ଓ ସୁଖପ୍ରଦ ବୋଲି ମନେହୁଏ । ଜୀବହିଂସା ଯାହାକୁ ଯେଉଁମାନେ ଘୃଣା

କରନ୍ତି, ସେମାନେ ମୃଗୟାକୁ ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଏ ଦୁହେଁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତି ମନୁଷ୍ୟର ହିଂସାଟାକୁ ବଡ଼ ଜଘନ୍ୟ ଓ ଘୃଣା ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ମୃଗୟା ଯେ ଦୂଷଣୀୟ, ଏହା ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନ ଥିଲା । ଗୃହରେ ତୁନି ହୋଇ ବସି ପରକୁତ୍ସା, ପରନିନ୍ଦା କରିବା ବା ଶୁଣିବା ଅପେକ୍ଷା ଅରଣ୍ୟରେ ଟିକିଏ ବୁଲି ଆସିବା, ଗୋଟାଏ ଖାଦ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରି ଆଣିବାଟା ସତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । କେହି କେହି ମୃଗୟାର ନିନ୍ଦା କଲେ ଶକୁନ୍ତଳାରୁ ପଦେ ଶ୍ଳୋକ ଉଚ୍ଚାରଣ କରି ମୃଗୟାର ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି ଓ କହନ୍ତି—

"ମିଥ୍ୟୈବ ବ୍ୟସନଂ ବଦନ୍ତି ମୃଗୟାମିଦୃଗ୍‌ବିନୋଦଃ କୁତଃ ।" ଅବସର ପାଇଲେ ବନ୍ଧୁକଧରି ଟିକିଏ ବନ ଭ୍ରମଣ କରି ଆସନ୍ତି । ଆଜି ଶିକାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଟିକିଏ ଦୂରକୁ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । ଫେରୁ ଫେରୁ ବିଳମ୍ବ ହେଲା । ଫେରିଲା ବେଳେ ଝଡ଼ ବୃଷ୍ଟିର ବାଧା ପାଇ ବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ ଏବଂ ବିପନ୍ନା ରମଣୀକୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇ ଗ୍ରାମକୁ ନେଇ ଆସି ଗୃହର ନିଭୃତ ସ୍ଥାନରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଲେ । ଏ ଦୁହିଁଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଦିନର କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହେଲା । ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ଗୃହ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି ଗତ କଥାମାନଙ୍କର ଆଲୋଚନାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ଗତ ବିପତ୍ତିଟା ସେମାନଙ୍କୁ ସୁଖାବହ ମନେ ହେଉଥିଲା । ବାସ୍ତବିକ କାପୁରୁଷ ପ୍ରତି ଗତ ବିପତ୍ତି ଯେପରି ହୃତ୍‌କମ୍ପପ୍ରଦ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ବିପତ୍ତି ଚିନ୍ତା ତଦପେକ୍ଷା ଭୀତିପ୍ରଦ ଓ ଦୁଃସହ, ଧୀର ପ୍ରତି ବିପତ୍ତି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଘଟଣା । ସେଥିରେ ସେ ଭୀତ ହୁଏ ନାହିଁ ବରଂ ସେଥିରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବା ଚେଷ୍ଟା ସୁଖକର ମଣେ ଏବଂ ଉଦ୍ଧାର ଉତ୍ତାରୁ ତାର ଆହ୍ଲାଦର ସୀମା ନଥାଏ । ଜୀବନରେ କାପୁରୁଷ ଅନେକ ଥର ମରେ, କିନ୍ତୁ ବୀର ମରେ ଥରେ । ଏ କଥାଟା ମିଥ୍ୟା ବୋଲି ଉଡ଼ାଇ ଦିଆଯାଇ ନ ପାରେ । ଭୀରୁ ମନେ କରନ୍ତା, "ଆରେ ବାପରେ, କାଲି ବୈଶାଖରେ ଉପରବେଲା ମୁ ଆଉ କେବେ ବାହାରିବି ନାହିଁ ! ଯେଉଁ ଝଡ଼ ବୃଷ୍ଟି, ଅନ୍ଧାର, ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ବଜ୍ର ମୋ ମୁଣ୍ଡରେ ନ ପଡ଼ିଲା—ଗଛ ମାଡ଼ି ନ ବସିଲା । ଆଜି ପୈତୃକ ଜୀବନ ଅନାୟସରେ ଯାଇଥିଲା ତ ! କାନ ମୋଡ଼ି ହେଲି, ଆଉ କେବେ ଏପରି କରିବି ନାହିଁ ।" ମାତ୍ର ବନ୍ଧୁ ଦୁହେଁ ଅନ୍ଧାରରେ ତୁନି ତୁନି ବଡ଼ ଆହ୍ଲାଦରେ ଏହି ଝଡ଼ ବୃଷ୍ଟି, ବଜ୍ରପାତ, କରକା ବୃଷ୍ଟି କଥା ଭାବୁଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି, ଘଟଣା କ୍ରମେ ବିଳମ୍ବ ହୋଇ ନଥିଲେ ପ୍ରବଳ ଝଡ଼ ବୃଷ୍ଟି ସେମାନଙ୍କ ଗତିରେ ବାଧା ଦେଇ ନଥିଲେ—ସେମାନେ ଘଟଣା କ୍ରମେ ସେହି ବୃକ୍ଷର ଆଶ୍ରୟ ନେଇ ନଥିଲେ, ସେହି ଅସହାୟା ରମଣୀର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ଅନ୍ଧକାର, ବାଟ ଜଣାନାହିଁ, ଗ୍ରାମର ଦିଗ ଜଣାନାହିଁ, ଅରଣ୍ୟ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁର ଭୟ, ନିଶ୍ଚୟ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ଥାନ୍ତା । ଶୀତରେ ଥରି ଥରି ଭୟରେ ଆକୁଳ ହୋଇ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ଥାନ୍ତା ।

ମନୁଷ୍ୟ ଉପରେ ଏପରି ଘୋର ବିପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଜଣେ କହିଲେ, "ଆହା, ଆମେ ଦୁହେଁ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନଥିଲେ ଗୋଟିଏ ନାରୀର ପ୍ରାଣ ଯାଇଥାନ୍ତା ତାହା କେବଳ ନୁହେଁ, ସେହି ନାରୀ ପୁଣି ଗର୍ଭବତୀ ଥିବାର ସେ ପ୍ରକାଶ କଲା, ତେବେ ଯୋଡ଼ିଏ ପ୍ରାଣୀର ବିନାଶ ଘଟିଥାନ୍ତା । ଆମର ସାମାନ୍ୟ କଷ୍ଟ ତାହାର ତୁଳନାରେତ କିଛି ନୁହେଁ ।"

"ଭାଇ, ଆମ ଜୀବନରେ ତ ଏପରି ଝଡ଼ ବର୍ଷା କେତେ ଘଟୁଅଛି, ମାତ୍ର ଆଜିର ଝଡ ବର୍ଷା ଆମ ଜୀବନର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଘଟଣା । ଏପରି ଦୁଃଖଗ୍ରସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ବଞ୍ଚାଇବା ନିମନ୍ତେ ଏପରି ବା ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ କଷ୍ଟ ଓ ବିପତ୍ତି ପଡିଲେ ମଧ୍ୟ ସହୁଆଏ କରେ କିଏ ?

ବିଚାରୀକୁ ଜଙ୍ଗଲରୁ ଉଦ୍ଧାର କରି ଆଣିଲେ ସତ, ମାତ୍ର ତାର ଦୁଃଖ ଆହୁରି ଅଛି ବୋଲି ମନେ ହୁଏ । ତା କଥାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଉଛି । ତାର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଆମେ କିଛିହିଁ ଜାଣିପାରି ନାହୁଁ, ତଥାପି ସେ ଯେ ଅତ୍ୟାଚାରିତା, ଏଥିରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତାଠାରୁ ସବୁ କଥା ଶୁଣି ତାର ଉପଯୁକ୍ତ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନ ପାରିଲେ ତାକୁ ଅରଣ୍ୟରୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାର ଅର୍ଥ କିଛି ନୁହେଁ ।"

"କାଲି ସକାଳେ ତା ମୁହଁରୁ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣିଲାରୁ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅବଲମ୍ବ କରାଯିବ । ଦେଖୁଛ, ଆମେ ତାର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଓ ରହସ୍ୟ ନ ଜାଣିବା ଯାଏ ଘର ଭିତରକୁ ଯିବ ନାହିଁ କିମ୍ବା ଆମେ ଯାଚିଲେ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବ ନାହିଁ । ନିଶ୍ଚୟ ମନରେ ତାର ଦୃଢ଼ତା ଅଛି ।"

"ରାତି ଅଧିକ ହେଲା, ଶୋଇବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଉ ।" ଉଭୟେ ଆପଣା ଆପଣା ଗୃହାଭ୍ୟନ୍ତରକୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

— ତିନି —

ରମଣୀ ଶ୍ରାନ୍ତ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ପଡିଥିଲା । ବିଚାରୀ ଏକାକିନୀ ଅନ୍ଧାର ନିର୍ଜନ ବଖରାଟିରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ରାତିଥିଲା, ପାହାନ୍ତା ପୂର୍ବରୁ ସହସା ତାର ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ ହେଲା । ସକାଳ ହେବାକୁ କେତେ ବାକି ଅଛି ତାହାର ବିଚାର ନାହିଁ । ଅନ୍ଧାରରେ ଝରଣାକୁ ଯିବାଟା ନିରାପଦ କି ନୁହେଁ, ସେଥିର ବିଚାର ନାହିଁ । ମନେ ଥିଲା ସକାଳୁ ଯାଇ ଝରଣାଠାରେ ଦୁଇବନ୍ଧୁଙ୍କୁ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ । ତରତର ହୋଇ ଲୁଗା ଦୁଇଖଣ୍ଡ ବୋକଚି ବାନ୍ଧି ଗୃହତ୍ୟାଗ କଲା । ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥଳ ଅଭିମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା । ଅରଣ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲା, ତଥାପି ମନରେ ଶଙ୍କା ନାହିଁ । ଯେହେତୁ ଗତକାଲି ଶୁଣିଥିଲା ଯେ, ଝରଣା ନିକଟ ଜଙ୍ଗଲରେ କୌଣସି ଆଶଙ୍କାର କାରଣ

ନଥିଲା । ତାର ବିଶ୍ୱାସ, ଯେଉଁମାନେ ତାକୁ ମହା ବିପତ୍ତିରୁ ରକ୍ଷା କରିଅଛନ୍ତି,ସେମାନେ ତାକୁ ପୁଣି ବିପତ୍ତିଜନକ ସ୍ଥାନକୁ ଠେଲି ଦେବେ ନାହିଁ । ନିର୍ଭୟରେ ରହିଲା ।

ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥଳ ଗୃହଠାରୁ ଆନୁମାନିକ ଅଧମାଇଲ ବା କିଛି କମ । ବାଡ଼ିରେ ଓ ଝରଣା ନିକଟରେ ଜଙ୍ଗଲ । ସାଧାରଣତଃ ହିଂସ୍ରଜନ୍ତୁ ଦେଖା ଯାଆନ୍ତି ନାହିଁ ସତ, ତାହା ବୋଲି ଯାଇ ନପାରେ । ସ୍ଥାନଟି ମନୋରମ । ଦୂରରେ ପ୍ରପାତ, ପ୍ରପାତ ବାରି କଳକଳ ନାଦରେ ଶିଳାବନ୍ଧୁର ଶଯ୍ୟାରେ ବୋହି ଯାଉଅଛି ।

ବିଶ୍ୱସ୍ତ ସ୍ନାନାଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ ସମାପନାନ୍ତେ ପୂର୍ବ ଆଡକୁ ମୁଖ କରି ଗୋଟିଏ ପଥର ଉପରେ ତୁନି ହୋଇ ବସିଅଛି । ପାହାନ୍ତା ହେଲା, ସମସ୍ତ ନିସ୍ତବ୍ଧ । ବୃକ୍ଷଟି-ମାନ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଦେଖା ପଡୁଅଛନ୍ତି । ଗତକାଲି ବୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତେ ପରିତୃପ୍ତ ଓ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେଲାପରି ଦେଖା ଯାଉଅଛନ୍ତି । ଅରଣ୍ୟକୁ ପୁଷ୍ପସୌରଭ ଆମୋଦିତ କରୁଅଛି । ପକ୍ଷୀମାନେ ଗାନ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ପ୍ରାକୃତିକ ସୁଶ୍ରାବ୍ୟ ଧ୍ୱନି ବନ୍ୟପୁଷ୍ପ ସୌରଭ ଉଷାକାଳରେ ନିର୍ଜନ ଗହନରେ କେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ମନକୁ ଅପୂର୍ବ ଭାବରସରେ ଆପ୍ଳୁତ ନ କରେ ? ମାତ୍ର ଯାହାର ହୃଦୟ ଶୋକାନଳରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଉଥାଏ, ତା ପ୍ରତି ସବୁ ପିତା । ବିଶ୍ୱସ୍ତ ତୁନି ହୋଇ ବସିଥିଲା । କେଜାଣି ଏହି ଦୃଶ୍ୟ, ଧ୍ୱନି ଓ ସୌରଭ ତା ମନକୁ କେତେଦିନ କେତେଦୂର ଆକର୍ଷଣ ଓ ମୁଗ୍ଧ କରୁଥିଲା, କୁହାଯାଇ ନପାରେ । ଜଳ ଆଞ୍ଜୁଳାଏ ଧରି କହିଲା—"ମା, କଳୁଷନାଶିନୀ ନିର୍ଝରିଣୀ, ସମସ୍ତେ ମୋତେ ତ୍ୟାଗକଲେ ମଧ୍ୟ ତୁ କି ମୋତେ ତ୍ୟାଗ କରିବୁ—ମୁଁ ପାପିନୀ ବୋଲି ମୋତେ କି ତୁ ତୋର ଦୟାରୁ ବଞ୍ଚିତ କରିବୁ ? କେବେ ନୁହେ ।" ଟିକିଏ ଜଳପାନ କଲା, ପୁଣି ତୁନି ହୋଇ ବସିଲା ।

ପୂର୍ବାକାଶ ରକ୍ତାଭ ଧାରଣ କଲା ! ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସାନ୍ଦ୍ର ସିନ୍ଦୂରବର୍ଣ୍ଣ ବାଲ-ଭାନୁର ଉଦୟ । କେବଳ ରକ୍ତାଭ ବୋଇଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାର ବିଶୁଦ୍ଧ ହାଟକ କୋଇରେ ତରଳ କଲାବେଳେ ଠାଙ୍ଗଣା ପ୍ରକ୍ଷେପ କରି ଯେଉଁ ଗୋଲାକାର ତରଳ ହାଟକ ଛବି ଦର୍ଶନ କଲା ; ହାତ ଯୋଡ଼ି ମୁଣ୍ଡରେ ଲଗାଇ ପ୍ରଣାମ କଲା ଏବଂ କହିଲା - "ପ୍ରଭୁ, ତୋତେ ଧର୍ମଧ୍ୱଜ ବୋଲି କହନ୍ତି । ତୁ ପାପ ପୁଣ୍ୟର ସାକ୍ଷୀ, ତୋତେ କିଛିହିଁ ଅଗୋଚର ନାହିଁ । ମୁଁ ପାପିନୀ ବୋଲି ମୋତେ, ପ୍ରଭୁ ତୁ ତ୍ୟାଗ କରି ନାହିଁ, କରିବୁ ନାହିଁ, ପ୍ରଭୁ, ବର ଦେ, ମୋର ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁ ତୋହରି ତୁଲ୍ୟ ତେଜମୀୟ ଓ ବଳଶାଳୀ ହେଉ, ମୋର ପାପଭାର ନାଶକରୁ ।" ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ରହିଁଥିଲା--ବିମ୍ବ ଝିଟିଝିଟି ଘୂର୍ଣ୍ଣାୟମାନ ହେବାପରି ଦୃଶ୍ୟ ଦେଲା, ଆଉ ଅନାଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ପୁଣି ନମସ୍କାର କରି ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ହୋଇ ବସିରହିଲା ।

ଯୁବକ ଦୁହେଁ ଦେଖିଲେ, ରମଣୀ ପୂର୍ବଂକୁ ମୁଖକରି ଧ୍ୟାନ ମଗ୍ନ ହୋଇ ବସି-ଅଛି । କବରୀ ଭାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ, ସ୍ନାନ ଜଳ ଶୁଷ୍କ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ବନ୍ଧନ କରିନାହିଁ କିମ୍ବା ଓଢ଼ଣା ପକାଇନାହିଁ । କେଶ ବିନ୍ୟାସ ହୋଇ ନାହିଁ । କେଶରାଶି ଅର୍ଦ୍ଧ କପୋଳ ଆବୃତ କରିଛି । ମୁଖରେ ଦୁଃଖ ଓ ଚିନ୍ତାର ଛାୟାପାତ ପଲକେ ପଲକେ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ରମଣୀର ଶୁଭ୍ର ଲାବଣ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିକୁ ନଷ୍ଟ କରି ପାରୁ-ନାହିଁ । ରମଣୀ ସୁନ୍ଦରୀ, ଯୁବତୀ -ବୟସ ଅଠର ଉଣେଇଶରୁ ଅଧିକ ନୁହେଁ, ମୁଖରେ ଅବୟବରେ ଅଳଙ୍କାର ନଥିଲା । ଏଣୁ ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ତାକୁ ବିଧବା ଜାଣିଲେ । ଦୁହେଁ ତା ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ରମଣୀ ଗାତ୍ରୋତ୍ଥୋଳନ କରି ନତମସ୍ତକରେ ଦଣ୍ଡା-ୟମାନା ହେଲା । ଯୁବକ ଦୁହେଁ ତାର ଦୁରବସ୍ଥାଗ୍ରସ୍ତ ମୁଖଛବିକୁ ଅନାଇ ରହିଲେ । କିହାରିଠାରୁ କିଛି କ୍ଷଣ ବାକ୍ୟ ସ୍ଫୁରିଲା ନାହିଁ । କିଏ ପ୍ରଥମେ ବାକ୍ୟାଳାପ ଆରମ୍ଭ କରିବେ, ଏହି ଚିନ୍ତା ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ମନକୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ କରୁଥିଲା । ଜଣେ ଯୁବକ କହି-ପକାଇଲେ, "ଆଉ ଟିକିଏ ଉପର ଆଡ଼କୁ ଯିବା ।" ଉତ୍ତରର ଅପେକ୍ଷା ନକରି ଉତ୍ତର ମୁଖରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଅନ୍ୟ ଯୁବକ ମଧ୍ୟ ବିନା ବାକ୍ୟବ୍ୟୟରେ ପଛ ଧରିଲେ । ରମଣୀ ମଧ୍ୟ ବିନା ଆପତ୍ତିରେ ଯନ୍ତ୍ରଚାଳିତ ପିତୁଳାପରି ସେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଅନୁସରଣ କଲା । ଅଳ୍ପଦୂରରେ ଘନଛାୟା ବିଶିଷ୍ଟ ଶିଆଳି ଲତା ତଳରେ ଯୁବକ ଦୁହେଁ ବସିପଡ଼ିଲେ । ରମଣୀକୁ ବସିବା ନିମନ୍ତେ ଇଙ୍ଗିତ କଲେ ଏବଂ ବିନା ଭୂମିକାରେ କହି ପକାଇଲେ, "ତୁମ ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କର, ଆମେ ଦୁହେଁ ଅବହିତ ହୋଇ ଶୁଣିବୁଁ ଏବଂ ଯାହା ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା ନିଷ୍ପନ୍ନ କରିବୁଁ । ରମଣୀ ଏହି ବାକ୍ୟରେ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ନିଜର ଜୀବନ କାହାଣୀ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ଆତ୍ମୀୟ ସହିତ, ବନ୍ଧୁ ସହିତ, ପରିଚିତ, ବହି-ପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ଯେପରି ଲୋକ ମନଫିଟାଇ ଆପଣା କଥା କହିପାରେ, ରମଣୀ ସେହିପରି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭୟ, ସଙ୍କୋଚ, ଲଜ୍ଜା କିଛି ନାହିଁ, ଯେପରିକି ସେ ନିଜ ଭାଇ ଆଗରେ ସମସ୍ତ ଆତ୍ମରହସ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଅଛନ୍ତି । କହିଲେ, "ମୋତେ ତୁମେ ଦୁହେଁ ଚିହ୍ନିନାହଁ —ମୁଁ ତୁମ ଦୁହିଙ୍କି ଚିହ୍ନିନାହିଁ । ତୁମ ଘର ଏଠାରେ, ମୋ ଘର ବହୁ ଦୂରରେ । ତୁମମାନଙ୍କ ପରି ଦୁଇଜଣ ବ୍ୟକ୍ତି ପାଇ ମୋର ଦୁଃଖ କଥା କହି ଦୁଃଖ ଭାର ଲାଘବ କରିବାର ଆଶା ମୁଁ କରିପାରି ନଥିଲି । ଘରୁ ବାହାରିଲା ବେଳେ ମୋର ଦାଦାବାପା ଜୀବନ ତରୀକୁ ଦୁଃଖ ସାଗରରେ ଭସାଇ ଦେଇଥିଲି । ଅତଳ ସାଗରରେ ତାହା ବୁଡ଼ିବକି କୂଳରେ ଲାଗିବ, ଏହା ସ୍ଥିର କରିନଥିଲି । ମୁଁ ଜଳରେ ନବୁଡ଼ି ନିମନ୍ତେ ଦାଦାବାପା ତରୀ ଆରୋହଣ କରିବାର କାରଣ ମୋର ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁର ଜୀବନ ରକ୍ଷା । କାଲି ତୁମ ମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ମୋର ସୁଦଶା ଆନୟନ କଲା, ତୁମେ ଦୁହେଁ ମୋର ଜୀବନ

ରକ୍ଷାକର୍ତ୍ତା ଅଗ୍ରଜଦ୍ୱୟ । ତୁମମାନଙ୍କଠାରେ କହିବାକୁ ମୋର ଲଜ୍ଜା ଭୟ କିଛିନାହିଁ । ଅନେକ କଥା ଅଛି, ତୁମେ ଅବଶ୍ୟ ଶୁଣିବ ; ଅନେକ ସମୟ ଲାଗିବ । ମାତ୍ର ଆଜି ଶେଷକଲେ ତୁମ ଦୁହିଁଙ୍କ ଉପଦେଶ ନେଇ ମୁଁ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବି, ନଚେତ୍ ନାହିଁ । ପୁରୁଷ ପ୍ରତି ସ୍ତ୍ରୀ ନିନ୍ଦ୍ୟ ଓ ଘୃଣ୍ୟ । ମାତ୍ର ପିତା ପ୍ରତି କନ୍ୟା ଓ ଭାଇପ୍ରତି ଭଗିନୀ ଘୃଣ୍ୟ ନୁହେଁ, ନିନ୍ଦ୍ୟ ହୋଇପାରେ । ଏଣୁ ମୁଁ ଆଶାକରେ, ମୋ କଥା ଶୁଣୁ ଶୁଣୁ ତୁମେ ମୋତେ ଘୃଣା ଧିକ୍‌କାର ଦେବନାହିଁ । ମୁଁ ତମର ଶରଣାଗତ, ଉପେକ୍ଷିତ ନୁହେଁ । ଭାଇବୋଲି ଡାକିଲେ ଘୃଣା କରିବ କି ?" ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ଏକା ବାକ୍ୟରେ କହିଲେ, "ସେ କି କଥା ? ତୁମେ ଆମର ଭଗିନୀ, ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କି ଭାଇ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କର । ତୁମର କାର୍ଯ୍ୟ ଯେତେଦୂର ନିନ୍ଦ୍ୟ ହୋଇଥାଉ ପଛକେ ଆମେ ତୁମକୁ ସହୋଦରା ଭଗିନୀପରି କ୍ଷମା ଦେଇ ସାହାଯ୍ୟ କରିବୁଁ । ତୁମେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରୁହ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା—ମୋର ଜୀବନଯାତ୍ରା ସହିତ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ନାମ ସଂଶ୍ଳିଷ୍ଟ ସେମାନଙ୍କ ନାମ, ବାସସ୍ଥାନ ଗୋପନ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବି । ତାହା ଜାଣିବା ତୁମର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ମୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାର କଥା ଶୁଣି ତୁମେ ପ୍ରତିକାର ଲୋଡ଼ିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିପାର । ସେଥିରେ ଲାଭ ନାହିଁ । ଏହା ମୁଁ ଜାଣେ । ତୁମର ସାହାଯ୍ୟ ଓ ସହାନୁଭୂତି ମୋର ଲୋଡ଼ା । ପ୍ରତିହିଂସା ନେବାରେ ପ୍ରତିକାର କରିବାରେ ମୋର ସୁଖନାହିଁ, ଲାଭନାହିଁ, ମନ କଷ୍ଟହିଁ ସାର । ମୁଁ ଗୋପନରେ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେଁ । ନିତାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ଗୋପନରେ କାହାର କାହାର ନାମ କହି ପାରେଁ, ମାତ୍ର ତାହାମଧ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ ହେବନାହିଁ ! କେମନ୍ତ !"

"ନାମ ଜାଣିବାର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କିଛି ଦରକାର ନାହିଁ ।" "ତେବେ ଶୁଣ ।"

—ଗୃହ—

ମୁଁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କନ୍ୟା । ପିତାମାତା ଦରିଦ୍ର, କିନ୍ତୁ ସୁରୂପ ଥିଲେ । ମୁଁ ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା । ମୁଁ ଅତି ସୁନ୍ଦରୀ ବୋଲି ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଗ୍ରାମରେ ମୋର ଖ୍ୟାତି ଥିଲା । ଶୈଶବାବସ୍ଥାରେ ମାତୃବିୟୋଗ ଘଟିଥିଲା । ମୋର ଭାଇ ଓ ପିତାଙ୍କପ୍ରତି ଦୁଂହିଁ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଆମ ଗ୍ରାମରୁ ଅଳ୍ପ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଗୋଟିଏ ସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ଗ୍ରାମର ଭୂମ୍ୟ-ଧିକାରୀ ଧନିକ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଦୁଇଗୋଟି ସନ୍ତାନ ଥିଲେ । ମୋର ଶ୍ୱଶୁର ମୋର ରୂପ-ଲାବଣ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ରର ଅନୁରୂପା ପତ୍ନୀ ହେବ ବୋଲି ଭାବିଲେ । ମୋ ପିତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କଳ୍ପନାତୀତ ସୁଯୋଗ-ନିଧିପ୍ରାପ୍ତି ସ୍ୱରୂପହେଲା । କନ୍ୟାର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ମଙ୍ଗଳ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଧନ ଓ ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାପ୍ତି କିଏ ଛାଡ଼େ ? ପିତା ଗୌରୀଦାନ ଦେଇ ପକାଇଲେ । ଏ ଦାନ ଏକ ବିଶେଷ ଦାନ ; ପୁଣି ପିତୃ ମୁଖ ବା

ପିତୃ ଗୃହ ଦେଖିଲେ ଦାନଗ୍ରହୀତାର ସ୍ୱତ୍ୱାଂଶ କ୍ଷତ ହେବାର ଆଶଙ୍କା ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କ ମନରେ ଜାଗରୁକ ହୋଇଥିଲା । ଏଣୁ ବିବାହ ପରେ ପିତୃ ଗୃହ ବା ପିତୃ ମୁଖ ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ପଡ଼ନାହିଁ । ମୁଁ ଧନବନ୍ତ ଭୂମ୍ୟାଧିକାରୀଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠା ବଧୂ ହୋଇ ରହିଲି ।

ଗୃହରେ ଶାଶୁ, ଶ୍ୱଶୁର, ସ୍ୱାମୀ, ଦେବର ଓ ମୁଁ । ଏହାଛଡ଼ା ଚାକର ଚାକରାଣୀ ମଧ୍ୟ ଥିଲେ । ଦେବର ଓ ମୁଁ ସମବୟସ୍କ ବୋଇଲେ ଚଳେ, ହେଲେ ସେ ବର୍ଷେ ଦେଢ଼ବର୍ଷ ବଡ଼ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଆମେ ଦୁହେଁ ଭାଇ ଭଉଣୀ ପରି ଖେଳବୁଲି ଦିନ କଟାଉଥାଉଁ । ସ୍ୱାମୀ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ୍‌କାର ବିଧି ନାହିଁ, ତୁମେ ଜାଣ । କ୍ରମେ ଦେବରଙ୍କର ବିବାହ ହେଲା, ମାତ୍ର ଧନୀ ଗୃହରେ । ସୁତରାଂ ଦେବରଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀ ମୋ ପରି ପିତୃ ଗୃହରୁ ଶ୍ୱଶୁର ଗୃହକୁ ଚିର ନିର୍ବାସିତା ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଧନିକ ପୁତ୍ରୀ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ଧନ ତୁଳନାରେ ତାଙ୍କର ରୂପରେଖ ନଥିଲା । ସେ ଆପଣା ପିତ୍ରାଳୟକୁ ଫେରିଗଲେ । ମୁଁ ଶ୍ୱଶୁର ଗୃହରେ ଏକମାତ୍ର ରୂପସୀ ସ୍ନେହ ପାତ୍ରୀ ।

"ବିପତ୍ତି ଏକାକୀ ଆସେନାହିଁ, ସଙ୍ଗବାନ୍ଧି ଆସେ । ସେତେବେଳେ ମୋର ବୟସ ହେଲାଣି ବାର ବର୍ଷ । ସାମାନ୍ୟ ରୋଗଗ୍ରସ୍ତ ହୋଇ ମୋର ଶ୍ୱଶୁର ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଶୋକ ସାଗରରେ ଭସାଇ ଚାଲିଗଲେ । ଏ ଶୋକାଗ୍ନି ନିର୍ବାପିତ ହୋଇ ନଥାଏ, ମୋର ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅକାଳ ବିୟୋଗ ହେଲା । ଶୋକ ଉପରେ ଶୋକ, ଦୁଃଖ ଉପରେ ଦୁଃଖ । ଏ ହତଭାଗିନୀର ଚୁଡ଼ି ଅଳଙ୍କାର ବେଶଭୂଷା ସବୁ ଚିତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗଲା । ମୁଁ ମନେ କରୁଥାଏ, ମୋର ପୋଡ଼ା କପାଳର ସବୁ ଦୋଷ । ଯିଲାଟି ଦିନରୁ ମା ଗଲେ, ପିତା କେଉଁଆଡ଼େ ଦେଶତ୍ୟାଗ କରି ଚାଲିଗଲେ । ଶ୍ୱଶୁର ଘରକୁ ପାଦ ଦେଲି, ଶ୍ୱଶୁର ମଲେ, ସ୍ୱାମୀ ମଲେ । ଜୀବନର ସୁଖସାମଗ୍ରୀ ସବୁ ଗଲା । ମୁଁ ହତଭାଗୀ ନୁହେଁ ଯେବେ, ତେବେ ହତଭାଗୀ କିଏ ? ମୋର ଦେବରଙ୍କର ବିବାହିତା ପତ୍ନୀକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟକରି ଲୋକେ କହନ୍ତି, "ଧନୀଘର ଝିଅବୋଲି କହିଲେ କଣ ହେଲା, ସେ କୁଶ୍ରୀ ତାର ହାତ ଧରିଲାକ୍ଷଣି ଏ ଗୃହରେ ଅମଙ୍ଗଳ ଘଟିଲା, ବାପ ମଲେ, ଭାଇ ମଲେ ।" ମୋତେ କେହି ନିନ୍ଦା କରନ୍ତି ନାହିଁ ବା ଧିକ୍‌କାର ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ହେଲାବେଳେ ମୁଁ ବୟଃପ୍ରାପ୍ତା ହୋଇ ନଥାଏଁ । କ୍ରମେ ବୟଃପ୍ରାପ୍ତା ହେଲି । ମୋତେ ନିନ୍ଦା ବା ଘୃଣା କରିବା ତେଣେ ଥାଉ, ଶାଶୁ ଓ ଦେବର ପୂର୍ବପରି ସ୍ନେହ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥାନ୍ତି, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କର ବିଶେଷ ଅନୁଗତ । ଦୁଇ ତିନିବର୍ଷ ସୁଖରେ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଚାଲିଗଲା । ପୁଣି ନୂଆ ଦୁର୍ଯୋଗ । ମୋର ଦେବରଙ୍କ ବିବାହିତା ସ୍ତ୍ରୀ ଆପଣା ପିତୃଗୃହରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ । ଏହାକମ ବିପତ୍ତି ଓ ଦୁଃଖର କଥା ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ଶଶୁରଙ୍କର ବା ଦେବରଙ୍କର ମନରେ ଯେ ଦାରୁଣ ମନସ୍ତାପ ଉପସ୍ଥିତ

ହୋଇଥିଲା, ତହିଁର କୌଣସି ଲକ୍ଷଣ ମୁଁ ଦେଖିପାରିଲି ନାହିଁ । ବରଂ କିଛିଦିନ ଗଲା ଉତ୍ତାରୁ ଦିନେ ଦେବର ମୋର ଶାଶୁଙ୍କୁ କହୁଥିବାର ଅନ୍ତରାଳରୁ ଶୁଣିଲି ଯେ, "ଅଲକ୍ଷଣୀ ମଲା ପାପ ଗଲା ।" ଶାଶୁ କହିଲେ, "ହଁ ବାପ, ତୋର ଧନ ଅଛି, ରୂପ ଅଛି । ଘର କରିବାର ବୟସ ଯାଇନାହିଁ, କେତେ ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟା ମିଳିବେ । ଭଲ ଦେଖି ଗୋଟିଏ ବିବାହ ହେବୁ । ଯେ ଗଲା ତା ଲାଗି ଦୁଃଖ କ'ଣ ?" ମୋର ଦେବର କୌଣସି ଉତ୍ତର ଦେଲେନାହିଁ ।

"ଦିନେ ମୁଁ କହିଲି, ଶୀଘ୍ର ବିବାହ ହୋଇପଡ । ଘରେ ଏକମାତ୍ର ପୁରୁଷ ତୁମେ । ବିବାହ ନହେଲେ ବଂଶ ରକ୍ଷା ହେବ କିପରି ? ତୁମରି ପୁଅ ଠାରେତ ଏ ବଂଶର ପାଣି ଓ ପିଣ୍ଡର ଆଶା । ବିପତ୍ନୀକ ହୋଇ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।" ମୋର ଦେବର କହିଲେ, "ସତ କହିଲ, ମାତ୍ର ଜୀବନର କେଉଁ ସ୍ଥିରତା-ବାପ ଗଲେ, ଭାଇ ଗଲେ, ମୁଁ ବଞ୍ଚିବି ଏଥିର କି ପ୍ରମାଣ ? ପୁଅକଥା ପଚ୍ଛରେ କିଏ ? ଆଚ୍ଛା ! ମୁଁ ଅବିବାହିତ ହୋଇ କିଛି ଦିନ ରହି ପାରିବିନାହିଁ; ତେବେ ତୁମେ ଆଜୀବନ ବିଧବା ହୋଇ ରହିବ କିପରି ?" "ମୁଁ କହିଲି, ସ୍ତ୍ରୀ କଥା ଛାଡ଼ । ଏହା ବିଧି ବିଧାନ । ସ୍ୱାମୀ ମଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀତ ଅନ୍ୟ ପତି କରି ନପାରେ । ସୁତରାଂ ଆମେ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତି କପାଳ ଆଦରି ରହିପାରୁ । ତୁମପାଇଁ ସେ ବିଧି ନାହିଁ, ପୁରୁଷ ଜାତି ରହି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ, ଏହା ଦେଖାଯାଉଛି । ତୁମେ ଘରର ମୁରବି, ଚାଳକ, ତୁମେ ଏ କଥା କହିଲେ ଚଳିବ କିପରି ?" ସେ କହିଲେ "ତୁମର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ମୋର ଆଉ ବିବାହ ହେବାର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ । ଦେଖାଯାଉ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ତାହା ବିଚାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ।" ମୁଁ ଭାବିଲି, ମୋର ଦେବର ମୋ ପ୍ରତି ଏତେ ଅନୁରକ୍ତ ଯେ, ମୋର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଦେଖି ସେ ମୋ ପରି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଧରି ଜୀବନ ଯାପନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି । ଆପଣାର ବଂଶ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ମଧ୍ୟ ନାରାଜ । ଧନ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ! ଧନ୍ୟ ସହାନୁଭୂତି !"

— ପାଞ୍ଚ —

ଦୁଃଖତ ସବୁଦିନେ ରହେନାହିଁ, ସାନବହୂର ବିୟୋଗ ଦୁଃଖ ବେଶିଦିନ ରହିବ କିପରି ? ସେ ପୁଣି ଗୃହକୁ ଆସି ନଥିଲା, ଏଣୁ ସ୍ନେହ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଘଟି ନଥିଲା । କେବଳ କୁଟୁମ୍ବିତାତ ସ୍ନେହ ବର୍ଦ୍ଧକ ନୁହେଁ, ଏକତ୍ରାବସ୍ଥାନ ଓ ଭାବ ବିନିମୟ ସ୍ନେହ ଓ ମମତାକୁ ବଢାଏ । ବାପଘରୁ ଯେ ଆସିନାହିଁ, ତା' ଠାରେ ସ୍ନେହ ମମତା ନାହିଁ । ସାନ ବହୂଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ଦୁଃଖ ସ୍ୱପ୍ନପରି ଉଭେଇ ଗଲା, ବିଧବା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଘରର ବହୂ । ମୋ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ସହାନୁଭୂତି ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ହେଲା । ଆହ୍ଲାଦର ସୀମା

ନାହିଁ । ସ୍ୱାମୀ ସହବାସ ସୁଖରେ ଅନଭ୍ୟସ୍ତା ଅପରିଚିତା । ଘରେ ଯେପରି ଥିଲି ସେହି-ପରି ଅଛି । ଶାଶୁ ଓ ଦେବରଙ୍କର ସ୍ନେହ ଆଦରର ତ୍ରୁଟି ନାହିଁ । ବିଧବାର ଖାଦ୍ୟ ପରିଧାନର ଯାହା ପ୍ରୟୋଜନ, ତହିଁରିତ ଅପ୍ରତୁଳତା ନଥିଲା । ଦୁଃଖ ବା ଅଶାନ୍ତି ଆସିବ କାହିଁକି ? ବେଶ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥାଏଁ ।

"ଶାଶୁ ଘରର ମୁରବୀ ସତ, ମାତ୍ର ମୁଁ ଗୃହ ପରିଚାଳିକା । ପଦାର୍ଥ ଦେବା, ନେବା ଥୋଇବା ଭାର ମୋ ଉପରେ । ଗୃହର ଅର୍ଥ ରକ୍ଷା କରିବା ଭାର ମୋ ଉପରେ । ଶାଶୁ ଓ ଦେବରଙ୍କର ତିଳେମାତ୍ର ଅବିଶ୍ୱାସ ମୋ ଉପରେ ନଥିଲା । ଅବିଶ୍ୱାସ ରହିବ କି ହେତୁରୁ ? ମୋର ତ ସଂସାରରେ ଅନ୍ୟ କେହି ସ୍ନେହୀ ବା ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ ଥିଲେ ଯେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଘରର ଧନ ବୋହି ଦେବି ? ମୋର ପିତା ମାତା କ'ଣ ଥିଲେ ଯେ, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କର ଭରଣ ପୋଷଣ ନିମନ୍ତେ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତି ? ଜଗତରେ ମୋ'ର ଏକମାତ୍ର ଶାଶୁ ଓ ଦେବର ଭିନ୍ନ କେହି ନଥିଲେ । ସେ ଦୁହେଁ ତାହା ଭଲ ଭାବରେ ଜାଣନ୍ତି । ମୋର ଗତି, ମତି, ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ଭଲ ଭାବରେ ଜାଣନ୍ତି । ଏଣୁ ଗୃହର ସମଗ୍ର ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ମୋ ଜିମା ଦେବାକୁ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ଓ ଶଙ୍କା ନଥିଲା । କହିବାକୁ ଗଲେ ଗୃହଚାଳନା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଶାଶୁଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ମୋ ଠାରେ ମୋର ଦେବରଙ୍କର ବେଶି ପରାମର୍ଶ ଚାଲିଥାଏ । ଶାଶୁ ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ, ମାତ୍ର ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ କୁଶଳତା ଯୋଗୁଁ ସେ ସବୁ କର୍ମରେ ନିଃସମ୍ପର୍କ ଭାବ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଥାଆନ୍ତି । ମୋଟ କଥା ମୁଁ ବିଧବା ବଧୂ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଆମ ଘରର ସବୁ । ଘରର ଗୃହିଣୀ, ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ମୋର ଅଧୀନ ।

ଦେବର ମୋର ବାଲ୍ୟ ବନ୍ଧୁ, ସୁହୃତ୍ । ମୋର ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶୁଭ ଦୃଷ୍ଟି ଥାଏ । ବାଲ୍ୟ କାଳରୁ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଯେ ସ୍ନେହ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ଥିଲା ତାହା ସେହିପରି ଅକ୍ଷୁନ୍ନ ଥାଏ । ପବିତ୍ର ଭାବରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜୀବନ ଯାପନ କରୁଁ-ଥାଉଁ । ପାପ ଓ ସନ୍ଦେହ କାହାର ହୃଦୟକୁ କେବେ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରି ନଥିଲା । ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ଆଚରଣରେ ଶାଶୁ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ସେ କେବେହେଲେ ଆମ ଆଗ୍ରହ ବ୍ୟବହାର ପ୍ରତି ସନ୍ଦିଗ୍ଧମନା ହୋଇନଥିଲେ । ହେବେ କିପରି ? ଆମେ ଦୁହେଁ ନିର୍ମଳ ଜୀବନ ଅତି-ବାହିତ କରୁଥିଲୁଁ । ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ସମସ୍ତେ ମୋର ଆଚରଣ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ତୁଷ୍ଟ ଥିଲେ ଏବଂ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ଗୃହ ଚାଳନ କୌଶଳ ଦେଖି ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରସଂସାବାଦ କରୁଥିଲେ ।

"କେତେଦିନ ଚାଲିଗଲା । ଉଭୟେ ଯୌବନ ରାଜ୍ୟରେ ପଦାର୍ପଣ କଲୁଁ, ତଥାପି ସେହି ପବିତ୍ର ଭାବ ।

"ମୋର ରୋଗ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ମୋର ଦେବର ଯେପରି ଯତ୍ନ ଓ ଚିକିତ୍ସାରେ

ତ୍ରୁଟି କରନ୍ତି ନାହିଁ, ତାଙ୍କର ଶରୀର ଅସୁସ୍ଥ ହେଲେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ଯତ୍ନ ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ତିଳେମାତ୍ର ତ୍ରୁଟି କରେନାହିଁ ।

"ଥରେ ମୋତେ ଭାରି ଜ୍ୱର ହେଲା । ସନ୍ନିପାତ ଜ୍ୱର । ଅନେକ ଦିନ ଭୋଗିବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ମୋତେ ଏହି ରୋଗରୁ ମୁକ୍ତ କରିବାକୁ ମୋର ଦେବରଙ୍କର କି ଉତ୍କଣ୍ଠା, କି ପରିଶ୍ରମ, ତାହା ଭାବିଲେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଶଂସା ନକରି ରହିବା ଅସମ୍ଭବ । ବେଳେ ବେଳେ ମୋର ମୂର୍ଚ୍ଛା ମଧ୍ୟ ହେଉଥାଏ । ମୋ ନିକଟରେ ସର୍ବଦା ବସି ଥାଆନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଭୋଜନାଦି ନିତ୍ୟକର୍ମ କରିବା ନିମନ୍ତେ କେତେବେଳେ ଯେ ଯାଆନ୍ତି ଓ କେତେବେଳେ ଫେରିଆସି ବସନ୍ତି, ତାହା ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ କରି ପାରୁ ନଥାଏଁ । ମୁଁ ମନେ କରୁଥାଏଁ ଯେ, ସେ ଦିନ ରାତି ମୋ ନିକଟରେ ବସିଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର ଭୋଜନ ଶୟନ ତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି । ବେଳେବେଳେ ଭାବେଁ, ଆହା ମୋ ନିମନ୍ତେ ଏହାଙ୍କର ଏପରି କଷ୍ଟ ସହିବା ବୃଥା--ମୁଁ ତାଙ୍କରତ କହିବାକୁ ଗଲେ କେହି ନୁହେଁ । ମୋ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର କିଛି ଉପକାର ଏବେ ବା ଭବିଷ୍ୟତରେତ ହେବନାହିଁ । ମୋ ନିମନ୍ତେ ନିଜର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟହାନି କରି ଆୟୁଷ କ୍ଷୟ କରିବାର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ମୋର ଜୀବନରେ ସୁଖର ଆଶା ନାହିଁ । ଏପରି ହତଭାଗୀ ନିମନ୍ତେ ମୂଲ୍ୟବାନ ପ୍ରାଣ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ । ମୁଁ ମଲେ ପରି ଏହାଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହୁଅନ୍ତା ।" ବେଳେ ବେଳେ ଶାଶୁଙ୍କୁ କହେଁ, "ମା, ମୋ ନିମନ୍ତେ ଏତେ କଷ୍ଟ ସହିବାକୁ ଏହାଙ୍କୁ ବାରଣ କର ।" ଶାଶୁ କହନ୍ତି, "ସେ ତୁମର ଚିକିତ୍ସା ନକଲେ ଆଉ କିଏ କରିବ ?" ତାଙ୍କୁ ନିଜେ କହିଲେ ତାଙ୍କର କିଛି କଷ୍ଟ ନଥିବାର କହି ହସି ଦିଅନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏ ସହାନୁଭୂତି ଓ କଷ୍ଟ ଦେଖି ମୋ'ର ହୃଦୟ ଫାଟି ଯାଉଥାଏ ।

"କେବଳ ଉତ୍ତାପ ଦେଖୁଅଛନ୍ତି, ନାଡ଼ି ଦେଖୁଅଛନ୍ତି, କପାଳ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଅଛନ୍ତି । ଶୀତଳ ଜଳ କନା କପାଳରେ ଦେଉଅଛନ୍ତି । କିପରି ଅଛ, କିପରି ବୋଧ ହେଉଛି, କେବଳ ଥରକୁଥର ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ । ସେହି ପ୍ରଶ୍ନ ଗୁଡ଼ିକ ଯେପରିକି ମୋତେ ଜାଗ୍ରତ ରଖିବ ଏବଂ ଅନନ୍ତ ନିଦ୍ରାରେ ଶୁଆଇ ଦେବନାହିଁ । ମୋ ଦେହ ପୋଡି ଯାଉଥାଏ । ଗଣ୍ଡ ଦେଶରେ ଉତ୍ତପ୍ତ ଅଙ୍ଗାରର ତାପ ବୋଧ ହେଉଥାଏ, ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ଦେବର ମୋ ମୁଖ ନିକଟକୁ ତାଙ୍କର ମୁଖ ଆଣି ପ୍ରଶ୍ନ କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ନିଃଶ୍ୱାସ ମୋର ଗଣ୍ଡ ଦେଶରେ ଲାଗେ । ମୋର ଗଣ୍ଡ ଦେଶର ଉତ୍ତାପ କମିଯାଏ । ମୁଁ ମନେ-କରେ ଓଃ ମୋର ଶରୀର କି ଉତ୍ତାପ ପୂର୍ଣ୍ଣଯେ, ତାଙ୍କର ଉତ୍ତପ୍ତ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ମଧ୍ୟ ମୋତେ ଶୀତଳପବନ ପରି ସୁଖକର ହେଉଅଛି । ରାତିରେ ମୋ ନିକଟରେ ବସି ଢୁଳାଉଥାନ୍ତି । କେତେ କେତେ ବେଳେ ତାଙ୍କର ମସ୍ତକ ଆସି ମୋର ଆଲୁଳାୟିତ କେଶ ଗୁଚ୍ଛରେ

ବାଜି ଯାଉଥାଏ । ମୁଁ ଜାଗ୍ରତ ହୋଇ କହେ, "ଏ କଷ୍ଟର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ମୁଁ ତ ଏତେ ବେଗ ମରି ଯାଉନାହିଁ, ତୁମେ ଯାଇ ବିଶ୍ରାମ ନେଲେ ମୋର କି ଅନିଷ୍ଟ ହେବ ? ସେ ମାନନ୍ତି ନାହିଁ । ଥରେ ଥରେ ମୋର ମୁଚୁଳାରେ ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ଲାଗିଯାଏ । ଘୁମାଇ ପଡ଼ନ୍ତି । ମୁଁ ଜାଗ୍ରତ ହେଲେ ଭାବେଁ—ଦେହ କେତେ ସହିବ ? ଅବସନ୍ନ ହୋଇ ଶୋଇ ପଡଲେ । ଶୋଇଥାନ୍ତି, ମୋର ଘୁଞ୍ଚିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଏକାଠି ଲାଗି ରହିଥାଏ । ତାଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ୱାସ ମୋ କପାଳକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରି ସମୟୋପ-ଯୋଗୀ ଜୀବନର ତୃପ୍ତି ଆନୟନ କରୁଥାଏ । ଥରେ ମୋ ଉତପ୍ତ ଗଣ୍ଡ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଶୀତଳ ଗଣ୍ଡ ରଖି ଶୋଇ ପଡ଼ି ଅଛନ୍ତି । ସେ ସ୍ପର୍ଶ ଶୀତଳ ଲାଗିବାରୁ ଉଠି ପଡ଼ିଲି, ମାତ୍ର ଯେ ମୋ ନିମନ୍ତେ ଆହାର ନିଦ୍ରା ତ୍ୟାଗ କରିଅଛନ୍ତି, ତାଙ୍କର କ୍ଲାନ୍ତି ଜନିତ ନିଦ୍ରା ଭଙ୍ଗ କରିବା କି ମହାପାପ ନୁହେଁ ? ତାଙ୍କର କ୍ଲାନ୍ତ ଗଣ୍ଡର ଭାର ମୋର ଗଣ୍ଡ ସହ୍ୟ କରି ପାରିବ ନାହିଁ ? ଏହା ଭାବି ତୁନି ହୋଇ ରହିଲି । ଏପରି ଭାବରେ ଉଭୟେ କେତେବେଳଯାଏ ଶୋଇ ରହିଲୁଁ, ମୋର ଠିକ୍ ସ୍ମରଣ ନାହିଁ ।

"ବିପତ୍ତି ସହାନୁଭୂତି ଆଣେ । ରୋଗ ଚିକିତ୍ସାରେ ସ୍ନେହ ଓ ସହାନୁଭୂତି ମଧ୍ୟ ବେଶି ବଢ଼େ । ପରସ୍ପରର ସହାନୁଭୂତି ଏହି ରୋଗ ସମୟରେ ଅତି ମାତ୍ରାରେ ବଢ଼ିଲା । ମୁଁ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଆରୋଗ୍ୟ ହେଲି । ମୁଁ ରୋଗ ମୁକ୍ତ ହେଲା ବେଳକୁ ସ୍ନେହ ସହାନୁ-ଭୂତି କେବଳ ଅତି ପ୍ରବଳ ଭାବରେ ବଢ଼ିଲା, ଏପରି ନୁହେଁ । ଭିନ୍ନ ରୂପ ଧାରଣ କଲା । ଏ ସ୍ନେହ ପୂର୍ବ ସ୍ନେହ ଅପେକ୍ଷା ଭିନ୍ନ । ଏ ସ୍ନେହ ନିଷ୍କପଟ ପବିତ୍ର ନୁହେଁ । ଲଜ୍ଜା ମିଶ୍ରିତ ସ୍ୱାର୍ଥ ଜଡ଼ିତ ସ୍ନେହ ।

ରୋଗରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇଲି । ସେହି ଗୃହ, ସେହି ଦେବର, ସେହି ଶାଶୁ, ମାତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧ ଟିକିଏ ଭିନ୍ନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଆମେ ଦୁହେଁ ଦେବର ଭାଉଜ କି ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ, ତାହା ଆଉ ବୁଝି ପାରିଲିନାହିଁ । ଗୃହ କର୍ମ ସେହିପରି ଚାଲିଅଛି । ଶାଶୁ ସନ୍ଦେହ-ଶୂନ୍ୟା । ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା,ଚିକିତ୍ସା ନିମନ୍ତେ ଦେବରଙ୍କ ଉପରେ ସୁନାମ ବର୍ଷିତ ହେଉଅଛି । ଲୋକ ଲୋଚନକୁ ଆମେ ଦୁହେଁ ପୂର୍ବବତ୍ "ନିର୍ମଳ ଓ ପବିତ୍ର, ମାତ୍ର ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ମନ କହିଲା, "ତୁମେ ଦୁହେଁ ଲୋକଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସାନୁସାରେ ଦେବର ଭାଉଜ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ତୁମେ ଦୁହେଁ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ ।" ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ନୂତନ ପ୍ରଣୟ ପ୍ରକାର ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ଦେଇ ଗଲା । ହାୟରେ ମୋ କପାଳ ।"

ଏହା କହିଲାବେଳେ ରମଣୀର ଚକ୍ଷୁରୁ ଦର ଦର ଲୋତକ ଧାର ଗଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ମନ ଅସ୍ଥିର ହୋଇ ଉଠିଲା । ତାହା ଦେଖି ଯୁବକ ଦୁହେଁ ମଧ୍ୟ ବିଚଳିତ ହୋଇ

ପଡ଼ିଲେ । ଜଣେ କହିଲେ, "ଅଧୀର ହେବାର କାରଣ କ'ଣ ? ନିଜର ଦୁଃଖ କାହାଣୀ ପ୍ରକାଶ କରି ହୃଦୟଭାର ଲଘବ କର ।"

ରମଣୀ ପୁଣି ଆରମ୍ଭ କଲେ । "ଶାଶୁଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ଅତି ନିର୍ମଳ । ସନ୍ଦେହ ତାଙ୍କ ମନକୁ କେବେ ସ୍ପର୍ଶ କରି ପାରି ନଥିଲା । ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ଉପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ବିଶ୍ବାସ । ସେ ମନେ କରୁଥିଲେ ଯେ, ଆମେ ଦୁହେଁ ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଯେପରି ପବିତ୍ର ସମ୍ବନ୍ଧ ରକ୍ଷାକରି କାଳ କଟାଇଥିଲୁଁ, ଯୌବନାବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ବା ତତୋଽଧିକ ପବିତ୍ର ଭାବରେ କାଳ ଅତିବାହିତ କରୁଅଛୁଁ । ଏହି ସନ୍ଦେହଶୂନ୍ୟ ଧାରଣା ଆମ ଦୁହି-ଙ୍କର ମହା ସୁଯୋଗ । ତାଙ୍କର ସରଳ ବିଶ୍ବାସ ବେଷ୍ଟନୀ ମଧ୍ୟରେ ନିର୍ଭୟ ମନରେ ରହି ଆମେ ପାପ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ନିରାପଦ ମନେକଲୁଁ । ପ୍ରକୃତରେ ନିରାପଦ, ଶାଶୁ ଗୃହରେ ଥିବାଯାଏ ଏବଂ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ କପଟତାପୂର୍ଣ୍ଣ ବାହ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପ ଦେଖି ଆମ ଉପରେ ସନ୍ଦେହ କରିବାର କାହାରି ଉପାୟ ବା ସାହସ ନଥିଲା । ଏହିପରି କିଛି ଦିନ ଗତ ହେଲା ।

"ମୁଁ ସ୍ତ୍ରୀ ଏବଂ ଦେବର ଅପେକ୍ଷା ଅଶିକ୍ଷିତା, ତଥାପି ଭାଉଜତ । ମୋର କଥାର ଉପଦେଶର ଯେ ମୂଲ୍ୟ ନଥାଏ, ଏପରି ନୁହେଁ । ମୁଁ ଦିନେ ମନେକଲି ଏ ଅବସ୍ଥା, ଏ ସୁଖଭୋଗ ଚିରସ୍ଥାୟୀ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ବିଶେଷତଃ ଦେବରଙ୍କର ପୁତ୍ର ନହେଲେ କୁଳନାଶ ହେବ । ଏ ମୋ ରୂପ ଗୁଣରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଚିର ଅବିବାହିତ ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ବିବାହ ହେବା ଏବଂ ଶୀଘ୍ର ବିବାହ ହେବା ଉଚିତ୍ । ଦିନେ ତାଙ୍କୁ କହିଲି, ତୁମେ ବିବାହ ନହେଲେ ବଂଶ ନାଶ ହେବ,ଲୋକେ କହିବେ କ'ଣ ?"

ସେ କହିଲେ, "ମୁଁ ତ ତୁମକୁ ପୂର୍ବରୁ କହିଅଛି, ତୁମେ ଯେପରି ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କର ବଂଶ ରକ୍ଷି ଦେଇଗଲ, ମୋର ସ୍ତ୍ରୀ ମଧ୍ୟତ ସେହିପରି ବଂଶ ରକ୍ଷା କରିପାରେ । ମୋର ବିବାହିତା ସ୍ତ୍ରୀ ମଲା, ତା ପରବର୍ତ୍ତେ ମୁଁ ମରିଥିଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦୁଇଜଣ ବିଧବା ଏ ଘରେ ଥାଆନ୍ତେ ସିନା; ବିବାହରେ ମୋର ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ।"

"ବିବାହରେ ଇଚ୍ଛା ନଥାଇ ପାରେ, ମାତ୍ର ତୁମର ମା ଙ୍କ ପ୍ରତିତ ଦୃଷ୍ଟି ଦେବା ଉଚିତ୍ । ସେ ଯେ ନାତି ଦେଖିବି ଦେଖିବି ହେଉଛନ୍ତି, ଆଜି ଅଛନ୍ତି କାଲି ନାହିଁ, ତାଙ୍କର ମନସ୍ତୁଷ୍ଟି କରିବା ତ ତୁମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତୁମେ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁଅ ।"

" ତୁମ ଗର୍ଭରୁ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମ ହେଲେ ସେ କ'ଣ ନାତି ନୁହେଁକି ?"

"ଛିମ, ଛିମ, ସେ କଥା କହ ନାହିଁ । ମୋର ପୁତ୍ର ନ ହେଉ...ମୋର ପୁତ୍ର ହେଲେ ସେ ସିନା ବଂଶ ମୁଖ ମଳିନ କରିବ, ସେ କ'ଣ ବଂଶ ଉଜ୍ଜ୍ବଳ କରିବ, ନା ଲୋକେ ତାକୁ ତୁମର ପୁତ୍ର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବେ ? ଏପରି ଅସଙ୍ଗତ ଆଲୋଚନା

କର କାହିଁକି ? ଏ ଲୋକ ହସା କଥା କହ କାହିଁକି ? ବିଶେଷତଃ ମାଙ୍କ ବିଷୟ ଭାବିବା ତୁମର ଉଚିତ, ଶୀଘ୍ର ବିବାହ ହୁଅ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଉପଯୁକ୍ତା ପାତ୍ରୀ—ଯେ କି ଶୀଘ୍ର ଘର ଯୋଗ୍ୟା ହେବ, ତାକୁ ବିବାହ ହୁଅ । ମା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବେ ଏବଂ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ଉପରେ ଲୋକଙ୍କର ଆଉ କେବେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ଜାତ ହେବ ନାହିଁ । ତମେ ଶୀଘ୍ର ବିବାହ ନ ହେଲେ ଲୋକେ ଅବଶ୍ୟ ଆମ ଆଚରଣରେ ସନ୍ଦିଗ୍ଧ ହେବେ ।"

"ମୋର ସବୁକଥା ପାଣି ଫାଟି ଯାଉଥିଲା, ମାତ୍ର ଶେଷ କଥାଟି ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଲା ଏବଂ ଉତ୍ତମ ରୂପେ ମନକୁ ପାଇଲା ।" କହିଲେ, "ସତ କହିଲ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୋଷ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିବାକୁ ଏହା ଗୋଟିଏ ଉତ୍ତମ ଉପାୟ । ମୁଁ ଶୀଘ୍ର ବିବାହ ହେବି । ଯାଅ, ମାଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରସ୍ତାବ କର ।"

"ମୋର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଯାଇ ଶାଶୁଙ୍କ ଠାରେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲି, ଶାଶୁଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଆହ୍ଲାଦର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ପୁତ୍ରକୁ ଯେତିକ ପ୍ରଶଂସା, ମୋତେ ତତୋଽଧିକ ପ୍ରଶଂସା କରି କହିଲେ—

"ମା, ବିଧବା ହେବା ତୋ'ର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ । ହେଲେ କ'ଣ ହେଲା, ତୋର ବୁଦ୍ଧି ଓ ଗୁଣର ସୀମା ନାହିଁ, ମୋର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତେ ତୁ ମୋର ଘର ଚଳାଉଛୁ, ମୋର ପୁତ୍ରର ଯତ୍ନ କରୁଛୁ, ତାର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ସର୍ବଦା ଯତ୍ନଶୀଳା, ଏପରି ବଧୂ ମୋତେ ଭାଗ୍ୟରେ ମିଳିଥିଲା । ହେଲେ ମୋର ପୁତ୍ର ଗଲା ଏତିକି ସିନା ଦୁଃଖ । ଅନ୍ୟ ବହୂ ଘରେ ଥିଲେ ପୁଣି ତୋ ପରି ରୂପବତୀ ହୋଇଥିଲେ ମୋ କୁଳରେ କେତେ କଳଙ୍କ ଲଗାନ୍ତା, ତାହା କିଏ କହି ପାରିବ ? ତୋ କଥା ମାନି ଯେ ପୁଅ ବିବାହ ହେବାକୁ ରାଜି ହେଲା, ବଡ଼ ସୁଖର କଥା, ଶୀଘ୍ର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବି । ତୁ ମୋର ସୁଲକ୍ଷଣୀ ବହୂ ।" ଶାଶୁଙ୍କର ଏତାଦୃଶ କୋମଳ ପ୍ରଶଂସା ବାକ୍ୟ ମୋର ହୃଦୟରେ କୁନ୍ତ ପରି ଆଘାତ କରୁଥାଏ, ଶରୀରରେ ଶତ ବୃଶ୍ଚିକ ଦଂଶନର ପୀଡ଼ା ଜନ୍ମାଉଥାଏ । ଆହା ! କିପରି ସରଳ ପ୍ରକୃତି ଦେବୀଙ୍କୁ ଆମେ ଦୁହେଁ ପ୍ରତାରିତ କରି ଦୁଷ୍କାର୍ଯ୍ୟ ରତ ହୋଇଅଛୁଁ । ମନ ଦୁଃଖାଭିଭୂତ ହେଲା । ଅନେକଥର ମନକୁ ଧିକ୍‌କାର ଦିଏଁ, ଅନୁତାପ ପାଏଁ । ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେଁ, କିନ୍ତୁ ସେ ପାଶବିକ ମୋହ, ସେହି ଶୁଚିତାର ଅଭାବ—ସେହି ଅଦମ୍ୟ ପାପ ପଙ୍କରେ ଜଡ଼ିତ କରେ ।"

—ଛଅ—

ଦେବରଙ୍କର ବିବାହର ଆୟୋଜନ ଲାଗିଲା । ଲୋକଯାଇ କନ୍ୟା ସ୍ଥିରକରି ଆସିଲେ । ବିବାହ ଯୋଗାଡ଼ କର୍ତ୍ତ୍ରୀ ମୁଁ ବୋଲିଲେ ଚଳେ । ମୁ ଉଦ୍ୟସ୍ତ ନହେଲେ ନଚଳେ । ବ୍ୟୟ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରିବାର କାରଣ କ'ଣ ? ଶାଶୁଙ୍କର ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ପୁଅ, ତାଙ୍କ ବିବାହରେ ଗୃହର ସମ୍ପତ୍ତି

ବ୍ୟୟ ନହେବାତ କାହା ନିମନ୍ତେ ହେବ ? ମୁଁ ସିନା ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖିବା ଲୋକ, ମୋର ତ ଏ ସମ୍ପତ୍ତି ଭୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ବୋଲିଲେ ଚଳେ । ଯେଉଁଠାରେ ଦେବରଙ୍କର ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନୁସାରେ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ବ୍ୟୟ ହୁଅନ୍ତା, ମୁଁ ସେ ସ୍ଥଳରେ ଦଶ ଟଙ୍କାର ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବାକୁ ତ୍ରୁଟି କରୁନଥିଲି । ବିଶେଷତଃ କନ୍ୟାର ଅଳଙ୍କାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋତେ ବିଶେଷ ମୁକ୍ତ ହସ୍ତ ଓ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲମନା ଦେଖି ଶାଶୁଙ୍କ ମନରେ ଭାରି ଆନନ୍ଦ ଜାତ ହେଉଥାଏ । ଆଖ ପାଖ ଲୋକେ ମଧ୍ୟ ଲାଗିପଡି ମୋର ପ୍ରଶଂସା କରୁଥାନ୍ତି । ଅତି ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ରୂପେ ସମସ୍ତ ଯୋଗାଡ଼ ହେଲା । ଶୁଭ ଲଗ୍ନ ଧରି ଦେବର ବିବାହ ହେବାକୁ ଗଲେ । ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ସାଇ ପଡ଼ିଶାଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବା ଭାର ମୋ ଉପରେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଆପ୍ୟାୟିତ କରୁଥାଏଁ । ସମସ୍ତେ ମୋ ଆଚରଣରେ ମୁଗ୍ଧ । ଆଠ ଦଶଦିନ ପରେ କନ୍ୟା ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ବର ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଶ୍ରେଷନ ପ୍ରଭୃତିରେ ଆଡ଼ମ୍ବରର ତ୍ରୁଟି ନାହିଁ । ଜ୍ଞାତି ଭୋଜନ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଭୋଜନ, କାଙ୍ଗାଳ ଭୋଜନର ତ୍ରୁଟି ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଏତାଦୃଶ ସୁପରିଚାଳିତ ବିବାହ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ମୋ ଉପରେ ପ୍ରଶଂସା ଅଜାଡୁଛନ୍ତି । ବର-ବଧୂଙ୍କୁ ଘରକୁ ନେଲି, ଏ କଣ ? ମୁଁ ମନେ କରିଥିଲି, ଅନ୍ତତଃ ବାର ବର୍ଷର କନ୍ୟାଟିଏ ଆଣିବେ, ଯେକି ଅଳ୍ପ ଦିନ ପରେ ଘର ଯୋଗ୍ୟା ହୋଇ ପାରିବ; କିନ୍ତୁ ନବ ବଧୂଟି ଆଠ ନଅ ବର୍ଷରୁ ବେଶି ବୟସର ନଥିଲା, ମୁଁ ତ ଦେଖି ଅବାକ୍ । ଭାବିଲି, ଏଥିରେ ମଧ୍ୟ ଦେବରଙ୍କର ଗୁରୁତ୍ୱ ଅଛି । କନ୍ୟାଟି ସୁନ୍ଦରୀ ଗୌରବର୍ଣ୍ଣା—ମାତ୍ର ଶରୀର କ୍ଷୀଣ, ତାକୁ ଦେଖିଲେ କେବଳ ଦୟାଭାବ ହୃଦୟରେ ଜାତ ହେଉଥାଏ । ଏପରି କନ୍ୟା ଶୀଘ୍ର ଘରଯୋଗ୍ୟା ହେବା ତେଣେ ଥାଉ, ପାଞ୍ଚ ଛଅ ବର୍ଷରେ ଯେ, ଘରକୁ ଆସିବ, ଏପରି ଆଶା ମଧ୍ୟ ନଥିଲା । ତାକୁ ସ୍ନେହ ଆଦର କରି ରଖିଲି । ଯେ କେତୋଟା ଦିନ ସେ ଆମ ଘରେ ରହିଲା, ମୁଁ ତାର ଯତ୍ନ କରି ଆସୁଥାଏ । ସେ ମୋ ପ୍ରତି ଏହି ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ଏତେ ଅନୁରକ୍ତା ହେଲା ଯେ, ତାର ପିତ୍ରାଳୟକୁ ମଧ୍ୟ ଫେରି ଯିବାକୁ ମନ ବଳାଇଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ତାକୁ ସଙ୍ଗରେ ରଖିବାକୁ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହେଲି । ଯାଆ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ମୋର ହୃଦୟରେ ମାତୃଭାବର ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ସେଇଟି ଗୃହରେ ରହିଲେ ତାର ମାତାପରି ବା ତତୋଽଧିକ ସ୍ନେହରେ ପାଳନ କରି ଯୁବତୀ ହେଲାରୁ ଦେବରଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅର୍ପଣ କରନ୍ତି । ଏହି ଇଚ୍ଛା ବାର ବାର ଉଦୟ ହେଉଥାଏ । ଏପରି ପ୍ରସ୍ତାବ ମଧ୍ୟ କଲି, ମାତ୍ର ମୋର ସେ ଆବେଦନ ଶୁଣାଯାଆନ୍ତା କାହିଁକି ? ତା ପିତାତ ମୋ ପିତାପରି ନିଃସ୍ୱ ନଥିଲେ । ସେ ଧନୀ ବ୍ୟକ୍ତିର କନ୍ୟା ; ସେମାନେ ସ୍ୱାମୀ ଘରେ ଛାଡ଼ିଦିବେ କାହିଁକି ? ନେବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ତଥାପି ମୁଁ କହି ପୋଛି ଆଉ ଦୁଇ ଚାରିଦିନ ରଖିଲି । ଘର ଲୋକେ ଓ ତାର ଯେଉଁ ଭାଇଟି ତା ସଙ୍ଗରେ ଆସିଥିଲେ, ସମସ୍ତେ ମୋର ଅମାୟିକ ଭାବ ଅବଲୋକନ କରି ବଡ଼ ସୁଖାନୁଭବ କଲେ ଏବଂ

ଭାବିଲେ ଏ ଗୃହରେ ମୋର ଯତ୍ନ ଓ ମମତା ହେତୁରୁ ନୂଆ ବହୂଟି ବଡ଼ ସୁଖରେ ଦିନ କଟାଇ ପାରିବ । ତା ବାପ ଘରକୁ ନୂଆ ବହୂଟି ଗଲା । ଆମ ଘର ପୂର୍ବପରି ଚାଲିଲା । ମୁଁ ଦେବରଙ୍କୁ ପଚାରିଲି ବିବାହ ହେଲ ସତ, ମାତ୍ର ଏ ଯେ ପାଞ୍ଚ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତୁମ ଘରକୁ ଆସିବ ନାହିଁ, ଏପରି ନାଁ ବାଳିକାଟିଏ ବିବାହ ହେଲ କାହିଁକି ? ବଡ ଦୁଃଖର କଥା ।

ଦେବର ହସି ହସି କହିଲେ, ବିବାହ ହେବାକୁ ତୁମର ଆଦେଶ, ବିବାହ କଲି, କେତେ ବର୍ଷର କନ୍ୟା ବିବାହ ହେବାର ଉଚିତ ତାହାତ ମୋତେ କେହି କହି ନଥିଲେ, ଏଣୁ ମୋ ଇଚ୍ଛାନୁରୂପ ଗୋଟିଏ ଶିଶୁ ବିବାହକଲି । ଏଥିରେ ଷତି କାହାର ? କାହାରତ ନାହିଁ, ତୁମ କଥା ତ ମଧ୍ୟ ମୋର ଦେଖିବା ଉଚିତ ।”

ଏହାଶୁଣି ମୋର ଦୁଃଖ ଓ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲା । କିଛିକ୍ଷଣ କଥା କହି ପାରିଲି ନାହିଁ, ତୁନି ହୋଇ ରହିଲି । ଚକ୍ଷୁରେ ଲୋତକ ଦେଖାଗଲା । ଥମ ଥମ ହୋଇ କହିଲି —

“ଏପରି କଥା ତୁମର କହିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ, ଏ ପାପ ପ୍ରଣୟରୁ କେତେବେଳେ କି ଘଟଣା ଘଟିବ, ସେଥିପ୍ରତି ତୁମର ଟିକିଏ ହେଲେ ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ, ବିଗ୍ଭର ନାହିଁ । ପାପ ପୁଣ୍ୟ କଥା ପଛେ ତେଣେ ଥାଉ, ମୁଁ ଅଭାଗିନୀ ତୁମ ଘରକୁ ଆସି ତୁମର ଭାଇଙ୍କ ଖାଇଲି, ତୁମର ଚରିତ୍ରକୁ ଖାଇଲି, ମାନ ମହତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ଖାଇବି । ଏହିଠାରୁ ମୋର ମରଣ ଭଲ । ତୁମେ ପୁରୁଷ ଜାତି କିଛି ବିଗ୍ଭର ନାହିଁ । ବେଳେବେଳେ ମୋ କାର୍ଯ୍ୟ ଭାବନା କରି ମୁଁ ମର୍ମାହତ ହେଉଛି । ତୁମେ ତାହା ଜାଣିବ କିପରି !”

ଏହା କହି ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ଦେଇ ବିଷର୍ଣ୍ଣ ବଦନରେ ବସି ରହିଲି । ମୋର ଦୁଃଖ ତାଙ୍କୁ ଦୁଃଖ ଦଅନ୍ତା କଣ— ମୋ ପ୍ରତି ଅଧିକ ସହାନୁଭୂତି ଆକର୍ଷଣ କଲା । ମୋର ହୃଦୟ ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରତି ମୋର ମାନ ବୋଲି ମନେ ହେଲା, ସେ ମୋ ପ୍ରତି ଅଧିକ-ତର ଅନୁରକ୍ତ ହେଲେ । ଆଉ ସ୍ନେହ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟର ସୀମା ରହିଲାନାହିଁ । ଏଥିରୁ ପରେ ବିଷମ ଫଳ ଫଳିବ ବୋଲି ମୁଁ ଭାବୁଥାଏ । କିଛିଦିନ ଚାଲିଗଲା ।

ମୁଁ ଦିନେ ତାଙ୍କୁ କହିଲି, ପାପକାର୍ଯ୍ୟ ସବୁଦିନେ ଛପା ରହିବ ନାହିଁ, ପ୍ରକାଶ ହୋଇପାରେ, ଏଥିରୁ ଆମେ ଦୁହେଁ ନିରସ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ।” ସେ କହିଲେ ଆମ କଥା କଦାପି ଜଣାଯିବନାହିଁ, ତୁମେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥାଅ । ବିବାହ ହେବାଦ୍ୱାରା ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଶକ୍ତ ବାଡ଼ ପକାଇ ଦେଇଛି । ଆମ ରହସ୍ୟ ଭେଦ ହେବାର ଉପାୟ ନାହିଁ ।”

“ମୁଁ ସେ କଥା କହୁନାହିଁ କେବଳ । ପୁରୁଷର ବ୍ୟଭିଗ୍ଭର ଜଣା ପଡ଼ି ନପାରେ, ମାତ୍ର ସ୍ତ୍ରୀର କଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର । ମୁଁ ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ହେଲେ ଉପାୟ ?”

"ସେଥିକ ଉପାୟ ଅଛୁ"

"କି ଉପାୟ ?"

"ସେଥି ନିମନ୍ତେ ଚିନ୍ତା କାହିଁକି ? ଆମର ପ୍ରଣୟ ଅସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ । ତୁମେ କଣ ପୁରାଣ ପଢ଼ିନାହିଁ, ଏପରି ଘଟଣା କି କେବେ ହୋଇ ନଥିଲା ?"

"ସେତେବେଳର କଥା ଛାଡ଼ । ସେ ରୀତି ଏବେ ନାହିଁ । ତାହା ଗୁପ୍ତ ପ୍ରଣୟ ବା ବ୍ୟଭିଚାର ନଥିଲା । ବଂଶରକ୍ଷା କରିବାକୁ ବିଧବା ନିଜ ଦେବର ଦ୍ୱାରା ପୁତ୍ର ଉତ୍ପାଦନ କରାଉଥିଲା । ତୁମେ କି ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ବନ୍ଧୁବର୍ଗ ଓ ସମାଜର ଅନୁମତି ନେଇ ମୋତେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛ ?"

"ତାହା କରିନାହିଁ, ତଥାପି ଯେବେ ତୁମ ଗର୍ଭରୁ ପୁତ୍ର ଜାତ ହୁଏ, ମୁଁ ତାକୁ ମୋର ପୁତ୍ର ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବ । ଜାତି ମହତ୍ତ୍ୱରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବ ହେଲି ?"

"ମିଛ କଥା—ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସବୁଦିନେ ମନରେ ନଥିବ । ଯଦି ଏ ଭାବ ଥିଲାତ ବିବାହ ହେଲ କାହିଁକି, ସେ ବିଚାରୀର ଗତି କ'ଣ ହେବ ?"

"ତାକୁ ମଧ୍ୟ ସହଧର୍ମିଣୀ କରି ରଖିବ ।"

"ସବୁ ମିଛ । ଏ ସାହସ ତୁମର ବା କୌଣସି ପୁରୁଷର ନାହିଁ । ତୁମେ ଏ କଥା ପୂର୍ବେ ମୋତେ କହିଥିଲ; ମୁଁ ସେଥିରେ ଆଶା ନରଖି ତୁମର ବିବାହ ଯୋଗାଡ଼ କଲି । ଏତେବେଳେ ପୁଣି ସେହିକଥା । ତୁମେ ଏ ଅଭ୍ୟାସ ଛାଡ଼, ନୋହିଲେ ମୁଁ ଗୃହତ୍ୟାଗିନୀ ହେବ ।"

ମୋର ଏହିକଥା ଶୁଣି ହାତ ଧରି ପକାଇଲେ । କେତେ ଅନୁନୟ ବିନୟ କଲେ, ମୋର ଭାବ କେଉଁଆଡ଼େ ଉଭେଇଗଲା, ଯଥା ପୂର୍ବଂ ତଥା ପରଂ ।

—ସାତ—

କୁଅଭ୍ୟାସ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ମନସ୍ୱିତା ଆବଶ୍ୟକ । ଯାହାର ମନ ଆୟତ୍ତ ନୁହେଁ, ସେ ସବୁ କଥାରେ ଲଡ଼ବଡ଼ । ଯାହାର ହୃଦୟରେ ବଳ ନାହିଁ ସେ ଆଜି କଥାଏ ହେଲେ କାଲି କଥାଏ କରେ । ଆଜି ଯାହାକୁ ଘୃଣା କରେ, କାଲି ତାକୁ ସୁଖ ପାଏ ! ଆଜି ଯାହା ଛାଡ଼ିବ ବୋଲି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରେ, କାଲି ତାକୁ ଆଦର କରି ଟାଣି ଆଣେ । ମାନସିକ ଦୃଢ଼ତାର ଅଭାବରୁ ଏପରି ଘଟେ ; ଏହା କିଏ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବ ? ମୋର ମାନସିକ ବଳ ଗୋଟିଏ ପାଣି ଫୋଟକା ପରି । ମୁଁ ଏକାକିନୀ ଥିବା ବେଳେ ଯାହା କରିବାକୁ ଭାବିଥାଏଁ, ଦେବର ତାହା ଗୋଟାଏ ଫୁଙ୍କିରେ ଉଡ଼ାଇ ଦିଅନ୍ତି । ମୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା, ମୋର ମାନସିକ ବଳ ଏକାବେଳେକେ ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବାଟ କଢ଼ାଇ

ଥାଏ । ମୁଁ ତାଙ୍କ କଥା ମାନି ଯେମନ୍ତ ତାଙ୍କର ସାଦର ଅନୁନୟ ବିନୟର ବଶବର୍ତ୍ତିନୀ ହେବାକୁ ଲାଗିଲି, ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ମମତା ସଙ୍ଗରେ ଟିକିଏ ପ୍ରଭୁତା ମଧ୍ୟ ମିଶିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ନିଃସହାୟା, ଅବଳା ! ସବୁ ମାନିନେବାକୁ ପଡୁଥାଏ । ମୋର ଉପାୟ ହରାଇ ବସିଲି । ତାଙ୍କର କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିବାଦ କରିବାକୁ ଆଉ ଅବସର ମିଳିଲା ନାହିଁ । ମନକୁ କେତେ ଥର ଧିକ୍‌କାର ଦେଇଛି । ନିଭୃତରେ ବସି କାନ୍ଦିଅଛି । ଗୃହରୁ ଗଲେ ଶାଶୁ ଦେବରଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହୁଅନ୍ତା ବୋଲି ଭାବେଁ । ମାତ୍ର ଯିବି କିପରି ? ଯିବି କୁଆଡେ ? କିଛି ସ୍ଥିରକରି ପାରେ ନାହିଁ—ତୁନି ହୋଇ ରହେ । ଥରେ ଥରେ ଭାବେଁ, ଯେବେ ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ହୋଇ ପଡେଁ, ତେବେ ଉପାୟ କଣ ? ଦେବର କି ଆଉ ରଖିବେ ନା ପରୁଶିବେ ? ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ବୋଲି ଗୃହରୁ ତଡି ଦେବେ । ନିଜ ଦୋଷକ୍ଷାଳନ ନିମନ୍ତେ ଅନ୍ୟର ଉପରେ ଦୋଷାରୋପ କରିବେ । ଏ ଚିନ୍ତା ଥରେ ଥରେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିବାକୁ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଦିଏ । କିନ୍ତୁ ଜୀବନଟା ଏତେ ଶସ୍ତା ଓ ତୁଚ୍ଛ ବୋଲି ମନ ମାନେ ନାହିଁ, ଆତ୍ମହତ୍ୟା ସଙ୍କଳ୍ପ ତ୍ୟାଗକରେଁ ।

ଗୃହକର୍ମ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଚଳାଉଥାଏଁ । ଶାଶୁଙ୍କ ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ଓ ଭକ୍ତିର ତ୍ରୁଟି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଶୁଭ କାମନାର ଅଭାବ ନାହିଁ । ଦେବରଙ୍କ ସ୍ୱଭାବ ପୂର୍ବପରି—କେବେ କେବେ ତତୋଽଧିକ । ସବୁ ଚିନ୍ତା ଅନୁତାପ ଉଭେଇ ଯାଏ । ମୁଁ ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ, ଦେବର ମୋର ଭର୍ତ୍ତା, ଏ ଭାବରେ ପୁଣି କିଛି ଦିନ ଚାଲିଗଲା ।

ସୁଖ ଚିର ସ୍ଥାୟୀ ନୁହେଁ । ପୁଣି ମୋର କାଳ୍ପନିକ ସୁଖ ପାପ ଜନିତ । ଏଣୁ ସେବା ବହୁ ଦିନ ରହିବ କିପରି ? କେତେ ଦିନ ଲୋକ ଚକ୍ଷୁରେ ଧୂଳି ପକାଉ ଥିବ ! ନାମ ମାତ୍ର ସୁଖର ଅବସାନ ହୋଇ ଆସିଲା । ମୁ ଅନ୍ତଃସତ୍ତ୍ୱା ହୋଇ ଥିବାର ଜାଣି ପାରିଲି । ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ପାପ ଗର୍ଭକୁ ଗୋପନ କରେ । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଗୋପନ କଲି । କପଟରେ କେତେକ ମାସ ଚଳାଇ ନେଲି, ପ୍ରକାଶ କଲିନାହିଁ । ଯେତେବେଳେ ମୋର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମିଲା ଯେ, ମୋର ଗର୍ଭରେ ସନ୍ତାନ ରହିଲା, ସେତେବେଳେ ମୋ'ର ହୃଦୟରେ ଭିନ୍ନଭାବ ଜାତହେଲା । ମାତୃଭାବ ମନକୁ ଅଧିକାର କରି ବସିଲା । ଗର୍ଭସ୍ଥ ସନ୍ତାନକୁ ଯେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିବାକୁ ମନ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଲା । ଦେବର ସହବାସ ପାପ ବ୍ୟଭିଚାର ବୋଲି ଜାଣି ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସେତେବେଳେ ପାପ ଓ ଦୋଷାବହ ବୋଲି ମନେ ହେଲା ନାହିଁ । ଗର୍ଭସ୍ଥ ସନ୍ତାନର ଜୀବନ ରକ୍ଷା ପାପ କ୍ଷାଳନର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ବୋଲି ମନ ବାର ବାର କହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲି, ସନ୍ତାନର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବି । ନିଜକୁ କଳଙ୍କିନୀ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବି, ଏଥିରେ

ଲଜ୍ୟା ନାହିଁ । ମନେ କଲି, ସନ୍ତାନ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ମୋର ଦେବର ସଙ୍ଗ—ସୁଖ ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁ ।

ଦେବରଙ୍କ କହିବା ଉଚିତ୍ କିନା, କଥା ହୃଦୟରେ ନାଚିଲା । ସେ ଶୁଣିଲେ ତାଙ୍କର ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଳନ କରି ମୋର ଗର୍ଭରୁ ଜାତ ଶିଶୁଟିକୁ ପୁତ୍ରବତ୍ ପାଳିବେ ଓ ଲୋକରେ ମୁହଁ ଦେଖାଇବେ, ଏ ସାହସ ତାଙ୍କର ନାହିଁ । ଗର୍ଭ ନଷ୍ଟ କରିବାର ଅବଶ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ମୋର ଗର୍ଭଜାତ ପୁତ୍ରକୁ ଆତ୍ମଜ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବା ତାଙ୍କର ବଳ କାହିଁ ? କେବଳ ମୋର ସତୀତ୍ୱ ନଷ୍ଟ କରିବା ନିମନ୍ତେ—ମୋ ସହିତ କାମନା ଲାଳସା ତୃପ୍ତି କରିବା ନିମନ୍ତେ ସିନା ମୋତେ ଏପରି ପ୍ରତାରଣା କରିଥିଲେ । ସେ ଜାତି ଓ ସମାଜର ମୁହଁ ଦେଖିବେ, ନା ମୋର ପୁତ୍ରର ଜୀବନକୁ ଦେଖିବେ ? ହା ବିଧାତଃ ! ମୁଁ କି କୁହୁକରେ ପଡି ଏ ପାପ ପଙ୍କରେ ଲିପ୍ତ ହେଲି । ତାଙ୍କ ବିବେଚନାରେ ମୋର ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁ ତାଙ୍କର କିଛି ନୁହେଁ । ମୋର ତ ସନ୍ତାନ, ମୁଁ ଏହାକୁ ନଷ୍ଟ କରିବି କେଉଁ କାରଣରେ ? ମା ସହିତ ସନ୍ତାନର ଯେଉଁ ଘନିଷ୍ଠତା, ପିତା ସହିତ ତ ସେ ଘନିଷ୍ଠତା ନାହିଁ । ବାପ ସିନା ନିଜର ଔରସ ପୁତ୍ରକୁ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଛଡ଼ାଇ ଦେଇପାଏ, ମାତ୍ର ଯେଉଁ ପୁତ୍ରକୁ ବ୍ୟଭିଚାର ଜନିତ ବୋଲି ମନେ କରେ, ତାକୁ ତ ମା ଠାରୁ ଛଡ଼ାଇ ନିଏ ନାହିଁ, ସେ ତ ମା ର ହୋଇ ରହେ । ମୋର ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁ ତ ମୋର ନିଜସ୍ୱ, । ତାକୁ ତ ମୋ ଠାରୁ କେହି ଛଡାଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ତେବେ ତାକୁ ମୁଁ ନଷ୍ଟ କରିବି କାହିଁକି ? ତାକୁ ବଞ୍ଚାଇବାକୁ ମୋର ପ୍ରାଣ ପଣ କରିବି । ଯେତେଦିନ ପାରିଲି ଗର୍ଭଗୋପନ କରି ରଖିଲି ।

ଦେବର କାର୍ଯ୍ୟବଶତଃ ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ଯାତାୟତ କରନ୍ତି । ଏମନ୍ତ କି ଦୀର୍ଘକାଳ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବାସରେ ରହି ଯାଆନ୍ତି । ଏହା ମୋ ପ୍ରତି ଅତି ସୁଯୋଗର କାରଣ ହେଲା । ମୁଁ ମୋର ସନ୍ତାନର ଅନୁଧ୍ୟାନରେ ଥାଏ । ଅନ୍ୟ କେହି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହା ମୋର ସୁଯୋଗ । ମୋର ଶାରୀରିକ ଗଠନ ଏଥି ନିମନ୍ତେ କେତେକାଂଶରେ ମୋର ମନୋଭାବର ସହାୟ ଥିଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତରେ ଗର୍ଭ ଗୋପନ କରି ଯାଉଥାଏଁ । ଦିନେ ଦେବର ପଚାରିଲେ, ଅଗତ୍ୟା ତାଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲି । ମୋ କଥା ଶୁଣି ସେ ବିବର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପଡିଲେ । ମୁଖ ଶୁଖିଗଲା । ମୁଁ ହସ ହସ ହେବା ଦେଖି ସେ କହିଲେ, "ତୁମେ ହସୁଛ, ଆମର ଯେ ସର୍ବନାଶ ହେବାକୁ ବସିଲା । ଜାତି ମହତ୍ତ୍ୱ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବୁଡିବାକୁ ବସିଲା ।"

ମୁଁ କହିଲି, "ଜାଣିଶୁଣି ଯାହା କରିଛ, ସେଥି ନିମନ୍ତେ ଚିନ୍ତା କଣ ? ମୋ ଗର୍ଭରୁ ଯେ ଜନ୍ମିବ ତାକୁ ନିଜର ପୁତ୍ର ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବ । ପୂର୍ବେତ ଏହି ପ୍ରତିଜ୍ଞା

କରିଛ । ତୁମ କଥା ଅନୁସାରେ ଫଳ ପାଇଲ, ମୋ କଥା ମାନିଲ ନାହିଁ ।"

"ଏତେଦିନ ଯାଏ ମୋତେ ନ କହି ଗୋପନ କଲ କାହିଁକି ?"

"ମୁଁ ତ ପ୍ରବୀଣା ନୁହେଁ, ମୁଁ ବା ଜାଣିବି କିପରି ? ଯେତେବେଳେ ଠିକ୍‌ରୂପେ ଜାଣି ପାରିଲି, ସେତେବେଳେ କହିଲି ।"

"ଉପାୟ ?"

"ଉପାୟ ଆଉ କଣ, ଗର୍ଭ ରକ୍ଷାକରି ପୁତ୍ରକୁ ପାଳନ କରିବା ।"

"ଏ କ'ଣ ସମ୍ଭବ ?"

"ଅସମ୍ଭବ କାହିଁକି ? ଏହାହିଁ ତ ତୁମର ଓ ମୋରଇଚ୍ଛା । ଉଭୟଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ଓ ମତରେ ସନ୍ତାନ ମୋର ଗର୍ଭସ୍ଥ ।"

"ସ୍ତ୍ରୀ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଳୟଙ୍କରୀ, ତୁମେ ମୋର ସର୍ବନାଶ କରିବାକୁ ବସିଲ ।"

"ତୁମେ ଏଥିରେ ଦୋଷୀ, ନା ମୁଁ ? ତୁମ କଥା ଯେବେ ନ ରଖ, ତେବେ ମୋର ତ ସର୍ବନାଶ ହୋଇ ରହିଛି । ସନ୍ତାନ ରକ୍ଷା କଲେ ମୋର ରକ୍ଷା ।"

"ଅସମ୍ଭବ, ସନ୍ତାନ ରକ୍ଷାଦ୍ୱାରା ତୁମ ରକ୍ଷା ଅସମ୍ଭବ । ସନ୍ତାନର ନାଶ ହେଲେ ତୁମର ରକ୍ଷା ଓ ପୂର୍ବବତ୍ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ । ଏହା ଭିନ୍ନ ତୁମର ଗତି ଆଉ ନାହିଁ ।"

"ମୁଁ ପଛେ କଳଙ୍କିନୀ,ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ଅପବାଦ ମୁଣ୍ଡରେ ବୋହିବି, ମାତ୍ର ମୋର ସନ୍ତାନ ନଷ୍ଟ କରିବିନାହିଁ । ମୁଁ ସନ୍ତାନ ନଷ୍ଟ କରିବି ବୋଲି ତୁମ ସଙ୍ଗରେ ସହବାସ କରିନାହିଁ । ତୁମେ କହିଥିଲପରି ମୋ ଗର୍ଭରୁ ପୁତ୍ର ଜନ୍ମିଲେ—ତୁମେ ତାକୁ ନିଜର ପୁତ୍ର ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେବ, ଜାତି ମର୍ଯ୍ୟାଦା ତ୍ୟାଗ କରିବ । ଏବେ ମୋର ଗର୍ଭସ୍ଥ ସନ୍ତାନ ଦ୍ୱାରା ତୁମର ଓ ମୋର ଅମଙ୍ଗଳ ହେବବୋଲି ଭାବୁଛ ? ସେହି ସନ୍ତାନକୁ ନାଶ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛ ? ଗର୍ଭ ଧାରଣହିଁ ସ୍ତ୍ରୀର ଧର୍ମ—ଭୋଗ ଲାଳସାରେ ହେଉ ବା କାମ ପରବଶରୁ ହେଉ, ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ପ୍ରଣୟର ଫଳରୁ ଗୋଟିଏ ଜୀବର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଛି । ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷର ଧର୍ମ ରକ୍ଷା ହୋଇଛି । ପାପ ପ୍ରବୃତ୍ତିରୁ ଅବଶେଷରେ ପୁଣ୍ୟ ଫଳର ଉଦୟ ହୋଇଛି । ଏହି ସନ୍ତାନ ଦ୍ୱାରା ଲୋକହସା ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ପାପକ୍ଷୟ ହେବ । ଏହାକୁ ନଷ୍ଟ କରିବାର ଆମର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ସେ ଇଚ୍ଛା ତ୍ୟାଗ କର । ମହାପାତକରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅନାହିଁ ।

ଏହାଶୁଣି ମୋର ଦେବର ତୁନିହୋଇ ବସିରହିଲେ । ଅନେକ କ୍ଷଣ ମ୍ରିୟମାଣ ହୋଇ ବସିରହିଲେ । ପରେ"ଆଚ୍ଛା" କହି ମୋ ନିକଟରୁ ଚାଲିଗଲେ । ମୁଁ ଭାବିଲି ମୋର କଥା ତାଙ୍କ ମନକୁ ପାଇଲା । ବୋଧହୁଏ ଆଉ ଗର୍ଭନାଶର ଚେଷ୍ଟା କରିବେ ନାହିଁ ।

ଦୁଇ ତିନ ଦିନ ଗ୍ରାମାନ୍ତରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ସେଠାରୁ ଫେରିଲେ । ପୂର୍ବ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଆଉ ଆଲୋଚନା କଲେନାହିଁ । ମାତ୍ର ମୋ ସହିତ ଘନିଷ୍ଠତା ବଢାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମୁଁ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ବଡ଼ ସୁଖ ଓ ଶାନ୍ତି ପାଇଲି । ଏ ପ୍ରକାର ଅଭିନବ ପ୍ରେମାଲାପ ଓ ଗାଢ଼ ସ୍ନେହ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଗୂଢ ଅଭିସନ୍ଧି ଥିଲା, ତାହା ମୁଁ ବୁଝିପାରି ନଥିଲି । ସେ ମନେ ମନେ ଭାବି ନେଲେ ଯେ, ସ୍ନେହ ଦ୍ୱାରା ମୋତେ କରାୟତ୍ତ କରି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେ ଯାହା କହିବେ ବା ଆଦେଶ ଦେବେ, ତାହା ମୁଁ ଅମ୍ଳାନ ବଦନରେ ମାନିନେବି, ଏଣୁ ଦିନେ ପୁଣି ପୂର୍ବ କଥାର ଅବତାରଣା କଲେ ଏବଂ ଔଷଧ ସେବନ କରିବାକୁ ଅନୁରୋଧ କଲେ । ମୁଁ ଭାବିଲି ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଜୋର ଜବରଦସ୍ତି ବା ତର୍କ ବିତର୍କ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଶଠତାହିଁ ଏଥିର ପ୍ରତିକାର । ତାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ମୁଁ ସମ୍ମତି ଥିବାର ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମାଇଲି ଏବଂ ତାଙ୍କ ପ୍ରଦତ୍ତ ଔଷଧ ପାନ କରିବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇ ତାହା ଗ୍ରହଣ କଲି । ସେ ଭାରି ଖୁସି । ତିନି ମାତ୍ରା ଔଷଧ ଦେଇଥିଲେ । ସେ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଏକ ମାତ୍ରା ପାନ କରିଥିବାର କହିଲି, ବାକି ଦୁଇ ମାତ୍ରା ତାଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଦେଲି । ତାଙ୍କର ପ୍ରତୀତି ଜନ୍ମିଲା, ଆରଦିନ ସକାଳେ ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ଏକ ମାତ୍ରା ଔଷଧ ଦେଖାଇ ଦେଲି । ସେ କହିଲେ ଯେ, ତିନି ମାତ୍ରା ଔଷଧ ସେବନ କଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଫଳ ଦଶିବ; ଏହା ଅମୋଘ ଔଷଧ । ସେଦିନ ସକାଳୁ ପ୍ରକୃତରେ ମୋର ସାମାନ୍ୟ ଜ୍ୱର ବାନ୍ତି ହେଲା । ଏହା ଦେଖି ତାଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ ଜନ୍ମିଲା ଯେ, ମୁଁ ଔଷଧ ଦୁଇ ମାତ୍ରା ଭକ୍ଷଣ କରି ସାରିଥିଲି, ଆଉ ଏକ ମାତ୍ରା ଭକ୍ଷଣ କଲେ ତାଙ୍କର କଳଙ୍କ ମୋଚନ ହେବ ଏବଂ ସେ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ସଂସାରରେ ପାପଶୂନ୍ୟ ପୁରୁଷ ବୋଲି ପରିଚୟ ଦେଇ ପାରିବେ । ମୁଁ ଖଟରେ ଭୂନିହୋଇ ଶୋଇଥାଏଁ । ଆହାରାନ୍ତେ ମୋ ନିକଟକୁ ଆସି କହିଲେ—

"ଦେଖ, ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଜନ ଥିବାରୁ ମୁଁ ଗୃହ ଛାଡ଼ି ଦିନ ସକାଶେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ଯାଉଅଛି । ଆଉ ପାନକ ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ପିଇବ । ଆଉ ଚିନ୍ତାର କାରଣ ନାହିଁ । ମୁଁ ଯାହାଠାରୁ ଔଷଧ ଆଣିଥିଲି, ସେ କହିଲା, ତିନି ପାନ ଖାଇ ସାରିଲାରୁ ନିଶ୍ଚୟ ଫଳ ମିଳିବ । ସାମାନ୍ୟ ଜ୍ୱର ଓ ବାନ୍ତି ତାର ପୂର୍ବ ଲକ୍ଷଣ ହୋଇପାରେ । ଚିନ୍ତା କରିବନାହିଁ । ଭୟର କାରଣ ନାହିଁ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରୁ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେବ, ମୁଁ ଯାଉଛି ।"

ଏହା କହି ଚାଲିଗଲେ । ମୁଁ ସ୍ୱସ୍ତି ବୋଧ କଲି । ମୁଁ ଭାବିଲି, ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁର ପ୍ରାଣ ନାଶକୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପା ବୋଲି ଭାବିବା କେଡ଼େ ହୀନ ପ୍ରକୃତିର ପରିଚାୟକ । ତାହା ଛଡ଼ା ଈଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ଏତାଦୃଶ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରେ ସଂଶ୍ଲିଷ୍ଟ ବୋଲି ମନୁଷ୍ୟ ଭାବେ ? ଅଥଚ

ମନୁଷ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସୀ ବୋଲି ଢକ୍‌କା ବଜାଇ ବୁଲେ ! ଏହା ଭାବି ମନକୁ ଶତ ଧିକ୍‌କାର ଦେଲି । ମୋର ସାମାନ୍ୟ ଅସୁସ୍ଥତା କେଉଁଆଡେ ଗୁଲିଗଲା । ଦେବରଙ୍କ ସ୍ଥାନାନ୍ତର ଗମନ ମୋ ପକ୍ଷରେ ମଙ୍ଗଳଜନକ ହେଲା । ପୁଣି କବ୍ଧଦନ ଗୁଲିଗଲା ।

ଦେବର ଫେରିଲେ । ତାଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା ଯେ, ତାଙ୍କର ଔଷଧ ଦ୍ୱାରା ଗର୍ଭ ନଷ୍ଟ ହୋଇଥିବ, ମାତ୍ର ମୋ ଠାରୁ ଯେତେବେଳେ ଶୁଣିଲେ ଯେ, ଔଷଧ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ଫଳ ଦର୍ଶିଲା ନାହିଁ, ସେତେବେଳେ ଅଧୀର ହୋଇ ନିଜ ଅଦୃଷ୍ଟକୁ ନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମାତ୍ର ମୋ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ବିରକ୍ତ ଭାବ ଥିବାର ଜଣାଗଲା ନାହିଁ । କହିଲେ, "ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ହୋଇ ରହିଲେ ତ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଔଷଧ ପ୍ରୟୋଗ କରିବା କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ହେବ ।"

ଶେଷୋକ୍ତ କଥା ଶୁଣି ମୋର ପ୍ରାଣ ଦୁକ୍ କରି ଉଠିଲା । ବିଜାତୀୟ ଘୃଣା ଓ ଭୟର ଉଦୟ ହେଲା । ମୁଁ କହିଲି, "ଔଷଧ ମାତ୍ରା ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ପାପ ମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧି କରିବାର ଫଳ କ'ଣ ? ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ ପ୍ରୟୋଗ କରି ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟର୍ଥ ମନୋରଥ ହେଲ, ପୁଣି ଔଷଧ ବ୍ୟବହାର କରିବାର କଳ୍ପନା ଦ୍ୱାରା ପାପର ମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧି କରୁଛ କାହିଁକି ? ଯାହା ହେବାର ହେଉ—ବୃଥା ଯତ୍ନ କର ନାହିଁ ।" ସେ କହିଲେ, "ସତ" । ମାତ୍ର ଏ "ସତ"ର ଅର୍ଥ ମୁଁ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ମୁଖଭଙ୍ଗୀ କଠୋର ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ମୁଖଭଙ୍ଗୀରେ ଦୃଢ ସଙ୍କଳ୍ପର ପରିଚୟ ପାଇଲି । ତାଙ୍କ ସହିତ ତର୍କ ବିତର୍କ କରିବାକୁ ମନ ବଳିଲା ନାହିଁ । ମୋ ମନକୁ ଆଣ୍ଠି କଲି । ସ୍ଥିର ସଙ୍କଳ୍ପ କଲି ଯେ, ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟାକୁ ବିଫଳ କରି ମୋର ଗର୍ଭସ୍ଥ ସନ୍ତାନର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରିବି ।

ଦିନେ ଆସି ପ୍ରକାଶ କଲେ ଯେ, ସାତ ମାସ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିବାରୁ ଔଷଧ ଦ୍ୱାରା ଗର୍ଭପାତର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଚିନ୍ତାରୁ ରକ୍ଷା ପାଇଲି ।

—ଆଠ—

ଶାଶୁ ବୁଢ଼ୀ, ତାଙ୍କର ତୀର୍ଥ କରିବାର ବାସନା ଅନେକ ଦିନରୁ ବଳବତୀ । ଦେବରଙ୍କ ଠାରେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ । ସେ "ଆଉ କିଛି ଦିନ ଯାଉ" ବୋଲି ଭଣ୍ଡି ଦେଉଥାନ୍ତି । ଶାଶୁ ମୋ ଠାରେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ ଅନେକ ଥର କରିଥିଲେ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଦେବରଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରି ସେହି ଉତ୍ତର ପାଇଥାଏ । ଦିନେ ଅବସର ବୁଝି କହିଲି, "ଦେଖ ତୁମ ମା ତୀର୍ଥ କରି ଯିବାକୁ ଏତେଥର ଅନୁରୋଧ କରୁ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ରକ୍ଷା କରୁ ନାହଁ, ଏହା କି ଭଲ କଥା ? ସେ ବୁଢ଼ୀ, କେଉଁଦିନ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଗୁଲିଯିବ ।

ମନରେ ଆଶା ରଖି ମରିବେ, ଏ ପାପ ତ ତୁମକୁ ଲାଗିବ । ତାଙ୍କର ଏ ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରିବା ଉଚିତ । ତା ଛଡ଼ା ମୋର ମଧ୍ୟ ତୀର୍ଥ ଦେଖିବାର ଇଚ୍ଛା ହେଉଅଛି । ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କି ନେଇ ଯୋଗାଏ ବୁଲାଇ ଆଣ ।"

ସେ ଭ୍ରୂକୁଞ୍ଚିତ କରି କହିଲେ, "ଆଃ, ତୁମର ପୁଣି ତୀର୍ଥ ?"

"ପାପ କଳଙ୍କ ବୋହିଲେ ବୋଲିକି ତୀର୍ଥ ବ୍ରତ ମଧ୍ୟ ମନା ? ତୀର୍ଥ କଲେ କିଛି ପାପ ତ ଦୂର ହେବ । ତୀର୍ଥ ପରା ପାପନାଶକ ?

"ତୁମକୁ ଆସନ୍ନପ୍ରସବା ବୋଇଲେ ଚଳେ, ବିଦେଶରେ ସେ ଦୁର୍ଘଟଣା ଘଟିଲେ ଯେ ମହାବିପଦର କଥା । ମା ଜାଣିବେ, ଆଉ କି ଉତ୍ପାତ ଘଟିବ, କିଏ କହି ପାରେ ?

"ତୁମେ କି ମନେ କରିଛ ଯେ, ଘରେ ପ୍ରସବ ହୋଇଲେ ଭଲ ? ତାହା ନୁହେ । ସେତେବେଳେ ବିଦେଶରେ ଥିଲେ ଅନେକ ସୁବିଧା ।"

ମୋର **ଏପରି** ପ୍ରସ୍ତାବର କାରଣ ଥିଲା । ଇତି ପୂର୍ବେ ମୋର ଦେବର ଗୋଟିଏ ପ୍ରୌଢ଼ା ବିଧବାକୁ ମୋର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା ନିମନ୍ତେ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ସେ ଆମ ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀ ନୁହେଁ । ତାକୁ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମରୁ ଆଣିଥିଲେ । ପ୍ରସବ କରାଇବାରେ ତାର ପଟୁତା ଥିଲା । ଏ ନିବାନୁଗ୍ରହରେ ଗୋଟାଏ ଦୁରଭିସନ୍ଧି ଥିବାର ମୁଁ ସନ୍ଦେହ କରି-ଥିଲି । ମୁଁ ଖୁବ୍ ସାବଧାନ ଥାଏଁ, ଦିନେ ତା ସହିତ ମୋର ଦେବର ମୋ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୃଦୟ ବିଦାରକ ପ୍ରସ୍ତାବ କରୁଥିବାର ମୁଁ ଲୁଚିକରି ଶୁଣି ପାରିଥିଲି । ଘର ବାଡ଼ି ଆଡ଼େ ନିସ୍ତବ୍ଧ ଅନ୍ଧକାର ରାତିରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଥିଲେ । ସେ ପିଶାଚୀ ମୋ ଘରକୁ ଆସିଲାଦିନୁ ମୁଁ ତାର ଓ ଦେବରଙ୍କର ଗତି ବିଧି ଦେଖୁଥାଏଁ । ରାତିରେ ନିଦ ନଥାଏ । ସେ ଶୟନ ଗୃହରୁ ଗଲେ ମୁଁ ଗୋପନରେ ତା ପଛେ ପଛେ ଯାଏଁ । ଦେବର ତା ସଙ୍ଗରେ କୌଣସି କଥା ହେଲେ ମୁଁ ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ କାନ ଡେରି-ଥାଏ । ଅନେକ ଦିନ ସେ ଦୁହେଁ ମୋ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ପରାମର୍ଶ କରନ୍ତି, ତାହା ମୁଁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଉଥାଏଁ । ମାତ୍ର ସେ ରାତ୍ରିର ଗୁପ୍ତ ପରାମର୍ଶ ମୋର ହୃଦୟକୁ ଦଗ୍ଧ କଲା । ମୋର ଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ରୁଦ୍ଧ ହେଲା ପରି ଲାଗିଲା । ମୋର ରକ୍ତ ଥଣ୍ଡା ହୋଇ-ଗଲା । ହାତ ଗୋଡ଼ ଚଳିଲା ନାହିଁ । ମୃତପ୍ରାୟ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ରହିଲି । ସେ ନୃଶଂସ ଜଘନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବ ତୁମମାନଙ୍କ ଠାରେ ନ କହିବା ଭଲ । ମୁଁ ଯାହାର ଜନନୀ ହେବି, ତାର ଏ ଅମଙ୍ଗଳ କଥା ମୁଖରେ ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବି କିପରି ?

ସେହି ରାତ୍ରିରେ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରଣା ସ୍ଥାନରୁ ଅତି ସନ୍ତର୍ପଣରେ ଆପଣା ଶୟନାଗାରକୁ ଆସି ଶୋଇଲି । ନିଦ୍ରା ହେବାର ତ କଥା ନୁହେଁ । ତଥାପି ନିଦ୍ରାର

ଛଳନା କଲି । ପିଶାଚୀ ଆସି ଆପଣା ଶେଯରେ ଶୋଇଲା । ମୁଁ ସ୍ୱତ ସାବ୍ ଏ ଚନ୍ତାରେ ନିମଗ୍ନ ରହିଲି । ଶାଶୁଙ୍କ ସହିତ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା କଲେ ବାଟରୁ ପଳାୟନ କରିବା ଭିନ୍ନ ଉପାୟାନ୍ତର ନାହିଁ ବୋଲି ସ୍ଥିର କଲି । ଏଣୁ ଦେବରଙ୍କ ନିକଟରେ ଶାଶୁଙ୍କ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରା ପ୍ରସ୍ତାବ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲି ।

ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନକୁ ଯିବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ଦେବର ଭାବିଲେ, ତାଙ୍କର ଦୂରଭିସନ୍ଧି ତୀର୍ଥସ୍ଥାନରେ ନିର୍ବିପଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ । ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପାପ ପଙ୍କ ଧୋଇଯିବ ଭାବି ମହାଆନନ୍ଦ । ଶାଶୁ ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନ କରି ପୁଣ୍ୟ ଅର୍ଜନ କରିବେ ବୋଲି ମହାଖୁସି ଏବଂ ଏଥି ନିମନ୍ତେ ମୋତେ ଘନ ଘନ ଆଶୀର୍ବାଦ ଓ ପ୍ରଶଂସା । ମୁଁ ମନେ ମନେ ମଧ୍ୟ ଆହ୍ଲାଦିତ ଓ ଆଶ୍ୱସ୍ତ ଯେ, ବାଟରୁ ଦେବରଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଧୂଳିଦେଇ ପଳାୟନ କରି ମୋର ଶିଶୁର ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚାଇବି ।

ଯୋଗାଡ଼ପାତି କରିବାରେ ଏବଂ ଶୁଭ ଦିନ ଗଣାଗଣି କରିବାରେ କିଛି ଦିନ ଚାଲିଗଲା । ଦିନ ସ୍ଥିର ହେଲା । ଘରର ତିନିଜଣ ତିନୋଟି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଭୀଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧି କଳ୍ପନା କରି ଅନୁକୂଳ କଲୁ । କିଛିବାଟ ଚାଲିଲୁଁ, ପରେ ରେଳ ଚଢ଼ିଲୁ । ଏହା ମୋର ପ୍ରଥମ ରେଳ ଦେଖା । ରେଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୋର କିଛି ଜ୍ଞାନ ନଥିଲା । ରେଳରେ ଚଢ଼ି ଯାତ୍ରା କଲୁଁ ।

ବାଟରୁ ପଳାଇବାର ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲି, ମାତ୍ର କେଉଁ ସ୍ଥାନରୁ କିପରି ଭାବରେ ପଳାଇଲେ ଦେବର ମୋର ସନ୍ଧାନ ପାଇବେ ନାହିଁ, ଏଥିର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କରି ନଥିଲି । କରନ୍ତି ବା କିପରି ? ମୋର ତ ରେଳ ବାଟର ଅଭିଜ୍ଞତା ନ ଥିଲା । ରେଳ ଚଢ଼ି କେତେକ ଷ୍ଟେସନ ଅତିକ୍ରମ କଲା ପରେ ଜାଣିପାରିଲି ଯେ, ଷ୍ଟେସନମାନଙ୍କରେ ଗାଡ଼ି ରହିବା ବେଳେ ଲୋକେ ଉଠୁଥନ୍ତି ଓ ଚଢ଼ନ୍ତି । କି ଦିନ, କି ରାତି ଏହିପରି ଲାଗିଅଛି । ଏକ ଷ୍ଟେସନ ଠାରୁ ଆଉ ଏକ ଷ୍ଟେସନ କମ ଦୂର ନୁହେଁ । ମନେ କଲି, କୌଣସି ଷ୍ଟେସନରେ ଦେବରାଦିଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତରେ ଉତୁରି ପଡ଼ି ପଳାୟନ କଲେ ସେମାନଙ୍କ ଜାଣିଲା ବେଳକୁ ମୁ ଅନେକ ଦୂର ଚାଲି ଯାଇଥିବି । ତାହା ଛଡ଼ା ମୁଁ କେଉଁ ଷ୍ଟେସନରେ ଉତୁରିଲି, ତାହା ସେମାନଙ୍କୁ ଜଣାପଡ଼ିବ ବା କିପରି ? କେତୋଟି ଷ୍ଟେସନ ପାର ହେଲାରୁ ମୋର ଅଭିଜ୍ଞତା ଜାତ ହେଲା । ମୁଁ ଘରୁ ଆସିଲା ଆଗରୁ ଖଣ୍ଡେ କେତେ ଲୁଗା ଏବଂ କିଛି ଟଙ୍କା ଗୋପନରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଭାବରେ ରଖିଥିଲି ; ଆମେମାନେ ରେଳରେ ବସି ଚାଲିଅଛୁଁ । ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ରାତି । ଶାଶୁ ଓ ମୁଁ ବିଧବା । ରେଳରେ ଖାଇବା କଥା ତେଣେ ଥାଉ, ଜଳ ଗ୍ରହଣ ବା କରିବୁ କିପରି ? ଦେବର ତ ଅଲଗା ଗାଡ଼ିରେ ଥିଲେ । ରାତି ଶୋଇବା ବେଳ ହେଲା । ଦେବର ଆସି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସାବ-

ଧାନ କରାଇ ଗଲେ ଏବଂ ସେ ରାତରେ ଆଉ ଆସିବେ ନାହିଁ ବୋଲି କହିଗଲେ । ମୁଁ ଭାବିଥିଲି, ଏ ମହାସୁଯୋଗ । ରାତିରେ ରେଳ ତ୍ୟାଗ କଲେ ଅନାୟାସରେ କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ହେବ । ପ୍ରଥମ ରାତିରେ ପଳାଇବାର ଚେଷ୍ଟା କଲିନାହିଁ । ମନେ କଲି, କେଜାଣିବା ଆପଣା ଘରନିକଟରେ ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲେ କେହି ଜାଣି ପାରିବେ ବା ଦେବର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ପାରିବେ ।

ପ୍ରଥମ ରାତି ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଶୋଇ ରହିଲି । ପରଦିନ ସକାଳେ ଏକ ସ୍ଥାନରେ ଓହ୍ଲାଇ ସ୍ନାନ ଭୋଜନାଦି କରି ଅପେକ୍ଷା କରିଥିଲି । ଉପର ଓଳି ରେଳଗାଡ଼ି ଚଢ଼ିଲି । ରେଳ ଚାଲିଅଛି, ମୁଁ ରାତିରେ ପଳାୟନ କରିବା କଳ୍ପନା ମନରେ ସ୍ଥିର କରୁଅଛି । ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା, ରାତି ହେଲା, ପୂର୍ବପରି ଦେବର ଆସି ସତର୍କ କରାଇଗଲେ । ଶାଶୁ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ସହିତ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଶୋଇଲି, ମାତ୍ର ନିଦ ନାହିଁ । ରେଳ ଚାଲିଅଛି । ସେତେବେଳେ ରାତି ଅଧରୁ ବଳିଲାଣି । ଏକ ଷ୍ଟେସନରେ ଗାଡ଼ି ଠିଆହେଲା । ମୁଁ ଜାଣେନାହିଁ, କେଉଁ ଷ୍ଟେସନ । ରେଳ ଠିଆହେବା ମାତ୍ରକେ ମୋର ବୋକଚା ଧରି ଓହ୍ଲାଇ ପଡ଼ିଲି । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରେଳଗାଡ଼ି ଚାଲିଗଲା । ମୁଁ ଯାଇ ଗ୍ରାମରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲି । ସକାଳେ ଗ୍ରାମରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲି । ରେଳ ଚାଲିଅଛି ପଶ୍ଚିମକୁ, ମୁଁ ଦକ୍ଷିଣ ମୁଖରେ ଚାଲିଲି । ଜଙ୍ଗଲ ବାଟ, ବାଘ ଭାଲୁର ଭୟ କେଉଁଆଡେ ମନରୁ ଚାଲିଗଲା । ଏକାକିନୀ କେତେ-ଦୂର ଚାଲିଆସି କ୍ଳାନ୍ତହୋଇ ପଡ଼ି ରହିଲି । ସେ ଓଳି କେତେବାଟ ଚାଲିଲି ଜଣାନାହିଁ । ସାଙ୍ଗ ପାଇ ଗୋଟାଏ ଗ୍ରାମକୁ ଯାଇ ରହିଲି । ଆର ଦିନ ଗାଡ଼ି କରି କିଛି ଦୂର ଆସିଲି, ପୁଣି ଚାଲି ଚାଲି ତିନି ଦିନରେ ଏଠାକୁ ଆସିଅଛି । ତତ୍ତ୍ୱକରି ଜାଣିଅଛିଯେ, ମୋର ବାସ ସ୍ଥାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକେ କିଛି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଜକୁ ନିରାପଦ ଭାବିଅଛି । ସେ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଏବା ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଯିବ ? ସମସ୍ତେ ଭାବିବେ ଗୋଟିଏ ଗର୍ଭବତୀ ବିଧବା ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଏବଂ ନିଃସହାୟା । ଦେବର ମୋର ସନ୍ଧାନ ପାଇବା ଅସମ୍ଭବ । ମୁଁ ଗର୍ଭବତୀ ହୋଇନଥିଲେ, ମୋ ପ୍ରତି ଆସକ୍ତ ହୋଇ ମୋର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରନ୍ତେ । ମାତ୍ର ମୋତେ ଉଦ୍ଧାର କରି ପୁଣି କଳଙ୍କ କାଳିମା ବୋଳି ହେବେ କାହିଁକି ? ଭାବିବେ, ଗଲା ଭଲ ହେଲା । ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ, ଦୁଷ୍ଟରିତ୍ରା, କୁଳତ୍ୟାଗିନୀ ପ୍ରଭୃତି ଅପବାଦଦେଇ ନିଜେ ବିଶୁଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଣତ୍ୱ ଦେଖାଇବେ । କେବଳ ଶାଶୁ କାନ୍ଦିବେ, ମୋ ଗୁଣ ସ୍ମରଣ କରିବେ । ରେଳରେ ପଡ଼ିଗଲି ବୋଲି ଭାବିବେ, ଦୁଃଖ କରିବେ । ସେତ ମୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ଜାଣିନାହାନ୍ତି ବା ଆଉ ଜାଣି ପାରିବେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ମାତ୍ର ମୋର ହୃଦୟରେ ଦୁଃଖ ଜାତ ହେଉଅଛି । ମାତ୍ର ମୋର ସନ୍ତାନର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ତାଙ୍କ କଥା ତାଙ୍କ

ପୁଅ ବୁଝିବେ । ମୁଁ ମୋର ଗର୍ଭସ୍ଥ ଶିଶୁର ଜୀବନ ଗୋଟିଏ ପିଶାଚ ଓ ଗୋଟିଏ ପିଶାଚୀ ହସ୍ତରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଭୁଙ୍କଠାରେ ମୁ କୃତଜ୍ଞ ।

କାଲି ତୁମେ ଦୁହେଁ ମୋର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷାକରି ମୋତେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଅଛ, ତୁମେ ଦୁହେଁ ମୋର ଧର୍ମର ଭାଇ ।

ମୁଁ ସମସ୍ତ କଥା ନିଷ୍କପଟରେ ତୁମ ମାନଙ୍କ ଠାରେ ପ୍ରକାଶ କଲି । ଏଥିରେ ମିଥ୍ୟାକଥା କହୁନାହିଁ । ତୁମର ଯାହା ଉପଦେଶ ଦେବାର ତାହା ଦିଅ, ମୁଁ ପାଳନ କରିବି । ମୋତେ ରଖ ବା ପାଦରେ ଠେଲିଦିଅ , ତୁମ ଇଚ୍ଛା ।

ଶିଶୁର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷାହିଁ ମୋର ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ । ଗର୍ଭ ସଞ୍ଚାର ହେବା ଦିନଠାରୁ ମାତୃ ସ୍ନେହ ମୋ ହୃଦୟରେ ଜାତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରାଣ ପଣକରି ମୁଁ ସନ୍ତାନର ମୁଖା-ବଲୋକନ କରିବାକୁ ଦୃଢ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଅଛି । ଦେଖିବି, ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖିବି । ହୃଦୟରେ ଆଉ ଭୟନାହିଁ । ଯାହାର ପ୍ରାଣକୁ ମୁଁ ହନ୍ତକର ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି, ସେ ଯେ ନିଶ୍ଚୟ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ହେବ, ଏଥିରେ ମୋର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେ ଦୁହେଁ ତାର ସାହାଯ୍ୟ କରି ତାକୁ ମନୁଷ୍ୟ କରିବ, ଏହା ମୋର ଏକମାତ୍ର ଆନ୍ତରିକ ଇଚ୍ଛା, ଆଶା ଓ ଭରସା ।

ଉପାୟହୀନା ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତି ପୁରୁଷର ପ୍ରତାରଣାରେ, ପ୍ରଲୋଭନରେ ପଡି ଆତ୍ମମ-ର୍ଯ୍ୟାଦା ଭୁଲିଯାନ୍ତି । ଭାଇ, କିଛି ମନେ କରିବନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ୍ ପୁରୁଷ ପ୍ରତାରକ, ସ୍ତ୍ରୀର ସର୍ବନାଶ କରିବାକୁ ପୁରୁଷର ତିଳେମାତ୍ର ପାପ ଭୟ ନାହିଁ । ସୁଖର ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଇ ପାପ ପଙ୍କକୁ କଡାଇ ନିଅନ୍ତି । କେବଳ ତାହା ନୁହେଁ, ନିଜେ ନିର୍ବାପଦ ସ୍ଥାନରେ ଦଣ୍ଡା-ୟମାନ ରହି ସ୍ତ୍ରୀର ପାପ ମାତ୍ରାର ବୃଦ୍ଧି କରୁଥାନ୍ତି । ଘଟନା କ୍ରମେ ନିଜେ କଳଙ୍କିତ ହେବାର ଆଭାସ ପାଇଲି ମାତ୍ରକେ ତାହା ଉପରେ ଆହୁରି ପାପ ଓ କଳଙ୍କର ଭାର ଦେଇ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ କରନ୍ତି । ପୁରୁଷ ପାପଶୂନ୍ୟ ଓ ନିଷ୍କଳଙ୍କ ! ସ୍ତ୍ରୀକଳଙ୍କିନୀ । ଯେଉଁ ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀର ସର୍ବନାଶ କରେ,ସେହି ସ୍ତ୍ରୀ ପୁଣି ସେହି ପୁରୁଷକୁ ସାହାଯ୍ୟକରେ । ପୁରୁଷନିଷ୍କଳଙ୍କ ହେବବୋଲି ତା ନିମନ୍ତେ ବିଷ ପାନକରି ଗର୍ଭସ୍ଥ ଭ୍ରୁଣକୁ ନାଶ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠାବୋଧ କରେନାହିଁ । ପାପ ମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧିକରେ । କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ଭ୍ରୁଣହତ୍ୟା ରୂପ ମହାପାପ ଅର୍ଜ୍ଜନ କରେ । ଜଣା ପଡିଲେ ଅପମାନ, ଦଣ୍ଡ, ଜାତିଚ୍ୟୁତି ଏବଂ ଯାବଜ୍ଜୀବ ଅନିଷ୍ଟ । ପୁରୁଷ ନିର୍ଲିପ୍ତ ନିଷ୍କଳଙ୍କ, ଯେବେ ପୁରୁଷ ଉପରେ ଏତାଦୃଶ ଦୋଷର ପ୍ରମାଣ ହୁଏ, ସେ ସାଧାରଣ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ ଦ୍ୱାରା ନିଷ୍କୃତି ପାଇ ସୁଖରେ ବାସ କରେ । ହାଃ ବିଧାତଃ ! ଏକ ଦୋଷ ଲାଗି ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ପୁରୁଷ ପାଇଁ ଭିନ୍ନ ବିଚାର, ବିଭିନ୍ନ ଦଣ୍ଡ ।

ଭାଇ, ମୁଁ ସଂଯମ ଅଭାବରୁ ପ୍ରତାରଣାରେ ପଡ଼ିଲି । ସାମାନ୍ୟ ସୁଖ ଲାଳସାରେ ସତୀତ୍ୱ ହରାଇଲି, ମୁଁ ପାପିନୀ, କଳଙ୍କିନୀ । କଷ୍ଟ ପାଇଅଛି, ଅନୁତାପାନଳରେ ଦଗ୍ଧ ହେଉଅଛି । ତଥାପି ମୋର ପାପ କ୍ଷୟ ହେବାର ଆଶା କରିନପାରେ । ମାତ୍ର ମୋର ଗର୍ଭସ୍ଥ ସନ୍ତାନର ଅପରାଧ କଣ ? ତାର ପ୍ରାଣନାଶ କରିବାରତ କାହାରି ଅଧିକାର ନାହିଁ । ସେହି ନିରୀହ ପ୍ରାଣୀଟି ଏ ଜଗତରେ ଜଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇପାରେ, ତା ଉପରେ ଏ ଜଗତରେ କାହାର ଶତ୍ରୁତା ଅଛି ? କେବଳ ସେହି ନର ପିଶାଚ ମୋର ଦେବର ନିଜର କଳଙ୍କ ମୋଚନ କରି ମୋତେ ରକ୍ଷିତା ଭାବରେ ରଖିବାକୁ ସିନା ତାର ପ୍ରାଣ ନାଶର ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲା ! ତା ଠାରୁ ତ ମୁଁ ଏହି ପ୍ରାଣିକୁ ବଞ୍ଚାଇ ଘେନି ଆସିଅଛି—ଆଉ କି ଭୟ ? ମୁଁ ତାହାର ମୁଖ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କଲେ ସୁଖୀ ହେବି । ତୁମେ ଦୁହେଁ ତାର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷାକରି ତାହାକୁ ମନୁଷ୍ୟ କରିବ, ଏହି ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ।" ଏହା କହୁ କହୁ ରମଣୀର ଚକ୍ଷୁ ଦ୍ୱୟ ବାରି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ସମ୍ଭାଳି ନପାରି ରୋଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯୁବକ ଦୁହେଁ ମଧ ବିଚଳିତ ହୋଇ ଅଶ୍ରୁ ବର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ କହିଲେ, "ତୁମର ଅତୁଳନୀୟ ମାତୃସ୍ନେହର ପରିଚୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବିଚଳିତ କରିଅଛି । ତୁମର ଗର୍ଭ ବୈଧ କି ଅବୈଧ, ତାହା ଆଲୋଚନା କରିବାର ଆମର ପ୍ରୟୋଜନ ନଥିଲା । ତୁମେ ସରଳ ଭାବରେ ଯାହା କହିଲ, ତାହାହିଁ ମାତ୍ର ଶୁଣିଲୁ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅଧିକ ଆଲୋଚନା କରିବା ଆମ ମାନଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ତୁମେ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତା, ତୁମେ ଗୋଟିକର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯାବତୀୟ ସୁଖ ସୁବିଧାରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଅଛ, ଶାରୀରିକ ମାନସିକ କଷ୍ଟ ସହିଅଛ । ତୁମର ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ଅସାଧାରଣ । ମାତା କେବଳ ସନ୍ତାନ ନିମନ୍ତେ ଏପରି ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ କରିବା ସମ୍ଭବ । ତୁମକୁ କେଉଁ ଅପରାଧରେ ଆମେ ତ୍ୟାଗ କରିବୁଁ ? ତୁମେ ଆମର ଶରଣାପନ୍ନ । ଭାଇ ଭଗିନୀ ପ୍ରତି ଯେଉଁପରି ସ୍ନେହ ମମତା ଦେଖାଏ, ସେହି ସ୍ନେହ ମମତା ତୁମଠାରେ ରଖିବୁ ବୋଲି ପୂର୍ବେ କହିଅଛୁଁ, ଏବେ କି ତାହା ପ୍ରତ୍ୟାହାର କରିବୁଁ ? କେବେ ନୁହେଁ । ତୁମକୁ ରକ୍ଷା କରିବୁ ଏବଂ ତୁମର ସନ୍ତାନକୁ ମଧ ପାଳନ କରିବାରେ ଓ ଶିକ୍ଷା ଦେବାରେ ତ୍ରୁଟି କରିବୁ ନାହିଁ । ତୁମେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥାଅ ।

ରମଣୀ ବାକ୍ୟ ବ୍ୟୟ ନକରି ଅନ୍ତରରେ କୃତଜ୍ଞତା ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଅନର୍ଗଳ ଲୋତକ ଧାରା ତାର ନିଦର୍ଶନ । ଏହି କଥୋପକଥନର ଓ ଯୁବକ ଦୁହିଁଙ୍କର ପ୍ରତିଜ୍ଞାର ମୂକ ସାକ୍ଷୀ ସେହି ପର୍ବତ, ବୃକ୍ଷ ରାଜି, ପ୍ରପାତ ଓ କଳ କଳ ନାଦିନୀ ସ୍ୱଚ୍ଛସଲିଳା ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ।

'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ' ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ୧୯୩୬ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

ଏହା କି ଆତ୍ମହତ୍ୟା ?

ଜୁଙ୍ଗ ଅଧିତ୍ୟକାରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଗ୍ରାମ । କନ୍ଧମାନଙ୍କର ବସତି, କେହି ଚାଷୀ ନୁହନ୍ତି । ଏ କଥା ଅବଶ୍ୟ ଠିକ ନୁହେଁ, ତେବେ ଜମି ଚାଷ କରନ୍ତି ନାହିଁ, ବରଙ୍ଗା ଚାଷ କରନ୍ତି । ଗ୍ରୀଷ୍ମ କାଳରେ ଜଙ୍ଗଲ କାଟି ଶୁଷ୍କ ବୃକ୍ଷଲତା ସମୂହକୁ ଅଗ୍ନି ଦ୍ୱାରା ଦଗ୍‌ଧ କରନ୍ତି । ବୃଷ୍ଟି ଆରମ୍ଭ ହେଲେ ସେଥିରେ ମକା, ଝୁଡ଼ଙ୍ଗ, କାକୁଡ଼ି, ଜଡ଼ା ପ୍ରଭୃତି ନାନା ଫସଲ ଉତ୍ପନ୍ନ କରି ଆପଣାର ଭରଣ ପୋଷଣ କରନ୍ତି । ଶୀତ କାଳରେ ନାନା ପ୍ରକାର କନ୍ଦା ଖାଇ ବଞ୍ଚନ୍ତି । ଗ୍ରୀଷ୍ମ କାଳରେ ମହୁଲ, କେନ୍ଦୁ, ଚୂରି ଆମ୍ବ, ଜାମୁ ପ୍ରଭୃତି ଖାଇ ବଞ୍ଚନ୍ତି । ବର୍ଷା କାଳରେ ପାଟଙ୍ଗାଯୁ ଛତୁ ଏବଂ ନାନା ପ୍ରକାର ଶାକ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଖାଦ୍ୟ । ବରଙ୍ଗାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରୁ ଯାହା ଉଦ୍‌ବୃତ୍ତ ଥାଏ, ତାହାର ବିନିମୟରେ ଲୁଣ, ତେଲ ଓ ପରିଧେୟ ସଂଗ୍ରହ କରନ୍ତି । ବାଉଁଶର ବୋଝ, ଡାଲା ପ୍ରଭୃତି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ତାହା ବିକ୍ରୟ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେହି ପଇସାରୁ ମଧ୍ୟ ଦୈନନ୍ଦିନ ଜୀବନ ଯାତ୍ରା ନିର୍ବାହଯୋଗ୍ୟ ସାମାନ୍ୟ ସାମଗ୍ରୀ କ୍ରୟ କରନ୍ତି । ଗ୍ରାମଟି କ୍ଷୁଦ୍ର, ନିର୍ମଳ । ଗ୍ରାମରେ ପୁଷ୍କରିଣୀ ବା ବନ୍ଧ ଆସିବ କାହୁଁ ? ଗ୍ରାମଟି ଅଧିତ୍ୟକାରେ । ଗ୍ରାମରୁ ଅଧମାଇଲ ଦୂରରେ କମଳା ଝରଣ ନାମକ ଅତି ଉଚ୍ଚ ପ୍ରପାତ, ପ୍ରପାତ ତଳେ ବିସ୍ତୃତ ଅଥଚ ଗଭୀର କୁଣ୍ଡ । ଏ ଜଳଧାର କେବେ ଶୁଖେନାହିଁ । ଏହି ଜଳ କୁଣ୍ଡର ଆଶ୍ରୟରେ ଗ୍ରାମର ସ୍ଥାପନା । ତେବେ ନିକଟରେ ସମଭୂମି ନଥିବାରୁ କୁଣ୍ଡଠାରୁ ଅଧମାଇଲରେ ଗ୍ରାମର ବସତି । ଗ୍ରାମ ବସତି ତୁଳନାରେ ଝିଅ ଭୂଆସୁଣୀ ସଂଖ୍ୟା କମ ନଥିଲା ।

ଖାରୁ କନ୍ଧର ସ୍ତ୍ରୀର ନାମ ବାଇଗିଣୀ, ତାର ଝିଅର ନାମ ରାଣୀ । ନାମ ସହିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ଜାତିଗତ କୌଣସି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ଜନ୍ମରେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଜାତକ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରେନାହିଁ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ନାମ କରଣ କରେ ନାହିଁ,

ସେମାନେ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାର ରୂପବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖି ନାମ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଗୌର ବର୍ଣ୍ଣ କନ୍ୟାର ନାମ ଗୌରୀ, ସାହେବାଣୀ, ସୁନ୍ଦରୀ କନ୍ୟାର ନାମ ରାଣୀ, ଜେମା ଇତ୍ୟାଦି । ଏଥିରେ ଯାଏ ବା ଆସେ କେତେ ? ଗ୍ରାମରୁ ବାଳକାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଖାରୁର ଝିଅଯେ ଅତି ସୁନ୍ଦରୀ ଥିଲା, ତାହା କହିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଏଣୁ ବାପ ମା ଆଦରରେ ତା ନାମ ରଖିଥିଲେ ରାଣୀ । ରାଣୀର ଅନେକ ଗୁଣ ଥିଲା । ପିତା ମାତାଙ୍କର ସେ ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା । ଖାରୁର ପୁତ୍ର ନଥିଲେ । ଗ୍ରାମର ଲୋକେ କହନ୍ତି—ଖାରୁ ତୋର ପୁଅ ହେଲା ନାହିଁ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ବିବାହ କର । ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ତୋତେ ପୋଷିବ କିଏ ? ଖାରୁ କହେ, ପୋଷିବା କଥା ପଛରେ କିଏ ? ପୁତ୍ର ପୋଷିବା ଭଳି ହେବା ଆଗରୁ ମୁଁ ମଲେ ପୁଅକୁ ପୋଷିବ କିଏ ? ଘରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଲଗାଇବାକୁ ଯୋଡ଼ିଏ ସ୍ତ୍ରୀ ରଖି ଦୁଃଖ ଭୋଗ କରୁଥିବ ସିନା ! ବାଇଗିଣୀ ପରି ସ୍ତ୍ରୀ କାହା ଭାଗ୍ୟରେ ଅଛି ? ପୁଣି ରାଣୀ ପରି କନ୍ୟା କାହା କପାଳକୁ ମିଳୁଛି ? ମୁଁ କେବେ ଆଉ ବିବାହ ହେବି-ନାହିଁ । ରାଣୀ ନିମନ୍ତେ ଉପଯୁକ୍ତ ବର ଟିଏ ଖୋଜି ପାରିଲେ ହେଲା । ରାଣୀ ମୋତେ ପ୍ରତିପୋଷଣ କରିବ; ମୋ ମଲାପରେ ଘର ଖଣ୍ଡେ ଅଧିକାର କରିବ । ବଳି ରାଉତ ନାହିଁ, ଚିନ୍ତା କାହିଁକି ? ମୁଁ ବେଶ ଭଲ ଅଛି । ରାଣୀର ବୟସ ପନ୍ଦର ଷୋହଳ । ଯେମନ୍ତ ସୁନ୍ଦରୀ, ତେମନ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ । ତା ନିମନ୍ତେ ତାର ମା'କୁ ଗୃହକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ । ଆଉ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପିତା ଓ ମାତାର ଯଥେଷ୍ଟ ସାହାଯ୍ୟ କରେ । ବାପ ପର୍ବତରେ ଗଛ, ବାଉଁଶ କାଟେ; ରାଣୀ ତାହା ଦାହ କରିବାକୁ ସଙ୍ଗିତ କରେ । ବିରଙ୍ଗାରେ ବୀଜ ବପନ ବେଳେ ସେ ଯାହା କରିପାରେ ତା'ର ବାପ ମଧ୍ୟ ତାହା କରିପାରେ ନାହିଁ । ଅରଣ୍ୟରେ ଫଳମୂଳ ସଂଗ୍ରହ କରି ପିତା ମାତାଙ୍କର ତୃପ୍ତିସାଧନ କରେ । ବାପ ବୋଝ, କୁଲା ତିଆରି କରିବା ନିମନ୍ତେ ପର୍ବତରୁ ଜଙ୍ଗୀ ବାଉଁଶ କାଟି ବହିଆଣେ, କୃଷିଜାତ ଦ୍ରବ୍ୟ ଏବଂ ସେ ବୋଝ କୁଲା ପ୍ରଭୃତି ଦୂର ଗ୍ରାମକୁ, ହାଟକୁ ନେଇ ବିକ୍ରୟ କରିଆଣେ । ସେ ସମୟରେ ତାର ମା ଆପଣା ଗୃହ କର୍ମ ଦେଖୁଥାଏ ୟ କାହା ଘରର ଝିଅ—ଏହା ଠାରୁ ବଳି ପିତା ମାତାର ଆଉ ବେଶି ସାହାଯ୍ୟ କରନ୍ତା କିଣ ? କନ୍ୟାର ଏତାଦୃଶ କାର୍ଯ୍ୟପଟୁତା ଦେଖି ଖାରୁ ଓ ବାଇଗିଣୀର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ନଥାଏ । ଦୁଇ ପ୍ରାଣୀ ଦିନେ ଦିନେ ଭାବନ୍ତି, ଏପରି ଝିଅ ଯାର, ଘରେ ତାର ପୁଣି ପୁଅର ଲୋଡ଼ା କିଣ ! ଏ କଥା ସତ ହେଉ ବା ନହେଉ, ଖାରୁ, ବାଇଗିଣୀ ଓ ରାଣୀ ବଡ଼ ସୁଖରେ ଦିନପାତ କରୁଥାନ୍ତି । ଖାରୁ ଜାମାତାର ଅନ୍ୱେଷଣରେ ଥାଏ ସତ; ମାତ୍ର ବିଶେଷ ଭାବରେ ଉଦ୍ୟୋଗୀ ନଥାଏ । ରାଣୀର ମଧ୍ୟ ଆଗ୍ରହ ନାହିଁ । ସେ ପିତା ମାତାର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରି ଏବଂ ଗ୍ରାମର ସଙ୍ଗିନୀମାନଙ୍କର ସ୍ନେହ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ ପାଇ ମହା ସୁଖରେ କାଳ କଟାଇ ଦେଉଥାଏ ।

ଜଙ୍ଗଲ ବୁଲିଲାବେଳେ ସଙ୍ଗିମାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଡ଼ାଳଖାଇ ଗୀତ ଗାଇବାର ଗାଇ କେବେ ଗୃଙ୍ଗୁ ନାଚ, କେବେ ଦୋଳି ଝୁଲି ସୁଖାନୁଭବ କରୁଥାଏ । ସଙ୍ଗିମା ମାନଙ୍କ ସହିତ ତାର ସକଳ ପ୍ରକାର ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରିବାର ଅବସର ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏକା ସଙ୍ଗରେ କମଳା ଝରଣ କୁଣ୍ଡର ସ୍ୱଚ୍ଛ ଜଳରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରିବାର ସୁଖରୁ ସେ ବଞ୍ଚିତା । ଗ୍ରାମର ଝିଅ ଭୂଆସୁଣୀ ମାନେ ଯେଉଁ ସମୟରେ କୁଣ୍ଡକୁ ଗାଧୋଇବା ନିମନ୍ତେ ଯାଆନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ରାଣୀ ଗ୍ରାମାନ୍ତରକୁ କିଛି ନା କିଛି ବିକ୍ରୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ଥାଏ । ଏହା ତାର ଦୈନନ୍ଦିନ କାର୍ଯ୍ୟ । ସେ ଫେରିଲାବେଳେ ସମସ୍ତେ ସ୍ନାନ ଶେଷ କରି ଗୃହକୁ ଫେରୁଥାନ୍ତି । ରାଣୀ ପ୍ରତ୍ୟହ ଏକାକିନୀ ସ୍ନାନ କରିବାକୁ ଯାଏ । ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ତାର ସୁଖ ; କାରଣ ସେ ଯଥେଚ୍ଛ ରୂପେ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ସ୍ନାନ କରେ ; ସନ୍ତରଣ କରେ । କାହାରି ଅପେକ୍ଷା ନାହିଁ । ଫେରିବାକୁ କାହାରି ଅନୁରୋଧ ଉପରୋଧ ଶୁଣିବାକୁ ପଡ଼େନାହିଁ ।

ବୈଶାଖ ମାସ—ନିର୍ଧୂମ ଖରା ! ପ୍ରାୟ ଏଗାର ବାଜିଲା । ଖାରୁ ସ୍ନାନରୁ ଫେରି ବାଇଗିଣୀକୁ ପଚାରିଲା, 'ରାଣୀ ଏତେବେଳ ଯାଏ ଫେରି ନାହିଁ ?'

ବାଇଗିଣୀ କହିଲା, 'ଫେରିନାହିଁ ବୋଧହୁଏ । ବୋଝ କୁଲି ବିକ୍ରୀ ହେଲା ନାହିଁ, ଏଣୁ ଗାଁ, ଗାଁ ବୁଲୁଥିବ—ବିକ୍ରୀ କରି ସାରିଲେ ଆସିବ । ଯେତେ କହିଲେ ତ ବୁଝେନାହିଁ ।

ଖାରୁ ତୁନି ହେଲା । ବାଇଗିଣୀ ଭାତ ବାଡିଦେଲା । ଖାରୁ ଭୋଜନ କରି ଶୋଇଲା । ବାଇଗିଣୀ ବାଟ ଚାହିଁ ବସିଛି । କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ ରାଣୀ ଫେରିଲା । ବାଇଗିଣୀ ତାକୁ ଧରିଆଣି ଘରେ ବସାଇଲା । ରାଣୀର ଘର୍ମାକ୍ତ ଲାଲ ବର୍ଣ୍ଣ ମୁଖ ଆପଣା କାନି ପଣତରେ ପୋଛି କହିଲା, 'ମା, ତୁ ଏତେ ଖରାରେ ପ୍ରତିଦିନ ବୁଲୁଥାଉ କାହିଁକି ? ବିକ୍ରୀ ହେଲାତ ନାହିଁ, ବେଗି ଆସିଲେ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ଦେଖତ ଦିନକୁ ଦିନ ଦେହ ଶୁଖି ଯାଉଛି, ମୁହଁ କଳା ପଡ଼ି ଆସୁଛି । ପୁଣି ଅଧକୋଶେ ବାଟ ଗାଧୋଇ ଯିବାକୁ ହେବ ।'

ମା ଝିଅ କ୍ଷଣ କାଳ ଏକତ୍ର ବସିଲେ । ବାଇଗିଣୀ ଆପଣା କାମରେ ବାହ୍ରିଦେଉ ଥାଏ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ରାଣୀ ଗାଧୋଇବାକୁ ବାହାରିଲା ।

କମଳା କୁଣ୍ଡର ଜଳ କି ନିର୍ମଳ—କି ପବିତ୍ର । ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ ମନ ନେତ୍ର ତୃପ୍ତି ଲାଭ କରେ । ନିଦାଘ କାଳରେ ମଧ୍ୟ ଘାଟଟି ଛାୟାପୂର୍ଣ୍ଣ । ରାଣୀ ଯାଇ ଗୋଟାଏ ପଥରରେ ବସି ଶାନ୍ତିଲାଭ କଲା । ଭୟ ଶୂନ୍ୟ ଚିତ୍ତରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ଦେହରେ ତୈଳ ମର୍ଦ୍ଦନ କରି ଜଳରେ ନିମଜ୍ଜମାନ ହେଲା ।

ଏ କ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ?

ଭୟ କାହିଁକି ? ଏଠାକୁ ତ ପଟଟରୁ ବାଟ ରହିଲା କିଛି ଦୂରରେ । ଗ୍ରୀଷ୍ମ କାଳ ବାର ବାଜିଲେ କିଏ ବା କୁଣ୍ଡକୁ ଆସୁଛି ? ରାଣୀ ନାନା ପ୍ରକାର ସନ୍ତରଣରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତା— ନିର୍ଭୟରେ ସ୍ନାନ କରୁଛି । ଯେତେ ସ୍ନାନ କଲେ ତାର ତୃପ୍ତି ନାହିଁ । ତାର ଶରୀରରୁ ଯେ ପରିଧେୟ ବସ୍ତ୍ର କେତେବେଳେ ଅଲଗା ହୋଇ ପାଣିରେ ଭାସୁଛି, ତା ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ନାହିଁ ।

ପଟଟରୁ ଜଣେ ଧନୀ ଯୁବକ ଆପଣାର ଦୁଇଜଣ ଅନୁଚର ସହିତ ଶିକାରରୁ ଅକୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଫେରୁଥିଲେ । ଦୂରରେ ଜଳକ୍ରୀଡ଼ାର ଶବ୍ଦ ଶୁଣି କୌତୁହଳ ନିବାରଣ ନିମନ୍ତେ କୁଣ୍ଡ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଅନୁଚରମାନେ ବାଟରେ ଅପେକ୍ଷା କଲେ । ଯୁବକ ସନ୍ତର୍ପଣରେ ଯାଇ ପ୍ରସ୍ତାବିତ୍ତସ୍ଥଳରେ ବସିଲେ ଏବଂ ଜଳ କ୍ରୀଡ଼ାରତା ସୁନ୍ଦରୀର ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଦେଖିଲେ ଏବଂ ଯୁବତୀ ଏକାକିନୀ ନିର୍ଜନ ପ୍ରଦେଶରେ ଥିବାର ଦେଖି ମନ ଉତ୍‌ଫୁଲ୍ଲ ହେଲା । ଯୁବକ କାଳ ଓ ସ୍ଥଳ ଯୁବକ ଯୁବତୀର ମିଳନର ଅତି ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବି ପ୍ରସ୍ତର ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ପ୍ରେମାହ୍ୱାନ କଲେ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଣୀର ଗଳଦେଶ ଠାରୁ ନିମ୍ନ ଭାଗ ନିମଜ୍ଜମାନ ହେଲା । ଏତାଦୃଶ ଅସହାୟା ବସ୍ଥାରେ ଭୟ ଲଜ୍ଜା ପୁଟାରୁ ମୁଖରେ ସ୍ମିତ ହାସ୍ୟ ଦେଖାଦିଏ । ରାଣୀର ମୁଖରେ ସ୍ମିତ ହାସ୍ୟ ଦେଖାଗଲା । ଯୁବକ ଭାବିଲେ, ଏହା ପ୍ରଣୟ ସ୍ୱୀକୃତିର ପୁଟାଙ୍ଗ । ରାଣୀ ଅବନତ ମୁଖରେ ନିଶ୍ଚଳ ହୋଇ ରହିଲା । ତଦ୍ରୂପ ନିମଜ୍ଜମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ରହି ଆପଣାର ବସ୍ତ୍ର ସମ୍ଭାଳି ନେଲା । ରାଣୀ ଜଳ ଭିତରେ କଣ କରୁଛି ତାହା ଜଣା ନାହିଁ । ଯୁବକ ଆପଣା ଅଭୀଷ୍ଟସିଦ୍ଧି ଆଶାରେ ନାନା ଭାବ ଭଙ୍ଗି ଓ ନିଜର ପରିଚୟ ଦେବାରେ ତ୍ରୁଟି କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଅଳ୍ପ କ୍ଷଣ ପରେ ରାଣୀ ଯୁବକ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ଯୁବକର ଆନନ୍ଦର ସୀମାନାହିଁ ; ମାତ୍ର ଯୁବକ ଓ ରାଣୀର ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଅଛି ଗଭୀର ଜଳର ବ୍ୟବଧାନ, ତାହା ଯୁବକକୁ ଜଣାନାହିଁ ।

ରାଣୀ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉ ହେଉ କ୍ରମେ ଓଷ୍ଠାଧାର ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲା । ପରେ ଆଉ କିଛି ଦୃଶ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ । ରାଣୀର ମସ୍ତକ ଉପରୁ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜଳ-ଚକ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ କ୍ରମେ ବିସ୍ତୃତି ଲାଭ କରି କୁଣ୍ଡର ସମଗ୍ର ତଟକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲା । ଦୁଇ ଗୋଟି ବୁଦ୍ ବୁଦ୍ କୁଣ୍ଡ ଭିତରୁ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱକୁ ଉଠି ଜଳଚକ୍ରର ପଶ୍ଚାଦ୍ଧାବନ କଲେ । ସ୍ୱାର୍ଥପର ଯୁବକ ଭଗ୍ନ ମନୋରଥ ହୋଇ ରାଣୀକୁ 'ହତଭାଗିନୀ' ଆଖ୍ୟା ଦେଇ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ଅର୍ଜୁନ ବୃକ୍ଷର ଉଚ୍ଚ ଶାଖାରେ ଦୁଇ ଗୋଟି କପୋତ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ଏହି ଘଟଣା ଦେଖୁଥିଲେ ।

❋ ୧୯୩୫ ସାଲରେ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ' ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ । ❋

(କ୍ଷୁଦ୍ର ଗଳ୍ପ)

ପତିତ ପାବନ ଡୋରି

ପ୍ରଖର ସକାଳ । ପଞ୍ଚଦୋଳ ଶେଷ ହେଲା । ଚୈତ୍ରମାସ – ଗ୍ରୀଷ୍ମର ମୃଦୁ ନିଃଶ୍ୱାସ ବୋହିଲାଣି । ମଧୁପଣ୍ଡାଙ୍କ ଉଚପକ୍କା ପିଣ୍ଡାରେ ଦୁଇଜଣ ଯାତ୍ରୀ ତୁନ ହୋଇ ବସି ଆପଣା ଆପଣା ଲୁଗାକାନିରେ ବଞ୍ଚୁ ହେଉଛନ୍ତି । ବାଲି ସାହି, ଘର ଛେଳ ପଡ଼ିଛି, ଏଣୁ ସମୁଦ୍ର ହାଉଆ ଆସୁନାହିଁ, ଏ ଦୁହେଁ ପୁରୀ ବାସୀ ନୁହନ୍ତି, ବଦେ-ଶାଗତ ଯାତ୍ରୀ । ବୋଧହୁଏ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ ବୁଲି ବୁଲି ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ଧର୍ମାକ୍ତ ଶରୀର । ଦିନ ଦୁଇ ପ୍ରହର ପେଟରେ ଅନ୍ନ ନାହିଁ, ମହାପ୍ରସାଦ ପ୍ରତ୍ୟାଶାରେ ବସି ରହିଛନ୍ତି ।

ଉଭୟେ ଯଜ୍ଞୋପବୀତଧାରୀ । ଜଣକ କପାଳରେ ଓ ନାସିକାରେ ଶୁକ୍ଳ ଚନ୍ଦନ ଚିତା । ମୁଣ୍ଡର ଚୁଟି ଓ କେଶ ଏବଂ କପୋଳର ଚିତା ଉଭୟଙ୍କୁ ପୃଥକ୍ ଜାତି ବୋଲି ପରିଚୟ କରାଇ ଦେଉଥିଲା । ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଜଣେ କ୍ଷତ୍ରୀୟ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ଗଲା । ପଣ୍ଡାଙ୍କର ଜଣେ ଲୋକ ମହାପ୍ରସାଦ ଧରି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ଗଡ଼େଇ ବାବୁ ପାଟଚ୍ଛ ନିକଟରେ ବସିଥିଲେ· ମୁଣ୍ଡରୁ ମହାପ୍ରସାଦ ବେତା ଓହ୍ଲାଇ ନେଲେ ଏବଂ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି କୁଡ଼ୁଆ-ତକ ତଳେ ରଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହା ଦେଖି ମିଶ୍ର ମିଶ୍ରେ ଅଗ୍ନୀ ଶର୍ମା, ଉଠିପଡ଼ି ଅଣ୍ଟାରେ ହାତ ଦେଇ ଗଡ଼େଇ ବାବୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି କହିଲେ, "ଏ ତୁମର କି ଆଚରଣ ? ମହାପ୍ରସାଦ ଗୁଡ଼ାକ ଛୁଇଁଲ । ତୁମେ ଛୁଇଁଲ ଭାତ ମୁଁ ଖାଇବି ? ମଧ୍ୟାହ୍ନ କାଳରେ ଭୋକିଲା ବାହ୍ମଣକୁ ଉପବାସୀ ରଖିବା ବଡ଼ ଜ୍ଞାନପଣ ! ଛି ! ଛି ! ଛି ! ବାବୁ କହିଲେ—ମହାପ୍ରସାଦ, ଏଥିରେ ଦୋଷ କଣ ? ଏଠାରେ ଗୋପାଳ, ଭଣ୍ଡାରୀ, ଛୁଆଁ

ଅଛୁଆଁ ସମସ୍ତେ ମହାପ୍ରସାଦ ଛୁଇଁଥାନ୍ତି । ମହାପ୍ରସାଦରେ କୌଣସି ଦୋଷ ନାହିଁ । ମୁଁ ଏଠାରେ ସାତ ଆଠ ଦିନ ରହି ସବୁ ଦେଖୁଛି । ମୁଁ ଛୁଇଁବାରୁ ମହାପ୍ରସାଦ ମାରି ହେଲା ?

ମିଶ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କର କ୍ରୋଧ ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ହେଲା । ଲଜ୍ଜାନାହିଁ ! ମୁଁ ଶୋତ୍ରୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ତୁମ ଛୁଆଁ ପଦାର୍ଥ ଖାଇବି ? କି ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ଏଠାକୁ ଆସିପରି ତୁମେ ଜାତି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ହେଲ ! ତୁମେ ନାମକୁ କ୍ଷତ୍ରୀୟ, ତୁମେ ବର୍ଣ୍ଣଶଙ୍କର, ତୁମେ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ । ତୁମ ସଙ୍ଗରେ ଆସିଲିବୋଲି ପରି ଜାତି ଧର୍ମ ବୁଡାଇ ଘରକୁ ଫେରିବି ?"

ଏତାଦୃଶ କଟୂକ୍ତି ଶୁଣି କେହି ହେଲେ ସହ୍ୟ କରିପାରିବା ଅସମ୍ଭବ । ତେବେ ଗଦେଇ ବାବୁ ଧୀର ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ, ବୁଝି ବିଚାରି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଭାବିଲେ, ତୀର୍ଥସ୍ଥଳ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, କେଜାଣିଅବା ମହାପ୍ରସାଦ ହାତ ଦେଇ କାଢିବା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଉଚିତ ନଥିଲା । କହିଲେ, "ହେଉ, ତୁମକୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦେଇ ଏଠାକୁ ଆଣିବାର ଫଳ ପାଇଲି । ଆଜିଠାରୁ ତୁମ ଆମ ସଙ୍ଗ ତ୍ୟାଗହେଲା । ଭଜନା, ମାଲମତା ଧର, ଶୀଘ୍ର ଯିବା ।"

ଭଜନା ଗଦେଇ ବାବୁଙ୍କର ଗୋପାଳ ଚାକର ଓ ବିଶ୍ୱାସୀ ଲୋକ । ଭଜନା କହିଲା, "ବାବୁ; ମହାପ୍ରସାଦ ତ ବ୍ରାହ୍ମଣର ନୁହେଁ, ତୁମ ପଇସାରେ କଣା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ନଖାଇଲେ ନଖାଉ, ତୁମେ ଥୋଡା ନିଅ, ମୁଁ ଥୋଡା ଖାଇସାରିଲାରୁ ଚାଲିବା, ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଡିଥାଉ । ପୁଣି ଧୂନ୍ଦିଆ ବେହେରା ଆସିନାହିଁ, ତାକୁ କଣ ଛାଡି ଦେଇଯିବା ?

ଗଦେଇ ବାବୁ କହିଲେ, "ମୋର ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ପାଇଛି । ପଣ୍ଡାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦେଇ ସୁଫଳ ନେଇଛି । ଆଉ ଦଣ୍ଡେ ରହିବିନାହିଁ । ମହାପ୍ରସାଦ ଏଠାରେ ଥାଉ । ଚାଲ, ତୋତେ ବାଟରେ ଖୁଆଇବି । ଧୂନ୍ଦିଆ ବେହେରା ଯେବେ ମିଶି ପାରେତ ଭଲ, ନୋହିଲେ ଆମେ ଦୁହେଁ ଚାଲିଯିବା ।" ଭଜନା ଆଉକିଛି ନକହି ବୋଜଗୁ ସଜାଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପଣ୍ଡାଙ୍କ ଲୋକଟି ଆଁ କରି ଚାହିଁଥିଲା । ଗଦେଇ ବାବୁ ତାକୁ ବକ୍‌ସିସ ଦେଲେ, ତାହା ଅଣ୍ଟାରେ ଗୁଞ୍ଜି କହିଲା, "କପର ଲୋକକୁ କପର କଥା ଦେଖତ, ପଇସା ପତ୍ର ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ବାବୁ ତୀର୍ଥକୁ ଆଣିଲେ, ତାଙ୍କପ୍ରତି ଏ ଭର୍ତ୍ସନା ! ଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ କି କୁକୁର ଲୋମା । ବାବୁ, ଉପାସରେ ଯିବ କଅାଁ, ଚାଲ ମୁଁ ବଡଦାଣ୍ଡଠାକୁ ମହାପ୍ରସାଦ ଆଣି ଯୋଗାଇବି । ଏତେଦିନ ତୁମଠାରୁ ଖାଇଛୁ, ଏତିକ କରିବି ନାହିଁ" ବୋଲି ଆଗରେ ଚାଲିଗଲା । ମିଶ୍ର ମିଶ୍ରେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱଦୃଷ୍ଟି ହୋଇ ରହିଲେ । ମହାପ୍ରସାଦ-ତକ ସେହିପରି ରହିଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ମିଶ୍ର ମିଶ୍ରେ ଭାବିଲେ ବାବୁତ ଛାଡ଼ିଗଲେ, ଧୂନ୍ଦିଆ ବେହେରା ଆସିବକି ନାହିଁ କେଜାଣି । ଅନେକ ଗୁଡ଼ାଏ ମହାପ୍ରସାଦ, ବିନ୍ଦୟ

କରଦେବା ଉଚିତ । ବାକଦେଇ ଆଉ କିଛି କଥିକରି ଭୋଜନ କଲେ; ପିଣ୍ଡାରେ ଭୂନ ହୋଇ ଶୋଇଲେ । ଦୁଇ ତିନ ଘଣ୍ଟାପରେ ଧୂନ୍ଦଆ ବେହେରା ହସ ହସ ହୋଇ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । "କହୋ ନନା ଶୋଇଛ ? ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କ ଶ୍ରୀମୁଖ ଦର୍ଶନ ମିଳିଲା ।" ମିଶ୍ର ମିଶ୍ରେ ଚମକ ପଡ କହିଲେ, "କଣ ? ଶ୍ରୀମୁଖ ଦର୍ଶନ ? ବାହାରରୁ ସେହି ପତି-ତପାବନ ଲେଖାରୁପ ଦେଖିଥିବୁ, ତୁ କଏ, ଜଗନ୍ନାଥ କଏ ।"

"ନାଇଁ ହେ, ସତ କଥା, ମୁଁ ଯାହାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଥିଲି ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲି । ଶ୍ରୀମୁଖ ନ ଦେଖି ମୁଁ କଣ ଫେରୁଥିଲି ?" ଏତ ତୁମ ଗ୍ରାମ ଜଗନ୍ନାଥ ନୁହନ୍ତି ଯେ ମୁଁ ଭିତରକୁ ପଶିବାକୁ ଥରହର ହେବି, କି ତୁମେ ବା ତୁମ ପରି ଦୁଇ ଗ୍ରୁଣ କଣ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାଡ଼ି ଧରି ତଡବେ ? ଏ ଯେ ବୃନ୍ଦାବନଚାରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ସ୍ୱାମୀ, ପତିତପାବନ ଏହାଙ୍କ ନାମ । ଏହାଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ, ଛୁଇଁଲେ ମୁଁ ଦୋଷୀ ହେବି ନାହିଁ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ଏଣୁ ପଇସା ଖର୍ଚ୍ଚ କରି ଭିତରକୁ ଯାଇ ଦେଖି ଆସିଲି । ଜୀବନ ସାର୍ଥକ କଲି । ଏହାଙ୍କ ଠାରେ ତୁମେ ମୁଁ ସମାନ ।"

ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ବହ୍ନିରେ ଘୃତାହୁତି ପଡ଼ିଲା । ମିଶ୍ରମିଶ୍ରେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଧୋବା, ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଧୋବା ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାନ । ମୁଁ ଶ୍ରୋତ୍ରିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ତୁ ଶ୍ମଶାନ ଚଣ୍ଡାଳ, ମୁଁ ଆଉ ତୁ ? ଯା, ଯା, ଯା ।"

"ନା, ନା, ରାଗୁଛ କାହିଁକି ? ତୁମେ ମୁଁ ସମାନ କି ନା, ପରୀକ୍ଷା କରୁଛ କଏ ? ଜଗନ୍ନାଥ ତ ଚଣ୍ଡାଳ ବୋଲି ସିଂହଦ୍ୱାରରୁ ଫେରାଇ ନାହାନ୍ତି, ତୁମ କଥାର ମୂଲ୍ୟ କେତେ ? ତୁନି ହୁଅ, ନନା । ଗଲା କଥା ତ ଗଲା । ଗଦେଇ ବାବୁ କୁଆଡେ ଗଲେ ? ଭଜନା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ଲୁଗାପଟା ମଧ୍ୟ ନାହିଁ ।"

"ସେ କଥା କଣ କହିବି, ପ୍ରକୃତ କଥା କହିବାରୁ କ୍ରୋଧ ହୋଇ ମତେ ଛାଡ଼ି ପଳାଇଲେ— ପ୍ରାୟ ତିନ ଘଣ୍ଟା ହେଲା ।"

"କଣ କହିଲ ! ତାଙ୍କ ପରି ଲୋକ ତୁମ ସଙ୍ଗରେ ରହିବା ଅସମ୍ଭବ ; ତେବେ ଆଜଯାଏ ଯେ ଥିଲେ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ । ତୁମର ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରକୃତି ଯୋଗୁ ଏ ଘଟଣା ।"

"କଣ କହିଲୁ ? ଛୋଟ ମୁହଁରେ ବଡ କଥା !"

"ହେଲେ ହେଲା, ଗଦେଇ ବାବୁ ଗ୍ଲଲିଗଲେ, ମୁଁ ଗ୍ଲଲିଯିବି । ମୁଁ ସିନା ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଆସିଥିଲି, ତୁମ ସଙ୍ଗରେ ତ ଆସିନାହିଁ ।"

ମିଶ୍ର ମିଶ୍ରେ କହିବାକୁ ଯାଉଥିଲେ, "ତୁ ଗଲେ କେତେ, ଥିଲେ କେତେ, ଧୋବା ସଙ୍ଗରେ ବ୍ରାହ୍ମଣର କି ସଙ୍ଗ !" ମାତ୍ର କଣ ଭାବିଲେ, ତାହା କହିଲେ ନାହିଁ,

ତୁନି ହୋଇ ରହିଲେ । କିଛି କ୍ଷଣ ପରେ କହିଲେ, "ଧୁନ୍ଧିଆ, ଆଉ କଣ, କାଲି ସକାଳୁ ଗ୍ରାମକୁ ଫେରିବା ।"

ଗ୍ରାମକୁ ନ ଫେରି ଏଠାରେ ଆଉ ରହିବା କି ? ହେଲେ କପରି ନିର୍ବିବାଦରେ ଘରକୁ ଫେରିବ ଏହି ଚିନ୍ତା ।"

ଗଦେଇବାବୁ ବଡ ଦାଣ୍ଡରେ ଭୋଜନ ଶେଷକରି ଭାବିଲେ, ମୁଁ ଏପରି ରାସ୍ତାରେ ଯିବି, ଯେପରିକି ଆଉ ସଗୁଡ଼ିକୁ ଯିବାଯାଏ ମିଶ୍ରୁ ସହିତ ପୁନର୍ବାର ବାଟରେ ଦେଖା ନ ହୁଏ । ଖୋରଧା, ନୂଆଁଗଡ ଦେଇ ଯିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ ପୂର୍ବରେ କରିଥିଲେ । ଏଣୁ ଗଦେଇବାବୁ ସେ ବାଟରେ ନ ଯାଇ ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦର୍ଶନ ପରେ ଧବଳେଶ୍ୱର ଓ କପିଳାସ ଦର୍ଶନ କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ବଡ ରାସ୍ତା ଧରି ଅନେକ ଦୂରଯାଏ ବାଟ ସେଦିନ ଚାଲି ଆସିଲେ ।

ଆରଦିନ ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ମିଶ୍ରୁମିଶ୍ର ଓ ଧୁନ୍ଧିଆ ବାହାରିଲେ । ବାହାରିବା ଆଗରୁ ମିଶ୍ରୁମିଶ୍ର କହିଲେ, "ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦର୍ଶନ କରି ଫେରିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା, ସେ ବାଟେ ଯିବାକି ?"

ସେ ବାଟେ ଗଲେ ମୋର ଲାଭ କଣ ? ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ପରି ଭୁବନେଶ୍ୱର ଦର୍ଶନ ମିଳିବ କି ? ବିଶେଷତଃ ତୁମେ ଅଛ, ଆଗରୁ ଧୋବା ଧୋବା ବୋଲି ହୁରି ପକାଇବ । ଯାହାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସି ଥିଲି ତାକୁ ଦେଖିଲି, ଆଉ କୌଣସି ଦେବତା ଦେଖିବାର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ସେମାନେ ମୋତେ ଦେଖା ଦେବେନାହିଁ । ସିଧା ସଳଖ ଯେଉଁ ବାଟରେ ଦେବତା ନାହାନ୍ତି, ସେହି ବାଟରେ ଯିବା । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା, ତୁମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୃତ୍ତି ଆରମ୍ଭକଲେ ମୁଁ କିନ୍ତୁ ଛାଡ ପଳାଇବି ।" "ହେଉ, ତୋ କଥା ହେଉ ।" ଉଭୟେ ଖୋରଧା ବାଟ ଧଇଲେ ।

ବଡ଼ ଦାଣ୍ଡକୁ ଆସିଲାକ୍ଷଣି ଧୁନ୍ଧିଆ ଖଣ୍ଡିଏ ପିତ୍ତଳ କିଣିଲା, ତାହା ଦେଖି ମିଶ୍ରୁ ମିଶ୍ରେ କହିଲେ, "ତୁତ ଖଣ୍ଡେ ପିତ୍ତଳ କିଣିଲୁ, ବଡ଼ କରି ଖଣ୍ଡେ କିଣିଥିଲେ ଦୁହିଁଙ୍କ ପାଇଁ ଭାତରନ୍ଧା ଚଳିଥାନ୍ତା ।"

"ନନା, ବୁଦ୍ଧି ବିଚାରି କାମ କଲେ, ପ୍ରମାଦ ନ ପଡ଼ନ୍ତି ଭଲେ ।" ତୁମେ ବଗୀ ଲୋକ, ବାଟରେ କେବେ କହି ବସନ୍ତ—ମୁଁ କଣ ଧୋବାର ରାନ୍ଧୁଣିଆ ଯେ ତୋ ଲାଗି ଭାତ ରାନ୍ଧୁଥିବି । ମୁଁ ତ ପଇସା ବାଲା ନୁହେଁ ଯେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଭଳି ପିତଳ କିଣନ୍ତି । ମୁଁ ଧୋବା, ତୁମକୁ କଷ୍ଟ ଦେବି କାହିଁକି ? ମୋ ପାଇଁ ମୁଁ ନିଜେ ରାନ୍ଧି ନେବି ।"

ହଉଭୟ ଆଗ ପଛ ହୋଇ ଚାଲିଲେ । ଖୋରଧା ଆମ୍ଭ ଛୋଟାରେ ଆଉ ଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଲେ । ଧୁନ୍ଧିଆ ଭାତ ରାନ୍ଧି ଖାଇଲା । ମିଶ୍ରୁ ମିଶ୍ରେ କିଛି ଜଳଖିଆ କିଣି ଖାଇ ଶୋଇଲେ । ରାତି ଅଧ ସରିକି ମିଶ୍ରୁ ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ପୋଟଳିଷ୍ଠି ତଳିବ ଦେଲା । ଝାଡ଼ା ଫେରି ଆସି ଶୋଇଛନ୍ତି, ବାନ୍ତି, ପୁଣି ଝାଡ଼ା । ଧୁନ୍ଧିଆକୁ ଉଠାଇଲେ । ତାଠାରେ ନାନା ପ୍ରକାର ଔଷଧ ଥାଏ । ଗୋଟିଏ କର୍ପୂରର ବଟିକେଇ, ମିଶ୍ରୁ ମିଶ୍ର ପାନ କଲେ । ପୁଣି ଝାଡ଼ା, ପୁଣି ବାନ୍ତି । ମିଶ୍ରୁ ମିଶ୍ର କହିଲେ, "ଭାଇ ଧୁନ୍ଧିଆ, ରକ୍ଷାକର, ହାତଗୋଡ଼ ଘିଞ୍ଚି ନେଉଛି ।"

"ଘଷିବି କି ?"

"କଣ ପଚାରୁଛୁ, ଜୀବନ ଗଲାବେଳେ ଭାଇ, କି ଜାତି ବିଚାର, ଘଷି ଦେ ଭାଇ, ଜୀଇବାର ଆଶା ନାହିଁ ।"

ଚିନ୍ତା କରନାହିଁ, ସାମାନ୍ୟ ଝାଡ଼ା ସିନା, ଆଉ ଗୋଟାଏ ବଟି ଖାଇଲେ ଭଲ ହୋଇଯିବ ।"

ଗୋଟିଏ ବଟିକା ଖାଇଲେ, ଧୁନ୍ଧିଆ ଘଷୁଛି, ଆଉ ତେଣିକି ଉଠିକରି ଝାଡ଼ା ଯାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେହିଠାରେ ଝାଡ଼ା, ବାନ୍ତି । ଧୁନ୍ଧିଆ ସଫା କରୁଥାଏ ଏବଂ ବରାବର ଘଷୁଥାଏ । ଥରେ ମିଶ୍ରୁ ମିଶ୍ର କହିଲେ, "ଭାଇ ! ବଡ଼ ତୃଷା, କଣ୍ଠ ଶୁଖି ଯାଉଛି! ଟିକିଏ ପାଣି ଦେ ।"

"ନନା ଏ ବଡ ବିଷମ କଥା ! ମୁଁ ଧୋବା, ଜାଣି ଜାଣି ତୁମକୁ ପାଣି ଦେବି କିପରି ?"

"ସେ କଥା କହନା ଭାଇ, କଷ୍ଟ ଦେନା, ମଲି ମଲି ।" ଧୁନ୍ଧିଆ ଭାବିଲା, "ଭଗବାନ୍, ମୋର ଛାଇ ମାଡ଼ିବାକୁ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ, ଆଜି ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିବାରୁ ପାଣି ମାଗୁଛନ୍ତି । ଦେଲେ ଦୋଷ, ନଦେଲେ ପ୍ରାଣୀର ପ୍ରାଣ ଯିବ । ଭଗବାନ, ତୁ ଏଥିର ସାକ୍ଷୀ । ନନା, ମୋର ଦୋଷ ନାହିଁ, ତୁମର ଅନୁରୋଧରୁ ମୁଁ ଏହା କରୁଛି; ପାଣି ନିଅ, ପିଅ ।"

ଧୁନ୍ଧିଆ ହାତରୁ ପାଣି ନେଇ ମିଶ୍ରୁ ମିଶ୍ର ଗଳ ଗଳ କରି ପିଇ ପକାଇଲେ । ପୁଣି ଗୋଟାଏ ବଟିକା, କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ନିଦ୍ରା ହେଉ ବା ତନ୍ଦ୍ରା ହେଉ—ମିଶ୍ରୁ ମିଶ୍ର ତୁନି ହୋଇ ପଡ଼ିରହିଲେ ।

ଧୁନ୍ଧିଆ ଭାବିଲା, ବଡ ବିଷମ ସମସ୍ୟା ହେଲା । ଏହାଙ୍କୁ ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବା ମୋ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ଏ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ମୁଁ ଧୋବା, ପାଣି ପିଇବାକୁ ଦେଲି । ହୁଏତ ପୁଣି

ଭାତ ଖାଇବାକୁ ଦେବ.କି ହେବ । ଏ ବଡ ଅନ୍ୟାୟ । ଜାଣୁ ଜାଣୁ ଏପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ କିପରି ? ଏଥର ଗୋଟାଏ ଉପାୟ କରିବ ବୋଲି ଭାବିଲା । ସେତେବେଳକୁ ପାହାନ୍ତା ହେଲାଣି । ଦାନ୍ତଘଷ ଘଷିଲା, ଗାଧୋଇ ପଡିଲା, ପିତଳରେ ଭାତ ରାନ୍ଧିଲା । ଭାବିଲା, ମିତ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ରଖାଇ ଦେଇ ଏଠାରୁ ଚାଲିଯିବ । ଭାତ ରନ୍ଧା ସରିଲା, ସକାଳ ମଧ୍ୟ ହେଲା । ଭାତକୁ ଘୋଡାଇ ଦେଇ ପୋଲିସ ଥାନାକୁ ଗଲା । ସେଠାରେ ଖବର ଦେଇ ଡ଼ାକ୍ତରଖାନାରୁ ଲୋକ ନେଇ ଆସିଲା । ବସାରେ ପହଞ୍ଚି ଧୁନ୍ଧୁଆ ଦେଖେ ଯେ ମିତ୍ର ମିଶ୍ର ତା ଚୁଲି ପାଖରେ ଶୋଇଛନ୍ତି । ପିତଳରୁ ପେଜଭାତ ନିଶେଷ ।

"ନନା, ଏ କଣ କଲ, ମୋର ରନ୍ଧା ଭାତ ପେଜ ଖାଇଲ ! ସେ ଯାହାହେଉ ତୁମ ପକ୍ଷରେ ଏହା ପଥ୍ୟ ନୁହେଁ ।"

ଭାଇ ମୁଁ ଆଉ କଣ ଜାଣିବ ? ତାତଲା ପେଜକୁ ମନ ଡାକିଲା, ପିଇ ପକାଇଲି ଭଲ ଲାଗୁଛି । ଏବେ କି ବସ୍ୱର ଭାଇ ।".

"ମୁଁ ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ଲୋକ ଆଣିଛି । ସେମାନେ ତୁମକୁ ନେଇଯିବେ,ସେଠାରେ ରଖି ଚିକିତ୍ସା କରିବେ । କିଛି ଚିନ୍ତା କରନାହିଁ । ଭଲ ହୋଇଯିବ ।"

ମିତ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ନେଇଗଲେ । ଧୁନ୍ଧୁଆ ଭାତତକ ପକାଇ ଦେଲା, ପିତଳକୁ ପରିଷ୍କାର କରି ମାଜି ପକାଇଲା । ଆପଣାର ଗଣ୍ଠିରି ଧରି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚାଲିଲା । ମିତ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ରଖିଲେ ।

ଧୁନ୍ଧୁଆ କହିଲା, ମୁଁ ଭାଇ ଯାଉଛି, ତୁମେ ଭଲ ହେଲେ ଯିବ, କିଛି ଚିନ୍ତା କରିବ ନାହିଁ ।"

"ତୁ ମତେ ଛାଡ଼ିକରି ଯାନା ଭାଇ ।"

"ମୁଁ ଏଠାରେ ରହିବା ଅସମ୍ଭବ— ତୁମେତ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ରହିବ ସେମାନେ ତୁମର ଚିକିତ୍ସା କରିବେ, ଖାଇବାକୁ ଦେବେ, ମୁଁ ଥାଇ କରିବ କଣ ? ପୁଣି ମୁଁ କେଉଁଠାରେ ରହିବ ? ମୋତେ ଖାଇବାକୁ ଦେବ କିଏ ? କେତେ ଦିନରେ ତୁମେ ଭଲ ହେବ, ତାର ଠିକଣା ନାହିଁ, ମୋର ଯିବା ଭଲ ।" ମିତ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କର ତନ୍ଦ୍ରା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଧୁନ୍ଧୁଆ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା ।

କେତେଦିନ ଉତ୍ତାରୁ ଅପରାହ୍ନ ତିନି ଘଣ୍ଟା ବେଳେ ଧୁନ୍ଧୁଆ ଗ୍ରାମରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଗ୍ରାମକୁ ତିନି ମାଇଲ ଦୂର, ବିଡ଼ୀ ଯୋଡ ନିକଟ ଆମ୍ବ ତୋଟାରେ ଘଡିଏ ବିଶ୍ରାମ ନେଲା । ଗୋଡ଼ ହାତ ମୁହଁ ଧୋଇଲା, ଗଣ୍ଠିରି ଖୋଲି ସିପିଲି ନିର୍ମିତ ଚନ୍ଦ୍ର ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଲାଲ କୁରୁତା୍ଟି, କାନ ଖାଇ ଟୋପିଟି ଖୋଲିଲା, ପିନ୍ଧିଲା । ଦୁଇଟା ତୁଳସୀ କାଠ ମାଳ,

ଛିନ୍ନଖଣ୍ଡ ଶାଳପଟା ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇଛି । ଚୈତ୍ର ମାସର ଖରା, ଭାରି ଗରମ, ଏ ସମୟରେ ରୁଦ୍ରଦାର କୁରୁତା ଲଗାଇବାର ଆଦୌ ପ୍ରୟୋଜନ ନଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ ପରିଚୟ ନିମନ୍ତେ ଧୁନ୍ଧୁଆ ଏପରି କଲା । ସାଧାରଣତଃ ପୂର୍ବକାଳିଆ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀମାନେ ଏପରି ବେଶରେ ଗ୍ରାମକୁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତି । ଏଥିରେ ଧୁନ୍ଧୁଆର ଅପରାଧ କଣ ? ବୋକଚାକୁ ମୁଣ୍ଡାଇଲା । ଲାଲ ଶୈଷ ବେତ ସଂଯୋଜିତ ତାଳପତ୍ର ଛତାକୁ ଧରି ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତରେ ନିଜର ବାଉଁଶ ବାଡ଼ିକୁ ଧରି ଧୁନ୍ଧୁଆ ଗ୍ରାମରେ ପ୍ରବେଶ କଲା ।

ପରିଚିତ ବାଳକମାନେ ଦେଖି ଚିତ୍କାର କଲେ । ଲୋକେ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ । କାହାକୁ ନମସ୍କାର, କାହାକୁ ଆଶୀଷ ଦେଇ ଦେଇ ଚାଲିଛି, ଉତ୍ତର ଦେବାର ସମୟ ନାହିଁ । ଗୃହ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନେକ ଲୋକ ଚାଲିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ଧୋବା ଘରକୁ ଯାନ୍ତି ସେମାନେ ଘର ଅଗଣାକୁ ଗଲେ । ଯେଉଁମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଧୋବାଘର ନିଷେଧ ସେମାନେ ବାଟରେ ରହିଲେ । ଗୋଡ ହାତ ଧୋଇ ଧୁନ୍ଧୁଆ ବସିଲା । ନାତି ନାତୁଣିମାନେ ଗଣ୍ଠିରି ଖୋଲିବାକୁ ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ କଲେ । ବେଳ ବୁଡିଲା, ଧୁନ୍ଧୁଆ ଗଦେଇ ବାବୁ ଘରକୁ ଯାଇ ଦେଖେ ଯେ ସେ ଫେରିନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଖବରସବୁ ଜଣାଇ ଦେଲା । ପୁଣି ମିନ୍ଦୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ କହିଲା ଯେ ମିନ୍ଦୁମିଶ୍ର ବେମାର ହେବାରୁ ଖୋର୍ଦ୍ଧା ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ଚିକିତ୍ସିତ ହେଉଛନ୍ତି । ଚିନ୍ତା ନାହିଁ, ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ଫେରି ଆସିବେ । ଉପାୟାନ୍ତର ନଦେଖି ସେ ଫେରି ଆସିଲା, କେହି କେହି କହିଲେ ଏକା ସଙ୍ଗରେ ଯାଇ ଜଣ ଜଣ ହୋଇ ଆଗ ପଛ ବାହାରି ଆସିବା ଠିକ ନୁହେଁ । କେହି କହିଲେ ସୁବିଧା ଅସୁବିଧା ନେଇ କଥା । ଆମ ଘରେ ଥାଇ ସେଥିର ଆଲୋଚନା କଲେ କଣ ହେବ । ଧୁନ୍ଧୁଆ ସଜ୍ଜନ ଲୋକ । ତା କଥା ଅବିଶ୍ୱାସ କରିବାର ନୁହେଁ ।

ମିନ୍ଦୁ ମିଶ୍ରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାଙ୍କର ଭାଇ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକେ ବାରମ୍ବାର ଅନେକ ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ । ସମସ୍ତ କଥା ଠିକରୂପେ ପ୍ରକାଶ କଲା, ମାଡ଼ ହେବା କଥା, ଭାତ ପାଣି ଓ ପେଜ ମିନ୍ଦୁ ମିଶ୍ର ପିଇଥିବା କଥା ଆଦୌ ପ୍ରକାଶ କଲାନାହିଁ । ଧୁନ୍ଧୁଆ ଭାବିଲା, ଏହା ପ୍ରକାଶ କରି ଲାଭ କଣ ? ମୋର କିଛି ମହତ୍ତ୍ୱ ବଢିବ ? ମୁଁ ଯେଉଁ ଧୋବାକୁ ସେଇ ଧୋବା, ମିନ୍ଦୁ ମିଶ୍ର ଯେଉଁ ବ୍ରାହ୍ମଣକୁ ସେହି ବ୍ରାହ୍ମଣ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଅନ୍ୟର ଅପମାନ କଥା ପ୍ରକାଶ କଲେ କେବଳ ଶତ୍ରୁତା ବୃଦ୍ଧି ହେବ । ଜୀବନ ଥିବାଯାଏ ଏହା ମୁଁ ପ୍ରକାଶ କରିବିନାହିଁ । ମିନ୍ଦୁ ମିଶ୍ର ଯେବେ ନିଜେ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି, ସେ କଥା ସେ ଜାଣନ୍ତି ।

ଅନେକ ଦିନଯାଏ ଧୁନ୍ଧୁଆର ତୀର୍ଥ ଦର୍ଶନର ଡାଏରି ଚାଲିଲା । ଦିନେ ଦୁଇ ଚାରି ଜଣ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ଆଗରେ ଗରୁଡସ୍ତମ୍ଭ, ଚନ୍ଦନ ଅର୍ଗଳି ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦର

ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ବସିଲା । ଆପଣା ଦେଶର ଜଗନ୍ନାଥ ମୂର୍ତ୍ତି ପୁରୀର ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ କି ତ୍ରଭେଦ, ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବସିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତାହା ଶୁଣି ପ୍ରଥମେ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ମନେକଲେ । କିଏ କିଏ କହିଲେ ଯେ ଶୁଣା କଥା କହୁଅଛୁ । ଭିତରକୁ ଧୋବା ପ୍ରବେଶ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଧୁନ୍ଧୁଆ କହିଲା, "ମୋତେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଡୋରି ଲାଗିଲା, ଏଣୁ ଏଠାକୁ ଗଲି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ଦେବାକୁ ଡୋରି ଲଗାଇଲେ । ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀମୁଖ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କଲି, ଏତେବାଟ ଗ୍ଲୁଲି । ସେଠାକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲି ଯେ ପୁରୀରେ ଜାତି ବର୍ଗରର ବେଶି ଧରାବନ୍ଧା ନାହିଁ । ଅରୁଣସ୍ତମ୍ଭ ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ପତିତପାବନ ଚନ୍ଦ୍ର ଦେଖି ମନ ତୃପ୍ତି ହେଲାନାହିଁ । ଭିତରକୁ ଯାଇ ଶ୍ରୀମୁଖ ଦେଖିବାର ଆଗ୍ରହ ବଳିଲା, କିନ୍ତୁ ମିଶ୍ର ମୋର ସାଥୀ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଗଲେ ବା ତାଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲୋଡ଼ିଲେ ସେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଉପସ୍ଥିତ କରିବେ । ମାଡ ମରାଇବେ, ଜେଲ ହିଆଇବେ, ନା, ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ଦେଖିବା ଭଲ । ଦିନେ ବଡ ଦାଣ୍ଡରେ ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଜଣେ ପଣ୍ଡା ମତେ ଦେଖି ପଚାରିଲେ, "ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନ ହେଲାଣି ?" ମୁଁ କହିଲି "ନା ।" "ତୁମର ପଣ୍ଡା କିଏ ?" ମୁଁ କହିଲି, "ଯେ ଶ୍ରୀମୁଖ ଦେଖାଇଲା, ସେହି ମୋର ପଣ୍ଡା ।"

"ସେ ମୋତେ ସଙ୍ଗରେ ନେଇଗଲେ, ମୋର ଜାତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି ପଚାରିଲେ ନାହିଁ । ମୁଁ ନିର୍ବିକଳ୍ପ ଚିତ୍ତରେ ଗ୍ଲଲିଗଲି, ତାଙ୍କୁ ଉତ୍ତମ ଦକ୍ଷିଣା ଦେଲି ।"

ଜଣେ ବ୍ରାହ୍ମଣ କହିଲେ; "ତୁ ଧୋବା, ତୋର ଏଡ଼େ ଗର୍ବ, ତୁ ମନ୍ଦିର ଭିତରେ ପଶି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଅପ୍ରତିଷ୍ଠା କଲୁ ?"

"ପ୍ରଭୁ ଅପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇନାହାନ୍ତି, ହୋଇଥିଲେ ଜଣାପଡ଼ିଥାନ୍ତା । ମୋର ଦଣ୍ଡ ହୋଇଥାନ୍ତା । ପ୍ରଭୁ ଆଗରେ ତୁମେ ଯେପରି, ମୁଁ ସେପରି । ଏଠାରେ ମୁଁ ଧୋବା, ତୁମେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ।

"ତୋ ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ରବାଡ ପଡୁ , ତୋର ଭାରି ଗର୍ବ ହେଲାଣି ।"

"ନନା, ଠିକ ଏହି କଥା ଦିନେ ମିଶ୍ର ପରେ କହିଥିଲେ, ଆଜି ତୁମେ ମଧ୍ୟ କହୁଛ । ମରଣ ତ ଅବଶ୍ୟ ଆସିବ, ସେଥିରେ ଚିନ୍ତା କଣ ?"

ସୁ-ଚିକିତ୍ସା ଦ୍ୱାରା ପ୍ରାୟ ତିନି ସପ୍ତାହ ପରେ ମିଶ୍ର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଆରୋଗ୍ୟ ଲଭ କଲେ । ଗତ କଥାମାନ ତାଙ୍କର ମନରେ ପଡ଼ିଲା, ଧୁନ୍ଧୁଆର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା, ତାର ଜଳପାନ, ତାର ଅନ୍ନ ଭକ୍ଷଣ, ଧୋବାର ସ୍ପର୍ଶ, ଧୋବାର ଜଳ; ଧୋବାର ଅନ୍ନ,

ଶ୍ରୋତ୍ରିୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପକ୍ଷରେ ବର୍ଗହିତ କାର୍ଯ୍ୟ । ଜାତି ନାଶ, ଧର୍ମ ନାଶ । ଜଗନ୍ନାଥ ଦର୍ଶନର ଏହି ଫଳ ? ଅହୋ ! ଚଣ୍ଡାଳ ପ୍ରଥମେ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରବେଶ କଲା । ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ କଲା । ତା ମୁଣ୍ଡରେ ବଜ୍ର ପଡିଲା ନାହିଁ, ତାକୁ ଡାକୁଣୀ ସ୍ପର୍ଶ କଲାନାହିଁ, ମଡ଼କ ଧରିଲା ନାହିଁ । ଯେବେ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଥାଏ ତେବେ କଏ କଥା କହିବାକୁ ସମ୍ମୁଖ ହୋଇଥିବ ? ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମୁହଁ ଦେଖାଇବି କିପରି ? ଧୂନ୍ଦିଆ ମଲା ନାହିଁ କିଆଁ ? ନିଶ୍ଚୟ ମରିଥିବ, ଏ ଅଧର୍ମ କେବେ ସହିବନାହିଁ ।”

ମିଶ୍ର ମିଶ୍ର ଧୂନ୍ଦିଆର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଉପକାରିତାକୁ ଭୁଲିଯାଇ କେବଳ ଈର୍ଷାରେ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଡାକ୍ତରଖାନାରୁ ବାହାରି କଳୁଦନ ଉଦ୍ଘାଟନ କଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ସମାଜରୁ ଡାକ୍ତରଖାନାରେ ରହିଥିବା ହେତୁ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ବ୍ୟବସ୍ଥା ନେଲେ, ଧୂନ୍ଦିଆର ଅନ୍ନ ଜଳ କଥା ଗୋପନ କଲେ, ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅନୁସାରେ ହାଟକେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିରରେ କଳୁଦନ ଜପ କରି ଶୁଦ୍ଧି ଲାଭ କଲେ—ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ହେଲେ । ଗ୍ରାମରେ ଧୂନ୍ଦିଆ ତାଙ୍କ କଥା କିଛି କହିନାହିଁ । ଏହା ସେ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ, ତଥାପି ଧୂନ୍ଦିଆ ତାଙ୍କର ଚକ୍ଷୁଶୂଳ ହୋଇ ରହିଲା । ଯେହେତୁ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣର ଉପକାର କରି ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ।

ଧୂନ୍ଦିଆ ଔଷଧ ବିତରଣ ଦ୍ୱାରା ପରୋପକାରରେ ଲାଗିଛି । ମିଶ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କର ଅପକର୍ମ କଥା ସେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଲେ ଚଳେ । କିନ୍ତୁ ମିଶ୍ର ମିଶ୍ର ପ୍ରତ୍ୟହ ଦେବ ପଠାରେ ଧୂନ୍ଦିଆର ମୃତ୍ୟୁ କାମନା କରି ଚାଲିଛନ୍ତି । ସେ ଜୀବିତ ଥିବାଯାଏ ତାଙ୍କର ଶାନ୍ତି ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ଜୀବନର କଳଙ୍କ ରଖି ଜଣେ ଲୋକ ଏ ସଂସାରରେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ବାଟ ଚାଲୁଥିବ କାହିଁକି ? ଉପକୃତ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପକାରୀର ମୃତ୍ୟୁ କାମନା କରେ । ସେ ଭାବେଯେ, ଉପକାରୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଜୀବିତ ଥିବାଯାଏ ତାର ମୁଣ୍ଡ ଟେକିବାର ଉପାୟ ନାହିଁ । ଧନ୍ୟ ସଂସାର !

ମିଶ୍ର ମିଶ୍ରଙ୍କର ଭର୍ତ୍ସନା ଅଭିଶାପ ଧୂନ୍ଦିଆ ଅମ୍ଳାନ ବଦନରେ ସହ୍ୟ କରି ଯାଇଅଛି, ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରିନାହିଁ । କେବେହେଲେ ତାହାର ଉପକାର ରୂପ ରହସ୍ୟକୁ ହୃଦୟର ନିଭୃତ ସ୍ଥଳରୁ ବାହାର କରିନାହିଁ ।

ବର୍ଷ କେତେ ଗଡ଼ିଗଲା, ବୃଦ୍ଧ ଧୂନ୍ଦିଆ ଆପଣା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥରୁ ଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇନାହିଁ । ଚୈତ୍ର ମାସ, ଧୂନ୍ଦିଆ ଜ୍ୱର ପୀଡ଼ିତ ହେଲା, ବିକାର ଜ୍ୱର । ବଞ୍ଚିବାର ଆଶା

କମ୍ । ଗ୍ରାମବାସୀ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତେ ଧୁନ୍ଧିଆ ନିମନ୍ତେ ଚିନ୍ତିତ । ଆହା, ବଡ ଉପକାରୀ, ବଡ଼ ସଦାଶୟ, ପ୍ରକୃତିବାଦୀ, ବିଚରା ବଞ୍ଚିବ କି ନାହିଁ ସନ୍ଦେହ । ଆବାଳ ବୃଦ୍ଧବନିତାଙ୍କ ମୁଖରେ କେବଳ ଏହି କଥା, ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଧୁନ୍ଧିଆ ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୋଇ ରହିଲା । ମୃତ୍ୟୁର ପୂର୍ବକ୍ଷଣରେ ଭାବିଲା, "ଜଣେ ଲୋକର ଅପମାନଜନକ କଥା ଗୋପନ ରଖିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲି, ତାହା ମୋର ହୃଦୟର ନିଭୃତ ସ୍ଥାନରେ ଧରି-ଯାଉଛି । ମୋର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ରହିଲା, ଏଠୁ ବଳି ଆନନ୍ଦର କଥା ଆଉ କଣଅଛି ?" ଭାବିଇ। ଟିକଏ ହସିଲା, ଅନ୍ତିମ ଶୟନରେ ଚକ୍ଷୁ ମୁଦ୍ରିତ ହେଲା । ଅନେକ ଲୋକଙ୍କ ସ୍ନେହ, ସହାନୁଭୂତି ନେଇ ଧୁନ୍ଧିଆ ଚାଲିଗଲା । ମିତ୍ରମିଶ୍ରଙ୍କର ଇର୍ଷାନଳର ତାପ କିଞ୍ଚିତ ଉପଶମ ହେଲା ସେ କହିଲେ "ଧୁନ୍ଧିଆ ମଲା, ପାପ ଗଲା !"

ନାଟକ ଓ ଏକାଙ୍କିକା

(ଏକାଙ୍କିକା)

ବିଚ୍ଛେଦ

[ପାର୍ବତ୍ୟ ଗ୍ରାମ । ଆମ୍ବ ଓ ଜାମୁ ବୃକ୍ଷର ନିବିଡ଼ ଛାୟାତଳେ ଦୁଇବଖରା ଛାତଘର । ଘର ବଖରାର ଦ୍ୱାର ପଶ୍ଚିମ ମୁଖ । ଦକ୍ଷିଣ ବଖରାର ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ । ଉତ୍ତର ବଖରାର ଦ୍ୱାର ଖୋଲା । ଉତ୍ତର ବଖରାର ବାମ କୋଣରେ ଗୋଟିଏ ଚୁଲି । ଚୁଲିରେ ନିଆଁ ଧୁର୍ ଧୁର୍ ଜଳୁଛି । ଉତ୍ତର କାନ୍ଥଆଡ଼େ ବାଉଁଶ ଅଲଣା । ଅଲଣାରେ କେତେଖଣ୍ଡିଏ କପଡ଼ା । ଅଲଣା ତଳେ ଦୁଇ ଚାରି ଖଣ୍ଡ କଂସା ବାସନ । ଭିତରଟି ପରିଷ୍କୃତ ଓ ପରିଚ୍ଛନ୍ନ । ପୂର୍ବ ତରଫରେ ଦକ୍ଷିଣକୁ ମୁଣ୍ଡ କରି ରାଣୁ ଶୋଇ ଦ୍ୱାର ଆଡକୁ ଅନାଇଅଛି । ମୁହଁ ଛଡ଼ା ସମଗ୍ର ଦେହ କପଡ଼ାରେ ଆବୃତ । କୃଷ୍ଣ ପକ୍ଷ – ରାତି ଦୁଇ ଘଡି ।]

ରାଣୁ –(ସ୍ୱଗତ)······· ବିଷମ ଜର । ଏପରି ଜର ମୋ ଜୀବନରେ କେବେ ହୋଇ ନ ଥିଲା । କି ତାତି । ଦେହ ପୋଡ଼ି ଯାଉଛି । ଜିଭ ତଣ୍ଟି ଶୁଖି ଯାଉଛି । ନିଃଶ୍ୱାସ ନିଆଁ ହୁଲା ପରି ତାତିଲା । ଆଖି ତ ପୋଡି ଯାଉଛି । ଏତେ ଜର ? ଆଉ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବି ନାହିଁ । ଆଜି ଦିନ ଦିପହରୁ ଜର ଆସିଲା, କମିବ କଣ ବଢୁଛି । କେତେ

ପାଣି ପିଇବ ? ପାଣି ପିଇଲେ କଣ ଶୋଷ ଯାଉଛି ନା ସୁସ୍ଥ ଲାଗୁଛି ? ମୁଁ ଆଉ ବଞ୍ଚିବି ନାହିଁ । ଏ ଜର ମୋର କାଳ—ମତେ ନେବ । ସାଢ଼ ଦୁଇ ଘଡ଼ ହେଲା, ମୋର ଛନ୍ଦୁ କାହିଁ ? ଆଜି ଏତେ ବିଳମ୍ବ ହେଲା କାହିଁକି ? ମୁଁ କି ତା ମୁହଁ ନ ଦେଖି ମରିବି । ତାକୁ ନ ଦେଖି ମଲେ ତ ମୋର ଦୁଃଖର ସୀମା ରହିବ ନାହିଁ । ମୋତେ ମୃତାବସ୍ଥାରେ ଦେଖିଲେ ତାର ବା କି ଦୁଃଖ ନହେବ ? ଜର ଯନ୍ତ୍ରଣାରୁ ଯେ ଏ ଯନ୍ତ୍ରଣା ବଳିଲା । ମୁଁ ମଲେ ତାର କି ଦଶା ହେବ ? ସେ ମୋର ପତି, ମାତ୍ର ତାର ଆଶା ଭରସା ମୋ ଉପରେ । ବାସ ନିର୍ମାଣ କରି ଦୁଇଗୋଟି ପକ୍ଷୀ ପରି ଦୁହେଁ ବାସ କରିଥିଲୁଁ । କଳହ ବିବାଦ ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କ ଜଣା ନାହିଁ । ଦୁଃଖ କାହାକୁ ବୋଲନ୍ତି, ଆମେ ଦୁହେଁ ଜାଣୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ମଲେ ଛନ୍ଦୁ ଦହରେ ଦୁଃଖ ପଡ଼ିଲା । ସେ କି ସହିପାରିବ ? ତାର ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବ କିଏ ? ସେ ନ ଆସୁଣୁ ମୁଁ କି ମରିଯିବି ? ନା, ନା । କିନ୍ତୁ ମୋର ପ୍ରାଣ ଯେ ଆକୁଳ ହେଲା । ଛନ୍ଦୁ ଶୀକାରରୁ ଏବେ ନିଶ୍ଚୟ ଫେରିବ । ବୋଧହୁଏ, ଅତି ଦୂରକୁ ଗୁଳିଯାଇଅଛି, ଏଣୁ ବିଳମ୍ବ ହେଲା । ତାକୁ ଭୋକ କରିବଣି । ଗଲାବେଳେ କାନରେ ଗଣ୍ଡେ ଭାତ ପତ୍ରର ପୁଡ଼ାରେ ବାନ୍ଧି ଦେଇଥିଲି । ସକାଳେ ତ ତାହା ଖାଇ ଦେଇଥିବ । ଏଠାକୁ ଆସି ମୋତେ ଏ ଅବସ୍ଥାରେ ଦେଖିଲେ ସେ କି ଆଉ ଭାତ ବାଡ଼ି ଖାଇବ ? ତାକୁ ତ ଡାହକା ମାରିନେବ ।

ଆହା ମୋର ଛନ୍ଦୁ, ତୁ କିମ୍ଭୁ ତୋର ବଳ ସାହସ ସବୁ ମୋ ଲାଗି । ମୁଁ ଗଲେ ତୁ କଣ କରିବୁ ? ଛନ୍ଦୁକୁ ସମସ୍ତେ ଦୁଃସାହସୀ କହନ୍ତି । ମୁଁ ସେଥି ନିମନ୍ତେ ତାକୁ ଅଧିକ ଭଲପାଏ । ରଜ ସଂକ୍ରାନ୍ତି ଦିନ ଗ୍ରାମର ସମସ୍ତ ଯୁବକ ଯୁବତୀ ଜଙ୍ଗଲକୁ ମହୁ ଖାଇବାକୁ ଗଲୁଁ । ଖୋଜି ଖୋଜି ହାଇରାଣ । ମହୁ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ମନ ଦୁଃଖରେ ଫେରୁଥାଉଁ । ଜଣେ କିଏ କହିଲା—ହେଇ ଦେଖ, ଗଛ ଅଗରେ ମହୁମାଛି ଉଡ଼ୁଛନ୍ତି—ସତେ ଲୁକୁଛି ମହୁ । ସେତେ ଉପରକୁ ଉଠିବ କିଏ ? କେହି ସାହସ କଲେ ନାହିଁ । ଛନ୍ଦୁ ତାର ଧନୁକାଣ୍ଡ ତଳେ ରଖି ଦେଇ ଠାଙ୍ଗିଆକୁ ଅଣ୍ଟାରେ ଖୋସି ଗଛକୁ ଉଠିଗଲା । ମହୁ କାଟି ଆଣି ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଖୁଆଇଲା । ପ୍ରାଣର ଆଶଙ୍କା, ଗୋଡ଼ହାତ ଖସିଲେ ପ୍ରାଣ ଯିବାର କଥା । ମାତ୍ର ତାର କ୍ଷମତାରେ ମୋର ଏପରି ବିଶ୍ୱାସ ଯେ, ମୁଁ ତାକୁ ଅନାଇଥାଏ—ସେ ନିଶ୍ଚୟ ମହୁ ଧରି ଆସିବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରିଥାଏ । ତାକୁ ବାହାବା ଦେଲି, ତା ପିଠି ଆଉଁସିଲି । କହିଲି, ତୁ ଥିଲେ ମୋର ଭୟ ନାହିଁ । ଦିନେ ଦୁଇ ଜଣ ଯୁବତୀ ତା ସଙ୍ଗରେ ଆସୁଥିଲେ—ବାଘ ଛେକିଲା । ନିର୍ଭୟରେ ବାଘ

ଆଗରେ ଠ ଆ ହୋଇ କାଣ୍ଡ ବନ୍ଧ ବାଘକୁ ମାରି ସେମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚାଇଲ । ପୁଣି କହିଲ, ତୁ ମୋ ସାଙ୍ଗରେ ଥିଲେ ମୁଁ କି ବାଘକୁ ଡରେ ? ଆଜ ମୁଁ ଚାଲିଗଲେ ଏପରି କଥା ଛୁଦୁ କାହାକୁ କହିବ ?

ମୁଁ ଯେ ଉଠିପାରୁନାହିଁ - ତାକୁ ଭାତ ଦେବ କପରି ? ଦଣ୍ଡେ ଲୁଚି ରହିକ କି ? ନା, ନା, ସେତ ମତେ ନ ଦେଖି ଅଧୀର ହୋଇ ପଡ଼ିବ, ଏଣେ ତେଣେ ଖୋଜିବ – ପୁଣି ଏହି ଅନ୍ଧାର । ଭାତ ଖାଇବ କଣ ? ନା ନା, କାନ୍ଥରେ ଆଉଜି ବସିଥିବ । ତାକୁ ଭାତ ଖାଇବାକୁ କହିବ, ସେ ଭାତ ଖାଇ ସାରିଲେ ମୋ ପାଖକୁ ଆସି ମୋତେ ଦେଖିବ, ଚୁମୁଣ୍ଡିବ, ତେବେ ଜର ଆସିଛି ବୋଲି ଜାଣିବ ।—

ଶୋଷ ତ ଭାରି

(ନିକଟରେ ଥିବା ଜଳରୁ ଟିକଏ ପିଇବା)

ଟିକେ ଗୋଲମାଲ ଶୁଭିଲା ପରି । ବୋଧହୁଏ ଆସୁଛି । ପାଦଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା, ଆସିଲା । ଉଠି ବସିବା ଭଲ ।

(ଅତି କଷ୍ଟରେ କାନ୍ଥରେ ଆଉଜି ବସିଲା)

ଛୁଦୁ—(ନେପଥ୍ୟେ) ବଣ୍ଟ୍, ବଣ୍ଟୁ, ବାହାରକୁ ଆସ । ଦେଖିବୁ ଆଜ କେତେ ସୁନ୍ଦର ମାଂସ ଆଣିଛି । ବେଗି ଆସ, ଆସ ।........ବାଟ ଜଗିଥାଏ, ଦଉଡ଼ି ଆସେ, ଆନନ୍ଦରେ ମୋ ହାତରୁ ସବୁ ଛଡ଼ାଇ ନିଏ – ଆଜ କଣ ହେଲା ?

(ଘର ପିଣ୍ଡାରେ ମାଂସ ଧନୁକାଣ୍ଡ ରଖିବା ଓ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବା । ବଣ୍ଟୁର ତନ୍ଦ୍ରାଭାବ ।)

ଏ କଣ ? ବଣ୍ଟ୍ ବଣ୍ଟ୍— କାନ୍ଥରେ ଆଉଜିଛୁ କାହିଁକି ? ବେଗି ନ ଆସିବାରୁ ମନ ଦୁଃଖ କଲୁ କି ? ଦୁଃଖ ଚିନ୍ତା ଦୂର ହୋଇଯିବ । ଏ କଣ ? କଥା କହୁ ନାହୁଁ ଯେ—କଣ ହେଲା କି ?

(ବଣ୍ଟୁର ନିକଟକୁ ଶୀଘ୍ର ଯାଇ କପାଳରେ ହାତ ଦେବା ଛୁଦୁର ଥଣ୍ଡା ହାତ ଲଗି ବଣ୍ଟ୍ ଚେତା ପାଇବା)

ବଣ୍ଟୁ—ଆହା କି ଥଣ୍ଡା । ବଡ଼ ସୁଖ ଲଗିଲା ଛୁଦୁ, ଆସିଲୁ ? ଯାଆ ଭାତ ଖାଇବୁ । ତୋ ଲାଗି ମୁଁ ବସିଛି ।

ଛୁଦୁ—ତୋ ଦେହ ଯେ ପୋଡ଼ିଯାଉଛି, ଜର କି ? ବାପରେ, ଏକ ଗରମ ? ମୁଁ ତ ଏପରି କେବେ ଦେଖି ନାହିଁ । ବସିଛୁ କାହିଁକି ? କାନ୍ଥରେ ଆଉଜି ମୂର୍ଚ୍ଛା ଯାଇ-ଥିଲୁ କି ? ମୋ କଥା ଶୁଣିଲୁ ନାହିଁ ? ଆ' ଶୋଇପଡ଼ ।

(ଯତ୍ନ ସହ ଶୁଆଇବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବା)

ବଣ୍ଟୁ—ଛୁଟୁ, ମୁଁ ବସିଥାଏ, ତୁ ଯାଇ ଭାତଗଣ୍ଡିଏ ଖାଇଆସ ଓ ମୁଁ ଶୋଇ ତୋର ଆଜିର ଶୀକାର କଥା ଶୁଣିବି ? ଆଜି ଦିନତମାମ୍ ଭୋକରେ ମୁହଁ ଶୁଖି ଯାଇଛି । ମୋ ସୁନା, ମୋ ବୋଲ କର ।

ଛୁଟୁ—ତୋତେ ଆଗ ଖଟଣାରେ ଶୁଆଇଦିଏ, ପଛେ ମୋ ଖାଇବା କଥା । ଆ ମୋ ବଣ୍ଟୁ, ମୁଁ ନଥିଲି କେତେ କଷ୍ଟ ପାଇଲୁ ।

(ଅତି ସାବଧାନରେ ଶୁଆଇଦେବା । ବଣ୍ଟୁର ଦକ୍ଷିଣଆଡ଼େ ବସି କପାଳ ଆଉଁସିବା)

ବେଶ୍, ଏହିପରି ମୋ କଥା ଶୁଣ । ତୁ ଭାବୁଛୁ ମୁଁ ଭୋକରେ ଅଛି ? ନା, ନା, ଅନେକ ଦୂରକୁ ଯାଇଥିଲି, ଫେରିବାର ବେଳକୁ, ହେବାର ଜାଣି ସମସ୍ତେ ବାଗୃରିଲି —ନ ଖାଇ ଏତେ ବାଟ ଫେରି ପାରିବା ନାହିଁ । ଏଣୁ ଗୋଟାଏ ଗାଁରୁ ଚାଉଳ ଉଧାର ଆଣି ଭାତ ରାନ୍ଧିଲି, ସମ୍ବର ମାଂସ ରାନ୍ଧିଲି, ଖାଇଲି । ତୁ ଭାବୁଛୁ ମୁଁ ଭୋକରେ ଅଛି ନା, ନା । ତୋ ପାଇଁ ବି ମାଂସ ତରକାରି ଆଣିଥିଲି, ମୋ କପାଳ, ତୁ ତାହା ଖାଇପାରିଲୁ ନାହିଁ । ଭଲ ହେବୁ ନାହିଁକି ? କାଲି ସକାଳେ ଖାଇବୁ ।

ବଣ୍ଟୁ—ଦେହଟା ବଡ଼ ତାତୁଛି, ନା ? ନୋହିଲେ ତୋ ହାତ ମୋତେ ଏତେ ଶୀତଳ ଲାଗିବ କାହିଁକି ? ଟିକେ ପାଣି । ଆଉଟିକେ ପାଣି ଦେଇ ମୁହଁଟା ପୋଛି ଦେବୁକି ?

[ପାଣି ପିଆଇ ଦେବା ଓ ମୁହଁରେ ପାଣି ଦେଇ ନିଜ ଲୁଗାରେ ପୋଛିଦେବା

ଛୁଟୁ - ଭଲ ଲାଗୁଛି ।

ବଣ୍ଟୁ—ଭଲ ଲାଗିଲା, ତୁ ଆସିବାରୁ । ତୋତେ ନ ଦେଖିବାଯାଏ ମନରେ ଭାରି କଷ୍ଟ ହେଉଥିଲା । ଭାବୁଥିଲି ତୋତେ ନ ଦେଖି ମରିଯିବିକି ? ଏଣିକି ମଲେ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ —ତୋ କୋଳରେ ମରିବି ମଲାବେଳେ ତୋ ମୁହଁକୁ ଅନାଇଥିବି ।

ଛୁଟୁ—ଦିନକ ଜରରେ କିଏ ମଲାଣି । ତୁ ମଲା କଥା କଥା କାହିଁକି କହୁଛୁ ? ଭଲ ହେବୁ—କାଲି ସକାଳୁ ଯାଇ ଔଷଧ ଆଣି ଖୁଆଇବି । ଏଠାରେତ ବଇଦ ନାହିଁ । ଏବେ ମଧ୍ୟ ଔଷଧ ଆଣିବାକୁ ଯାଆନ୍ତି ତୋତେ ଦେଖିବ କିଏ ?

ବଣ୍ଟୁ—ନା, ନା, ଔଷଧର ଦରକାର ନାହିଁ । ତୁ ମୋ ପାଖରେ ବସିଥା—ମୋ କପାଳରେ ତୋ ହାତ ଥାଉ ।

ଛୁଟୁ—ଛଟପଟ ହେଉଛୁ କାହିଁକି ?

ରଣୁ—ତୁ କି ଭାବୁଛୁ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବି ? ନାହିଁ, ଏ ଜର ମୋର ପ୍ରାଣ ନେବ । ଉପରବେଳାରୁ ଦେଖି ଆସୁଛୁ ଜର ବଢ଼ିଛି – କ୍ରମେ ମନ ବିକଳ ହେଉଛି । ଚେତା ବୁଡ଼ିଯାଉଛି । ମୋ ଆଶା ଛାଡ଼ ।

ଛଦୁ—ତୋ ଆଶା ଛାଡ଼ିବି ? ତେବେ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବି କାହାଲାଗି ?

ରଣୁ—ମରିବା ତ ସଂସାରର ବିଧି । ଜଣେ ମଲେ ତା ସାଙ୍ଗରେ ଆଉ ଜଣେ ମରେକି ଛଦୁ ? ମୋ ନିୟତି ପୂରିଲା, ମୁଁ ଯିବି ।

ଛଦୁ—ସେଇ କଥା ଥର ଥର କହୁଛୁ କାହିଁକି ? ମୁଁ ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି ଦେଉଛି, ତୁନିହୋଇ ଘଡ଼ିଏ ଶୋଇପଡ଼ିଲେ, ସୁସ୍ଥ ଲାଗିବ ।

ରଣୁ—ଆଉ ଶୋଇବାର ବେଳ ନାହିଁ । ମରିବା ଆଗରୁ ତୋ ସାଙ୍ଗରେ ମନ ପୂରାଇ ଦୁଇ କଥା କହେ ।

ଛଦୁ—ତୁ ଭାବୁଛୁ ତୁ ମଲେ ମୁଁ ବଞ୍ଚିବି ? କିଏ ମୋତେ ଭାତ ଦେବ ? ମୁଁ ଶିକାରରୁ ଥକି ଥକି ଫେରିଲେ ମୋର ମୁଣ୍ଡ କିଏ ପୋଛି ଦେବ ? ମୋର ଦେହ କିଏ ଆଉଁସିବ ? ଜର ହେଲେ ମୋତେ କିଏ ଶୁଶ୍ରୂଷା କରିବ ?

ରଣୁ—ତୁ ଗୋଟିଏ ବିଭା ହେବୁ । ତୋର ଅଳି – ତା ସାଙ୍ଗରେ ରହିବୁ, ସେ ତୋର ସେବା କରିବ, ସାହାଯ୍ୟ କରିବ । ଦେଖୁଛ ତ ଲୋକେ ଏପରି କରୁଛନ୍ତି, ତୁ କରିବୁ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ମୁ ଏହା ଶୁଣିଲେ ଖୁସି ହୋଇ ମରିବି ।

ଛଦୁ—କି କଥା କହୁଲୁ ରଣୁ ? ମୁଁ ବିଭା ହେବି । ମୁଁ କି ତୋତେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ପରି ବିଭା ହୋଇଛି । ବଡ଼ ହେବା ଅବସ୍ଥାରେ ତୋତେ ଅନ୍ୟ ଗ୍ରାମରୁ ଆଣିଛି, ତାହା ତ ନୁହେଁ । ଦୁହିଁଙ୍କ ବୟସ ଏକ । ଏଠାରେ ଦୁହିଁଙ୍କର ଘର । ପିଲା-ବେଳେ ଏକାଠି ଖେଳୁଥିଲେ । ବଡ଼ ହେଲେ ବାପ ମା ଆମ ଦୁହିଁଙ୍କି ଏକତ୍ର କରିଦେଲେ । ପିଲାବେଳେ ଦୁହେଁ ଛୋଟ ଛୋଟ ଘର ବନାଇ ଖେଳୁଥିଲେ – ଏବେ ବଡ଼ ଘର ବନାଇ ଦୁହେଁ ଖେଳୁଛେ । ତୁ କି ମନେକରୁ ଆଉ ଜଣେ ଆସିଲେ ତାର ମୋର ମନ ମିଳିବ ? ତୁ ମଲେ ମୁଁ ମରିବି । ବିଭା କଥା ଆଉ କହନା । ଆମ ଦୁଇଜଣ ଦୁଇଗୋଟି କପୋତ । ବସା ନିର୍ମାଣ କରି ରହୁଛେ କିଛି ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ନାହିଁ । ମତେ କି ସୁଖ ମିଳିବ ? ମା ମରିଗଲା ଉତ୍ତାରୁ ତାର ସ୍ନେହ, ତାର ଯତ୍ନ ତୋଠାରୁ ପାଇ ମୁଁ ମା'ର ମରଣ ଦୁଃଖ ଭୁଲିଛି । ତୋ ଭିନ୍ନ ଏ ସଂସାରରେ ମୋର ଯେ ଆଉ କେହି ନାହିଁ ରଣୁ । ତୋ ବିନା ଯେ ମୋତେ ଚୁରିଆଡ଼ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିବ ।

ଗୁଣୁ- ତୋ ହେତୁରୁ ମୁଁ ବଡ଼ ଦୁଃଖୀ । – ଜନେ ହେଲେ ମୋର ଦୁଃଖ ହୋଇନାହିଁ । ତୋର ଗୁଣ ଗୁଣି ଏବଂ ତୋ ମୁହଁ ଦେଖି ମୋ ପ୍ରାଣ ଯିବ, ଏଥି ନିମନ୍ତେ ମୋର ଚିନ୍ତା ନାହିଁ ମାତ୍ର ତୋ କଥା ଭାବି ମୋର ମନ ଘାଣ୍ଟି ହେଉଛି । ପାଣି ଟିକିଏ ପିଇବି ।

(ଏହା କହିଲାବେଳେ ଗୁଣୁର ଲୋତକ ଦୁଇଧାର ବହିଲା— ଛୁଦୁର ନୟନରୁ ମଧ୍ୟ ଲୋତକ ବହିଲା ; ଛୁଦୁ ପାଣି ପିଆଇଲା)

ଛୁଦୁ ତୋଠାରୁ ବଳି ମୋ ପ୍ରାଣ ଘାଣ୍ଟି ହେଉଛି ।

ଗୁଣୁ– ଆଉ ବେଶି ସମୟ ନାହିଁ, ମୁଁ ଯିବି ।

ଛୁଦୁ - କେଉଁ ବାଟେ ଯିବୁ ଗୁଣୁ ?

ଗୁଣୁ– ଯେଉଁ ବାଟରେ ତୋର ବାପ, ମା, ମୋର ବାପ, ମା ଗଲେ ସେହି ବାଟରେ ।

ଛୁଦୁ—କେଉଁଠାକୁ ?

ଗୁଣୁ ମୁଁ କି ଜାଣେ ?

ଛୁଦୁ - ମୋତେ ଛାଡି ଯିବୁ ?

ଗୁଣୁ— ମୋର ଆୟୁଷ କିଣ ? ମୋ ମୁଣ୍ଡକୁ ତୋ କୋଳରେ ରଖ ।

(ଛୁଦୁ ଆଗ୍ରହ ଓ ଯତ୍ନରେ ନିଜ କୋଳରେ ଗୁଣୁର ମୁଣ୍ଡ ରଖି ଆଉଁସିଲା)

ଛୁଦୁ— ମୁଁ ତୋ ସାଙ୍ଗରେ ଯିବି ।

ଗୁଣୁ– ଯାଇ ପାରିବୁ ନାହିଁ । ମୋ କଥା ଛାଡ଼ିଦେ । ମୋ ଲାଗି ଚିନ୍ତା କରିବୁ ନାହିଁ । ବଡ଼ ବିକଳ ଲାଗୁଛି— ଗୋଡ଼ହାତ ଟାଣି ନେଉଛି, ପାଣି ଦେ ।

(ପାଣି ପିଆଇବା)

ଗୁଣୁ—ତୁ ମୋ ଜୀବନ, ତୁ ମୋ ପ୍ରାଣ, ତୋ ଲାଗି ମହାସୁଖୀ । ମୁଁ ସୁଖରେ ଆନନ୍ଦରେ ଯାଉଛି ।

ଛୁଦୁ—ଏ କିଣ ହଠାତ୍ ଝାଳ ବହିଲା ଯେ । ଗରମ ତ କମି ଆସିଛି, ଦର ଛାଡ଼ିବ କି ? ନା, ନା, ବେଶି ଝାଳ । ଗୁଣୁ କିପରି ଲାଗୁଛି ?

ଗୁଣୁ—-କିଣ, କିଣ ....କିଛି ନାହିଁ ।

ଛୁନ୍ଦୁ—ପାଞ୍ଚ ତ କଣ...........କପର କଥା କହିଲି । ଗୁଣୁ, ମୋ ଧନ ।

ଗୁଣୁ—ଛୁନ୍ଦୁ ମୁଁ ଯାଉଛି ମନେ ରଖିଥିବୁ ।

ଛୁନ୍ଦୁ—କଥା ତ କହିଲ, ପୁଣି ହାତ ନଗୁଉଛି କାହିଁକ ? ମୁଖ ବିକୃତ କରୁଛି କପର ? ଦାହ କରି ପର ତ କାକର ହେଲି । ଗୁଣୁ, ଗୁଣୁ ! ମୋତେ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଗୃହିଁଛି । ଆଖି ମାରୁ ନାହିଁ । କଣ ହେଲି ? ଗୁଣୁ, ମୋତେ କଣ ସତେ ଛାଡ଼ି-ଯିବୁ । ଅନାଥ କରିଯିବୁ ? ନା, ନା, । ଆହା ! ଆଉ ତ ନିଃଶ୍ୱାସ ନାହିଁ । ଭୂନ ହୋଇ ରହିଲି ! ସତେ କଣ ଛାଡ଼ିଗଲି ! ଗୁଣୁ, ଗୁଣୁ, ମୋ ଧନ, ମୋ ଜୀବନ ! ଗୁଣୁ, କଥା କହ, ଗୁଣୁ, କଥା କହ, ଗୁଣୁ, ମୋ ଗୁଣୁ !

'ସହକାର' ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ୧୯୩୨ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

—ଶେଷ—

ରାଣାସଙ୍ଗଙ୍କର ମହାପ୍ରୟାଣ

(ଏକାଙ୍କ ନାଟକ)

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

[ଅଭେଦ୍ୟ ପର୍ବତମାଳା ବେଷ୍ଟିତ କ୍ଷୁଦ୍ରାଗ୍ରାମ । ଗ୍ରାମର ପୂର୍ବ ସୀମାରେ ଉନ୍ନତ ପର୍ବତ । ଶ୍ୟାମ ବୃକ୍ଷଲତାମଣ୍ଡିତ ପର୍ବତବକ୍ଷରୁ ସ୍ୱଚ୍ଛ ନୀରଧାର ସ୍ରୋତ ପ୍ରପାତ । ପର୍ବତର ପାଦଦେଶରେ ଛତ୍ରା ନିର୍ମିତ ସେନାନିବେଶ । ପ୍ରଶସ୍ତ ଗୃହର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଜଣେ ସର୍ଦ୍ଦାରର ବକ୍ଷ ଉପରେ ମସ୍ତକ ରଖି ରାଣା ସଙ୍ଗ ଉପବିଷ୍ଟ । କେତେଜଣ ସର୍ଦ୍ଦାର, ପୁରୋହିତ, ଜ୍ୟୋତିଷୀ, ଅପର କେତେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଉପବିଷ୍ଟ ।]

ରାଣା — ବୋଧହୁଏ ଆଜି ମୋ ଜୀବନ-ନାଟକର ଶେଷ ଅଙ୍କ ସମାପ୍ତ ହେବ ।

ପୁରୋହିତ — ଏ ଭାବନା କାହିଁକି ? ଏ ଭାବନାକୁ ହୃଦୟରୁ ଦୂର କରନ୍ତୁ । ମେବାର-ବାସୀଙ୍କର ଆଶା — ଆପଣ ଦୀର୍ଘକାଳ ଜୀବିତ ରହି ଦେଶର ମଙ୍ଗଳ ଓ ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜର ଉପକାର କରନ୍ତୁ ।

ରାଣା — ପ୍ରଜାର ଆଶା ଏବଂ ମୋର ଶାରୀରିକ ଓ ମାନସିକ ସାମର୍ଥ୍ୟର ତୁଳନା କରିବାକୁ ମୁଁ ଏକା ସିନା ସମର୍ଥ । ଜାଣୁ ଜାଣୁ ବୃଥା ଆଶାନ୍ୱିତ ହେବି କାହିଁକି ?

ଯୋଧସିଂହ — ତେବେ ଭଗ୍ନ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନେଇ ଏଠାରେ ରହିବା ଉଚିତ କି ? ଚିତୋର ଦୁର୍ଗକୁ ଗଲେ ଆପଣଙ୍କ ସୁଚିକିତ୍ସା ହୋଇ ପାରିବ, ପ୍ରଜାକୁଳ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେବେ । ଆପଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନୁରୋଧ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଆଦେଶ ଦେଲେ ଏଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିବାର ଆୟୋଜନ କରିବି ।

ରାଣା – (ସ୍ମିତହାସ୍ୟ କରି) ଯୋଧସିଂହ, ପ୍ରସ୍ଥାନ କରିବାଟା ସତ ; ମାତ୍ର କେଉଁଠାକୁ ଓ କେତେବେଳେ, ତାର ସ୍ଥିର ହୋଇନାହିଁ । ଆହା ଚତୋର—ପବିତ୍ର ଚତୋର ଦୁର୍ଗ । ପରାଜିତ ମୁଁ ସେ ପ୍ରବିତ୍ର ସ୍ଥାନକୁ କଳଙ୍କିତ କରିବି କି ?

(ନେପଥ୍ୟେ)

ନିୟତିର ଗତି ରୋଧିବାକୁ ଭବେ
ଅଛି କାହାର ଶକତି,
ତାର ପ୍ରତିକୂଳ ଗତି ଯେ ପାଞ୍ଚଇ
ସେହି ସିନା ମୂଢ଼ମତି ।
ଜନହିତ ଲାଗି ମନୁଷ୍ୟ ଜନମ
ଏଥିରେ ନାହିଁ ସଂଶୟ,
ପର ନିଜ ମଧ୍ୟେ ଯେ ଭେଦ ନ ଗଣେ
ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ତାର ନିଶ୍ଚୟ ।
କର୍ମମୟ ଅଟେ ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ
ତେଜ ବିଶାଦ ସୁଷୁପ୍ତି,
ମା’ ମାତୃଭୂମି ପାଇଁ ଏ ପରାଣ
ସମ୍ପି ଦେଇ ପାଅ ମୁକ୍ତି ।

(ଯୋଗିନୀର ପ୍ରବେଶ)

ରାଣା—ମା ଭଗବତୀ ! ପ୍ରଣାମ । ଅହୋ ବହୁ ଦିନ, ବହୁ ଦିନ ପରେ ଆଜି ଦୟା ହେଲା । କି ହେତୁରୁ ମୋତେ ଏତେଦିନ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲ ?

ଯୋଗିନୀ– କେହିତ କାହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିନାହିଁ ରାଣା ! ତୁମେ କି ମନେ କର ଯେ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏତେଦିନ ତ୍ୟାଗ କରିଥିଲି ? ଯାବତ ଉଭୟ ଏକ ପଥର ପଥିକ, ତାବତ କେହି କାହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିପାରେ, ଏହା ବୋଲି ଯିବନାହିଁ । ଯାବତ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଏକ, ତାବତ କେହି କାହାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିନାହିଁ । ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ୍, ଆଳାପ ଏକାବେଳେକେ ସ୍ୱାର୍ଥ ରହିତ ନୁହେଁ । ତ୍ୟାଗ ଦ୍ୱାରା ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନ ପ୍ରକୃତ ମହାମିଳନ । ମନଃପ୍ରାଣ ସହିତ ଛାୟା ପରି ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଅନୁସରଣ କରିଅଛି, ରାଣା !

ରାଣା—ସାଧୁ, ସାଧୁ, ସାଧୁ ତୁମର ମହତ୍ତ୍ୱ, ସାଧୁ ତୁମ୍ଭର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ତୁମ୍ଭର ପ୍ରେରଣାରେ ଉଦ୍‌ବୁଦ୍ଧ ହୋଇ ମୁଁ ଜୀବନରେ ଯାହା କିଛି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି ।

ତୁମ୍ଭର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଉଦାରତାକୁ ମୁଁ କି କେବେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ପାରିବି ? ମୋ ଜୀବନର ଅନେକ ଘଟଣା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କହିବାର ମୋର ଇଚ୍ଛା ଥିଲା । ମାତ୍ର ମୃତ୍ୟୁର ସନ୍ନିହିତ କାଳରେ ସେ କଥା କହିବାକୁ ଅବସର ବା କାହିଁ ?

ଯୋଗିନୀ—ତୁମ୍ଭର ସୁମଧୁର ବାକ୍ୟସୁଧା ପାନ କରିବାକୁ ମୋର କର୍ଣ୍ଣ ପିପାସିତ । ଉଦ୍ବେଗ ତ୍ୟାଗ କରି ଦୁଇ କଥା କହ, ରାଣା !

ରାଣା—ମୋର ଜୀବନର କାହାଣୀ ଅତି ଦୀର୍ଘ ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ । ମୋର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା, ମୋର ସୁଦଶାର କଥା ଅନେକଙ୍କୁ ଜଣାନାହିଁ । ତାହା ପ୍ରକାଶ କରି ହୃଦୟର ଗୁରୁଭାର ଦୂର କରି ପାରିବି କି ? ପ୍ରଥିତ ଯଶା ରାୟମଲ୍ଲଙ୍କର ପୁତ୍ର ଆଜି ଚିତୋର ଦୁର୍ଗ ତ୍ୟାଗ କରି ପାର୍ବତୀୟ ଗ୍ରାମରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିବାକୁ ବସିଅଛି । ଆହା ! ମୋ ଠାରୁ ଚିତୋର ପତନର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲପରି !

ପୁରୋହିତ—ଆପଣ ଏପରି କହୁଅଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ଆପଣ ଏ ଦେଶ ନିମନ୍ତେ କଣ କରି ନାହାନ୍ତି ? ଗୋଟାଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ହେଲେ ବୋଲି କି ଚିତୋର ପତନର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା ? ଜୟ ପରାଜୟତ କ୍ଷାତ୍ର କର୍ମର ଅନୁସଙ୍ଗିକ ଫଳ ।

ରାଣା—ସ୍ନେହମୟୀ ଜନନୀ ଦୁଇ ସହୋଦରଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଦେଖି କି ମହତ୍ ଆଶା ପୋଷଣ କରି ନଥିଲେ ? ଉଭୟଙ୍କର ସହଯୋଗରେ ଜନ୍ମଭୂମିର ମୁଖୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେବ, ଭାରତଭୂମି ଚିର ସ୍ୱାଧୀନ ରହିବ ବୋଲି ପିତା ମାତା ଭାବିଥିଲେ, ତଦୁପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦେଉଥିଲେ, ମାତ୍ର ଆମ ଦୁହିଙ୍କର ବୟୋବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଔଦ୍ଧତ୍ୟ ବଢିଲା, ସ୍ୱାର୍ଥାଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳିତ ହେଲା । ଜନକଜନନୀଙ୍କର ଆଶାର ମୂଳରେ କୁଠାରାଘାତ କରି ଉଭୟେ ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହେଲୁଁ । ବୈମାତ୍ରେୟ କନିଷ୍ଠ ଭାଇ ଜୟମଲ୍ଲର ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧତା ତତୋଽଧିକ । ସେ ଯେ କେବଳ ମୋର ପ୍ରାଣ ନାଶର ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇ କ୍ଷାନ୍ତ ହେଲା ତାହା ନୁହେଁ, ପବିତ୍ର ହୃଦୟା ତାରାବାଈଙ୍କି ହରଣ କରିବାକୁ ଅବୈଧ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିଥିଲା । ସତୀତ୍ୱ ରକ୍ଷାହିଁ ନାରୀ ଧର୍ମର ପରାକାଷ୍ଠା, ମାତ୍ର ଜୟମଲ୍ଲ ତାହାର ବିପରୀତ ଧର୍ମ ଆଚରଣର ଚେଷ୍ଟା କରି ପବିତ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟବଂଶରେ କଳଙ୍କ-କାଳିମା ଲେପନ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥିଲା । କି ଅଧଃପାତ, କି ଦୁଷ୍କାର୍ଯ୍ୟ; ଦୁଷ୍କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରତିଫଳ ଦେବାର ତେଣେ ଥାଉ ଉପଯୁକ୍ତ ପୁରସ୍କାର ଦେଲେ—ବେଦନୋର ପ୍ରଦେଶ ପୁତ୍ର ପ୍ରାଣନାଶର ପୁରସ୍କାର ! ପିତାଙ୍କର କି ନ୍ୟାୟନିଷ୍ଠା, କି ଉଦାରତା । ସହୋଦର ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ରାଜ୍ୟଲିପ୍ସାରେ ତୁମ୍ଭ ସମକ୍ଷରେ ମୋ ଚକ୍ଷୁ ନଷ୍ଟ କରିଥିଲା - ଏ ପ୍ରାଣ ନେବାକୁ ବସିଥିଲା ।

ଯୋଗିନୀ ହଁ ରାଣୀ, ମୁଁ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ କରୁଅଛୁ ।

ରାଣୀ ମୁଁ ତା ନିମନ୍ତେ ଦେଶତ୍ୟାଗୀ ହେଲି । ବହୁ କଷ୍ଟଭୋଗ କରି ତାହା ଉପୁରେ ମହା ଅରଣ୍ୟ ଗୋପ ଗ୍ରାମମାନଙ୍କରେ ଗୋଚାରଣ ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରି ଉଦର ପୋଷଣ କଲି । ରାଜଭବନର ସୁଖାଦ୍ୟ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ଗୋପାଳ ପଲ୍ଲୀର ମୋଟା କର୍କଶ ରୁଟି ହେଲି ମୋର ଖାଦ୍ୟ, ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ପାତ୍ରର ପାନୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତିରେ ପାର୍ବତ୍ୟ ଝରଣାର ଜଳ ହେଲି ମୋର ପାନୀୟ, କୁଟୀର ହେଲି ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ରାଜପ୍ରାସାଦ । ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ଏତେ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାଗ୍ରସ୍ତ ଓ ହୀନାବସ୍ଥାପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୁଁ ତାର ମହତ୍ୱ ଓ ବୀରତ୍ୱର ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ରାମ ଯେପରି ଶିବଧନୁ ଭଙ୍ଗ କରି ସୀତାଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଯେପରି ମତ୍ସ୍ୟ ନେତ୍ରରେ ଶର ବିଦ୍ଧ କରି ପାଞ୍ଚାଳୀଙ୍କୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ, ମୋର ଭାଇ ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ତୋଡ଼ାଠଙ୍କ ଦୁର୍ଗ ଜୟ କରି ଜୟଲକ୍ଷ୍ମୀ ସ୍ୱରୂପିଣୀ ତାରିବାଈଙ୍କୁ କୁଳଲକ୍ଷ୍ମୀ କରି ପାଇଥିଲି । ପୃଥ୍ୱୀରାଜର ଯଶୋରଶ୍ମି ଦିଗନ୍ତବ୍ୟାପି । ପୃଥ୍ୱୀରାଜ ମୋର ସହୋଦର । ସେ ଯଦି ମୋ ସହିତ ସହଯୋଗିତା କରିଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ଆଜି ମୋତେ ଅରଣ୍ୟରେ ମନସ୍ତାପ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା କି ? ଆଜି ଦେଶର ମୁଖୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ହୋଇ-ଥାନ୍ତା । ଧିକ୍ ଭାତୃବିବାଦହିଁ ଭାରତ ପତନର କାରଣ । ମେବାର ରାଜ୍ୟର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ବାପ୍ପା ବଂଶର ପତନ ଏତେ ଶୀଘ୍ର ହେବ; କିଏ ଜାଣିଥିଲି ? ପ୍ରହେଳିକା ! ତୃଷା—ତୃଷା— !

(ଭୃତ୍ୟର ଜଳ ଆନୟନ, ଜଳପାନ)

ଯୋଗିନୀ—ରାଣୀ ଗତ କଥା ଭାବନା କରି ଅଧୀର ହେଉଅଛ । ବରଂ ଏ ସବୁ ଆଉ ଆଲୋଚନା ନ କରିବା ଭଲ ।

ରାଣୀ—ନା, ନା, ଜୀବନ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ହୃଦୟର ଜ୍ୱାଳା ଯାଉ । ଏପରି ଶ୍ରୋତା ଆଉ କାହିଁ ପାଇବି ?

ଯୋଗିନୀ—ମୁଁ ତୁମ୍ଭ କଥା ଶୁଣିବାରେ ନିଜ କଥା ଭୁଲି ଯାଇଅଛୁ, ଗୁରୁଦେବ ତୁମ୍ଭ ଦର୍ଶନରେ ଆସି ପର୍ବତ ଗୁହାରେ ଅଛନ୍ତି ।

ରାଣୀ—ଅହୋ ଗୁରୁଦେବ ! ମୋର କି ଏଡ଼େ ଭାଗ୍ୟ ଅଛି ଯେ ମୁଁ ଗୁରୁଙ୍କର ଦର୍ଶନ ପାଇବି ? ମୋ ଜୀବନ ଟାକି ରହିବ କି ?

ଯୋଗିନୀ—ରାଣୀ ଅଧୀର ହୁଅନାହିଁ । ଯେପରି ଅବସ୍ଥାତ ଘଟିନାହିଁ । ନିଶ୍ଚୟ ଗୁରୁ-ଦର୍ଶନ ମିଳିବ । ମୁଁ ଅପରାହ୍ଣରେ ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଆସିବି । ସୁପଥ୍ୟ କରି ବିଶ୍ରାମ କର ।

ରାଣା—ତୁମ୍ଭ ଇଚ୍ଛା ।

ଯୋଗିମା—ମୁଁ ତେବେ ବିଦାୟ ନେଲି ।

(ରାଣା ହାତ ଯୋଡ଼ିକରି କପାଳରେ ଲଗାଇବା)

[ପ୍ରସ୍ଥାନ]

— ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ —

[ଗୃହ ସମ୍ମୁଖରେ ବୃହତ ବଟ ବୃକ୍ଷ । ବୃକ୍ଷ ଛାୟାରେ ଗୋଟିଏ ତକ୍ତପୋଷ ଉପରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଦୁଇଗୋଟି ମୁଣ୍ଡିଆ ଉପରେ ମସ୍ତକ ରଖି ରାଣା ସଙ୍ଗ ଶାୟିତ । ସର୍ଦ୍ଦାରଗଣ, ପୁରୋହିତ ଓ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଗାଲିଚାରେ ଉପବିଷ୍ଟ । ଯୋଗୀ ଓ ଗୁରୁଣୀଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଦୁଇଗୋଟି ଆସନ ତକ୍ତପୋଷ ନିକଟରେ ରକ୍ଷିତ । ଶୀତକାଳ, ବେଳ ଦୁଇଟା । ରାଣା ବୃକ୍ଷକୁ ଅନାଇ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ, ନିସ୍ତବ୍ଧ ।]

ଜଣେ ସର୍ଦ୍ଦାର—ଏଇତ ଗୁରୁଦେବ ଯୋଗିମାଙ୍କ ସହିତ ଆସୁଛନ୍ତି ।

ରାଣା—(ଚମକିତ ହୋଇପରି) ମତେ ଟିକିଏ ଉଠାଇ ଦିଅ । ମୁଣ୍ଡ ତଳରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ମାଣ୍ଡି ଦିଅ (ତଥାକରଣ) ହଁ, ଠିକ୍ ହେଲା । ପୁରୋହିତ, ଶୀଘ୍ର ନେଇଆସ ।

ପୁରୋହିତ—ଯେ ଆଜ୍ଞା !

[ଗୁରୁଦେବ ଓ ଗୁରୁଣୀର ପ୍ରବେଶ । ଗୁରୁଙ୍କର ବୟସ ଅଶୀବର୍ଷ, ଶୁକ୍ଳ କେଶ ଶ୍ମଶ୍ରୁ । ବୟସ ତୁଳନାରେ ଶାରୀରିକ ବଳ ବପୁ ଯଥେଷ୍ଟ । ଗୌର ବର୍ଣ୍ଣ, ହାସ୍ୟମୁଖ ପୁରୋହିତ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରି ଆଣିବା]

ରାଣା—(କରଯୋଡ଼ି କପାଳରେ ଲଗାଇବା) ଗୁରୁଦେବ ପ୍ରଣାମ ।

ଯୋଗୀ—ଅଭ୍ୟୁଦୟୋସ୍ତୁ ।

ରାଣା—ଆପଣଙ୍କର ଶୁଭେଚ୍ଛା ମୋର ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ମୋର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହେବାର ଆଉ ସମୟ ଅଛିକି ? ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ମୋର ଶେଷ ପୁରସ୍କାର, ଏହାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ । ଯବନ-ପରାଜିତ ମୁଁ, ମୋର ପୁଣି ଅଭ୍ୟୁଦୟ ?

ଯୋଗୀ—(ହସ ହସ ହୋଇ) ରାଣା, ମୋ ଆଶୀର୍ବାଦରେ କାହାର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ହେବନାହିଁ ବା ମୋ କ୍ରୋଧରେ ଇଲେ ମାତ୍ର କାହାର କ୍ଷତି ହେବନାହିଁ । ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ରୂପରେ ଜାଣେ, ମାତ୍ର ପ୍ରଣାମ କଲେ ଗୋଟିଏ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେବାକୁ ହୁଏ —

ଏହା ମାମୁଲି କଥା । ତୁମର କଠିନ ପୀଡ଼ା କଥା ଶୁଣି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୁଁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେବାକୁ ଆସିଲି । କିପରି ବୋଧ କରୁଛ ?

ସୁଣା—ଆପଣଙ୍କୁ ଦେଖି ଚରିତାର୍ଥ ହେଲି । ଆପଣଙ୍କ ଦର୍ଶନ ମିଳି ନ ଥିଲେ ମନ କଷ୍ଟରେ ପ୍ରାଣ ଯାଇଥାନ୍ତା । ଏହା ଶେଷ ଦେଖା, ମୁଁ ଆଉ ବଞ୍ଚିବି ନାହିଁ ।

ଯୋଗୀ—ମରଣ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ନିୟମ । କେହି ରହିନାହିଁ, କେହି ରହିବେ ନାହିଁ ସତ, ତଥାପି ଦେଶର ଦୁଃସମୟ, ତୁମ୍ଭର ଅବର୍ତ୍ତମାନତାରେ ଯେ ସିବାରର କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ହେବ, ତାହା ମୁଁ ବୁଝି ପାରୁନାହିଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅନେକ ଆଶା ଭରସା ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଲୟପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ଯେ ସୁଣା ! ଅହୋ, ଏ ବୃଦ୍ଧ ବୟସରେ ମୋତେ ଦେଖିବାକୁ ଓ ଶୁଣିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ସୁଣା ଗୁରୁଦେବ, ନେହାଗରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ନୃତ୍ୟ କରୁନ୍ତି । ଗୋଟିଏ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ କରିବାକୁ ଯାଇ ଆଜି ମୋର ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା । ଯବନ ଗୋଳିରେ ମୋର ଜାନୁଭଙ୍ଗ । ଜୀବନ ଥିଲେ ଏତାଦୃଶ ଶତ ସହସ୍ର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାକୁ ମୋର ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନଥିଲା । ଦେଶ ମାତୃକା ପାଇଁ ଏ ଜୀବନ ଉତ୍ସୃଷ୍ଟ । ଜୀବନ ଥିଲେ ବାର ବାର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାକୁ ବରଣ କରନ୍ତି, ମାତ୍ର ଗୁରୁଦେବ, ଜୀବିତ କାଳକୁ ଛଲେ ମାତ୍ର ହେଲେ ଅଟକାଇବାର କ୍ଷମତା ତ ମନୁଷ୍ୟର ନାହିଁ । ପ୍ରଥିତଯଶା ବାପ୍ପା ବଂଶର ବୀରଗଣୀମାନଙ୍କର ତାଲିକାରେ ମୋର ନାମ ଅଙ୍କିତ ହେବାର ମୋର ଯୋଗ୍ୟତା ନାହିଁ, ମୁଁ ଜାଣେ । ତଥାପି ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥାନୁସାରେ ଯେବେ ମାତୃଭୂମିର ମଙ୍ଗଳ ନିମନ୍ତେ ଏ ଅକିଞ୍ଚନ କିଛିହିଁ କରିଥିବାର ଆପଣମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ, ତାହାହେଲେ ଏ ଅକିଞ୍ଚନର ଜୀବନ ସାର୍ଥ । ସୁଖରେ ଜୀବନ ବିସର୍ଜନ କରିବ ।

ଯୋଗୀ—ସୁଣା, ମୁଁ କାହିଁକି ସିବାରର ଆବାଳବୃଦ୍ଧ ସମସ୍ତେ ତୁମ୍ଭ ଯଶୋଗାନ କରୁଛନ୍ତି, ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ତୁମ୍ଭ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସମସ୍ତେ ପରିତୁଷ୍ଟ । ତୁମ୍ଭର ଯଶ ଭାରତ-ବ୍ୟାପି । ଭାରତମାତା ତୁମ୍ଭପରି କେତେଜଣଙ୍କୁ କୋଳରେ ଧରିଅଛି ? ଏ କ୍ଷତି ପୂରଣ ହେବକି ?

ସୁଣା—କ୍ଷତି ପୂରଣ କରିବାକୁ କେତେ ବୀର ବାହାରିବେ ।

ଯୋଗୀ—ସମୟର ଫେର । ମୋ ଜୀବନକାଳରେ କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିପାରିଲି । ବୀର ଯେ ନାହାନ୍ତି, ବୀର ଯେ ଜନ୍ମ ନୋହିବେ, ଏ କଥା ମୁଁ କହୁନାହିଁ । ମାତୃ ଭକ୍ତି, ଦେଶ ପ୍ରୀତି, ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ, ସ୍ୱାଧୀନତା ବୀରର ଧ୍ୱଜା । କେବଳ ଯୁଦ୍ଧ ଜୟ ବୀରତ୍ୱର

ଚାହାନ୍ତି ନାହିଁ । ଶତ୍ରୁ ପକ୍ଷ ଅବଲମ୍ବନକାରୀ ମହା ମହା ଯୋଦ୍ଧା କାହାନ୍ତି କି ? ସ୍ୱଜାତିରୁ ସ୍ୱ ଦେଶର ନାଶ ଚେଷ୍ଟାରେ ଯେଉଁମାନେ ବ୍ରତୀ, ସେମାନେ କି ବୀର ପଦବାଚ୍ୟ ? ସେମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥ ମୋହାଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇ ବଂଶ ଗୌରବ, ଦେଶ ଗୌରବ ଆଡ଼କୁ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ କରୁନାହାନ୍ତି । ଅର୍ଥ—ଅର୍ଥ, ସେମାନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ।

ରାଣା—ଭଗବତୀ ସକାଳେ ଯେଉଁ ଗୀତଟି ଗାଇଥିଲେ ପୁନରାବୃତ୍ତି କରିବକି ? ଶୁଣିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ।

ଚାରଣୀ

ନିୟତିର ଗତି ରୋଧିବାକୁ ଭବେ
ଅଛି କାହାର ଶକତି,
ତାର ପ୍ରତିକୂଳ ଗତି ଯେ ପାଞ୍ଚଇ
ସେହି ହିନ ମୂଢ଼ମତି ।

ରାଣା—ହଁ ଗୁରୁଦେବ, ନିୟତି କଣ ?

ଯୋଗୀ—ବଡ଼ ଜଟିଳ ! ବଡ଼ କଠିଣ । ନାନା ମୁନି ନାନା ଅର୍ଥରେ ଏହି ଶବ୍ଦକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ସ୍ଥୂଳ ସୂକ୍ଷ୍ମ ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ ସମସ୍ତଙ୍କର ଶେଷ ପରିଣତିର ନାମ ନିୟତି । ଅବଶ୍ୟ ଯାହା ଘଟିବ ତାହା ନିୟତି । ମନୁଷ୍ୟର ମୃତ୍ୟୁ ନିୟତି । ବୁଝାଯାଏ ନାହିଁ, ଦେଖାଯାଇ ପାରେନାହିଁ, ଏଣୁ ଅଦୃଷ୍ଟ । ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀକୁ, ସୁଖ ଦୁଃଖକୁ ଲୋକେ ଅଦୃଷ୍ଟ ଖେଳ ବୋଲି କହନ୍ତି, ମାତ୍ର ଖେଳୁଛି କିଏ, ଖେଳାଉଛି କିଏ ?

ନିୟତିହିଁ ମୃତ୍ୟୁ, ମାତ୍ର ଗତିବିଧି ଅଛି । ଗତିବିଧିର ଯେ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ନ ଘଟେ ଏପରି ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ଯେଉଁମାନେ ଗତିର ଅନୁକୂଳରେ ଯାଆନ୍ତି, ସେହିମାନେହିଁ ଧନ୍ୟ । ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତର ହେଲା ଏହି ଆର୍ଯ୍ୟଜାତି ଏହି ଭାରତବର୍ଷରେ ବସବାସ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ଜନନୀ ଜନ୍ମଭୂମି ସମାନ । ଜନ୍ମଭୂମିର ରକ୍ଷାହିଁ ସେମାନଙ୍କର ବ୍ରତ । ଏହାର ରକ୍ଷା କଲେ ଯେଉଁମାନେ ଜୀବନ ଦିଅନ୍ତି ସେମାନେ ଧନ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନର ଗତି ନିୟତିର ଅନୁକୂଳ । ଯେଉଁମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥପର ହୋଇ ସ୍ୱଦେଶରେ ପରସ୍ପରର ରାଜ୍ୟ ଓ ଧନଲିପ୍ସାରେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହ ଘଟାନ୍ତି, ସେମାନେ ଦୁଃସାହସିକ, ଦେଶ ଦ୍ରୋହୀ, ଆର୍ଯ୍ୟ ଜାତିର କୁବୁଦ୍ଧିବାଧା ଏବଂ ମୂଢ଼ ।

ମୋଗଲ ଜାତିର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ବାସସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଏମାନେ ଯାଯାବର ଜାତି । ପର ଦ୍ରବ୍ୟ ଲୁଣ୍ଠନ, ପର ଦେଶ ଆକ୍ରମଣ ଏମାନଙ୍କର ଧର୍ମ । ଦୁଃସାହସିକତା ଦ୍ୱାରା ଏମାନେ

ନିୟତିର ପ୍ରତିକୂଳ ଗତି ଲେଉଡ଼ନ୍ତି । ଲୁଣ୍ଠିତ ଧନଦ୍ୱାରା ଏମାନେ ନରହନ୍ତାମାନଙ୍କୁ ଜୟ କରନ୍ତି । ଶାନ୍ତିପ୍ରିୟ ନିରପରାଧମାନଙ୍କର ଦେଶ ଓ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଲୁଣ୍ଠନ ଇଚ୍ଛାରେ ପ୍ରାଣ ନାଶ କରନ୍ତି । ଜନ୍ମଭୂମି ରକ୍ଷା କରୁଁ କରୁଁ ନିଜର ପ୍ରାଣନାଶ ଆର୍ଯ୍ୟ ଜାତିର ନିୟତି । ରାଣା, ତୁମ୍ଭର ଗତି ନିୟତିର ଅନୁକୂଳ । ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଏଥିର ପୁରସ୍କାର ।

ରାଣା—ଗୁରୁଦେବ ! ଆପଣ ପ୍ରାଜ୍ଞ, ମୋ ପକ୍ଷରେ ଆପଣ ଢେର ଜ୍ଞାନୀ ଓ ଅନୁଭବୀ । ମୁଁ କାଲି ନା ଆଜି ଯିବି । ଆପଣଙ୍କ ଦୂର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ କିପରି ଜଣା-ଯାଉଅଛି, ପ୍ରକାଶ କରି ଚରିତାର୍ଥ କରନ୍ତୁ । ତୃଷା

(ରାଣାଙ୍କର ଜଳପାନ)

ଯୋଗୀ—ଦୂରଦୃଷ୍ଟିର ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଆଜି ମୋ ପକ୍ଷରେ ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ ହସ୍ତୀ ମଲବତ୍ ସହଜ କଳନାଯୋଗ୍ୟ । ବାବର ମୋତେ ଭାରତର ଭବିଷ୍ୟତ ଲିପି ପଢ଼ାଇ ଦେଲାଣି ।

ରାଣା—(ବାବର ନାମ ଶୁଣି ରାଣାଙ୍କର ପ୍ରଳାପାରମ୍ଭ) ବାବର, ବାବର, ବାବର, ନା ବର୍ବର ? ସେ ସମ୍ମୁଖରେ ରକ୍ତନଦୀ—ରକ୍ତନଦୀ ସନ୍ତରଣ କରି ମୋ ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହେବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ? ହେଉ, ଅଗ୍ରସର ହେଉ, ମାତ୍ର ରକ୍ତନଦୀକି ସନ୍ତରଣ କରାଯାଇପାରେ ? ଜଳସ୍ରୋତ ନୁହେଁ, ରକ୍ତସ୍ରୋତ, ପ୍ରବଳ ରକ୍ତସ୍ରୋତ—ଯୁବା କ୍ଷତ୍ରିୟଗଣଙ୍କର ଉଷ୍ଣ ଶୋଣିତ । ବାବର ତୋର କି ସାଧ୍ୟ ଏହି ରକ୍ତନଦୀ ସନ୍ତରଣ କରି ମୋର ଚିତୋର ଦୁର୍ଗ ମୋ ଠାରୁ ଛଡ଼ାଇ ନେବୁ ? ଗୋଟାଏ ରକ୍ତନଦୀ ପାର ହେବାକୁ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲୁ । ଗୋଟାଏ ରକ୍ତନଦୀ ପାର ହୁଅ । ସମ୍ମୁଖରେ କେତେ ରକ୍ତନଦୀ ପ୍ରବାହିତ ହେବ । କେବଳ ପୁରୁଷ ଶୋଣିତ ନୁହେଁ । ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କର, କିଶୋର କିଶୋରୀ ମାନଙ୍କର, ଶିଶୁ ମାନଙ୍କର ଉଷ୍ଣ ଶୋଣିତ ବହିବ । ଉଦ୍ଧତ, ଅସଭ୍ୟ ! ମୁଁ ଯାଉଛି ମୋ ଠାରୁ ଚିତୋର ନେଇ ପାରିଲୁ ନାହିଁ । ଚିତୋର ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ମୁଁ ଅନେକ, ଅନେକ ବୀର, ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଯୁବକ ଛାଡ଼ି ଯାଉଅଛି । ତୋ ହୃଦୟରେ ଏ ଆଶା କେବେ ଫଳବତୀ ହେବ ନାହିଁ । ରକ୍ତ ନଦୀରେ ତୋର କେଶ ଶ୍ମଶ୍ରୁ ପରିଚ୍ଛଦ ଜର୍ଜରିତ ହେବ । ତୋର ନାସା ରନ୍ଧ୍ରରେ, ତୋର ମୁଖରେ ରକ୍ତ ପ୍ରବେଶ କରି ଶ୍ୱାସ ରୁଦ୍ଧ କରିବ । ପର-ସ୍ୱାପହାରୀ, ପରଦେଶ-ଲୋଭୀ, ଲୁଣ୍ଠନ ତୋର ବୃତ୍ତି । ସମ୍ରାଟ ଆଖ୍ୟା ଅର୍ଥଶୂନ୍ୟ, କୂଆଚ୍ଛେର । ତୁ ମୋର ସମକକ୍ଷ ନୋହୁ । ତୁ ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ମୋତେ ପରାସ୍ତ କରି-ନାହୁଁ । ପରାସ୍ତ କଲେ ମୋର ଜାତିଭାଇ, ମୋର ଆତ୍ମୀୟଗଣ । ତୁ ଜୟ କଲୁ

ସେମାନଙ୍କୁ ମୋର ପରିଜୟ ନମସ୍କେ । ହେଉ, ମା ଭାରତଭୂମି ! ତୋର କୋଡ଼ରେ ଇଦୃଶ ଧୂର୍ତ୍ତ ବିଶ୍ୱାସ ଘାତକମାନେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲେ କିପରି ?

(ଅବସନ୍ନ ଓ ନୀରବ । ଭୃତ୍ୟମାନେ ଜଳ ସେଚନ କରିବା ଓ ବିଞ୍ଚିବା । ରାଣାଙ୍କର ଜଳପାନ କରିବା)

ଯୋଗୀ—ରାଣା, ଏପରି ବାକ୍ୟାଳାପରେ ତୁମ୍ଭର ମାନସିକ ଉତ୍ତେଜନା ବଢ଼ୁଛି—ତୁମ୍ଭର ଶାନ୍ତିରେ ବ୍ୟାଘାତ ଘଟୁଛି । ବିଶ୍ରାମ କର ।

ରାଣା—ଗୁରୁଦେବ, ଆଉ ବିଶ୍ରାମ କାହିଁକି ? ଆଉ ବା କେତେ ଘଣ୍ଟା ! ଚିର ବିଶ୍ରାମତ ମିଳିବ । ଆପଣଙ୍କ ସୁମଧୁର ବାକ୍ୟାଳାପ ଆଉ ଶୁଣି ପାରିବି କାହିଁ ? ଗୁରୁଦେବ, ଭାରତର ପତନ କି ବିଧି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ?

ଯୋଗୀ—କିଛିହିଁ ବିଧିନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନୁହେଁ । ଜାତୀୟ ଅଭ୍ୟୁତ୍‌ଥାନ ଓ ପତନ ପ୍ରାକୃତିକ ନିୟମ ପରି ଚାଲିଛି । ମନୁଷ୍ୟହିଁ ତାହା କରୁଛି । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ପ୍ରାକୃତିକ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ମଧ୍ୟ ଯେ ଦାୟୀ ନୁହେଁ ଏପରି ନୁହେଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଦ୍ୱାରା ଏ ଦେଶର ଉନ୍ନତି । ସେହି ଦୁଇ ଜାତିଦ୍ୱାରା ଏହାର ପତନର ସୂତ୍ରପାତ । ପତନର ସୂତ୍ରପାତ ହେଲେ ତାର ଗତିରୋଧ କରିବା ବଡ଼ କଠିନ । ରୋଗ ଆରମ୍ଭରୁ ଚିକିତ୍ସା ନ କରି ତାକୁ ବଢ଼ିବାକୁ ଦେଲେ ଶେଷରେ ଅସମ୍ଭାଳ ହୋଇ ପଡ଼େ । ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା, ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଜାତୀୟତାର ରୋଗ । ଆରମ୍ଭରୁ ଦମନ ନ କଲେ ସର୍ବନାଶ ଘଟେ । ଅନେକ ଦିନରୁ ଏ ରୋଗ ଆର୍ଯ୍ୟ ସମାଜରେ ପ୍ରବେଶ କଲାଣି ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟର ପରାମର୍ଶରେ ଦେଶର ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଣୟନ ହେଲା । ଏହି ଦୁଇ ଜାତି ଦ୍ୱାରା ଦେଶର ଭାଗ୍ୟ ନିୟନ୍ତ୍ରଣ ହେଲା । କ୍ଷତ୍ରିୟ ହେଲେ ଶାସକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହେଲେ ଉପଦେଷ୍ଟା ମନ୍ତ୍ରୀ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ଯେଉଁ ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଆଧିପତ୍ୟ ପାଇବା କଳ୍ପନାରେ ଏହି ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ, ତାହା କାଳକ୍ରମେ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପରମୁଖାପେକ୍ଷୀ । ଏଣୁ ସେମାନେ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା, ପ୍ରତାରଣା ଦ୍ୱାରା, ଭୋଜବାଜୀ-ଦ୍ୱାରା, ଶାସ୍ତ୍ରର ଦୋହାଇ ଦେବା ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥାଗମର ପନ୍ଥା ଉଦ୍ଭାବନ କଲେ । ଅନ୍ୟ କଥା ତେଣେ ଥାଉ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା ହେତୁରୁ ଏହି ମିବାର ରାଜ୍ୟରେ ରାଣା ବଂଶରେ କି ଅନିଷ୍ଟ ସାଧିତ ହୋଇଅଛି, ତାହାକି ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଜଣା-ନାହିଁ ? ଭବିଷ୍ୟତରେ ଏଥିରୁ ବଳି ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା, ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଚାଲିବ ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ ।

ପୂର୍ବେ ଯେଉଁମାନେ ଦେଶକୁ ନିରୁପଦ୍ରବ ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ, ଯେଉଁମାନେ ନିଃସହାୟକୁ, ପୀଡ଼ିତକୁ, ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିକୁ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଗୈର ତକାଯୁତ ହସ୍ତରୁ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରୁଥିଲେ ସେହିମାନେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଆଖ୍ୟା ପାଉଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ କେବଳ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜାତି ସେହି ଗୁରୁଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଦେଶ ରକ୍ଷା ଭାର ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ । ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହ ଘଟୁଥିଲା, ସେଥି ନିମନ୍ତେ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜାତି ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ଏହି ଗୁରୁଭାର ଯଥେଷ୍ଟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଥିଲା, ମାତ୍ର ବିଦେଶୀୟମାନଙ୍କର ଆକ୍ରମଣ--ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଗୋଟିଏ ରାଜ୍ୟରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ସମଗ୍ର ଭାରତବ୍ୟାପି, ସେହି ପ୍ରବଳ ଆକ୍ରମଣକୁ, ସେହି ପ୍ରତିହିଂସା ସ୍ରୋତକୁ ବାଧା ଦେବାକୁ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ରାଜପୁତ କି ଯଥେଷ୍ଟ । ସମସ୍ତ ଜାତିକୁ ଏହି ଗୋଟିଏ ଜାତି କି ରକ୍ଷା କରି ପାରିବ ? କଦାପି ନୁହେଁ । ଏ ବିଷୟରେ ଭାରତବାସୀର ମହାଭ୍ରମ ରହିଯାଇଅଛି । ଏ ଭ୍ରମ ସଂଶୋଧନ ନହେଲେ ଓ କି ବ୍ରାହ୍ମଣ କି ଅପର ଜାତି ଆତ୍ମରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ, ଦେଶରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଯୁଦ୍ଧବିଦ୍ୟାଭ୍ୟାସ ନକଲେ ଅଚିରେ ଭାରତର ପତନ ହେବ ଏହା ମୁଁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖି ପାରୁଅଛି ।

କମେ କ୍ଷତ୍ରୀୟ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଆତ୍ମବିକ୍ରୟ କରିବାକୁ ଲଜ୍ଜିତ ନୁହନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭର ପରାଜୟ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଆତ୍ମବିକ୍ରୟ ଦ୍ୱାରା ଘଟି ନାହିଁ କି ?

ଆତ୍ମରକ୍ଷା, ଗୃହ ଓ ପରିବାର ରକ୍ଷା, ଗ୍ରାମ ରକ୍ଷା ଓ ଦେଶରକ୍ଷା—ଯେଉଁମାନେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ସେମାନେ ଗୃହରକ୍ଷା ଓ ପରିବାର ରକ୍ଷା କରି ନ ପାରନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଗୃହ ପରିବାର ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ, ସେମାନେ ଗ୍ରାମ ଓ ଦେଶରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରୟାସୀ ହେବେ କିପରି ? ଆଜି କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜାତି ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟମାନେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଅପଟୁ ଥିବାର ନିଦର୍ଶନ ମୋ ନେତ୍ରାଗ୍ରରେ । ଭାରତର ପତନ ମୋର ନକ୍ଷ-ଦର୍ପଣରେ ପ୍ରତିବିମ୍ବିତ ହେଉଅଛି ।

ପୁରୋହିତ—ଯୋଗୀଶ୍ୱର, ଏ ସବୁ ଆପଣଙ୍କର ଅନୁମାନ ସିନା ।

ଯୋଗୀ—ଅନୁମାନତ ଅନେକ ସମୟରେ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ଅନୁମାନ ଅସତ୍ୟ ନୋହିବା ଯାଏ ଯେଉଁମାନେ ଅନୁମାନର ଅନୁଧାବନ କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କର ପରାଜୟ ନାହିଁ । ଅନୁମାନର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହେବାଦ୍ୱାରା ଯେ କ୍ଷତି, ତାହା ନଗଣ୍ୟ ।

ପୁରୋହିତ—ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଉପରେ ଯେ ଆପଣ ଦୋଷାରୋପ କଲେ, ଏହା କି ଅଭ୍ରାନ୍ତ ସତ୍ୟ ?

ଯୋଗୀ— ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ମୁଁ ଜାଣେ, ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଏତାଦୃଶ ଅପ୍ରିୟ ସତ୍ୟ କହିବାଟା ନିନ୍ଦନୀୟ ଓ ବିପଜ୍ଜନକ । ବିଶେଷତଃ ମୃତ୍ୟୁର ଆସନ୍ନ ସମୟରେ ରାଣାଙ୍କ ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେବାଟା ମୋ ପକ୍ଷରେ ସମୀଚୀନ ହୋଇ ନପାରେ । ମାତ୍ର ରାଣାଙ୍କର ପ୍ରଶ୍ନର ପ୍ରକୃତ ଉତ୍ତର ନ ଦେବାଟା ସତ୍ୟଗୋପନ ନୁହେଁକି ?

ରାଣା— ଗୁରୁଦେବ, ପ୍ରକୃତବାଦୀ ପକ୍ଷରେ ସମୟର ଭେଦ ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ମୁଁ ପରମ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରି ସତ୍ୟର ଉପଲବ୍ଧି କରୁଅଛି । ପରନ୍ତୁ ଏପରି ବିଷୟ ଏ ଦୋଷ ନିରାକରଣ ନିମନ୍ତେ ଦେଶର ମୁଖ୍ୟ ଲୋକେ ସଂଘବଦ୍ଧ ହେବେ କି ? ମୋର ଏ ଚିନ୍ତା କରିବାର ସମୟ ଗଲା ।

ପୁରୋହିତ —ଯୋଗୀଶ୍ୱର ! ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟକ ପ୍ରକୃତରେ ଏପରି ମ୍ଳାନ ଓ ନୀଚ ଦଶା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେଣି ?

ଯୋଗୀ—ଏ କଥା ପଚାରିବାକୁ ଅଛି ? ଯାହାର ହୃଦୟ ନିର୍ମଳ ସେ ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରିପାରେ । ଆଜି ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କାହା ହେତୁରୁ ? କେବଳ ବାବର କି ପରାସ୍ତ କଲା ? ତାହା ନୁହେ । ତାଙ୍କ ଜାତିଭାଇ ମାନେ ବାବରର ଅନୁଗତ୍ୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ରାଣାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଅସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କଲେ । ଏତ କାଲିର କଥା । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ମୋ କଥାରେ ଅବିଶ୍ୱାସ କରୁଛ କାହିଁକି ? ଏଥିରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମଧ୍ୟ ଲିପ୍ତ ନୁହନ୍ତି କି ?

ରାଣା— ଗୁରୁଦେବ ! ଆଜି ମୋର ଆଖି ଫିଟିଲା । ମୁଁ ଧନ୍ୟ ଯେ ମୃତ୍ୟୁ ପୂର୍ବରୁ ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ ଦର୍ଶନ କଲି ଆପଣଙ୍କର ବାକ୍ୟ-ସୁଧା ପାନ କରି ତୃପ୍ତି ଲାଭ କଲି । ମରିବାଟା ସତ— କିଏ ଆଗେ, କିଏ ପଛେ । ଆପଣ ମୋ ପକ୍ଷରେ ବୟୋବୃଦ୍ଧ, ମାତ୍ର ଆପଣଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବାକି ଅଛି । ଏଣୁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ବଞ୍ଚି-ବାକୁ ହେବ । ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସରିଛି, ଶକ୍ତି ନିଃଶେଷ ହୋଇଛି, ଏଣୁ ମୁଁ ଯିବି । ମୋ ପୂର୍ବରେ ମୋ ସମୟରେ ଆପଣମାନେ ଯେପରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଓ ଦେଶବାସୀଙ୍କୁ ପ୍ରବୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ, ସେହିପରି କରିବେ । ଆପଣମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବଡ଼ ଦାୟିତ୍ୱ ପୂର୍ଣ୍ଣ, ବଡ ଗୁରୁତର । ମେବାରବାସୀ ଶିଥିଳ ହୋଇ ପଡନ୍ତି । ଆପଣମାନଙ୍କର ଉପଦେଶ ଓ ଉଦ୍ଦୀପନା ସେମାନଙ୍କୁ ଜାଗ୍ରତ କରେ । ତାହାହିଁ ଜୀବନ ଥିବା ଯାଏ କରୁଥିବେ, ମୋର ଶେଷ ଓ ବିନୀତ ଅନୁରୋଧ । ଏହା ମୋର ଶେଷ ଦେଖା ।

ଯୋଗୀ – ତୁମ୍ଭେ ଉପଯୁକ୍ତ ପିତାର ଉପଯୁକ୍ତ ପୁତ୍ର । ମେବାରବାସୀ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ତୁମ୍ଭର ଜୀବନ ସାର୍ଥକ । ଏ ଦେଶର ଭବିଷ୍ୟତକଥା ଭାବି ମନକ୍ଷୁନ୍ନ କର ନାହିଁ । ଯାହା କରିଛ, ତାହା ଯଥେଷ୍ଟ; ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଓ ଶାନ୍ତି ଲାଭ କର ।

(ସଜଳ ନୟନରେ ରାଣା ଦୁଇ କର ଯୋଡ଼ି କପୋଳରେ ଲଗାଇବା । ଉପସ୍ଥିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ମନ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ସମସ୍ତେ ସଜଳ ନୟନ, କିଛିକ୍ଷଣ ରାଣା ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ । ଯୋଗୀ ଓ ଚାରଣୀର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ରାଣା—ଜଳ ଆଣ (ଭୃତ୍ୟ ଜଳ ଆଣିଲାରୁ ପାନ କରିବା ।)
ସର୍ଦ୍ଦାର ଭାଇମାନେ, ମୋର ପୁତ୍ରମାନେ ଏଠାରେ ନାହାନ୍ତି । ଉଦୟ ତ ଶିଶୁ । ରାଜା ଶାସକ ; ଦେଶରକ୍ଷାର ଭାର କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉପରେ । ରାଜା ଦେଶର ନିୟନ୍ତା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ସାହାଯ୍ୟ ଓ ଉତ୍ସାହ ବ୍ୟତୀତ ସେ ପଙ୍ଗୁ । ସମସ୍ତଙ୍କର ମିଳିତ ଚେଷ୍ଟାରେ ଦେଶରକ୍ଷା ହୁଏ । ବାବରର ଆକ୍ରମଣର ଫଳ ଦେଖିଲ ତ ? ମୋର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ କହିବ, ଭ୍ରାତୃବିବାଦର ଯେଉଁ ଅନିଷ୍ଟ ଘଟେ ତାହା ସେମାନେ ମୋର ନିଜ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶାରୁ ବୁଝିନେବେ । ରତ୍ନକୁ କହିବ ଯେପରିକି ଭାଇଙ୍କ ପ୍ରତି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ନ ହୁଏ ଓ ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ନ କରେ । ଦେଶ ସେବା, ଦେଶରକ୍ଷା ଓ ଚିତ୍ତୋରରକ୍ଷା ତା ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ବ୍ରତ । ଉକ୍ତି ବିନ-ମୟରେ ମୋର ଅପମାନର ପ୍ରତିହିଂସା ନେବାକୁ କହିବ ।

(ଉତ୍ତେଜିତ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅବସନ୍ନ ଓ ତୁନି ହେବା । ଭୃତ୍ୟ ଜଳପାନ କରାଇବା ।)

ସର୍ଦ୍ଦାରଗଣ –-ରାଣା, ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେପରି ତୁମ୍ଭର ସେବା କରିଅଛୁଁ, ତୁମ୍ଭ ପୁତ୍ରର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସେବା ଓ ସାହାଯ୍ୟ କରିବୁଁ । ପ୍ରାଣ ଗଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରିବୁ ନାହିଁ । (ସମସ୍ତେ ତରବାରି ସ୍ପର୍ଶ କରିବା) ତରବାରି ସ୍ପର୍ଶ କରି ଶପଥ କରୁଅଛୁଁ, ତୁମ୍ଭେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୁଅ ।

ରାଣା ଧନ୍ୟ ହେଲି, ଶାନ୍ତିରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ କରିପାରିବି । ପୁଣେହିତ, ମୋର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଚିତ୍ତୋର ଦୁର୍ଗକୁ କେବେ ନେବେନାହିଁ । ପରାଜିତଙ୍କ ପ୍ରତି ଏହା ଗୋଟିଏ ଉଦାହରଣ ହୋଇ ରହୁ । ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଅସ୍ତ ହେବାକୁ ବସିଲେ, ମୋର ଶ୍ୱାସ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଆସିଲାଣି । ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ପରେ ମାତୃଭୂମି, ଦୁର୍ଗ, ଦେଶ, ପୁତ୍ର ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ ତ୍ୟାଗ କରି ମାୟା ଡୋର କାଟିବି ।

ଯୋଧସିଂହ—ଗୃହ ଭିତରକୁ ଗଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା ।

ରାଣା—ନା, ନା, ରୁଦ୍ଧ ବାୟୁ ମୁକ୍ତ ବାୟୁରେ ପଶିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ । ଅନନ୍ତକୁ ଅନାଉଁ ଅନାଉଁ ପ୍ରାଣବାୟୁ ଅନନ୍ତ ବାୟୁରେ ପଶିବ । ଆଉ ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ପାଇଁ କାହିଁକି ଗୃହାଭ୍ୟନ୍ତରକୁ ନେବେ ? ଏହାହିଁ ମୋର ଅନ୍ତିମ ସ୍ଥାନ । ଶେଷ ସମୟଟକ ଶାନ୍ତିରେ ଧ୍ୟାନରେ ଅତିବାହିତ କରିବି ।

ପୁରୋହିତ—ଅପ୍ରିୟ କଥା, ମାତ୍ର ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଏଣୁ କହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ପାରତ୍ରିକ ସଦ୍‌ଗତି ନିମନ୍ତେ ସଜ୍ଞାନରେ ଦାନଧର୍ମ କରିବା ବୀଧିଶାସ୍ତ୍ର ବିହିତ ।

ରାଣା—ଅନ୍ତିମ କାଳରେ ସଜ୍ଞାନରେ ତାଦୃଶ ଚିନ୍ତା କେବଳ ଶାନ୍ତି ନାଶ କରେ । ମୁଁ ଶାନ୍ତି ଇଚ୍ଛା କରେ । ଅଶାନ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ମୋର ଇଚ୍ଛା ନୁହେଁ । ରାମସିଂହ ।

ରାମସିଂହ—ରାଣା ।

ରାଣା—ଦୁଇଶତ ମୁଦ୍ରା ଆଣ ।

(ରାମସିଂହ ମୁଦ୍ରା ଆଣି ରାଣାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଦେବା, ରାଣା ସେହି ମୁଦ୍ରା ପୁରୋହିତ ହସ୍ତରେ ଦେବା)

ପୁରୋହିତ, ଏହି ଟଙ୍କା ନେଇ ଏ ଗ୍ରାମର ଦୁଃଖୀ ଗରିବଙ୍କୁ ବିତରଣ କରିଦିଅ । ଏହା ରାଣାର ଶେଷ ଦାନ । ଯୋଧସିଂହ ।

ଯୋଧସିଂହ—ରାଣା !

ରାଣା—ମୁଁ ଶାନ୍ତିରେ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରେଁ । ମୋତେ ଆଉ କେହି ବିରକ୍ତ କରିବ ନାହିଁ । ମୋଠାରୁ ଟିକେ ଦୂରରେ ସମସ୍ତେ ଥାଅ ।

ଯୋଧସିଂହ—ଯେ ଇଚ୍ଛା

(ସମସ୍ତେ ଆଦେଶ ଅନୁସାରେ ତୁନିହୋଇ ଦୂରରେ ବସିବା)

ରାଣା – ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ, ତୁମ୍ଭର ରଶ୍ମି ଅପସୃତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋର ଶକ୍ତି ଓ ପ୍ରାଣ ଅନନ୍ତରେ ମିଶୁ ।

ରାମାୟ, ରାମଚନ୍ଦ୍ରାୟ, ରାମଭଦ୍ରାୟ, ବେଧସେ—
ରଘୁନାଥାୟ ନାଥାୟ, ସୀତାୟାପତୟେ ନମଃ ।

ମା ଗୋ ମା ! (ବକ୍ଷୋପରି ହସ୍ତ ରଖି ଚକ୍ଷୁ ମୁଦ୍ରିତ କରି ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ)

ଯବନିକା ପତନ —

'ସହକାର' ମାସିକ ପତ୍ରିକାର ୧୯୩୩ ସାଲରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

(ନାଟକ)

ଉଦୟ ସିଂହ

ମେବାରର ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ତିନିପୁତ୍ର ରତ୍ନ, ବିକ୍ରମାଜିତ ଓ ଉଦୟସିଂହ ।
ସଙ୍ଗଙ୍କର ବିୟୋଗ ଉତ୍ତାରୁ ରତ୍ନ ସିଂହାସନ ଆରୋହଣ କଲେ ।
ଅକାଳରେ ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ଘଟିଲା । ତାଙ୍କର ସହୋଦର
ବିକ୍ରମାଜିତ ରାଣା ହେଲେ । ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ
ଶାସନରେ ଓ ବ୍ୟବହାରରେ ମେବାରର ସର୍ଦ୍ଦାରଗଣ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ
ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ କଲେ । ଉଦୟ ଶିଶୁ ହେତୁରୁ ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କ ରକ୍ଷିତା ପୁତ୍ର
ବନବୀରଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଶାସନଭାର ଅର୍ପଣ କଲେ । ଏହା
ନାଟକର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ପୂର୍ବ ବୃତ୍ତାନ୍ତ । ନାଟକୀୟ ପାତ୍ର-
ପାତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଲମ୍ବା ତାଲିକା ଏକ ସଙ୍ଗରେ
ନଦେଇ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଙ୍କରେ ଦିଆଯିବ ।

[ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କର ପାତ୍ରଗଣ]

ବନବୀର-—ରାଣା

ହୃଷୀକେଶ – ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବନବୀରଙ୍କର ବାଲ୍ୟସଖା ଓ ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ ।

ମନ୍ତ୍ରୀ

ଦୌବାରିକ

ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

ଚତୋର ଦୁର୍ଗ । ରାଣାଙ୍କର ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଶୟନକକ୍ଷ । ଗୃହର ଏକପାର୍ଶ୍ୱରେ ପଲ୍ଯଙ୍କ । ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାରର ଏକପାର୍ଶ୍ୱରେ ରାଣାଙ୍କର ବସିବା ଆସନ । ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଆଗନ୍ତୁକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଆସନ । ବନବୀର ବାମ କହୁଣୀକୁ ତକିଆ ଉପରେ ରଖି, ବାମହସ୍ତ ଉପରେ ଗଣ୍ଡ ରଖି ବାମଆଣ୍ଠୁ ଉପରେ ଦକ୍ଷିଣପାଦ ରଖି ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ତାମ୍ବୁଲ ଚର୍ବଣ କରୁଥିବା । ସମୟ ମଧ୍ୟାହ୍ନ । ହୃଷିକେଶର ପ୍ରବେଶ ।

ବନବୀର—ଆଜି ଅସମୟରେ ଯେ ?

ହୃଷିକେଶ—ଅନୁସରଣକାରୀର ସମୟ କଣ, ଅସମୟ କଣ ।

ବନବୀର—ବାଲ୍ୟସଖା, ସୁହୃଦ୍, ତୁମର ଅନୁସରଣ ଗୋଟାଏ କଣ ? ମୋର ଅବସରରେ ତ ତୁମର ଦାବୀ ଅଛି ।

ହୃଷିକେଶ—ଥିଲା, ଯେତେବେଳେ ବନବୀର ରାଣା ହୋଇ ନଥିଲେ ।

ବନବୀର—ଏବେ କିଛି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖିଲ କି ?

ହୃଷିକେଶ—ଢେର୍, ଢେର୍ ।

ବନବୀର—କିପରି ?

ହୃଷିକେଶ—ମନ୍ତ୍ରୀ, ପୁରୋହିତ, ସମର-ସଚିବ, ଅର୍ଥ-ସଚିବ, ସର୍ଦ୍ଦାର, ଜାଇଗିରଦାର, ଆଉ କିଏ କେତେ ସବୁବେଳେ ଘେରି ରହିଛନ୍ତି । ମୋର ପ୍ରାପ୍ୟ ସମୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କଲେଣି, ନା, ଅଧିକାର କଲେଣି । ବୟସ୍ୟର ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ ଅଧିକାର ଆଉ କାହିଁ ? ଏଃ, ରାଜନୀତି ପରା !

ବନବୀର—ସତ, ମାତ୍ର ତୁମ ଲାଗି ତ ଅବାରିତ ଦ୍ୱାର । ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ତୁମ ଆସିବା ତ କେହି ମନା କରିନାହିଁ ।

ହୃଷିକେଶ—ଦ୍ୱାରଟା ଅବାରିତ, ମାତ୍ର ହୃଦୟଟା ଅବାରିତ ନୁହେ ପରା ! ରାଜନୀତି ଭାବନା ସହିତ ମିଶି ହୃଦୟରାଜ୍ୟକୁ ଅବରୁଦ୍ଧ କରି ରଖିଅଛି । ବିଦୂଷକ ସ୍ଥାନଭ୍ରଷ୍ଟ ।

ବନବୀର—ମେବାର ରାଜ୍ୟ ମିଳିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେ ଭାବନା ବଢିଲା, ଏହା କଣ ତୁମକୁ ଅଜଣା ହେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ?

ହୃଷିକେଶ—ରାଜମୁକୁଟ ଓ ରାଜତ୍ୱ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେ ଚନ୍ତା ଆଣେ ଏହା ମୋତେ ଜଣାଯିବ କପର ? ମୁଁ ତ କେବେ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ହୋଇନାହିଁ । ରାଣା ହେବା ତ ଦୂରର କଥା, ଯେବେ ଜଣେ ସର୍ଦ୍ଦାରର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମିଳନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ଦାସ ଦାସୀ ପାଚକ ପାଚକା ରଖି ମହା ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ଭୋଜନ ବ୍ୟାପାରରେ ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟକର ଦୁଗ୍ଧ ଫେନନଭ ଶଯ୍ୟାରେ ଦବସର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ଅତିବାହିତ କର ପାରନ୍ତୁ ।

ବନବୀର—କେବଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ମିଳିଲେ ସେପର କର ପାରିବା ସମ୍ଭବ । ମାତ୍ର ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ଓ ରାଜତ୍ୱରେ ଯେ ବହୁତ ଫରକ, ତାହା ତୁମର ବୁଦ୍ଧିର ଅଗମ୍ୟ ।

ହୃଷିକେଶ—ଅହୋ ! ରାଣା ହେବା ମାତ୍ରକେ ମୁଣ୍ଡଟା ଖୁବ ବଡ଼ ହୋଇଯାଏ,ନା ? ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବୁଦ୍ଧିଟା ମଧ୍ୟ ଯେ ଚତୁର୍ଗୁଣ ହୁଏ, ତାହା ମୋତେ ଜଣାହେବ କପର ? ମୁଁ ତୁମର କାଲିର ସଖା ତ ।

ବନବୀର—ନା, ହେ ନା, ତାହା ନୁହେ ଯେ, ତୁମେ ବୁଝୁଛ ଓଲଟା । ପେଟହିଁ ଯାହାର ସର୍ବସ୍ୱ, ତା ସହିତ ରାଜନୀତି ଆଲୋଚନା ନିଷ୍ଫଳ ନୁହେ କି ?

ହୃଷିକେଶ ବୁଦ୍ଧିର ଦୌଡ଼ ଯଥେଷ୍ଟ ! ନୋହିଲେ ରାଣା କାହିଁକି ? ପେଟ ମୋର ସର୍ବସ୍ୱ, ଏକଥା ଠିକ । ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ଠିକ୍ । ମାତ୍ର ପେଟ ପୋଷିବ କିଏ ? ତୁମେ ତ ?

ବନବୀର—ହିଁ ।

ହୃଷିକେଶ—ତୁମର ମଙ୍ଗଳ ହେଲେ ଯିନା ମୋର ପେଟ ପୋଷାଯିବ,ତୁମେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ଥିଲେ ଯିନା ଆହ୍ଲାଦରେ ସୁଖାଦ୍ୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରବ । ଚର ଭାବନାରୁ ତୁମର ଅକାଣ୍ଡ ରୋଗ ହେଲେ ମୋ ନିମନ୍ତେ ଚର୍ବ୍ୟ ଚୋଷ୍ୟ ଲେହ୍ୟ ପେୟର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହେବନାହିଁ, ତାହା ତୁମକୁ ଜଣା, ମତେ ଭଲରୂପେ ଜଣା । ତୁମର ଭାବନା ଚନ୍ତା ଦୂର କରବାକୁ ବା ମୋର ପେଟ ପୋଷିବାକୁ ମୁଁ ଯେତେ ଯତ୍ନ କରବ, ଉପାୟ ଖୋଜିବ, ଅନ୍ୟେ ତାହା କରବେ କି ? ରାଜ୍ୟର ପାତ୍ର ମନ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି ରାଣାଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ କାମନା କର ପାରନ୍ତି,ମୁଁ ଯେ କେବଳ ବନବୀରଙ୍କ ମଙ୍ଗଳେଚ୍ଛୁ । ସେମାନେ ରାଣାଙ୍କ ଉପଦେଷ୍ଟା, ମୁଁ କିନ୍ତୁ ବନବୀରଙ୍କ ଉପଦେଷ୍ଟା ବୋଲି ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କରେ । ଏଣୁ ତୁମର ହୃଦଗତ ଭାବ, ଭାବନା, ଚନ୍ତା ମୋଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରବା ଉଚତ । ଆଉ ଯେବେ ତୁମେ ରାଜସିଂହାସନ ଲାଭ କଲାରୁ ମୋଠାରୁ ତୁମର

ବିଶ୍ୱାସ, ଆତ୍ମୀୟତା ଦୂର ହୋଇଅଛୁ, ତେବେ କହ ।

ବନବୀର—ତୁମେ ଯେ ଅନ୍ୟ ବାଟରେ ଯିବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛ ।

ହୃଷିକେଶ—ମୁଁ ମୂର୍ଖ, ମୋର ବାଟ ସଳଖ । ମୁଁ ତ ରାଜନୀତଜ୍ଞ ନୁହେ ଯେ, ବକ୍ର ପନ୍ଥାରେ ଯେଜ ଯିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବ । ମୁଁ ତୁମର ବାଲ୍ୟସଖା, ସୁହୃତ୍, ଏଣୁ ତୁମର ଦୁଃଖ ସୁଖର ଅଂଶୀଦାର ହେବାର ଦାବୀ ରଖେଁ । ମନ ଫିଟାଇ କହ, ତୁମର ଚନ୍ତାର ଲଘବ ହେବ ।

ବନବୀର—ହୃଷିକେଶ, ତୁମେ ମୋର ପରମ ବନ୍ଧୁ, ହିତାକାଙ୍କ୍ଷୀ, ତୁମଠାରେ ମୋର କେଉଁ କଥା ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ ? ସମୟ ଆସିଲେ କହିବ ନାହିଁ କି ?

ଦୌବାରିକର ପ୍ରବେଶ ।

ଦୌବାରିକ ମନ୍ତ୍ରୀ ଏଠାକୁ ଆସିବାର ଅନୁମତି ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି ।

ବନବୀର—ଡ଼ାକ ।

ହୃଷିକେଶ—ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଶୁଭାଗମନର ଅର୍ଥ ଯାହା, ବୟସ୍ୟକୁ ଗଳହସ୍ତ ପ୍ରଦାନ ଅର୍ଥ ତାହା । ତେବେ ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗଲିଲି ।

ହୃଷିକେଶର ପ୍ରସ୍ଥାନ ।

ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ଓ ଉପବେଶନ ।

ବନବୀର—ଖବର କଣ ?

ମନ୍ତ୍ରୀ—ଆଜି ବିକ୍ରମାଜିତଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇଥିଲି ।

ବନବୀର—ସେ କଣ କହିଲେ ?

ମନ୍ତ୍ରୀ—ବିକ୍ରମାଜିତ କହିଲେ କି, ମୁଁ ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ପୁତ୍ର ହେଁଉରୁ ଚିତୋର ସିଂହାସନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲି । ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାକୁଳ ଓ ସର୍ଦ୍ଦାରଗଣ ମତେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ବିବେଚନା କରି ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ କଲେ ଏବଂ ବନବୀରଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟରକ୍ଷାର ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ର ଭାବି ମେବାରର ରାଜତ୍ୱ ଦେଲେ । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ସିନା ମୋର ଭାଗ୍ୟକୁ ଦୋଷ ଦେବି, ମୁଁ ତ ବନବୀରଙ୍କୁ ଦୋଷ ଦେଉନାହିଁ । ସେ ମୋର ଶତ୍ରୁ ନୁହନ୍ତି । ବନବୀର ମୋର ଭାଇ । ଆମ ବଂଶର ଯେ କେହି ଜଣେ ରାଣା ହେବ, ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବ । ମୁଁ ରାଣା ଥିବାବେଳେ ସେ ସର୍ଦ୍ଦାର ଭାଇରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ଏବେ ମୁଁ ତାଙ୍କର ସର୍ଦ୍ଦାର ଭାଇରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟକରିବି,

ମୁଁ ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ଭାବନା ନାହିଁ, ମାତ୍ର ମତେ ବନ୍ଦୀ କରି ରଖିବାର କାରଣ କଣ ? ବନବୀରଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି କହିବ ସେ ମୋତେ ମୁକ୍ତ ଦେଉନ୍ତୁ । ମୁଁ ତାଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିବ ବୋଲି ସ୍ୱପ୍ନରେ ଭାବିବେ ନାହିଁ ।

ବନବୀର—ମୁଁ ବି କେବେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ହେଲେ ଭାବି ନଥିଲି ଯେ, ଦିନେ ମୁଁ ମେବାର ରାଜତ୍ୱ ପାଇବି । ପ୍ରଜାଗଣ ମୋ ଉପରେ ଏ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ଲଦିଲେ ! ମୁଁ ବାର ବାର ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କଲି, ସେମାନେ ମାନିଲେ ନାହିଁ । ବିକ୍ରମାଜିତଙ୍କୁ ମୁଁ ବନ୍ଦୀ କରିନାହିଁ, ସେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ହେବେ ଭାବି ସର୍ଦ୍ଦାରମାନେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବ କରି ଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁକ୍ତି ଦେବାର ଅଧିକାର ମୋର କେବଳ ଅଛି କି ?

ମନ୍ତ୍ରୀ—ନା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ମୁକ୍ତ ଦେବା ଉଚିତ ବିବେଚନା ହୁଏ ନାହିଁ ।

ବନବୀର—ରାଜ୍ୟର ଅବସ୍ଥା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦେବାକୁ ହେବ, ଲୋକମତ ବୁଝିବାକୁ ହେବ । ବିକ୍ରମାଜିତଙ୍କର ଭାବ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ହେବ । ତେବେ ଯିନା ଗୋଟାଏ ପନ୍ଥା କରାଯାଇ ପାରିବ । ତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ କରି ମତେ କଲି ରାଣା, ପୁଣି ତାଙ୍କୁ ରାଣା କରି ମତେ ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ କରିବ--ତେବେ ଦେଶ ରକ୍ଷାର ଉପାୟ କଣ ? ବିକ୍ରମାଜିତଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିବ, ତାଙ୍କର ମୁକ୍ତି ସମୟ ସାପେକ୍ଷ । ତାଙ୍କର ମୁକ୍ତି ଦେଶର ଅବସ୍ଥା, ସର୍ଦ୍ଦାର ଓ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ମାନସିକ ଅବସ୍ଥା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ପ୍ରକୃତ କହିବାକୁ ଗଲେ ତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତ କରିବାର କ୍ଷମତା ମୋର ନାହିଁ । ମୋ ଇଚ୍ଛାରେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କାରାରୁଦ୍ଧ କରିନାହିଁ । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଦେଶ-ବାସୀ ଦାୟୀ ବା ଦୋଷୀ ।

ମନ୍ତ୍ରୀ—ମୁଁ ଭଲରୂପେ ଭାବି ଦେଖିଛି ବିକ୍ରମାଜିତଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଅନୁମୋଦନୀୟ ନୁହେ । ସେ ମୁକ୍ତିଲାଭ କଲେ ଯେ ତାଙ୍କର ଦାବି ତ୍ୟାଗ କରିବେ, ଏହା କିଏ କହି ପାରିବ ? ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ମୁକ୍ତି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବିବ୍ରତ କରିବ ବୋଲି ମୁଁ ମନେ କରେ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ସବୁ ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ବୁଝାଇ କହିବି । ତେବେ ମୁଁ ଆସେଁ ।

—ପ୍ରସ୍ଥାନ—

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

ଶୟନକକ୍ଷର ବାହାର ବରନ୍ଦାରେ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ବନବୀର ବାହୁଦ୍ୱୟ ଛନ୍ଦି ନତ ମୁଖରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା । ହୃଷିକେଶ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ଚମକିତ ହେବା ।

ବନବୀର—କି ବନ୍ଧୁ, ପୁଣି ଅସମୟରେ ଯେ ?

ହୃଷିକେଶ—ଅଗତ୍ୟା । ଗୃହିଣୀ କହିଲେ, ବନବୀର ପୂର୍ବର ବନବୀର ନୁହନ୍ତି, ଏବେ ସେ ରାଣା । ପୂର୍ବେ ସେଥିକି ଅନୁସରଣରେ ଫଳ ମିଳୁଥିଲା, ଏବେ ସେଥିକି ଅନୁସରଣରେ ଫଳ ମିଳିବ ନାହିଁ । ରାଣାଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତ ଅନୁସରଣ କର । ଥରକୁଥର ସେହି ଇଙ୍ଗିତ । ମୋର ସମୟ ନିର୍ବାଚନର ସମୟ କାହିଁ ? ମୁଁ ଗୃହିଣୀ ଇଚ୍ଛାରେ ଚାଲିତ, ଏଣୁ ଚାଲି ଆସିଲି ।

ବନବୀର—ତେବେ ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ମୋ ପ୍ରତି ବ୍ରାହ୍ମଣୀଙ୍କର ବେଶୀ ଆଦର ?

ହୃଷିକେଶ—ତାହା କହିବାକୁ ହେବ ? ବନ୍ଧୁର ଆଦର ଏବଂ ରାଣାଙ୍କର ଆଦର ।

ବନବୀର—ଆରେ ରାଣା ! ମୁଁ ସିନା ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା କରିବାକୁ ରାଣା !

ହୃଷିକେଶ—ତେବେ କଣ ରାଣା ହୋଇ ଘାସ କାଟନ୍ତି, ନା ଘୋଡ଼ା ଚରାନ୍ତି ?

ବନବୀର—ମୂର୍ଖ, ଏତିକି ବୁଝିବାକୁ ଯାହାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ସେ ପୁଣି ରାଜନୀତିର ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ମୁହେଁଇଛି । ରାଜ୍ୟରକ୍ଷା କରିବାକୁ ରାଣା ଏବଂ ସହଜ ରାଣା ମଧ୍ୟରେ କି ପ୍ରଭେଦ, ତାହା କଣ ତୁମକୁ ଦିଶୁ ନାହିଁ ?

ହୃଷିକେଶ—(ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସି ତଳକୁ ଉପରକୁ ଦେଖି) ଉଁ ହୁଁ । ମୁଁ ମୂର୍ଖ, ଏତେ ସହଜରେ ଏପରି ଗୋଟାଏ ପ୍ରଭେଦ ଜାଣିବାକୁ ବୁଦ୍ଧି ପାଇବି କାହୁଁ ? ସହଜ ରାଣା, ରାଜ୍ୟରକ୍ଷକ ରାଣା ? ଏପରି ଗୁପ୍ତକଥା ଛାଅ କର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେ । ତେବେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ତ ମୋର ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗୀ, ତାଙ୍କୁ ପଚାରି ପାରେ କି ?

ବନବୀର—ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ତ ମତେ ଉପଦେଶ ଦେବାକୁ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାଙ୍କୁ ପଚାରିବ କାହିଁକି ?

ହୃଷିକେଶ—ଅର୍ଥ ବୁଝିବା ନିମନ୍ତେ, ପ୍ରଭେଦ ବୁଝିବା ନିମନ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣୀଙ୍କୁ ପଚାରିବାରେ ଆପତ୍ତି ଥିଲେ ତେବେ ବୁଝାଇ କହ ।

ବନବୀର—ମୁଁ ରାଜ୍ୟରକ୍ଷକ ରାଣା, ବିକ୍ରମାଜିତ ଉପଯୁକ୍ତ ବିବେଚିତ ହେଲେ ସେ, ନୋହିଲେ ଉଦୟ ସହଜ ରାଣା । ସେ ଦୁହିଁଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ରାଜ୍ୟ ପାଇଲେ ମୁଁ ପୂର୍ବପରି ରାଜଭ୍ରାତା ।

ହୃଷିକେଶ—ଭିତରେ ଏ ରହସ୍ୟ ଏବଂ ବନବୀରଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହା ଅମୀମାଂସ୍ୟ ଏବଂ ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଭାବନା ?

ବନବୀର—ଭାବନାର ବିଷୟ ତ ଅନେକ । ଏହା ଗୋଟିଏ ଭାବନାର ବିଷୟ ନୁହେଁକ ?

ହୃଷିକେଶ—ଅବଶ୍ୟ, ଅବଶ୍ୟ ! ଭାବ, ଭାବ ଧନ ଖାଲି ଭାବ ।

ବନବୀର - ମନକୁ ଆସିଲା ତ ?

ହୃଷିକେଶ—ତୁମେ ରାଜ୍ୟ ପାଇଛ ଭାବିବାକୁ, ତୁମେ ଭାବନାରେ ବୁଡ଼ିବ, ପଶିବ, ମୋ ମନକୁ ଆସିଲେ କେତେ, ନ ଆସିଲେ କେତେ ? ତେବେ ବିକ୍ରମାଜିତଙ୍କୁ ସର୍ଦ୍ଦାରମାନେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ଭାବି ପଦଚ୍ୟୁତ କଲେ । ପୁଣି ଯେ ତାଙ୍କୁ ରାଜତ୍ୱ ଦେବେ ତାହା ନୁହେଁ, ତାଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟ ଦେଲେ ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ କରିଥିବା ଲୋକଙ୍କର ଘୋର ଅମଙ୍ଗଳ । ଏହା ଜଣାଶୁଣା କଥା । ତେବେ ବିକ୍ରମାଜିତ ତୁମ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ରାଜ୍ୟ ନେଇ ପାରନ୍ତି ଏବଂ ସେ ଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ ଓ ରାଜ୍ୟ ପାଇଲେ ତୁମେ ଯେ ଅବଶ୍ୟ ପୂର୍ବପରି ଭଜଭାତା ହୋଇ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ କରି ପାରିବ ତାହା ନୁହେଁ । ତାଙ୍କ ପରି କାରାଗାରକୁ ଯିବ । ତୁମେ ଯୋଗ୍ୟ ହେବାରୁ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଦଶା, ସେ ଉପଯୁକ୍ତ ହେଲେ ତୁମର ସେହି ଦଶା । ଓଲଟ ପାଲଟ, ଏଥିରେ ଭୁଲ ନାହିଁ । ଉଦୟ୍ ସିଂହ ? ଛଅବର୍ଷର ଶିଶୁ ! ଉପଯୁକ୍ତ ହୋଇ ମେବାର ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅନ୍ତତଃ ଆଉ ବାର ବର୍ଷର ଧକ୍କା । ବାରବର୍ଷ ତୁମେ ରାଜ୍ୟ ପାଳିବ, ନନ୍ଦା, ଅପଯଶ, ମାଡ଼ ଗାଳି ସହିବ। ଉଦୟ୍ ଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ ଦ୍ୱାଦଶବର୍ଷାନ୍ତେ "ତ୍ୱଂ ପୁନର୍ମୂଷିକୋ ଭବ ।" ମୂଷିକ ତ ହେବ, ମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନ ମୂଷିକ କି ? ଉଁ ହୁଁ ପିଞ୍ଜରାବଦ୍ଧ ! ମାର୍ଜାର ବାଟ ଜଗିଥିବ, ଉଁ ଚୁଁ ହେଲେ ଖପ କିନା ମାଡ଼ି ବସି ପ୍ରାଣ ନେବ । ଭାବନାର ବିଷୟ ଏକା !

ବନବୀର - ବୁଝିଲ ତ ?

ହୃଷିକେଶ—ବୁଝିଲି, ବୁଝିଲି, ତୁମଠାରୁ ବେଶି ବୁଝିଲି । ତୁମ ସହିତ ପିଞ୍ଜରାବଦ୍ଧ ହେବାକୁ ମୋର ମଧ୍ୟ ଯୋଗଟାଏ ଅଛି, ଏହା ମଧ୍ୟ ବୁଝିଲି । ଏକଥା ପୂର୍ବେ କହିଲ ନାହିଁ କାହିଁ ? ମୁଁ ଉପଦେଶ ଦେଇଥାନ୍ତି । ଦୁଇଦିନ ପାଇଁ ରାଜମୁକୁଟ ଦରକାର ନାହିଁ । ଯେଉଁପରି ଥିଲ ସେହିପରି ଥାଅ, ତୁମ ମୁଣ୍ଡ ରାଜମୁକୁଟର ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ । କହ ତ, ଆପାତମଧୁର ପରିଣାମରେ କଷ୍ଟଦାୟକ ବ୍ୟାପାରର ଅନୁସରଣ କଲ କାହିଁକି ?

ବନବୀର—ଦେଶବାସୀଙ୍କ ଅନୁରୋଧରୁ ଦେଶରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଓ ମାତୃଭୂମିର ସେବା ନିମନ୍ତେ ।

ହୃଷିକେଶ—ଯେବେ ଅନୁରୋଧରୁ ଏ ଗୁରୁଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଥାଅ, ତେବେ ତୁମେ ଅପରିଣାମଦର୍ଶୀ । ଯେବେ ଦେଶରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ରାଜତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କଲ, ତେବେ ତହିଁର ଉପଯୁକ୍ତ ନୁହ, ତୁମ ଦ୍ୱାରା ଦେଶରକ୍ଷା ହେବ ନାହିଁ । ଯାହାର ନିଜ ନିମନ୍ତେ ଏତେ ଭାବନା, ସେ କି ଦେଶରକ୍ଷା ପାଇଁ ଅବସର ଦେଇ ପାରେ ? ଅସମ୍ଭବ ! ଗୋଟାଏ ବାଟ ଧର, ଏକ ଭାବନାର କାରଣ ନିର୍ମୂଳ କରି ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କର, ନୋହିଲେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ରାଣାପଦ ତ୍ୟାଗ କର । ତୁମେ ସାମାନ୍ୟ ଅଦା ବେପାରୀ, ଜାହାଜର ଖବର ନେବା ଦରକାର ନାହିଁ । ଚାଲ, ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ବନେ ବନେ ବୁଲି ଭୋଜି କରୁଥିବା ।

ବନବୀର—ତୁମର ଇଙ୍ଗିତ ବଡ଼ ଜଘନ୍ୟ ।

ହୃଷିକେଶ ନୁହେ କିଣ ? ଗୁରୁଭାର ଗ୍ରହଣ କରି ଭାବନାରେ ବୁଡ଼ି ରହିବା ବଡ଼ ମହତ୍ତ୍ୱର କାର୍ଯ୍ୟ ସିନା ! କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପରାଙ୍ମୁଖ ଦେଖି ଅର୍ଜ୍ଜୁନଙ୍କୁ କୃଷ୍ଣ କହିଲେ, "କୁତସ୍ତ୍ୱା କଶ୍ମଳମିଦଂ ବିଷମେସମୁପସ୍ଥିତଂ ।"

ବନବୀର – ମୁଁ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ନୁହେ, କି ତୁମେ କୃଷ୍ଣ ନୁହ । ଏ କୁରୁପାଣ୍ଡବ ଯୁଦ୍ଧ ନୁହେ ।

ହୃଷିକେଶ – ଏହା ଛୋଟ ଆକାରରେ ତାଦୃଶ ଘଟନା ନୁହେ ବା କିପରି ? ଦେଶରକ୍ଷା ଓ ରାଜ୍ୟପାଳନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏକ ଆଡ଼େ ଏବଂ ତହିଁର ବାଧା ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ଅନ୍ୟ ଆଡେ । ଭାବନା ଦ୍ୱାରା ତୁମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ । ସ୍କନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଅଛ, ସେଥି ନିମନ୍ତେ କାତର ହେଲେ କାପୁରୁଷ ଆଖ୍ୟାହିଁ ତୁମର ପ୍ରାପ୍ୟ । ମୋର ନାମାନ୍ତର ତ କୃଷ୍ଣ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପରାଙ୍ମୁଖ ତୁମେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ନୋହିବ ବା କାହିଁକି ?

ବନବୀର ମୁଁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପରାଙ୍ମୁଖ ନୁହେ । ତେବେ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ମଧ ଅଛି । ସେ ଚିନ୍ତା ଦୂର ହେବା ବଡ଼ କଠିନ ।

ହୃଷିକେଶ—ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଏତେ ଚିନ୍ତାଗ୍ରସ୍ତ, ସେ ଚିତୋର ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ଏହା ସ୍ଥିର ନିଶ୍ଚିତ କଥା । ଏଡ଼େ ଏତେ କୁଣ୍ଠା କୁଣ୍ଠା ହେବାର ଦରକାର କିଣ, ମନ ଫିଟାଇ କହି ପକାଅ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିବା ।

ବନବୀର—ତୁମେ ବା ନଜାଣିଲା ଭଳି ଏଡ଼େ ଚାତୁରୀ କରୁଛ କାହିଁକି ?

ହୃଷିକେଶ—ତୁମେ ଜାଣ, ମୁଁ ଜାଣେ, ମନ ଫିଟାଇ କହୁଛ କିଏ ?

ବନବୀର—ବଡ଼ କ୍ରୂର କାର୍ଯ୍ୟ, କେତେ ଦିନ ପାଇଁ ନାମକୁ ପାପ ପଙ୍କରେ ଲିପ୍ତ କରିବ ।

ହୃଷିକେଶ – ବାଃ ବାଃ ! ବେଶ ଯୁକ୍ତି ! ଭୀଷ୍ମ, ଦ୍ରୋଣଙ୍କୁ ଦେଖି, ବାଳକ ବୀରମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଏହିପରି କଥା କହିଥିଲେ ! ରାଜ୍ୟଲାଭ ଆଶା ଥିଲା ଏବଂ ଜ୍ଞାତିବଧ ଶଙ୍କା ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ତୁମର ସେହି ଦଶା ମୁଁ କଣ ବୁଝୁନାହିଁ ? କୃଷ୍ଣଙ୍କ ଉପଦେଶରେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ କଣ କଲେ, ଦେଖ, ତୁମକୁ ତ ତାହିଁ କରିବାକୁ ହେବ । ଯେବେ କରିବାକୁ ନାରାଜ, ତେବେ ଝୁଲିମୁଣି ଧରି ଦେଶାନ୍ତର ହେବାକୁ ପଡିବ । ଶୀଘ୍ର ସ୍ଥିର କର, କେଉଁଟା ଶ୍ରେୟ ।

ବନବୀର—ଝୁଲିମୁଣି ଶ୍ରେୟ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଅଛି—ଭାବିବାକୁ ଦିଅ ।

ହୃଷିକେଶ—ଭାବି ଭାବି ତ କେତେ ଦିନ ଗଲା, ଆଉ ଭାବନାରେ ଫଳ କଣ ? କଷାୟ ବସ୍ତ୍ର ଧାରଣ କରି ସମସ୍ତଙ୍କ ଅଜ୍ଞାତରେ ଦୁର୍ଗ ତ୍ୟାଗ କର । ବର୍ତ୍ତମାନ ଅନ୍ଧକାର ନିଶା, ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ । ଅରଣ୍ୟକୁ ଯାଅ । ଯାହାର ଭାଗ୍ୟରେ ଥିବ, ସେ ରାଣା ହେବ । ତୁମର ପୁତ୍ର କଳତ୍ର ବନ୍ଦୀ ହେଲେ ନିର୍ଯ୍ୟାତିତ ହେଲେ ତୁମର ଯାଏ ଆସେ କେତେ ? ବିଳମ୍ବ ନକରି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ । ତେବେ ଜାଣିବି ତୁମର ମନର ବଳ—ନୋହିଲେ ଯେଉଁମାନେ ତୁମର ଭବିଷ୍ୟତ ଜୀବନର ଅନ୍ତରାୟ, ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ମୂଳ କର, ତେବେ ଜାଣିବି ତୁମର ମନର ବଳ ।

ବନବୀର – ଆହା ! କି ନିର୍ଦ୍ଦୟ, କି କ୍ରୂର ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣର ପ୍ରାଣ ? ନୃଶଂସ, ପାପର ଭୟ କି ଥିଲେ ହେଲେ ନାହିଁ ?

ହୃଷିକେଶ – ତୁମର ପାପକୁ ଭାରି ଭୟ ? ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ହେଲ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ତୁମେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ, ତୁମେ କ୍ରୂର, ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧିର ଉପାୟ ଦିଶୁନାହିଁ, ଏତିକି ଚିନ୍ତା !

(ଦୂରରେ ରାଜମାର୍ଗରେ ସଙ୍ଗୀତ ଧ୍ୱନି । ବନବୀର ଏକ ମନରେ ତାହା ଶ୍ରବଣ କରିବା ।)

ଦୁରାଶା ପରମ ଶତ୍ରୁ ଅଟେ ମାନବର,
ଅନୁରକ୍ତ ତାପ୍ରତିକି ନୁହେ ହାସ୍ୟକର ।
ତଥାପି କେ ତା ବୁଝୁଛି,
ଅଯଥା ଲାଭ ପାଇଁକି ବିବେକ ନାଶୁଛି ।

ଯାହା ଯାହା ପ୍ରାପ୍ୟ ତାହା ଘେନି ହୁଅ ସୁଖୀ
ପର ଧନେ ଈର୍ଷାବହି କପାଁ ହୁଅ ଦୁଃଖୀ,
ଲୋଭ ଅଟଇ ଅସାର,
ପଡିଲେ ତାହାର ମୋହେ ନିନ୍ଦା ହେବ ସାର

ପରବୁଦ୍ଧି ନିଜ ପ୍ରତି ହିତ ନ ବିଚାର,
ଆତ୍ମବିବେକ ହରାଇ ହେବ ଛାରଖାର ।
ଗୋଡ ଖସିଗଲେ ଭାଇ,
ପଡନରୁ ଟେକି ଧରିବାକୁ କେହି ନାହିଁ ।

ବନବୀର—ହୃଷିକେଶ ଶୁଣିଲ ? କି ମଧୁର ଉପଦେଶପୂର୍ଣ୍ଣ ସଙ୍ଗୀତ । ମୋ ପ୍ରତି ଏ ଇଙ୍ଗିତ ବୋଲି ମନେ ହେଉଅଛି ।

ହୃଷିକେଶ—ସାଧୁ ସାଧୁ, ପଥର ଭିକ୍ଷୁକ ତୁମର ଉପଦେଷ୍ଟା, ମୁଁ କେହି ନୁହେଁ । ହେଉ ଭଲ କଥା । ଯୋଡ଼କରୁ ତ ଛଳକଥା ନାହିଁ । ଦୃଢ଼ ମୁଷ୍ଟିରେ ବନ୍ଧ ତରବାରି ସାହାଯ୍ୟରେ ଶତ୍ରୁ ନାଶ କରି, ଦେଶରକ୍ଷା କର, ନତୁବା ଗାୟକର ପଛରେ ଭିକ୍ଷାପାତ୍ର ଘେନି ଚାଲ । ଅଧିକ ଆଲୋଚନାର ତ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ ।

ବନବୀର—(ହୃଷିକେଶର କାନ୍ଧରେ ହାତରଖି) ଭାଇ, ଜାଣୁ ଜାଣୁ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯିବ କିଏ ?

ହୃଷିକେଶ—ତୁମେ ନିଜେ । ଏ ତ ତୁମ ବଂଶରେ ଲାଗିଛି । ତୁମର ପିତା ଏହି ମେବାର ନିମନ୍ତେ ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ବଧ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ତୁମେ ତାଙ୍କର ପୁଅ, ସଙ୍ଗଙ୍କର ପୁତ୍ର, ଏହି ମେବାର ନିମନ୍ତେ ବଧ କରିବ, ଏହା ସ୍ଥିର—ନିଷ୍ଟ ତ ଅନ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ପଣ୍ଡ ।

ବନବୀର—ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଯାଅ, ଯାଅ, ମତେ ଭାବିବାକୁ ଦିଅ ।

ହୃଷିକେଶ—ବାଃ ଦଶିଲ । ଭାବିବ, ନା ସୁଖରେ ନିଦ୍ରା ଯିବ ? ଶୋଇପଡ଼ । ମନଟା ସ୍ଥିର ହେଲାରୁ ଉପାୟ ତା ଛଏଁ ଦିଶିବ ଯେ । ମୁଁ ତେବେ ଆସେ ।

(ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ବନବୀର—(ସ୍ୱଗତ) ବ୍ରାହ୍ମଣ ସବୁ ବୁଝିଛି । ବୁଝିବ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ମୋର ବାଲ୍ୟବନ୍ଧୁ ତ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଣ ? ରାଜ୍ୟ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଏକଆଡ଼େ, ନୃଶଂସ ନର-ହତ୍ୟା, ଆତ୍ମୀୟ ବଧ ଅନ୍ୟଆଡେ । ଗୋଟିଏ ହତ୍ୟା ? ନା ଯୋଡ଼ିଏ । ଏଥିରେ ଅନ୍ୟର ସାହାଯ୍ୟ ନାହିଁ, ନିଜେ କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ । ଏ ପାପକାର୍ଯ୍ୟରେ ହାତ ଦେବ କି ? ବଡ଼ ଚିନ୍ତାର କଥା । ତଥାପି ହୃଷିକେଶ କହେ, ଏଥିରେ ଭାବିବାର କିଛି ନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣର ମନ ବଡ଼ ଦୃଢ, କ୍ରୁର ଓ କର୍କଶ ।

କିନ୍ତୁ ହୃଷିକେଶ ଯେ ମୋର ପରମ ହିତାକାଙ୍‌କ୍ଷୀ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମତେ ସେ ଏଥିରୁ ନିସ୍ତୃତି ଦେବନାହିଁ । ତା ଚକ୍ଷୁରେ ମୁଁ ଦୁର୍ବଳ, କାପୁରୁଷ । ମୁଁ ବା ଏତେ ଦୁର୍ବଳ ହେବାର କାରଣ କଣ ? ମୁଁ ଏ ରାଜମୁକୁଟ ପାଇଲି କି ହେତୁରୁ ? ରକ୍ଷିତା ପୁତ୍ରର କି ଏହା ପ୍ରାପ୍ୟ ? ଯେଉଁ ସର୍ଦ୍ଦାରମାନେ ମୋତେ ଦାସୀପୁତ୍ର ବୋଲି ଘୃଣା ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖୁଥିଲେ, ସେମାନେ ଆଜି ମତେ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି । ଯେଉଁ ବନମାଳୀଙ୍କର ଚକ୍ଷୁରେ ମୁଁ ହେୟ ଓ ଘୃଣ୍ୟ, ସେ ଆଜି ମୋର ବନ୍ଦୀ । ମୁଁ କି ଏ ମହତ୍ତ୍ୱ ଆଭିଜାତ୍ୟ ହେତୁରୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଅଛି ? ନା, ନା, ସ୍ୱସାମର୍ଥ୍ୟରୁ—ଶିକ୍ଷା ବଳରୁ—ଆତ୍ମବୀର୍ଯ୍ୟ ଓ ଶୌର୍ଯ୍ୟ ହେତୁରୁ । ଆଜି ସମସ୍ତେ ମୋର ବଶବର୍ତ୍ତୀ । ଏ ସୁଯୋଗ ଛାଡ଼ିବି କାହିଁକି ? ଆଜି ମେବାରର ରାଣା କାଲି ପଥର ଭିକାରୀ ? ନା, ଭବିଷ୍ୟତ ରାଣାର ବନ୍ଦୀ ହେବି କାହିଁକି ? ଭାଗ୍ୟ-ଦେବୀ ମୋ ପ୍ରତି ସୁପ୍ରସନ୍ନା । ମୋର ତରବାରୀ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରି ସମସ୍ତେ ମୋର ବଶବର୍ତ୍ତୀ, ଆଜ୍ଞାକାରୀ । ସେ ତରବାରୀର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବି ନାହିଁ କାହିଁକି ? ମୋର ଉନ୍ନତିମାର୍ଗ ପରିଷ୍କାର ରଖିବାକୁ ଯତ୍ନଶୀଳ ହେବା ଉଚିତ । ବାସ୍ତବିକ ଏ ସୁଯୋଗ ଛାଡ଼ିବା କାପୁରୁଷତାର ଲକ୍ଷଣ । ବ୍ରାହ୍ମଣ କହୁଛି ସତ । ମୋର ଦାବୀ ନଥିଲି ମୁଁ ପାଇଛି । ରଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନ କଲେ ମୁଁ କାପୁରୁଷ, ମୁଁ ହତଭାଗା । ଭାଗ୍ୟ ମତେ ତିରସ୍କାର କରିବ, କଷାଘାତ କରିବ, ଭାବିଲେ କିଏ କାହାର ଆତ୍ମୀୟ, କିଏ କାହାର ବନ୍ଧୁ ।

ନୀଚ ସ୍ତରରୁ ଉଚ୍ଚ ସ୍ତରକୁ ଯାଇ ପୁଣି ନିଜ ଦୋଷରୁ ତଳକୁ ଖସିବା ବଡ଼ ନିନ୍ଦାର କଥା । ଅସ୍ତ୍ରପ୍ରୟୋଗ କୌଶଳରୁ ମୁଁ ବଡ଼ ହୋଇଅଛି, ସେହି ପ୍ରୟୋଗ କୌଶଳରେ ଆପଣା ଅବସ୍ଥାକୁ ବଜାୟ ରଖିବି । ଯେବେ କେହି ମୋର ପ୍ରାଣ ସଂହାର କରି ରାଜ୍ୟ ନେଇପାରେ ତ ନେଉ । ଲଜ୍ଜା କଣ, ଭୟ କଣ ? ଜୟ ପରାଜୟ ତ ଲାଗିଛି । କେତେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀଙ୍କି ମୁଁ ଏହି ତରବାରୀ ଦ୍ୱାରା ବଧ କରିଅଛି । ମୋର ତ ତିଳେ ମାତ୍ର ଦୁଃଖ ହୋଇନାହିଁ— ଅନୁତାପ ହୋଇ-ନାହିଁ । ମେବାରବାସୀ ମୋତେ ସିଂହାସନରେ ବସାଇ ଦୁଇଜଣ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ରଖି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୟା ପରବଶ ହେବା ଦରକାର ? ବନମାଳୀ ପିଞ୍ଜରାବଦ୍ଧ ସିଂହ । ମୁକ୍ତ ହେଲେ ମୋତେ ଗୋଡ଼ାଇ ଗୋଡ଼ାଇ ନାଶ କରି-ବାକୁ ଖଣ୍ଡବିଖଣ୍ଡ କରିବାକୁ ଛାଡ଼ିବ କି ? ଉଦୟସିଂହ ଶିଶୁ, ମୁଁ ତାକୁ ବାରବର୍ଷ ପାଳନ କରିବି ନିଜେ ତାର କ୍ରୋଧର ବଳି ହେବାକୁ ? କି ମୂର୍ଖ ମୁଁ । ଦୁର୍ଗରେ

ଦୁଲଗୋଷ୍ଠ ପ୍ରବଳ ଶତ୍ରୁ ରକ୍ଷି ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ! ନାଶ ନକଲେ ରାଜ୍ୟଭାର ଗ୍ରହଣ ବୃଥା । ଋଣ, ବ୍ୟାଧି ଓ ଶତ୍ରୁର ଲେଶମାତ୍ର ରଖିବ ନାହିଁ । ଏହା ଗୁରୁବାକ୍ୟର ବଚନ—ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ସତ୍ୟ । ହୃଷିକେଶ ମୋର ଗୁରୁଜ୍ୟ, ତାର ଉପଦେଶ ମୋର ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ, ଶ୍ରେୟସ୍କର । ମନ, ସ୍ଥିର ହୁଅ, ମୋର ଉନ୍ନତିମାର୍ଗ ପ୍ରଶସ୍ତ, ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ କଣ୍ଟକଶୂନ୍ୟ ।

ଏତେବେଳେ ମୋର ଲକ୍ଷଲକ୍ଷ ପ୍ରଜା ନିଦ୍ରାକୋଡରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ । ମୁଁ ରାଣା, ମୋ ଆଖିରେ ନିଦ ନାହିଁ । ଚିନ୍ତା, ଚିନ୍ତା, ଯେଉଁ ଚିନ୍ତା ନିଦ୍ରାକୁ ବାଧା ଦେଇପାରେ, ସେହି ଚିନ୍ତାକୁ ଦୂରକରି ନ ପାରିଲେ ପ୍ରଜାକୁଳର ମଙ୍ଗଳ କରିବା କାମନା ବୃଥା ସିନା ।

(ପଲ୍ୟଙ୍କରେ ଶୟନ କରିବା)

ନିଦ୍ରାଦେବୀ ; ଚକ୍ଷୁ ମୁଦ୍ରିତ କଲି, ସୁପ୍ରସନ୍ନା ହୁଅ, ଶାନ୍ତି ଆନୟନ କର ।

ଯବନିକା

—ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଙ୍କ—

ପୁରୁଷ—

ବନବୀର— ଚିତୋରର ରାଣା ।

ଉଦୟସିଂହ - ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କ କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର, ବୟସ ଛଅ ବର୍ଷ ।

ବିଜୟ – ଧାତ୍ରୀ ପାନ୍ନାର ପୁତ୍ର, ଉଦୟଙ୍କ ସମବୟସ୍କ ।

ଭଙ୍ଗଡ଼ ସିଂହ—ଦୁର୍ଗ ପ୍ରହରୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ।

ହକ ସିଂହ—ଦୁର୍ଗ ପ୍ରହରୀ କ୍ଷତ୍ରିୟ ।

ବାରୀ—ସଂଗ୍ରାମ ସିଂହଙ୍କ ପାଳିତ ଭଣ୍ଡାରି ଯୁବକ ।

ଲୁଖନ—କଳ୍ପାର ଶ୍ମଶାନ ରକ୍ଷକ ।

ସ୍ତ୍ରୀ—

ଯୋଗିନୀ— ବ୍ୟାସମେରୁର ଯୋଗିନୀ (ଗୁରଣୀ)

ପାନ୍ନା – ଉଦୟ ସିଂହଙ୍କର ଧାତ୍ରୀ ।

ଦୁଲାରୀ—ଲୁଖନର ସ୍ତ୍ରୀ ।

ହୃଦୟ ସିଂହ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

ଅନ୍ତଃପୁର ପ୍ରାଚୀର ସଂଲଗ୍ନ ନାତିଦୀର୍ଘ ପକ୍କା ଗୃହ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ସୁଦୃଢ଼ କାଷ୍ଠ ନିର୍ମିତ ଯୁଗଳ କବାଟ । ଗୋଟିଏ କବାଟ ଉନ୍ମୁକ୍ତ । କବାଟ ପଛରେ ଦୁଇଗୋଟି ଉଚ୍ଚ ପିଣ୍ଡା, ଭିତର ଆଡ଼କୁ ବିସ୍ତୃତ ଚତ୍ୱର । ତହିଁ ଉତ୍ତାରୁ ଅନ୍ତଃପୁରର ପ୍ରଥମ ଗୃହ । ପିଣ୍ଡାରେ ବଛା ଉପବିଷ୍ଟ ।

(ନେପଥ୍ୟେ)

ଯାର ମୁଠେ ଅନ୍ନ ଖାଇ, ତାର ପଦେ ଗୁଣ ଗାଇ
ଏ ଅଟଇ ଶିଷ୍ଟଙ୍କ ବଚନ ।
ଯେଉଁ ଅନ୍ନେ ପୋଷିଥାଇ ତାର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା ପାଇଁ
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଯେ ଦିଏ ଜୀବନ ।

(ଯୋଗିନୀର ପ୍ରବେଶ । ଦ୍ୱାର ସମ୍ମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ)

ଯୋଗିନୀ—ଦ୍ୱାର ଅର୍ଦ୍ଧମୁକ୍ତ, ଏଠାରେ ତ କେହି ଥିଲାପରି ଜଣାଯାଉନାହିଁ ।

ବଛା—ମୁଁ ଏଠାରେ ଅଛି । ମା, ପ୍ରଣାମ ।

ଯୋଗିନୀ—ଜିତା ରହୋ । ଏଠାରେ ତୁ କିଏରେ ବାବା ? ବୃଦ୍ଧ ଦୌବାରିକ ଏଠାରେ ନାହିଁ କି ?

ବଛା—ମୁଁ ଭଣ୍ଡାରିପିଲା ବଛା ।

(ବଛାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ତଳ ଉପରକୁ ଅନାଇ)

ଯୋଗିନୀ—ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଗ, ଆଜି ପ୍ରଥମରୁ ଭଣ୍ଡାରି ହାବୁଡ଼ରେ ପଡ଼ିଲି ।

ବଛା—କାହିଁକି ? ମୁଁ କି ଅପରାଧ କଲି ମା ?

ଯୋଗିନୀ—ନରାଣାଂ ନାପିତୋ ଧୂର୍ତ୍ତଃ, ଅପରାଧ କଣ ? ସ୍ୱଭାବ କେଉଁଆଡ଼େ ଯିବ । କେଉଁ ସୂତ୍ରରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଘ୍ନ ଘଟାଇବୁ, ତାହା ଜାଣିବାକୁ ସାଧ୍ୟ କାହାର ।

ବଛା—ମତେ ନ ଜାଣି ନ ଚିହ୍ନି ଏପରି କଥା କହୁଛ କାହିଁକି ?

ଯୋଗିନୀ—ଚିହ୍ନିଛି, ଚିହ୍ନିଛି, ନାପିତ ପୁଣି ଯୁବକ । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି ଶିଙ୍ଗଥିଲା ଜନ୍ତୁକୁ, ନଖ ଥିଲା ଜନ୍ତୁକୁ, ଭଲ ହତିଆର ଧରିଥିବା ଲୋକକୁ କେବେ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ନାହିଁ, କ୍ଷୌର ବଡ଼ ସାଂଘାତିକ ଅସ୍ତ୍ର ସବୁବେଳେ ତୋ ହାତରେ, ଆଉ ଚିହ୍ନିବି କଣ ?

ବଛା—ମୁଁ ତ କାହାର ଅନିଷ୍ଟ କରିନାହିଁ, ଏପରି ଅଯଥା ଭସ୍ସନା କରୁଛ କାହିଁକି । ତୁମେ ପରା ସନ୍ୟାସିନୀ ?

ଯୋଗିନୀ—ଅନିଷ୍ଟ କରି ପାରୁନା କି ନା, ସମୟ ଆସିଲେ ସିନା ଜଣା ପଡ଼ିବ ।

ବଛା—ହେଲା ତେବେ, ଯାଅ ।

(ଯୋଗିନୀ ଭିତରକୁ ପ୍ରବେଶ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା)

ଯୋଗିନୀ—ମୁଁ ଭିତରକୁ ଯିବ ।

ବଛା—ରହ ଭିତରକୁ ଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ।

ଯୋଗିନୀ—କାହିଁକି ?

ବଛା—ବିଧି ନୁହେଁ ।

ଯୋଗିନୀ—ମୋ ପ୍ରତି କି ବିଧିରେ ? ତୁ ଏଠାକୁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ଆସି ଅନଧିକାର ଚର୍ଚ୍ଚା କରୁଛୁ ନା, ତୁ ଏ ଦ୍ୱାରର ରକ୍ଷକ ?

ବଛା—ମୁଁ ରାଣା ଉଦୟ ସିଂହଙ୍କର ସେବକ ।

ଯୋଗିନୀ—ରାଣା ବନବୀରଙ୍କର ଆଜ୍ଞାକାରୀ କହ । ଉଦୟ ତ ନାବାଳକ, ଉଦୟର ଶୁଶ୍ରୂଷା ନିମନ୍ତେ ରାଣା ଉପଯୁକ୍ତ ରକ୍ଷକ ରଖିଛନ୍ତି ।

ବଛା—କାହିଁକି ?

ଯୋଗିନୀ—ତୋ ପରି ଅସ୍ଥିଧାରୀ ଚଞ୍ଚଳମତି ଯୁବକ ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ଉପକାର ହୋଇ ପାରେ ।

ବଛା—ମୁଁ ପରା କହିଲି ମୁଁ ରାଣା ଉଦୟସିଂହଙ୍କ ରକ୍ଷକ ।

ଯୋଗିନୀ—କଣ ? ପୁଣି ଉଦୟ ରାଣା ହେଲେ କେବେ ?

ବଛା—ରାଣାର ପୁଅ ରାଣା, ଏହା ଅନ୍ୟଥା କରିବ କିଏ ?

ଯୋଗିନୀ - ଉଦୟ କାହାର ପୁଅ କି ?

ବଛା—ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ।

ଯୋଗିନୀ—ଆରେ ମୂର୍ଖ, ମୃତ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ କିଏ ରାଣା ବୋଲି କହେ ?

ବଛା—ଯେ ରାଣା, ସେ ଜୀଇଁଥିଲେ ରାଣା, ମଲେ ମଧ୍ୟ ରାଣା । ମୁଁ ତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତି-ପାଳିତ, ତାଙ୍କୁ ରାଣା ନ କହି କହିବି କାହାକୁ ?

ଯୋଗିନୀ – ବନବୀରଙ୍କୁ ।

ବଚ୍ଛା – ସତ, ମାତ୍ର ମୁଁ ତ ଉଦୟଙ୍କର ସେବକ ।

ଯୋଗିନୀ – ସତ, ମାତ୍ର ବନବୀର ତ ବର୍ତ୍ତିନ ଧାଅନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଆଦେଶ ଅନ୍ୟଥା କରିବାକୁ ତୁ କିଏ ? ସେ ଯାହା କହିବେ ତାହା କରିବୁ, ଭଣ୍ଡାରି କି ନା ? ତୋତେ ପାରିତୋଷିକ ଦେଇ ଉଦୟର ଅନିଷ୍ଟ କର ବୋଲି ଆଦେଶ ଦେଲେ କି ଛାଡ଼ିବୁ ! ତାହାହେଲେ ଯେ ତୋର ବୃତ୍ତି ଯିବ ଏବଂ ଗର୍ଦ୍ଦନ ମଧ୍ୟ ଯାଇପାରେ । ନାପିତ ପୁତ୍ର, ତୁ କଣ ଲୋଭ ଛାଡ଼ି ପାରୁ ?

ବଚ୍ଛା – ତୁମେ ଏଠାକୁ ଆସି ଏ ସବୁ କଥାର ଆଲୋଚନା କରୁଛ କାହିଁକି ? ପ୍ରୟୋଜନ ଅଛି ତ କହ, ନୋହିଲେ ଏଠାରୁ ଶୀଘ୍ର ଯାଅ । ତୁମର ମତି ଗତି ଭଲ ନୁହେ ।

ଯୋଗିନୀ – ଭଲ ଜାଣିଲୁରେ ନାପିତ ପୁଅ । ପ୍ରୟୋଜନ କଣ । ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ତାହା କଣ ତୋ ଆଗରେ କହିବି ?

ବଚ୍ଛା – ତେବେ କାହାକୁ କହିବ ?

ଯୋଗିନୀ – ମୁଁ ଭିତରକୁ ଯାଏଁ ।

ବଚ୍ଛା – ମୁଁ ଛାଡ଼ିବ ନାହିଁ, କାହା ସଙ୍ଗରେ ତୁମର ଦେଖା କରିବାର ଦରକାର ତାହା କହ ।

ଯୋଗିନୀ – ଧାତ୍ରୀ ସଙ୍ଗରେ ।

ବଚ୍ଛ – ସେ କଣ ତୁମକୁ ଜାଣନ୍ତି ?

ଯୋଗିନୀ – ହଁ । ପଚାରିଲେ କହିବୁ ବ୍ୟାସ ମେରୁର ସନ୍ୟାସିନୀ ।

ବଚ୍ଛା – ତେବେ ପିଣ୍ଡାରେ ବସ, ମୁଁ ବୁଝି ଆସେ ? ଖବରଦାର ଭିତରକୁ ପଶିବନାହିଁ ।

(ବଚ୍ଛାର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଯୋଗିନୀ—(ସ୍ୱଗତ) ଜାଣିଲି ବଚ୍ଛା ଉଦୟର ବିଶ୍ୱାସୀ ସେବକ । ଧାତ୍ରୀଙ୍କ ବୁଝି ଜାଣିବ ଯେ ।

ଯେଉଁ ଅନ୍ନେ ପୋଷି ଥାଇ
ତାର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା ପାଇଁ
ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ଯେ ଦିଏ ଜୀବନ ।

(ବଚ୍ଛାର ପ୍ରବେଶ)

ବଛା—କଣ ଗାଉଛ, କଣ କହୁଛ ?

ଯୋଗିନୀ—ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଆସିଲା ।

ବଛା—ମୋର ପାଳନ କର୍ତ୍ତା ରାଣା ସଙ୍ଗ, ତାଙ୍କ ପାଇଁ ତ ପ୍ରାଣ ଦେଇ ପାରିଲି ନାହିଁ, ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଉଦୟ ନିମନ୍ତେ ମୋର ପ୍ରାଣପଣ ଜାଣିଲ ? ଧାତ୍ରୀ ଅନୁମତି ଦେଲେ "ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଆସ ।"

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

(ବାସ ଭବନର ବାରନ୍ଦାରେ ପାନ୍ନା ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ପ୍ରାଙ୍ଗଣର ଅନତି ଦୂରରେ ଉଦୟ ଓ ବିଜୟ କ୍ରୀଡ଼ାରତ ।

(ଯୋଗିନୀର ପ୍ରବେଶ)

ପାନ୍ନା ପ୍ରଣାମ, ବହୁ ଦିନ ପରେ ଶୁଭାଗମନ ହେଲା ।

ଯୋଗିନୀ—ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ତିରୋଧାନ ପରଠାରୁ ତାଙ୍କର ଆଦେଶରେ ତାଙ୍କ ଶୁଭେଚ୍ଛା ପ୍ରଚାର କରୁଥିଲି । ଦେଶର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଣ କହିବ ? ଆଜି କାଲିର ସ୍ଥିତି ଗତି ଭିନ୍ନ । ଆମକୁ ବା ପଚାରେ କିଏ ?

ପାନ୍ନା—ତୁମେ ସମସ୍ତଙ୍କର । ତୁମକୁ ନ ପଚାରେ କିଏ ? ଅଳ୍ପ ଦିନ ଭିତରେ କି ପରିବର୍ତ୍ତନ, କି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ! ଏହା ଦେଖିବାକୁ ସିନା ଜୀବନ ଅଛି ! ସଙ୍ଗଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ବେଳେ ମୁଁ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲି । ତାଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଉଦୟ ନିମନ୍ତେ ବଡ଼ ଭାବନା । ଏ ଦୁର୍ଦ୍ଦିନରେ ଥରେ ତାକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଲି । ଉଦୟ କାହିଁ ?

ପାନ୍ନା—ବାବା ଉଦୟ ! ଏଠାକୁ ଆସ, ଭଗବତୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କର ।

(ଉଦୟ ଓ ବିଜୟ ଦୌଡି ଆସି ପ୍ରଣାମ କରିବା, ଚାରଣୀ ଉଭୟଙ୍କ ମୁଣ୍ଡ ହସ୍ତରେ ଆଉଁସି ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେବା ।)

ଉଦୟ—ମା, ଏ କିଏ ?

ପାନ୍ନା—ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ, ତୁମକୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସିଛନ୍ତି । ଏହାଙ୍କ କଥା ପଛେ ଜାଣିବ ଯେ । ଯାଅ ଖେଳିବ ।

ଯୋଗିନୀ—ଆହା, ସତେ କି ଯୋଡକ ଯମଜ ଭାଇ । ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ହୁଅନ୍ତୁ ଦେଶର ମୁଖୋଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବେ ।

ପାନ୍ନା—ତୁମର ଶୁଭେଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉ ।

ଯୋଗିନୀ—ବର୍ତ୍ତମାନ ଏସ୍ଥାନର ଅବସ୍ଥା କିପରି ?

ପାନ୍ନା—ଅବସ୍ଥା କଥା ପଗ୍ଚରୁଛ କାହିଁକି ? ରାଣା ରତ୍ନର ଆକସ୍ମିକ ଓ ଦୁଃଖଜନକ ମୃତ୍ୟୁର କଥା ବୋଧ ହୁଏ ଜାଣ !

ଯୋଗିନୀ—ଜାଣେ ।

ପାନ୍ନା—ବିକ୍ରମାଜିତ ରାଣା ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଅନୁପଯୁକ୍ତ ଭାବି ସର୍ଦ୍ଦାର ଓ ପ୍ରଜାମାନେ ବନବୀରଙ୍କୁ ରାଣା କଲେ । ବିକ୍ରମାଜିତ ବନ୍ଦୀ ।

ଯୋଗିନୀ—ଉଦୟ ପ୍ରତି ବନବୀରଙ୍କ ବ୍ୟବହାର କିପରି ?

ପାନ୍ନା—ତାଙ୍କ ମନରେ କଣ ଅଛି, ସେ ଜାଣନ୍ତି । ଯେବେ ବିକ୍ରମାଜିତ ବନବୀରଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ଓ ବନ୍ଦୀ, ତେବେ ବିକ୍ରମାଜିତଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ଭାଇ ଉଦୟକୁ ବନବୀର କି ସ୍ନେହ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିବେ ? କହିବାକୁ ଗଲେ ଆମେ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦୀ । କେତେବେଳେ କଣ ଘଟିବ କିଏ କହି ପାରେ ? ଦିନରାତି ମନ ଘାଣ୍ଟି ହେଉଛି ।

ଯୋଗିନୀ—ସହାୟ ?

ପାନ୍ନା—ସହାୟ କେହି ନାହିଁ । ବନବୀରଙ୍କ ଭୟରେ ଏଠାକୁ ଆସିବ କିଏ ? ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ ନିଷେଧ ଆଜ୍ଞା ଅଛି କି ନା ଜଣା ନାହିଁ । ମାତ୍ର କେହିତ କେବେ ଆସି ଉଦୟର ଖବର ନିଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଯୋଗିନୀ—ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ଏଠାରୁ ପଳାୟନର କି ଉପାୟ ନାହିଁ ?

ପାନ୍ନା—ଅସମ୍ଭବ । ରାଣାର ସତର୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଏଡ଼ିବାକୁ ମୁଁ ଅସହାୟା ବିଧବା କିଏ ?

ଯୋଗିନୀ—ବଡ଼ ଭାବନାର କଥା—ଉପାୟ କଣ ?

ପାନ୍ନା—ଉପାୟ ମୋର ପ୍ରାଣ । ସିଂହୀ ଯେପରି ଅରଣ୍ୟରେ ଆପଣାର ସନ୍ତାନର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାଣ ପଣ କରିଥାଏ, ମୁଁ ସେହିପରି ଉଦୟ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାଣ ପଣ କରିଛି । ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଦେଖିବ ।

ଯୋଗିନୀ—ଆଉ ତୁମର ବିଶ୍ୱାସୀ ଲୋକ କେହି ନାହାନ୍ତି ?

ପାନ୍ନା—ବରୀ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କେହି ଅଛି ବୋଲି ମୋତେ ଜଣା ନାହିଁ ।

ଯୋଗିନୀ—ପରୀକ୍ଷା କରି ଜାଣିଲି, ବରୀ ନିଶ୍ଚୟ ପରମ ବିଶ୍ୱାସୀ ଭୃତ୍ୟ । ଧନ୍ୟ

ତୁମେ ! ଏହି ଗୁରୁ ଭାର ନେଇ ଏକାକିନୀ ଏ ଗୃହରେ ଅଛ । ଉଦୟ ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ତେବେ ମୁଁ ଗୁପ୍ତ ଗୁପ୍ତ ଗୁପ୍ତ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବି, କିଏ ଉଦୟ ନିମନ୍ତେ ରାଣାର ଶେଷ ମୁଣ୍ଡରେ ବାନ୍ଧିବାକୁ ସମର୍ଥ । ପରେ ଆସି ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବି । ତୁମେ ବୁଦ୍ଧିମତୀ, ତୁମକୁ କହିବି କଣ, ସମୟ ବୁଝି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବ । ଶୁଭାଶୀର୍ବାଦ ଭିନ୍ନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେୟ ଆଉ କିଛି ନାହିଁ ।

ପାନ୍ନା—(ସାଶ୍ରୁ ନୟନରେ) ବାବା ଉଦୟ ? ଆସ, ଭଗବତୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ଯାଅ ।

(ଉଦୟ ଆସି ପ୍ରଣାମ କରିବା)

ଯୋଗିନୀ—ବାବା, ପିତାଙ୍କ ପରି ଯଶସ୍ୱୀ ହୁଅ । ଧାତ୍ରୀ, ଏଠାରୁ ଯିବାକୁ ମନ ବଳୁନାହିଁ । ତଥାପି ଯିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ବଂଶରକ୍ଷା ଭାର ତୁମ ଉପରେ । ତୁମେ ଭାଗ୍ୟବତୀ, ତୁମ ଦ୍ୱାରା ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେଉ । ଏହି କାମନା କରି ବିଦାୟ ନେଲି ।

(ଯୋଗିନୀର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

(ବଚ୍ଛାର ପ୍ରବେଶ)

ବଚ୍ଛା— ମା, ଗୃହିଣୀ କାହିଁକି ଆସିଥିଲେ ?

ପାନ୍ନା— ଉଦୟକୁ ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେବାକୁ, ମତେ ଦେଖିବାକୁ ।

ବଚ୍ଛା— ମୁଁ ତ ଏହାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ବିରକ୍ତିବୋଧ କଲି । ବନବୀର ଯେପରି କି ମତେ ଉଦୟର ପ୍ରାଣନାଶ ନିମନ୍ତେ ରଖି ଅଛନ୍ତି, ସେ ଏହି ଭଙ୍ଗିର କଥାସବୁ କହିଲେ । ଏଥିରେ କିଏ ବିରକ୍ତ ନ ହେବ ?

ପାନ୍ନା—ହଁ ରେ, ମନ ବଢ଼ିବାକୁ ସେପରି କହୁଥିଲେ । ଗୃହିଣୀ ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ଉପଦେଶ ଦାତ୍ରୀ ଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉଦୟର ମଙ୍ଗଳ ହୋଇପାରେ । ଆମର ଆଉ ସହାୟ କିଏ ? ସମୟରେ ଏହାଙ୍କର ଉପଦେଶ ପାଇ ପାରୁଁ ।

ବଚ୍ଛା—ମୁଁ ତାଙ୍କୁ କଟୁ କଥା କହି ଅପରାଧ କରିଛୁ ।

ପାନ୍ନା—ସେ କି ସେଥି ନିମନ୍ତେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟା ? ନାହିଁ ତୋଠାରେ ସେ ଭାରି ଖୁସି ।

[ପ୍ରସ୍ଥାନ]

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

[ରାତ୍ରି । ଉଦୟସିଂହର ଶୟନକକ୍ଷ । ଉଦୟ ପଲଙ୍କ ଉପରେ ନିଦ୍ରିତ । ଅନ୍ୟ ପଲଙ୍କରେ ବିଜୟ ନିଦ୍ରିତ, ପାନ୍ନା ଦ୍ୱାର ନିକଟରେ ଉପବେଶନ କରି କ୍ଷୀଣ ସ୍ୱରରେ ଗୀତ ଗାଉଥିବା । ଅସ୍ତବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ବାରୀର ପ୍ରବେଶ ।]

ବାରୀ—ମା, ବଡ଼ ବିପ୍ଳବକର ଘଟଣା ଶୁଣିଲଣି ? ବନବୀର ବିକ୍ରମାଜିତଙ୍କୁ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ବଧ କରି ଅଛନ୍ତି ।

ପାନ୍ନା—କିଏ କହିଲା ?

ବାରୀ—ଏହା ନିଶ୍ଚିତ, ମୁଁ ଶୁଣି ଆସିଲି ।

ପାନ୍ନା—ବାବା ମୋର, ତୋ ଦ୍ୱାରା କେବଳ ଉଦୟର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ହୋଇପାରେ ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି କର ବାପ, କାଳ ବିଲମ୍ବରେ ସର୍ବନାଶ ।

ବାରୀ—ଯାହା କହିବ ତାହା କରିବି, ଶୀଘ୍ର କହ ।

(ଧାତ୍ରୀ ଫୁଲଡାଲା ଆଣି ନିଦ୍ରିତ ଉଦୟକୁ ସେଥିରେ ଶୁଆଇବା, ଉପରେ ଫୁଲ ବେଲପତ୍ର ଦେବା ଏବଂ ଦୁଇଗୋଟି ଅଫିମ ମିଶ୍ରିତ ମିଠାଇ ବାରୀ ହସ୍ତରେ ଦେବା ।)

ପାନ୍ନା—ଏହି ବୋଝଟି ନେଇଯା, ଉତ୍ତରପାର୍ଶ୍ୱର ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରି ଚାଲିଯିବୁ । ଶ୍ମଶାନର ଅନତିଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଶିବ ମନ୍ଦିରରେ ମତେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଥିବୁ । ଯେବେ ଉଦୟର ନିଦ ଭାଙ୍ଗେ, ଏହି ମୋଦକରୁ ଗୋଟିଏ ଖାଇବାକୁ ଦେବୁ । ସେ ଶୋଇ ପଡ଼ିବ । କାଳ ବିଲମ୍ବ ନକରି ଚାଲି ଯା । ଉଦୟର ଜୀବନ ତୋ ହାତରେ ।

(ଡାଲି ଧରି ବାରୀର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

(ପାନ୍ନା ଉଦୟର ପଲଙ୍କରେ ଆପଣା ପୁତ୍ର ବିଜୟକୁ ଶୟନ କରାଇ ସର୍ବାଙ୍ଗ ଘୋଡ଼ାଇ ଦେବା ଏବଂ ଦୀପଶିଖା କ୍ଷୀଣକରି ଦେଇ ବାରନ୍ଦାରେ ଉପବେଶନ କରିବା । ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ପରେ ଶାଣିତ ଛୁରିକା ହସ୍ତରେ ବନବୀରଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ।)

ବନବୀର—କିଏ, ଧାତ୍ରୀ ?

ପାନ୍ନା—ହଜୁର ।

ବନବୀର—ଉଦୟସିଂହ କେଉଁଠାରେ ?

(ଧାତ୍ରୀ ଅଙ୍ଗୁଳି ସଙ୍କେତଦ୍ୱାରା ଉଦୟ ପଲଙ୍କ ଦେଖାଇ ଦେବା, ବନବୀର

ଛୁରିକା ଘାତରେ ଶିଶୁର ପ୍ରାଣ ସଂହାର କରି ବାରନ୍ଦାକୁ ବାହାରି ଆସିବ । ପାନ୍ନା ସକସକ କାନ୍ଦିବ) ।

ବନବୀର— ଦେଖ ଧାତ୍ରୀ, ମେବାର ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଯାହା ପ୍ରୟୋଜନ, ତାହା ମୁଁ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ । ଏଣୁ ଉଦୟର ପ୍ରାଣ ସଂହାର କଲି । ଦୁର୍ଗାଧୀଶ୍ୱରୀଙ୍କର ତାହାହିଁ ଇଚ୍ଛା । ତୁମେ ଉଦୟର ପାଳନକର୍ତ୍ତ୍ରୀ, ଏଥିନିମନ୍ତେ ତୁମର ଦୁଃଖ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ତୁମେ ତ ଜାଣ ଯେ, ଏହି ଦୁର୍ଗରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ମା ମାନେ ନିଜ ନିଜ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ ବେଶରେ ସଜ୍ଜିତ କରି ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ବଳି ଦେଇଛନ୍ତି । ତୁମେ ଆଜି ଉଦୟକୁ ସେହି ଦେଶ ନିମନ୍ତେ ବଳି ଦେଲ । କାତର ହୁଅ ନାହିଁ । ତୁମର ଯେ ଇଚ୍ଛା, ତାହା ପ୍ରକାଶ କର ।

[କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି]

ପାନ୍ନା—ରାଣା, ମୋର ଆଉ କହିବାର କଣ ଅଛି । ଆପଣ ରାଣାର କାର୍ଯ୍ୟକଲେ, ତାହା ମୁଁ ବୁଝିବି କପରି ? ମୁଁ ଯାହା ନିମନ୍ତେ ଏଠାରେ ଥିଲି, ସେ ତ ଚାଲିଗଲା । ଏଣୁ ଏଠାରୁ ଯିବାପାଇଁ ମୁଁ ଅନୁମତି ମାଗେ । ଏଠାରେ ଥିଲେ ମନ କଷ୍ଟଭୋଗ କରିବ ।

ବନବୀର— ସତ କଥା, ଯାଇପାର । କୌଣସି ପ୍ରାର୍ଥନା ଅଛି ?

ପାନ୍ନା— ଯେଉଁଠାରେ ଥିଲେ ରାଣାଙ୍କ ଅନ୍ନଜଳରେ ପାଳିତା । ବର୍ତ୍ତମାନ କିଛି ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ତେବେ ମୋର ଗୋଟିଏ ଅନୁରୋଧ ଓ ଭିକ୍ଷା, ମୁଁ ଯାହାକୁ ଏତେଦିନ ପାଳିଥିଲି, ଯାହା ନିମନ୍ତେ ଏ କକ୍ଷରେ ମୋର ବାସ, ସେ ତ ଗଲା । ତାର ସତ୍କାର ମୋ ହାତରେ ସମାଧାନ କରିବାକୁ ମୁଁ ଇଚ୍ଛା କରେ । ଶ୍ମଶାନରେ ତାର ସତ୍କାର କରି ତାର ସଦ୍‌ଗତି ନିମନ୍ତେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେବି । ଆଜି ରାତ୍ରିରେ ତାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଲୋପ ହେବ । କେହି କିଛି ଜାଣିବେ ନାହିଁ ।

ବନବୀର—ଭଲ କଥା, କିଏ ଅଛ ?

[ନେପଥ୍ୟ] ହଜୁର ମୁଁ ଭଗଡ଼ସିଂହ ।

ବନବୀର—ଆଉ କିଏ ଅଛ ?

(ନେପଥ୍ୟ) ହରି ସିଂହ ।

(ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରବେଶ)

ବନବୀର—ଶୁଣ—ପାନ୍ନା ଧାତ୍ରୀ ଯେଉଁ ଆଦେଶ ଦେବେ, ତାହା ତୁମେ ତୁହେଁ ପାଳନ କରିବ । ତ୍ରୁଟି କଲେ ଦଣ୍ଡ ପାଇବ । ଆଉ ଏହି ରାତିର ଯାବତୀୟ ଘଟଣା ଗୁପ୍ତ ରଖିବ । ପ୍ରକାଶ ପାଇଲେ ଯେ ଶାସ୍ତି ମିଳିବ ତାହା ଜାଣ ତ ?

ଭଙ୍ଗଡ଼ସିଂହ—ହଜୁରଙ୍କ ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ।

(ବନବୀରଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ପାନ୍ନା— ଭଙ୍ଗଡ଼ସିଂହ, ଘଟଣା ଦେଖିଲ ତ । ଏହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ । ତୁମ ମଧ୍ୟରୁ ଜଣେ ଯାଇ ଶ୍ମଶାନରେ ଚିତାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କର । ଜଣେ ଆସି ଏହି ଶବକୁ ନେଇ ମୋ ସଙ୍ଗରେ ଯିବ ।

ଭଙ୍ଗଡ଼ସିଂହ – ହକ୍ ସିଂହ, ତୁମେ ଆଗରେ ଯାଇ ଚିତାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରୁଥାଅ । ମୁଁ ଧାତ୍ରୀଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯାଉଛି ।

(ହକ୍‌ସିଂହର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

(ରାତି ଅନ୍ଧକାର, ନଦୀ ତୀରରେ କ୍ଷୁଦ୍ର କୁଟୀର, ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଶ୍ମଶାନ)

(ହକ୍‌ସିଂହର ପ୍ରବେଶ)

ହକ୍‌ସିଂହ – ଭୁଖନ୍, ଏ ଭୁଖନ୍ ।

ଭୁଖନ୍—(ସ୍ୱଗତ) ଏ ଶୀତ ରାତିରେ କିଏ ପୁଣି ଡାକିଲାଣି । ବଡ଼ କଠିନ ପାଇଛି, କି ଦିନ, କି ରାତି କେହି ମଲାତ ଭୁଖନର ଡାକ ପଡ଼ିଲା । ସର୍ବନାଶ କାମ, ନା ବାଜେ ଲୋକର ? ଦୁଲାରି ଉଠ ।

ଦୁଲାରି—ତୁ ତ ଯାଇ ବୁଝି ଆସିବୁ, ମୁଁ ଉଠିବି କାହିଁକି ?

ଭୁଖନ୍—ତେବେ ସାପଟା ଲଗା । ତୁମେ କିଏ କି ହୋ, ଏତେ ଠାଣି ଦେଖାଉଛ ଯେ ? ଏହା କାହାର ଶ୍ମଶାନ ଜାଣ ନାହିଁକି ?

ହକ୍‌ସିଂହ--କରେ ଶାଳା, ଘର ଭିତରୁ ତୋର ତ ଭାରି ଠାଣି ? ମୁଁ କିଏ ତୁ ବାହାରକୁ ଆସିଲେ ଜାଣିବୁ ନା । ଜଲଦି ନିକଳ ।

ଭୁଖନ୍—ଆରେ, ଏ ସରକାରି ଲୋକରେ, ତା ଗଲା ଆବାଜରୁ ଜାଣୁ ନାହୁଁ ? ହଜୁର ବାହାରିଲି ।

(ଭୂଷଣର ପ୍ରବେଶ)

ହରସିଂହ—ସରକାଣ୍ଡ ନାମରେ ତୋର ଏତେ ଗଫଲତ ।

ଭୂଷଣ—ହଜୁର, ଘାସଟା ସବୁ ଲଗାଉ ଥିଲି ।

ହରସିଂହ—ଶୀଘ୍ର ଗୋଟିଏ ଚିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କର ।

ଭୂଷଣ—**ଆଜ୍ଞା** ଶବଟା କାହାର, ଏଥିର ଟଙ୍କା ଦେବ କିଏ ?

ହରସିଂହ—ଶବ କାହାର ଏହା ଜାଣିବାରେ ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ମୁଁ କାହାର କିଏ, ତାହା କଣ ତ ଜାଣୁ ନାହିଁ ? କେବଳ ହୁକୁମ ପାଳନ କରିବୁ, କି ଗୋଟାଏ ଯୋଡ଼ାଏ ଯୋଡା ପାଇବାର ଇଚ୍ଛା କରୁ ।

ଭୂଷଣ—ନା, ହଜୁର ମୋର ଦୋଷ ହୋଇଛି, ଆପଣ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସବୁ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ଦେଉଛି ।

(ଚିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଁ ହେଉଁ ପାନ୍ନା ଓ ଭଙ୍ଗଡ଼ ସିଂହଙ୍କର ଶବ ସହିତ ପ୍ରବେଶ । ପାନ୍ନା ସାଶ୍ରୁ ନୟନରେ ଶବକୁ ସ୍ନାନ କରାଇ, ନୂତନ ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରାଇ ଖଣ୍ଡିଏ ନୂତନ ବସ୍ତ୍ରରେ ଆବୃତ କରି ତା ଉପରେ ସ୍ଥାପନ କରି ଅଗ୍ନି ସଂଯୋଗ କରିବା । ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଭଙ୍ଗଡ଼ ସିଂହ ଓ ହରସିଂହ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଅଗ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହେଲାରୁ ପାନ୍ନା ଯାଇ ନଦୀକୂଳ ନିକଟରେ ବସିବା ।)

ଜଳାଞ୍ଜଳି ଧରି କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି

ପାନ୍ନା—(ସ୍ୱଗତ)

ବଜାୟରେ ହୃଦୟ-ନନ୍ଦନ,
ବିସର୍ଜିଲି ତୋତେ ଆଜ ବତ୍ସ,
ଚିରସ୍ରୋତା ବୀର ନଦୀ ନୀରେ ।
ତୋର ଯୋଗ୍ୟ ବତ୍ସ ସେହି ଗତି
ଯେଉଁ ଗତି ଆର୍ଯ୍ୟ ବୀରଗଣ
ଲଭିଛନ୍ତି ଦେଶସେବା ବ୍ରତେ,
ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗେ, ଆତ୍ମବଳି ଦାନେ ।
ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଜୀବର ମରଣ ।
ଷଣ୍ଡର୍ଯ୍ୟର ଅକାଳ ମରଣ—
ଦେଶ ଲାଗି ଶାସ୍ତ୍ରେ ଏହା ଲେଖା ।

ଉଦୟ ସିଂହ

ଏ ଦୁର୍ଗର କ୍ଷତ୍ରିୟ ଜନନୀ
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବର୍ଷେ ନିଜ ପୁତ୍ରେ
ବୀରବେଶେ ପଠାନ୍ତି ସମରେ,
କେ ବଞ୍ଚେ କେ ମରେ ମହାହବେ ।
ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ବର୍ଷ ବାଳମଧ୍ୟେ
ଛଅବର୍ଷ ବୟସରେ ତୋତେ
ପଠାଇଲା ନୈଶ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଯୁଦ୍ଧେ ।
ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ ତୋର ବନବୀର
ମିଥ୍ୟା ରାଣା ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ କେଶରୀ ।
ଶିଶୁ ହତ୍ୟା—ରକ୍ତ ପାନତୃଷ୍ଣା
ରାଣା ସଙ୍ଗବଂଶଧ୍ୱଂସ ଆଶା
ନିବାରିଲୁ ନିଜ ଛାତି ପାତି ।
ଧାତ୍ରୀଗର୍ଭଜାତ ମହାବୀର
ପ୍ରାଣ ଦେଲୁ ପ୍ରଭୁ ପ୍ରାଣ ପାଇଁ ।
ବସାଇଲା ରାଣାର ଆସନେ,
ଶୁଆଇଲା ରାଣା ପଲଙ୍କରେ,
ପଶୁଧର୍ମୀ ଘେନିଲା ତୋ ପ୍ରାଣ ।
କ୍ଷଣକାଳ ହେଲେ ପଛେ ହେଉ
ଚିତୋରର ରାଣା ହୋଇ ତୁହି
ଉଦୟର ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚାଇଲୁ ।
ଏଥୁ ବଳି କି ଯଶ ସୌଭାଗ୍ୟ
ପାଇ ପାରେ ବୀର ? ଧନ୍ୟ ତୁହି ।
ଛଅ ବର୍ଷେ ଅଜାଲ୍ଟରେ ଯଶ
ଯେଉଁ ଯଶ ବୀର ସ୍ପୃହଣୀୟ ।
ଅଭିମନ୍ୟୁ ରୂପୀ ତୁହି ବାଳା,
ତୋ ଜନନୀ ନୁହେ ମୁଁ ସୁଭଦ୍ରା
କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ ଅକ୍ଷୟ କୀରତି
ପାର୍ଥପୁତ୍ର ରଖିଗଲା ଯାହା
ତୋ କୀରତି ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ତହୁଁ
ଅଯୋଗ୍ୟା ଜନନୀ ତୋର ମୁହିଁ
ନିନ୍ଦିବେ ଜଗତଜନେ ମତେ —

ପୁତ୍ରଘାତ୍ରୀ ପାନ୍ନା ଧାତ୍ରୀ ବୋଲି,
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତୋ ପାଇଁରେ ବତ୍ସ,
ପକାଇବେ ନେତ୍ରୁଁ ଅଶ୍ରୁ ଜଳ
ଆହା ଶବ୍ଦେ ତୋ ପ୍ରଶଂସାବାଦ
ମାନବ ଘୋଷିବେ ଚିରକାଳ ।
ଗଲୁ ବତ୍ସ ! ମହାକର୍ମ ସାଧି,
ଶୂନ୍ୟ ହେଲା ମାତୃ ହୃଦାସନ ?
ମିଶିଯାଅ ଶାଶ୍ବତ ସିନ୍ଧୁରେ,
ବୀରସ୍ରୋତ ଯଥା ସିନ୍ଧୁ ଜଳେ ।

(ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ସାଶ୍ରୁନେତ୍ରରେ ଚିତା ନିକଟକୁ ଯିବା)

ପାନ୍ନା – ଭଙ୍ଗଡ଼ ସିଂହ, ସବୁ ଶେଷ ହେଲା ତ ?

ଭଙ୍ଗଡ଼ ସିଂହ, ହଁ ମା ।

ପାନ୍ନା—ଚିତା ନିର୍ବାପିତ କରି ବୀର-ଜଳରେ ସବୁ ଭସାଇ ଦେବ ଯେପରିକି ଏ ଚିତାର ଚିହ୍ନ ମାତ୍ର ରହିବ ନାହିଁ । ଏଠାରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରି କକ୍ଷାକୁ ଯାଇ ଶୟନ କରିବ । ଆଉ ତୁମ ଦୁହିଁଙ୍କି ବୁଝାଇ କହୁଛି, ଯେବେ ରାଣାଙ୍କର ରୋଷରୁ ତୁମ ଦୁହିଁଙ୍କର ମୁଣ୍ଡବଞ୍ଚାଇବାର ଆଶା ଥାଏ, ତେବେ ଏ ଘଟଣା କାହାରିଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବ ନାହିଁ । ତୁମେ ଦୁହେଁ ଏ ଘଟଣାର ସାକ୍ଷୀ ଅନ୍ୟ କେହି ନୁହନ୍ତି ।

ଉଭୟେ – ହଁ, ମା, ତୁମର ଯାହା ଉପଦେଶ, ତାହା ପାଳନ କରିବୁ ।

ପାନ୍ନା – ତେବେ ମୁଁ ଯାଉଛି । ପୁଣି କେବେ ଦେଖାହେବ ? ଦେଖା ହେବ କି ନାହିଁ କିଏ କହିପାରେ । ତମ ଦୁହିଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ ।

ହକ୍ ସିଂହ—ମା ଏ ଅନ୍ଧକାର ରାତ୍ରିରେ ଏକାକିନୀ କେଉଁଆଡ଼େ ଯିବ ?

ପାନ୍ନା— ମୁଁ କେଉଁ ଆଡ଼େ ଯିବି ପଚାରୁଛ ? ମୋର ଆଉ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ କାହିଁ । ସଂସାର ବନ୍ଧନ ଛିନ୍ନ ହେଲା । ସନ୍ୟାସିନୀ ହୋଇ ବୁଲିବି । ମୋ ପକ୍ଷରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରାତ୍ରି ଯାହା, ଅନ୍ଧାର ରାତ୍ରି ତାହା । ମୋର ଭୟ ଆଉ କାହାକୁ ? କାହା ଲାଗି ?

ଭଙ୍ଗଡ ସିଂହ—ମା, ଆଦେଶ ହେଲେ ଜଣେ ଯାଇ କୌଣସି ଗ୍ରାମରେ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଇ ଆସନ୍ତୁ ।

ପାନ୍ନା—ନା, ଭଗବତ୍ ସିଂହ ତାହା କରିବାର ଦରକାର ନାହିଁ । ତୁମ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତୁମେ କରିଯାଅ । ମୋ ଚିନ୍ତା ଦୂର କର । ମୋତେ ପାଶୋରି ଦିଅ ।

(ଉଭୟେ ସାଶ୍ରୁ ନୟନରେ ପ୍ରଣାମ କରିବା)

(ପାନ୍ନାର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

—ଯବନିକା—

ତୃତୀୟ ଅଙ୍କ

ପୁରୁଷଗଣ

ଉଦୟସିଂହ

ବନ୍ଦୀ

ଈଶ୍ୱରକଣ୍ଠ—ଦୁଙ୍ଗର ପୁରର ସାମନ୍ତ ନୃପତି

ଡାକୁଆ—ଭିଲ୍ଲ ମାଲଗୁଜାର

ଲେଖୁ—ଭିଲ୍ଲ ଯୁବକ

ଆଶା-ଶା-କମଲମୀର ପ୍ରଦେଶର ଶାସକ

ଭିଲ ବାଳକ ଇତ୍ୟାଦି

ସ୍ତ୍ରୀଗଣ

ପାନ୍ନା,

ଯୋଗିନୀ

ଅମୃତକୁମାରୀ—ଆଶା-ଶାର ଜନନୀ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ

ଦୁର୍ଗ—ଦୁର୍ଗ ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶସ୍ତ ମଣ୍ଡପ । ମଣ୍ଡପରେ ଈଶ୍ୱରକଣ୍ଠ କେତେକ ଭଦ୍ରବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ସହିତ ଉପବିଷ୍ଟ । ଯୋଗୀ ବେଶରେ ଗୀତ ଗାଇ ଗାଇ ବନ୍ଦୀର ପ୍ରବେଶ ।

ବନ୍ଦୀ— ପର ଉପକାରୀ ଅଟଇ ଯେ ଜନ
ନରରୂପୀ ନାରାୟଣ,
ଭକ୍ତି ଶ୍ରଦ୍ଧାଭରେ ଦୁଃଖୀଜନତାର
ଚରଣେ କିଏ ଶରଣ ।

ସଜ୍ଜନଙ୍କ ଠାରେ ଦୁଃଖୀର ପ୍ରାର୍ଥନା
କେବେ ନୁହଇ ନିଷ୍ଫଳ,
ଉତ୍ତାପ-ପୀଡ଼ିତ ଛାୟା ବନ ପାଏ
ଆଶ୍ରା କଲେ ବୃକ୍ଷ ତଳ ।
ରକ୍ଷା କରି ଭାବ ଦୁଃଖୀ ନିଜ ଦୁଃଖ
କହେ ନକରି ଗୋପନ
ତା କଥା ଗୋପନେ ହୃଦୟେ ଯେ ରଖେ
ସେହିତ ବିଶ୍ୱେ ସଜ୍ଜନ ।

ନମସ୍ତେ ମହାରାଜ !

ଶ୍ରୀଶକଣ୍ଠ—କି ଯୋଗୀ ହୋଇ ନମସ୍କାର କଲ ?

ବାଛା—ହଁ, ମହାରାଜ, ମୁଁ ସିନା ଯୋଗୀ, ଆପଣ ଯେ ପାଳନ କର୍ତ୍ତା-ପାଳନକର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଆନ୍ତରିକ ନମସ୍କାର କରନ୍ତି । ମୁଁ ଅନ୍ତର ଖୋଲି ମସ୍ତକରେ ହସ୍ତ ଲଗାଇଲି । ଏଥିରେ ଅଭିବାଦନ ଓ ମଙ୍ଗଳ କାମନା ଉଭୟ ପ୍ରକାଶ ପାଉଅଛି । ମୁଁ ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଦୋଷୀ ନୁହେଁ ମହାରାଜ !

ଶ୍ରୀଶକଣ୍ଠ—ବସ, ନିଜ ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କର ।

ବାଛା—ମହାରାଜ, ଯେବେ ମୋର ସଙ୍ଗୀତ ଶ୍ରବଣ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା ହେଲେ ମୋର ଏଠାକୁ ଆସିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ ମଧ୍ୟ ବୁଝି ପାରିଅଛନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀଶକଣ୍ଠ—ଶୁଣିଛୁ ଓ ବୁଝିଛୁ । ତେବେ କି ତୁମର ଦୁଃଖ-କାହାଣୀ ସମକ୍ଷରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ରାଜି ନୁହଁ !

ବାଛା—ହଁ ମହାରାଜ ।

ଶ୍ରୀଶକଣ୍ଠ—ତେବେ ମୋ ସହିତ ଆସ ।

(ଦୁର୍ଗର ବାହାର ଗୃହରେ ଉଭୟେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ)

ଶ୍ରୀଶକଣ୍ଠ—ପ୍ରକାଶ କର ତୁମର କି ଦୁଃଖ । ଯଥାସାଧ୍ୟ ଦୂର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ।

ବାଛା—ସେହି ଆଶା ପୋଷଣ କରି ତ ଏଠାକୁ ଆସିଅଛି । ତେବେ ମୋ ଦୁଃଖ ଅପେକ୍ଷା ଆଉ ଦୁଇଗୋଟି ପ୍ରାଣର ଦୁଃଖ ଅକଥନୀୟ । ସେ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବାକୁ ମହାରାଜ ଏକା ସମର୍ଥ ।

ଶ୍ରୀଶକଣ୍ଠ—ତେବେ କହ ।

ବଟା—ମୋତେ କ୍ଷମା ଦିଆଯାଉ । ତାଙ୍କ ଦୁଃଖ କାହାଣୀ ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣିଲେ ଆପଣଙ୍କ ହୃଦୟ ଅବଶ୍ୟ ତରଳିବ । ମୁଁ ତାହା ଠିକ୍ ରୂପେ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ପାରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ । ମୋର ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଇଲେ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କି ଏଠାକୁ ଡାକି ଆଣିବି । ଜଣେ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ ଗୃହର ଅନାଥା ନାରୀ । ଜଣେ ବାଳକ ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ର । କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳ ନାରୀର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ଯୋଗ୍ୟ । ସମୟ ଓ ସ୍ଥାନ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କଲେ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବେ ।

(କିଛିକ୍ଷଣ ଭାବି)

ଶୀଶକଣ୍ଠ—ଆଚ୍ଛା, ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ ହେବ । ତାଙ୍କର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଯେପରି କ୍ଷୁନ୍ନ ନ ହୁଏ, ସେଥି ନିମନ୍ତେ ମୋର ଯତ୍ନ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ତାଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ବାସ ଓ ଖାଦ୍ୟାଦିର ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବ ।

ବଟା—ବର୍ତ୍ତମାନ କୌଣସି ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବାର ଆବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ଲାଭ ନୋହିବା ଯାଏ ସେ ଗୋପନରେ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି । ତାଙ୍କର ମଧ କୌଣସି ଅସୁବିଧା ନାହିଁ । ବିଧବା ଜଣେ, ଜଣେ ଶିଶୁ, ଜଣେ ଭୃତ୍ୟ ଏହି ତିନିଜଣଙ୍କ ନିମନ୍ତେ କିଣ ବା ପ୍ରୟୋଜନ ? ଖଣ୍ଡ କେତେ ରୁଟି, ହରଡ଼ ଡାଲି, ଅଳ୍ପ ଦୁଗ୍ଧ ମାତ୍ର ପ୍ରୟୋଜନ । ଆପଣଙ୍କ ରାଜ୍ୟକୁ ପ୍ରବେଶ କଲା ଦିନ ଠାରୁ ଆପଣଙ୍କର ସୁଶାସିତ ପ୍ରଜାମାନେ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗାଇବାରେ ଓ ସୌଜନ୍ୟ ପ୍ରକାଶରେ ତ୍ରୁଟି କରୁ ନାହାନ୍ତି । କହିବାକୁ ଗଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କ ଭଣ୍ଡାରର ଆହାରାଦି ପାଇ ବେଶ୍ ସୁଖରେ ଅଛୁଁ । ସୁଖୀ, ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଓ ଧନୀ ପ୍ରଜାର ଗୃହ ତ ରାଜାର ଭଣ୍ଡାର । ଅନୁମତି ହେଲେ ମୁଁ ଯାଇ ସବୁ ଜଣାଇବି ।

ଶୀଶକଣ୍ଠ—ଆଚ୍ଛା, ଯାଇପାର ।

(ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

ଦୁର୍ଗର ଏକ ନିଭୃତ ଗୃହ । ପ୍ରଦୀପ ଦ୍ୱାରା ଆଲୋକିତ ଗୋଟାଏ ଆସନରେ ଶୀଶକଣ୍ଠ ଉପବିଷ୍ଟ । ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଆଗନ୍ତୁକ ପାଇଁ ଗୋଟାଏ ଆସନ ।

ଦୌବାରିକ—ହଜୁର, ଆଗନ୍ତୁକମାନେ ଦୁର୍ଗ ଦ୍ୱାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ।

ଶୀଶକଣ୍ଠ—ଶୀଘ୍ର ଡାକିଆଣ, ସେମାନେ ଏଠାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ତୁ ଯାଇ ଦ୍ୱାରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ରହିବୁ ଏବଂ ଏଠାକୁ କାହାକୁ ଛାଡ଼ିବୁ ନାହିଁ ।

ଦୌବାରିକ – ଯେ ଆଜ୍ଞା !

(ପାନ୍ନା, ଉଦୟ ସିଂହ ଓ ବଚ୍ଛାର ପ୍ରବେଶ । ପାନ୍ନା ଏବଂ ଉଦୟ ସିଂହ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କଲା ଉତ୍ତାରୁ ବଚ୍ଛା ସ୍ୱେଚ୍ଛାକ୍ରମେ ସେ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କରି ଦୌବାରିକ ନିକଟରେ ଆସନ ଗ୍ରହଣ କରିବା)

ଶୀଶକଣ୍ଠ – ଶୁଣିଲି, ଆପଣ ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ କ୍ଷତ୍ରିୟ ମହିଳା, ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିବାରୁ ଏଠାକୁ ଆସି ଅଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ଯାହା ବକ୍ତବ୍ୟ ତାହା ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ପ୍ରକାଶ କରି ପାରନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର କଥା କାହାର କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହେବ ନାହିଁ ।

ପାନ୍ନା—ଦୁଃଖ ଜଣାଇବାକୁ ତ ଆସିଛି, ଜଣାଇବି । ତେବେ ମୋର ଦୁଃଖ କାହାଣୀ ଶୁଣିବା ଆଗରୁ ଆପଣଙ୍କୁ ଦୁଇଗୋଟି ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଦେବାକୁ ହେବ, ଏହା ମୋର ପ୍ରଥମ ଅନୁରୋଧ । ମୁଁ ଯାହା ନିବେଦନ କରିବି, ତାହା ଯେପରି ପ୍ରକାଶ ନପାଏ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କର ଶରଣାଗତ, ଏଣୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଆପଣ ବିପକ୍ଷାଚରଣ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଶୀଶକଣ୍ଠ—ଏ କି କଥା ! ମୁଁ କ୍ଷତ୍ରିୟ ହୋଇ ବିପନ୍ନା କ୍ଷତ୍ରିୟାର ଦୁଃଖ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଥା ଗୋପନ ରଖି ପାରିବି ନାହିଁ ? ପୁଣି ତୁମ୍ଭେମାନେ ବିପନ୍ନ ଓ ମୋର ଶରଣାପନ୍ନ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ବିପକ୍ଷାଚରଣ କରିବି ? ତେବେ ମୋର କ୍ଷତ୍ରିୟ ନାମ ବହିବା ଧିକ୍ । ତୁମେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ଥାଅ ଏବଂ ବକ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କର ।

ପାନ୍ନା—ବାବା, ତୁ ଯା ତ ବଚ୍ଛା ପାଖକୁ ।

(ଉଦୟ ଉଠି ବଚ୍ଛା ନିକଟକୁ ଯିବା)

ଶୀଶକଣ୍ଠ—ଏଇଟି କିଣ ଆପଣଙ୍କ ପୁତ୍ର ?

ପାନ୍ନା—ମୋର ପାଳିତ ପୁତ୍ର । ଆପଣ ବି ଚିତୋରର ବିଷୟ ସବୁ ଅବଗତ ଅଛନ୍ତି

ଶୀଶକଣ୍ଠ – ହଁ । ମୋ ଠାକୁ ପତ୍ର ଆସିଥିଲା । ବିକ୍ରମାଜିତ ବନ୍ଦୀ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଇ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କଲେ ଏବଂ ରାଣୀ ସଙ୍ଗଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଉତ୍କଟ ଶୋକରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇଲେ ।

(ଦୀର୍ଘ ନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରି)

ପାନ୍ନା—ଆପଣ କି ଏକଥା ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ?

ଶୀଣକଣ୍ଠ—ବିଶ୍ୱାସ ନ କରିବି କିପରି ? ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ସ୍ୱାକ୍ଷର-ସମ୍ବଳିତ ପତ୍ର ମୁଁ ପାଇଅଛି ।

ପାନ୍ନା—ମୋ କଥା ଟିକେ ଶୁଣନ୍ତୁ । ମୁଁ ଚିତୋର ଦୁର୍ଗବାସିନୀ । ଏହି ଘଟଣା ଉଷ୍ଟରୁ ମୁଁ ଦୁର୍ଗ ତ୍ୟାଗ କରି ଏଠାକୁ ଆସିଅଛି । ଦୁର୍ଗର ସମସ୍ତ ଘଟଣା ମତେ ଜଣା । ବନବୀର ମେବାରଗାଦୀ ନିଜ ନିମନ୍ତେ ଚିରକାଳ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ରଖିବା ଇଚ୍ଛାରେ ବିକ୍ରମାଜିତଙ୍କୁ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ହତ୍ୟା କରି ଅଛନ୍ତି । ବଢା ଏଥିର ସାକ୍ଷୀ ।

ମୁଁ ଏ ଘଟଣା ଶୁଣିବା ମାତ୍ରକେ ଭାବିଲି ଯେ, ବନବୀର ବିକ୍ରମାଜିତଙ୍କୁ ବଧ କରି କ୍ଷାନ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ସଂଗ୍ରାମ ସିଂହଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଉଦୟ ସିଂହକୁ ନିଶ୍ଚୟ ହତ୍ୟା କରିବ । ମୁଁ ଉଦୟର ଧାତ୍ରୀ ଏବଂ ବଢା ତାର ଗୃହର । ଉଦୟର ପ୍ରାଣରକ୍ଷାର ଉପାୟାନ୍ତର ନ ଦେଖି ସହସା ତାକୁ ଗୋଟାଏ ଫୁଲ ଡାଲାରେ ଶୁଆଇ ଦେଲି, ତା ଉପରେ ଫୁଲ ବେଲ ପତ୍ର ଦେଲି, ସେହି ଡାଲାଟି ବଢାଦ୍ୱାରା ଶିବମନ୍ଦିରକୁ ପଠାଇ ଦେଲି ଏବଂ ମୋର ନିଜ ପୁତ୍ର ବିଜୟକୁ ଉଦୟର ପଲଙ୍କରେ ଶୁଆଇଲି । ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ପରେ ବନବୀର ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ବିଜୟର ପ୍ରାଣ ସଂହାର କଲେ । ବନବୀରଙ୍କର ଅନୁମତିରେ ବିଜୟର ଶବକୁ ଆଣି ଶ୍ମଶାନରେ ଦାହ କଲି । ସଂଗ୍ରାମ ସିଂହଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଉଦୟସିଂହ ପ୍ରାଣ ହରାଇ ନାହିଁ । ସେ ଜୀବିତ ଥାଇ ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଅଛି । ମୁଁ ପ୍ରଭୁପୁତ୍ରର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ପୁତ୍ରର ପ୍ରାଣ ଦେଇଅଛି । ଆପଣ ସେହି ପ୍ରଭୁପୁତ୍ରକୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଉନ୍ତୁ !

[ବିସ୍ମିତ ହୋଇ]

ଶୀଣକଣ୍ଠ—ହା ହରି, ବନବୀର ଏ କଣ କଲେ ? ଧାତ୍ରୀ ! ତୁମ କଥା ସତ । ବନବୀରଙ୍କର ପ୍ରଗୃତ କଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମିଛ ଏହା ମୋର ହୃଦ୍‌ବୋଧହେଲା । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଦୁଇଗୋଟା ଖୁନ୍ କରିପାରେ, ସେ ଯେ ଗୋପନ ରଖିବାକୁ ମିଥ୍ୟା ଘୋଷଣା କରି ପାରେ, ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ବିଷୟ କଣ ଅଛି ? ଧାତ୍ରୀ ! ଧନ୍ୟ ତୁମର ପ୍ରଭୁ ଭକ୍ତି, ଧନ୍ୟ ତୁମର ସାହସ ! ମୋର ସେ ସାହସ ନାହିଁ, ଏଣୁ ପ୍ରଭୁ ଭକ୍ତିର ନିଦର୍ଶନ ମଧ୍ୟ ଦେଖାଇ ପାରିବି ବୋଲି ଆଶା ହେଉ ନାହିଁ । ମୋ ଘର ଚିତୋରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ବୋଇଲେ ଚଳେ । ଏଠାକାର ସମ୍ବାଦ ବନବୀରଙ୍କୁ ଗୋପନ ରଖିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ମୁଁ ଜଣେ ସାମନ୍ତ ମାତ୍ର । ଯେବେ ସଂଗ୍ରାମ ସିଂହଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର ଜୀବିତ ଥିବାର ଏବଂ ମୋର ଆଶ୍ରୟରେ ଥିବାର ସମ୍ବାଦ ବନବୀରଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହୁଏ, ତାହା ହେଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିହିଂସାରୁ ରକ୍ଷା

ପାଇବାର ଉପାୟ କଣ ? ମୁଁ ବା ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଦଣ୍ଡ ପାଇବି, ସେଥିପାଇଁ ଚିନ୍ତା ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଉଦୟସିଂହ ତାଙ୍କ ହାତରେ ପଡ଼ିଲେ ତୁମର ସାହସ, ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ଯେ ବୃଥା ହେବ ଧାତ୍ରୀ । ମୋ ଉପରେ ଏ ଗୁରୁଭାର ଦେବା ନିରାପଦ ନୁହେଁ । ଏ ସ୍ଥାନରୁ ବରଂ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନକୁ ଘେନି ଯାଅ, ତୁମର ଧର୍ମ ରହିବ । ମୁଁ ହତଭାଗ୍ୟ, ଯେହେତୁ ମୋର ଭବିଷ୍ୟତ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେଲି । ତୁମେ ମୋ ପ୍ରତି ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇପାର, ମୋତେ ଭୀରୁ ଓ କାପୁରୁଷ କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳାଙ୍ଗାର ବୋଲିପାର । ଏ ସବୁ ଲାଞ୍ଛନା ନତ ମସ୍ତକରେ ସ୍ୱୀକାର କରିନେବି ; ମାତ୍ର ଉଦୟସିଂହଙ୍କୁ କିଛି ଦିନ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତାର କଳଙ୍କ କଦାପି ବହି ପାରିବି ନାହିଁ । ମୁଁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି, ଏ ବିପଜ୍ଜନକ ସ୍ଥାନରୁ ଉଦୟସିଂହଙ୍କୁ ତୁମେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ନେଇଯାଅ ।

ପାନ୍ନା—ମୁଁ ବଡ଼ ଆଶା କରି ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଥିଲି । ବିଫଳ ମନୋରଥ ହେଲି, ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଦୁଃଖିତ ନୁହେଁ, ଯେହେତୁ ଆପଣ ଅପାରଗତାର କାରଣ ନିଷ୍କପଟ ହୃଦୟରେ ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ, ଉଦୟ ମୋର ମସ୍ତକର ବୋଝ । ଆମରଣ ତାହା ବହନ କରିବି । କାଲି ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ଏ ସ୍ଥାନ ତ୍ୟାଗ କରିବୁଁ । ଆପଣଙ୍କୁ ମୋର ଏହି ଶେଷ ଭିକ୍ଷା ଯେ, ଆପଣ ଏ ବିଷୟ ଗୋପନ ରଖିବେ ।

(ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

[ଘନ ବୃକ୍ଷବିମଣ୍ଡିତ ନାତିବିସ୍ତୃତ ଉପତ୍ୟକା ମଧ୍ୟ ଦେଇ ପାନ୍ନା, ଉଦୟ, ଓ ବାରୀ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଭୀଲ ଗ୍ରାମର ଉପକଣ୍ଠରେ ଜଣେ ଧନୁଶରଧାରୀ ଭୀଲ ବାଳକ ସହିତ ସାକ୍ଷାତ ଓ ବାଟ ଚାଲୁ ଚାଲୁ କଥୋପକଥନ ।]

ପାନ୍ନା—ଘୋର ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଧନୁଶର ଧରି ତୁ କିଏରେ ବାବା, ଏକାକୀ ନିର୍ଭୟରେ ବିଚରଣ କରୁଅଛୁ ? ମୋ ପାଖକୁ ଆ ତ ବାପ ।

ଭୀଲବାଳକ—ଏ ତ ଘୋର ଅରଣ୍ୟ ନୁହେଁ ମା, ଏଇ ନିକଟରେ ତ ଗ୍ରାମ । ଆମ୍ଭେ ଭୀଲ ବାଳକ ମାନେତ ଏହି ଜଙ୍ଗଲରେ ନିତି ଶିକାର କରୁଁ ।

ପାନ୍ନା – ଗ୍ରାମ ନିକଟରେ ଭଲ ବୃକ୍ଷ ଓ ନିକଟରେ ପାଣି ଥିବା ସ୍ଥାନ ଅଛିକି ବାପ, ଆଜି ରାତିରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ରହିବୁଁ ।

ଭିଲ ବାଳକ—କାହିଁକି ମା, ନିକଟରେତ ବଡ଼ ସୁନ୍ଦର ଓ ସଫା ବସାଘର ଅଛି । ପାଖରେ ଝରଣା ପାଣି, ସେଠାରେ ରହିବ । ଭିଲ ଦେଖାଇ ଦେବ ।

ପାନ୍ନା—ବସାଘରକୁ ଗ୍ରାମ କେତେ ଦୂର ? ଆମକୁ ତ ପୁଣି ଚାଉଳ, ଅଟା, ଡ଼ାଲି କିଣିବାକୁ ହେବ ।

ଭିଲ ବାଳକ—ବସାଘର ଗ୍ରାମ ନିକଟରେ । ତୁମକୁ କିଛି କିଣିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଏଠାକୁ ଯେଉଁମାନେ ଆସନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କୁ ସର୍ଦ୍ଦାର ଖାଦ୍ୟ ଦିଏ । ତୁମେତ ତିନିଜଣ ମାତ୍ର । ହେଇଟି ବସାଘର, ସେଠାରେ ଯାଇ ବସ, ମୁଁ ଡାକୁଆକୁ ଜଣାଇ ଦିଏଁ ।

[ଉଦୟ ଓ ବାଦଲ ଝରଣା ନିକଟରେ ଖେଳୁଥିବା ବେଳେ ପାନ୍ନା ଗ୍ରାମ ରାସ୍ତାର ଗୋଟିଏ ପଥର ଉପରେ ବସିବା]

(ଡାକୁଆର ପ୍ରବେଶ)

ପାନ୍ନା—ଆସ ଭାଇ ! ତୁମେ କି ଗ୍ରାମର ସର୍ଦ୍ଦାର ?

ଡାକୁଆ—ହଁ ! ତୁମେମାନେ କି ତିନିଜଣ ? ସ୍ତ୍ରୀ ବାଳକ ଏହି ଘୋର ଅରଣ୍ୟ ବାଟରେ କିପରି ଆସିଲ ?

ପାନ୍ନା – ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିଲେ ଭାଇ କି ଅରଣ୍ୟ କି ପର୍ବତ ?

ଡାକୁଆ —ଆହା ? ତୁମକୁ କି ବିପତ୍ତି ପଡିଲା ଯେ, ଏହି ଭିଲ ଗ୍ରାମକୁ ଆସିଲ ? ତୁମେ କି ଜାତି ?

ପାନ୍ନା— ବିପତ୍ତିର କଥା ତତେ ଜଣାଇବି ବୋଲି ଏହି ଭିଲ ଗ୍ରାମକୁ ଆସିଲି, ମୁଁ କ୍ଷତ୍ରିୟ । କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ମୋର ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ ମୁଁ ତୋଠାକୁ ଆସନ୍ତି କାହିଁକରେ ଭାଇ ?

ଡାକୁଆ—କେଉଁଠାରୁ ଆସିଛ ?

ପାନ୍ନା—କହିବି ଯେ ତୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବସ ।

ଡାକୁଆ —ବସିବି, ଆଗ ତୁମର ଖାଇବା ରହିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରେ ।

ପାନ୍ନା—ଅନ୍ୟ କାହାକୁ କହିଦେ, ସବୁ ହୋଇଯିବ । ତିନିଜଣଙ୍କ ପାଇଁ କିବା ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ?

ଡାକୁଆ – ଲୋଙ୍ଗ୍ୟ, ସବୁ ନେଇ ଡେରାରେ ଦେ । ଆଉ ଯାହା ଦରକାର ସେହି ଲୋକଟିକୁ ପଚାରି ଗ୍ରାମରୁ ଆଣିଦେ । ହେଳା କରିବୁ ନାହିଁ ।

(ଚାନ୍ଦୁଆ ଉପବେଶନ କରିବା)

ଚାନ୍ଦୁଆ—ତୋ କଥା ଶୁଣି ମୋତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବୋଧ ହେଉଛି । ତୋ ଭଳି କ୍ଷତ୍ରିୟ ସ୍ତ୍ରୀ କେତେ ଜଣ ବା ଏଠାକୁ ଚାଲି ଚାଲି ଆସୁଛନ୍ତି ? ନିଶ୍ଚୟ ତୋର ବଡ଼ ବିପତ୍ତି ଘଟିଛି ।

ପାନ୍ନା—ମୋର ବିପତ୍ତି ଉପାରକୁ ନହେଉ । ମୋ ଦୁଃଖ କହିବି ଭାଇ ? ତେବେ ଶପଥ କର ଯେ ତୁ ତାହା କାହାରିଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବୁ ନାହିଁ ।

ଚାନ୍ଦୁଆ—ତୁ ବଡ଼ ଘର ଝିଅ, ବୋହୂ, ତୁ ବିପତ୍ତିରେ ପଡ଼ି ମୋଠାକୁ ଶରଣ ପଶିବାକୁ ଆସିଲୁ ତୋର ଗୁପ୍ତ କଥା ମୁଁ ପ୍ରକାଶ କରିବି ? ମୁଁ ତେବେ ଭୀଲ ନୁହେଁ । (ଭୂମିରେ ତିନଥର ହାତ ମାରି) "ମା, ମାଟିକୁ ଛୁଇଁ ଶପଥ କରି କହୁଛି ଯେ, ମୁଁ ଯାହା ତୋଠାରୁ ଶୁଣିବି, ତାହା ମଲାଯାଏ ମୋ ପେଟରେ ରଖିବି । ମୁଁ ଏହା କେବେ କାହାରିଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରିବି ନାହିଁ । ହେଲା ?"

ପାନ୍ନା—ହେଲାରେ ଭାଇ, ହେଲା । ତୁ ଚତୋରର ଘଟଣା ଜାଣୁ କି ?

ଚାନ୍ଦୁଆ—ଶୁଣିଛି, ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ସବୁ ପୁଅ ମରିଗଲେ. ଏବେ ବନବୀର ରାଣା ହେଲା । ବନବୀରଟା କିଏ ରେ ଭଉଣୀ ?

ପାନ୍ନା—ବନବୀର ପରା ପୃଥ୍ୱୀରାଜଙ୍କ ରକ୍ଷିତାର ପୁଅ ।

ଚାନ୍ଦୁଆ—ଆମ ଦେଶରେ ରକ୍ଷିତାର ପୁଅ ରାଣା ହେଲା, ଆଉ କି ଭଲବାଲା ଲୋକ ନଥିଲେ ।

ପାନ୍ନା—ଅଛନ୍ତି, ନିକେ ତ ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ସାନ ପୁଅ ଅଛି, ତାକୁ ରଖୁଛି କିଏ ? ଗାଦିରେ ବସାଉଛି କିଏ ?

ଶାନ୍ଦୁଆ – ରାଣାଙ୍କର ଔରସ ପୁଅ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଅଜାତଆଁଟାକୁ କିଏ ବସାଇଲା ?

ପାନ୍ନା – ଜୋର ଯାହାର, ମୂଲକ ତାର । ନାବାଳକର କି ବଳ ଅଛି । ସର୍ଦ୍ଦାରମାନେ ବନବୀରକୁ ବସାଇଲେ ।

ଚାନ୍ଦୁଆ— ତେବେ ଯେଉଁମାନେ ବନବୀରକୁ ଗାଦି ଦେଲେ ସେମାନେ ସର୍ଦ୍ଦାର ନୁହନ୍ତି, ଶୃଗାଳ । ଗାଦିର ହକଦାର ତେବେ କେଉଁଠାରେ ଅଛି ?

ପାନ୍ନା—ତୋ ଆଗରେ ।

ଉଦୟ ସିଂହ

(ମୁଣ୍ଡରେ ଦୁଇ ହାତ ଲଗାଇ)

ଚାନ୍ଦଆ—ଏହି ପିଲା ମୋର ରାଣା ? ଏହି ପିଲା ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ପୁଅ ? ଏହାର ଗାଦିରେ ଅଜାତିଆ ବନବୀର ବସିଛି । ଛି, ଛି, ଭଉଣୀ ! ଏ ଦେଶରେ ଆଉ କ୍ଷତ୍ରିୟ ନାହିଁ । ତୁ ତାକୁ ଏଠାକୁ କିପରି ଆଣିଲୁ ?

ପାନ୍ନା—ସେ କଥା କଣ କହିବି ରେ ଭାଇ ! ବନବୀର ତ ଗାଦିରେ ବସିଲା । ଭାବିଲା ଯେ, ଯେବେ ରାଣା ସଙ୍ଗଙ୍କର ପୁଅ ଯୋଡ଼ାକ ବଞ୍ଚିଯିବେ, ତେବେ ଦିନେ ନା ଦିନେ ତା ହାତରୁ ମୁକୁଟ ଯିବ ଏଣୁ ସେ ଦୁହିଁଙ୍କି ମାରିବା ଭଲ । ବିକ୍ରମାଜିତ ତ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଯାଇ ନିଜ ହାତରେ ମାରି ପକାଇଲା । ମୁଁ ଏହା ଶୁଣିଲି । ଏହି ପିଲା ଶୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା, ତାକୁ ଗୋଟାଏ ଫୁଲ ଡାଲାରେ ଶୁଆଇ ଦେଇ ବାରୀ ହାତରେ ଶିବ ମନ୍ଦିରକୁ ପଠାଇ ଦେଲି । ଆଉ ମୋର ପୁଅ ବିଜୟକୁ ଏହାର ପଲଙ୍କରେ ଶୁଆଇ ଦେଲି । ମୁଁ ବସି ଦେଖୁଛିରେ ଭାଇ, (ଅଶ୍ରୁ ମୋଚନ କରି) ବନବୀର ଛୁରି ଧରି ଆସିଲା । ଶୋଇଥିବା ମୋ ପୁଅ ଛାତିରେ ଭୁଷି ଦେଲା । ମୋ ମୃତ ପୁଅକୁ ନେଇ ଆସି ଦାହ କରିଦେଲି । ଆଉ ଉଦୟକୁ ଧରି ଏହି ବାରୀ ସଙ୍ଗରେ ପଳାଇଲି । ଦୁର୍ଗାଧିପତିମାନଙ୍କଠାକୁ ଯାଇ ଏହାକୁ ରଖ ବୋଲି କହିଲି, କେହି ରାଜି ହେଲେ ନାହିଁ—ଏଣୁ ତୁମମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ନେବାକୁ ଆସିଲି । ତୋର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତୁ କର ।

ଚାନ୍ଦଆ—ଏହି ପିଲା ପାଇଁ ତୁ ତୋର ପୁଅର ପ୍ରାଣଟା ଦେଇ ପାରିଲୁ, ମୁଁ ଏହି ପିଲା ପାଇଁକି ମୋର ପ୍ରାଣଟା, ମୋର ପୁଅର ପ୍ରାଣଟା ଦେଇ ପାରିବି ନାହିଁ ? ମୋର ରଜା, ତାର ରକ୍ଷା ପାଇଁ ମୋର ପ୍ରାଣଟା କି ଛାର ? କହ ଯେବେ ଲୁଚାଇ ରଖିବାର ଦରକାର, ତେବେ ବଡ଼ ହେବାଯାଏ ଏପରି ସ୍ଥାନରେ ରଖିବି ଯେ ବନବୀର ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ପତ୍ତା ପାଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଲଢ଼ାଇ କରିବାର ଇଚ୍ଛା ? ତେବେ କହ, ଅଳ୍ପ ଦିନରେ ଭିଲଙ୍କ ଏକଠି କରି ଚିତୋର ଆକ୍ରମଣ କରିବି ।

ପାନ୍ନା—ଭାଇ, ତୁମ ଜାତିର ପ୍ରଭୁ ଭକ୍ତିର କଥା ମୁଁ ଜାଣେ, ତୁ ଏହା ପାଇଁ ସବୁ କରିପାରୁ, ମାତ୍ର ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ ସବୁ କରିବା ଭଲ ନୁହେ । ତୁ ଏହାକୁ ଲୁଚାଇ ରଖିପାରୁ · ମାତ୍ର ବଡ଼ ହେଲା ଉତ୍ତାରୁ ଉଦୟ ଚିତୋର ଗାଦିର ମାଲିକ, ଏହା ପ୍ରମାଣ ହେବ କିପରି ? ତା ଛଡ଼ା ବନବୀର ବଡ଼ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ, ଜାଣି ପାରିଲେ

ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବରେ ତୁମର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ରଙ୍କୁ ମାରି ପକାଇବ । ତେବେ ଲାଭ କଣ ? ମୋର ଇଚ୍ଛା ଯେ, କୌଣସି ବଡ଼ ରାଜା ବା ଦୁର୍ଗାଧିପତି ପାଖରେ ଏହାକୁ ରଖି ଦେଲେ ଉଦୟ ପାଠ ପଢ଼ିବ, ଶାସନ କରିବାର କୌଶଳ ଶିଖିବ ଏବଂ ବଡ଼ ହେଲେ ସେହି ରାଜାମାନଙ୍କର ଓ ତୁମମାନଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ନେଇ ଗାଦିରେ ବସି ପାରିବ—ଏ କଥା ସତ ନୁହେଁ କି ?

ଛାନ୍ଦିଆ—ହଁ ।

ପାନ୍ନା—ତେବେ ଗୋଟାଏ ଯୋଗ୍ଯାଏ ଭଲ ସ୍ଥାନରେ ଚେଷ୍ଟା କରୁ । ନୋହିଲେ ଭିଲମାନେ ଏହାକୁ ରଖି ରାଜା କରିବେ ।

ଛାନ୍ଦିଆ—ଭଲ କଥା । ତୁ ଯେଉଁଠାକୁ ଯିବୁ, ମୁଁ ତୋ ପଛେ ପଛେ ସେହିଠାକୁ ଯିବି । କେହି ନ ରଖିଲେ ଭିଲମାନେ ତାର ରାଣାକୁ ରାଜା କରିବେ, ଏହା ସତ୍ୟ, ସତ୍ୟ । କମଲାମୀରକୁ ଗଲେ ଆମମାନଙ୍କର ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ବୋଲି ମୋର ଆଶା । ଯାଅ, ନିଶ୍ଚିନ୍ତରେ ରହ । କାଲି ସକାଳୁ ଅନ୍ୟ ବାଟୁର । (ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

[କ୍ଷୁଦ୍ର ନଦୀତୀରରେ ପର୍ଣ୍ଣକୁଟୀର, କୁଟୀର ଦ୍ୱାରରେ ଯୋଗିନୀ ଉପବିଷ୍ଟା । ଉପାସ୍ୟମାନ ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଅନାଇ ଯୋଗିନୀ ଗୀତ ଆବୃତ୍ତି କରୁଥିବାବେଳେ ବଚ୍ଚା ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଥାଇ ଗୀତ ଶୁଣିବା]

ଯୋଗିନୀ—

ଉଦୟ ଭାସ୍କର ସୁଖୀ ଚରାଚର
ସଦା ମୋ ଅନ୍ତର ପୋଡୁଛୁ ମା
ବୟସ ସରଲା ଆଶା ନ ପୁରଲା
ଜୀବନ କାହିଁକି ରହୁଛୁ ମା !
ଦେଶ ସେବା ଲାଗି ମୁଁ ଘର ଛାଡ଼ଲି
ଏ ଦେଶବାସୀଙ୍କି ମୁଁ ଭାଇ ଭାବଲି
ଏକତା ବନ୍ଧନେ ଏ ଦେଶ ବୁଡୁଛୁ
ବୁଝାଇଲି କିଏ ବୁଝୁଛୁ, ମା !
ମୁଠାଏ ବିଦେଶୀ କେଉଁ ଦେଶୁ ଆସି,

ଉଦୟ ସିଂହ

ଏ ଦେଶ ଗୋଟାକ ବସିଲେଣି ଗ୍ରାସି,
ଯବନ ଜଞ୍ଜାଳ ଏ ଦେଶକୁ କାଳ
ହେଲଣି କେ ତାହା ଭାବୁଛୁ, ମା !
ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ ହୋଇଲେ ସ୍ୱାର୍ଥାନ୍ଧ
ରାଜା ରାଜା ମଧ୍ୟେ ଲଗାଇଲେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ
ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଙ୍କ ଜାତୀୟ ଗୌରବ
ଦିନୁ ଦିନୁ ଖର୍ବ ହେଉଛି, ମା !
ଭାବି ଭାବି ଏହି ଦେଶର ଦୁର୍ଗତି
ବଞ୍ଚିବାକୁ ଥିଲେ ବଳ ନାହିଁ ମତି
ଅନନ୍ତ କୋଡରେ ଚିର ନିଦ୍ରା ପାଇଁ
କୃତାଞ୍ଜଳି ଭିକ୍ଷା ମାଗୁଛି, ମା !

(ବଛାର ପ୍ରବେଶ)

ବଛା (ପ୍ରଣିପାତ ପୂର୍ବକ) ମା, ପ୍ରଣାମ ।

ଯୋଗିନୀ – କିରେ ନାପିତ, ତୁ ଏଠାକୁ କିପରି ଆସିଲୁ ? ତୁ ଏକାକୀ ?

ବଛା—ନା ମା, ଧାଈମା, ଉଦୟ ସିଂହ ଓ ମୁଁ ଆସିଅଛୁ ।

ଯୋଗିନୀ—ଏ ମହା ଅରଣ୍ୟରେ ତିନି ଜଣ ?

ବଛା ନା, ଚାରି ଜଣ ଭୀଲ ଆମ ସାଙ୍ଗରେ ଆସି ଅଛନ୍ତି ।

ଯୋଗିନୀ – ବନବୀର କଣ ତୁମମାନଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟରୁ ତଡ଼ି ଦେଲେ ?

ବଛା—ତାହା ହେଲେ ତ ସୌଭାଗ୍ୟ ମନେ କରିଥାନ୍ତୁ ।

ଯୋଗିନୀ—ତେବେ ?

ବଛା—ସେ କଥା ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଁ କଣ କହିବି ? ଆପଣ ଗଲେ ଧାଈମା ଠାରୁ ଭଲ ରୂପେ ଶୁଣି ପାରିବେ । ଆମମାନଙ୍କର ସୌଭାଗ୍ୟ ଯେ, ଏ ବିପତ୍ତି ବେଳେ ଆପଣଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ପାଇଲୁଁ । ଆପଣଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟରେ ଆମମାନଙ୍କର କାମନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ।

ଯୋଗିନୀ – ପାନ୍ନା ଓ ଉଦୟ କେଉଁଠାରେ ?

ବଛା—ଗ୍ରାମ-ପ୍ରାନ୍ତର ବସାଘରରେ ।

ଯୋଗିନୀ—ତୁ ତେବେ କେଉଁଆଡ଼େ ଯାଉଛୁ ?

ବଢା – ଉଦୟ ନିମନ୍ତେ ଦୁଧ ଆଣିବାକୁ। ମୁଁ ଫେରି ଆସେ, ଆପଣଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇଯିବି।

ଯୋଗିନୀ – ଆଚ୍ଛା, ବେଗି ଆସିବୁ।

(ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ପଞ୍ଚମ ଦୃଶ୍ୟ

(କୁମ୍ଭମେରୁ ଦୁର୍ଗ-ଗୋଟିଏ ଆସନରେ ଆଶା-ଶା ଉପବିଷ୍ଟ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ଆସନରେ ପାନ୍ନା ଉପବିଷ୍ଟ)

ଆଶା-ଶା—ମୁଁ ଆଜ ଯୋଗିନୀଙ୍କ ମୁଖରୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ବିପତ୍ତିର କଥା ଶୁଣି ନିତାନ୍ତ ମର୍ମାହତ ହୋଇଅଛି। ରାଣା ସଂଗ୍ରାମ ସିଂହଙ୍କର ପବିତ୍ର ବଂଶରେ ଏପରି ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଘଟିବ' ଏହା ସ୍ୱପ୍ନର ମଧ୍ୟ ଅଗୋଚର।

ପାନ୍ନା – ମେବାର ରାଜ୍ୟରେ ଏତେ ନୃପତି ଓ ଦୁର୍ଗାଧିପତି ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଆଜି ବାପ୍ପାରାଓଙ୍କର ପବିତ୍ର ସିଂହାସନରେ ଜଣେ ଦାସୀପୁତ୍ର ସମାସୀନ। ସେହି ପୁଣ୍ୟ ଶ୍ଳୋକ ବାପ୍ପାରାଓର ପ୍ରକୃତ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସାମନ୍ତ ନୃପତିମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରସ୍ଥ। ତାକୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେବାକୁ କେହି ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି, ଏହାଠାରୁ ବଳି ଲଜ୍ଜାର ବିଷୟ କଣ ଅଛି ? ଏହା ଠାରୁ ବଳି ଦେଶର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା କଣ ହୋଇପାରେ ? ମାନବ ପ୍ରକୃତିର ହୀନତାର ଚୂଡ଼ାନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ ! ଅନେକ ଦ୍ୱାରରେ ମୋର ପ୍ରାର୍ଥନା ଜଣାଇଲି, ବିଫଳ ମନୋରଥ ହୋଇ ଶେଷରେ ଆପଣଙ୍କର ଦ୍ୱାରସ୍ଥ ହୋଇ ଅଛି, ଆଶା କରୁଅଛି, ଆପଣ ମେବାରର ଭବିଷ୍ୟତ ରାଣାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଅକ୍ଷୟ ଯଶ ଉପାର୍ଜନ କରିବେ ଏବଂ ମୋତେ ଏହି ଗୁରୁଭାରରୁ ମୁକ୍ତି ଦେବେ,

ଆଶା-ଶା—ଧାଈ ବିଷମ ସମସ୍ୟା ! ସହସା ଏହାର ମୀମାଂସା କରିବାକୁ ମୋର ସାହସ ବଳୁନାହିଁ। ପ୍ରବଳପ୍ରତାପ ବନବୀର ଏକଆଡ଼େ, ବାପ୍ପା ବଂଶର ନିଃସହାୟ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ। ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତି, ପ୍ରାଣନାଶ ଭୟ। ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ଓ ଦୟା ହେତୁରୁ ଧର୍ମ ସଞ୍ଚୟ। କେଉଁ ବାଟ ଧରିବି ? ସନ୍ଦେହରେ ମନ ଘାଣ୍ଟି ହେଉଛି। ଧାଈ, ତୁମେ କଣ ମନେ କର ଯେ, ଉଦୟସିଂହଙ୍କୁ ଆମମାନଙ୍କ ପରି ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଜିମା ଦେବା ନିରାପଦ ?

ଧାତ୍ରୀ—ଯେବେ ନୃପତି, ଦୁର୍ଗାଧିପତି, ଶପଥ କ୍ରମାରେ ଉଦୟ୍ଙ୍କର ପ୍ରାଣ ନିରାପଦ ନୁହେ, ତେବେ ମୋ ପରି ନିଃସହାୟା ବିଧବା କ୍ରମାରେ ଉଦୟଙ୍କ ପ୍ରାଣ ନିରାପଦ ବୋଲି ଆପଣ ମନେ କରନ୍ତି କି ? ତାଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବି କେଉଁ ଉପାୟରେ ? ରଖିବି କେଉଁଠାରେ ? କୌଣସି ଗୁପ୍ତ ସ୍ଥାନରେ ନେଇ ତାଙ୍କୁ ରଖିପାରେ, ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣ ବଞ୍ଚାଇ ପାରେ ; ମାତ୍ର ମୁଁ ମଲେ ତାଙ୍କ କି ଦଶା ହେବ, ତାହା କି ଆପଣ ସ୍ଥିର ଚିତ୍ତରେ ବିଚାର କରିଅଛନ୍ତି ? ଆପଣ ଭୟ ଓ ସନ୍ଦେହ ଦୂର କରି ଆପଣଙ୍କର ପ୍ରଭୁପୁତ୍ରଙ୍କୁ ରଖନ୍ତୁ । ଆପଣଙ୍କର ଯଶ ଓ ଧର୍ମ ହେବ ।

ଆଶା-ଶା—ମାତୃଶ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ଯଶ ଓ ଧର୍ମ ଏଡ଼େ ସୁଲଭ ନୁହେ, ଧାତ୍ରୀ ! ଗୋଟିଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସହସା କରି ବସିଲେ ପଶ୍ଚାତ୍ତାପ କରିବାକୁ ପଡ଼େ ।

(ସହସା ଅମୃତକୁମାରୀଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ; ଆଶା-ଶା ଓ ଧାତ୍ରୀ ଆସନ ତ୍ୟାଗ କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବା)

ଅମୃତକୁମାରୀ—ବାବା ଏ ବିଷୟରେ ତୁ ଏତେ ବେଳଯାଏ ସନ୍ଦେହାନ୍ୱିତ । ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟର ବିଚାରକର୍ତ୍ତା ଆତ୍ମବିବେକ । ବନବୀରଙ୍କର ଆଧିପତ୍ୟ ତୋର ରାଜ୍ୟ ଉପରେ ; ମାତ୍ର ତୋର ଆତ୍ମବିବେକ ଉପରେ ତ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଅଧିକାରନାହିଁ । ତୁ ନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ଯେବେ ଅପମାନିତ ବା ଲାଞ୍ଛିତ ହେବୁ, ସେଥି ନିମନ୍ତେ ଚିନ୍ତା କଣ ? ଧର୍ମ ଓ ଆତ୍ମବିବେକ ତୋର ସହାୟ । ଏହି ବିଧବା ପ୍ରଭୁପୁତ୍ରର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ନିଜ ପୁତ୍ରର ପ୍ରାଣ ଦେଲା । ବାପ୍ପା ବଂଶ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଖିବା ଆଶାରେ ବଂଶର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ଘେନି ଦ୍ୱାରେ ଦ୍ୱାରେ ଭିକ୍ଷା କରୁଅଛି । ଘୋରତର ବିପତ୍ତିକୁ ମଧ୍ଯ ତାର ଭୟ ନାହିଁ । ତୁ ତା ଅପେକ୍ଷା ଶତ ସହସ୍ର ଗୁଣରେ କ୍ଷମତାପନ୍ନ, ସହାୟବାନ ; ତଥାପି ଦେଶର ମର୍ଯ୍ୟାଦା; ପ୍ରଭୁ ବଂଶର ମହତ୍ତ୍ୱ ରଖିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ? ବିପତ୍ତି ପଡ଼ିବାର ପଡ଼ୁ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଘଟିବାର ଘଟୁ । ତୁ ଉଦୟ୍‌ସିଂହଙ୍କୁ ନିଜ ଗୃହରେ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇ ଯଶ ଓ ଧର୍ମ ଉପାର୍ଜ୍ଜନ କର । ମୁଁ ତୋର ଜନନୀ, ମୋର ବାକ୍ୟ ପାଳନ କଲେ ତୋର ଭଲ ହେବ । ବୀର ପୁରୁଷ ନ୍ୟାୟ କରିବାକୁ ଯାଇ ବିପତ୍ତିକୁ ଗ୍ରାହ୍ୟ କରେ ନାହିଁ ।

ଆଶା-ଶା—ମା, ଚିନ୍ତା ଦୁର୍ଭାବନା, ନ୍ୟାୟ, ଅନ୍ୟାୟ, ଧର୍ମ, ଅଧର୍ମ ବିଚାର ଏକ ଆଡ଼େ-ତୋର ବାତ୍ସଲ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଳ୍ପ ଶାସନ ଅନ୍ୟ ଆଡ଼େ । ବିବେଚନା କରି ଦେଖିଲି

ତୋର ଅନୁଶାସନର ଗୁରୁତ୍ୱ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ବେଶୀ । ତାକୁ କ ମୁଁ ଲଙ୍ଘନ କରିପାରେ ଅବଜ୍ଞା କରି ପାରେଁ ? ତୋ ଆଦେଶରେ ଆଜଠାରୁ ମୋର ଝିଗିନେୟୁ ବୋଲି ପରିଚିତ ହେବ । ତାର ନାମ ପରିବର୍ତ୍ତିନ କରିବାକୁ ହେବ ।

ପାନ୍ନା– ଆପଣଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ, ଆପଣ ଉଦୟ ସହିତ ଦୀର୍ଘଜୀବୀ ହୋଇ ଅକ୍ଷୟ ଯଶ ଉପାର୍ଜ୍ଜନ କରନ୍ତୁ । ଆଗରୁ ମୁଁ ଉଦୟର ନାମ ପ୍ରଭିସିଂହ ରଖିଅଛି । ସେ ସେହି ନାମ ଦ୍ୱାରା ପରିଚିତ ହେଉ । ସେ ଏଥିରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଅଛେ ।

(ପ୍ରସ୍ଥାନ)

— ଯବନିକା —

'ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ' ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ୧୯୩୪ରେ ପ୍ରକାଶିତ ।

(ଏକାଙ୍କ ନାଟକ)

ଦେବସଭା

(ସୁସଜ୍ଜିତ ସଭାଗୃହ । ଉଚ୍ଚାସନରେ ଇନ୍ଦ୍ର, ବରୁଣ, ଯମ ଅଗ୍ନି, ମିତ୍ର, ତ୍ୱଷ୍ଟା, ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର ପ୍ରଭୃତି ଦେବତାଗଣ ଉପବିଷ୍ଟ । ପଟଉତ୍ତୋଳିତ ହେଲାରୁ ଦୌବାରିକ ବହୁମୂଲ୍ୟ ପରିଚ୍ଛଦ ଅଳଙ୍କାର ଭୂଷିତ ଏବଂ ଷ୍ଫୀତୋଦର ମାଧାସି ଜଣ କେତେ ରାଜା ଓ ଜମିଦାରଙ୍କୁ ଏବଂ ଭାରତୀୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରଦେଶୀୟ ପଣ୍ଡିତ କେତେଜଣଙ୍କୁ ନେଇ ସଭାସ୍ଥଳରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇଲା । ହିନ୍ଦୁଗଣ ଦେବତାମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସୁଥିବା ବେଳେ ଦେବତାମାନେ ଏମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଆପଣା ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଏମାନଙ୍କର ରୂପରେଖର, ଚାଲିଚଳଣର ସାମାନ୍ୟ ସମାଲୋଚନା କରୁଥିଲେ ।)

ଅଗ୍ନି—ଏମାନଙ୍କ ଆହ୍ୱାନରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏ ସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ, ନା ? ଏମାନେ କି ସେହି ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ସନ୍ତାନ, ଯେଉଁମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୂଜା ଓ ଧ୍ୟାନରେ ରତଥିଲେ ।

ଇନ୍ଦ୍ର—ତାହା କେତେ ଦିନର କଥା ?

ଅଗ୍ନି—ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତରର କଥା । ତେତେବେଳେ ପୁଣ୍ୟ ଶ୍ଳୋକ ଆର୍ଯ୍ୟ ସନ୍ତାନଗଣ ସରସ୍ୱତୀ ତୀରରେ ଏହି ବିଶ୍ୱ ଶକ୍ତିର ମହିମାରେ ମୋହିତ ହୋଇ ବେଦମନ୍ତ୍ର ଦ୍ୱାରା ସେହି ପ୍ରକୃତିର ଉପାସନା ଓ ସ୍ତବଗାନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ, ତାହା ସ୍ମରଣ ହେଉଅଛି । ସେ ଶୁଭ୍ର, ଦୀର୍ଘ, ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନକ୍ଷମବପୁ, ପ୍ରଶସ୍ତ ଲଲାଟ

ବସ୍ତୁତ ବକ୍ଷ ବଳିଷ୍ଠ ବାହୁ ଅଦ୍ୟାପି ମନେ ପଡୁଅଛୁ। ଏମାନଙ୍କଠାରେ ସେ ସୌମ୍ୟ ସୁଦର୍ଶନରୂପ ତ ଆଦୌ ନାହିଁ; ପୁରୁଷତ୍ୱର ତେଜ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ। ସହିଷ୍ଣୁତାର ଓ ସଂଯମର ଚିହ୍ନଲେଶ ମାତ୍ର ଦେଖା ପଡୁନାହିଁ। ରୂପର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଖାଗଲା, ଗୁଣର କି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି, ଆଳାପରୁ ତାହାର ପରିଚୟ ମିଳିବ !

(ସମସ୍ତେ ଆସନ ସମୀପସ୍ଥ ହେବାରୁ ଯୁକ୍ତ କରରେ ନତମସ୍ତକ ହେଲେ। ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟ ରାମାନୁଜ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ସଗର୍ବରେ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖ ହୋଇ ଅନାଇ ରହିଲେ। ଦୌବାରିକର ରୌପ୍ୟବଳୟ ଭୂଷିତ ବେତ୍ରାଗ୍ର ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ କେଶବିହୀନ ମସ୍ତକୋପରେ ଚଟାସ କରି ବାଜିବାରୁ ଦଣ୍ଡବତ ହେଲେ। ସମସ୍ତେ ଯୁକ୍ତକର ହୋଇ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ।)

ଇନ୍ଦ୍ର—ଏ ଦେବସଭା ଆହ୍ୱାନର କାରଣ କଣ ?

(କିଏ ଅଗ୍ରବକ୍ତା, ଏହା ଆଗରୁ ସ୍ଥିର ହୋଇ ନଥିଲା ଏଣୁ ପରସ୍ପର ମୁଖାବ-ଲୋକନ କରିବାକୁ ଲଗିଲେ।)

ଗଙ୍ଗାଧର ଗାଡ଼ଖିଳ—ପ୍ରଭୁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷଗଣ ଆପଣମାନଙ୍କ ସେବା କରି ଆପଣମାନଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହରୁ ଏ ଦେଶରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଓ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବିସ୍ତାର କରି ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ କାଳାତିପାତ କରୁଥିଲେ। ଆମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶଧର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୁଃଖ ଓ ଦୈନ୍ୟଦଶା ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ଆପଣମାନଙ୍କ ପଦାନତ ହୋଇଅଛୁଁ। ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସର୍ବବିଧ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିଯାଉ, ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନା।

ଦେବତାମାନେ ହୁଁ

ଶଶାଙ୍କ ଶେଖର ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ—ହେ ଅମରଗଣ !

ଶ୍ରୀକଣ୍ଠ ଦାଶ—ହେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ସୁରଗଣ !

ରାମାନୁଜ ଶାସ୍ତ୍ରୀ—ହେ ବିବୁଧ ଗଣ !

ଯମ—ଏ କଣ, ଏ କଣ ? ସମସ୍ତେ ଯେ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ଚିତ୍କାର କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲ, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେ ସବୁ କଥା ବୁଝାଇ କହି ପାରିବ, ଏପରି କେହି ନାହାନ୍ତି କି ? ଆଉ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଜଣକୁ ଅଗ୍ରବକ୍ତା ଠିକ ନକରି ଏଠାକୁ ଆସିଅଛ। ଏହା ଦେବସଭା, ଏଠାରେ ବେଆଦବ କାହିଁକି ?

ଜଣେ ରାଜା—ସତ କଥା, ଜଣେ କହିବା ଉଚିତ। ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏକା ବେଳକେ ହୁରି ଆରମ୍ଭ କଲଯେ। ଏ କଣ ଶାସ୍ତ୍ରାଳାପ, ନା ଭୋଜି ? ମଦନ ସୁନ୍ଦର ଓଝା, ତୁମେ

ସ୍ପଷ୍ଟାକ୍ଷରରେ ସବୁ କହୁଥାଅ ଆଉ ସମସ୍ତେ ତୁନ ହୋଇ ଶୁଣ । ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅନୁମତି ନେଇ କହି ପାରିବ ।

ରାମାନୁଜ—(ସ୍ୱଗତ) ମୁଁ କହିଥିଲେ ସବୁ ଭଲ ହୋଇଥାଆନ୍ତା । ଏ ମୈଥିଳୀ, ସମସ୍ତଙ୍କର ଦୁଃଖ ବୁଝାଇ କହିବା ଏହାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅସମ୍ଭବ । ହେଉ, ଦେଖାଯାଉ ।

ଶଶାଙ୍କ—(ସ୍ୱଗତ) ଏହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ବୋଧହୁଏ ବଙ୍ଗର ସ୍ୱାର୍ଥ ମାରିଯିବ ।

ଶୀତିକଣ୍ଠ—(ସ୍ୱଗତ) ଓଡ଼ିଆ ଓ ମୈଥିଳୀ ସ୍ୱାର୍ଥ ମଧ୍ୟରେ ଆକାଶ ପାତାଳ ପ୍ରଭେଦ ।

ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ଅଗ୍ନି—(ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ) ଦେଖ, ଦୁଃଖ ଜଣାଇବାକୁ ଆସି ମଧ୍ୟ କିଏ କହିବେ, କଅଣ କହିବ, ଏଥିର ସ୍ଥିରତା ନାହିଁ । ଯାହାକୁ ମୁଖ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତି ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଗଲ, ସେ କଥା କହିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା ବେଳେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଫୁସୁରିଫାସୁର ଚାଲିଅଛି ଏବଂ ସ୍ୱଗତ ମଧ୍ୟ ଚାଲିଅଛି । ଦେଖିଲେ ହସମାଡେ ।

ମଦନ—ବିବୁଧଗଣ, ଆପଣମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଗଣଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଦେବତା ।

ଇନ୍ଦ୍ର—ଯଥାର୍ଥ ।

ମଦନ—ଆଜି ଆପଣମାନେ ଭାରତବାସୀଙ୍କର ଆରାଧ୍ୟ ଓ ପୂଜ୍ୟ —

ଅଗ୍ନି—କଅଣ କହିଲ ? ନାହିଁତ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂଜକ ସତ, ମାତ୍ର ଆଧୁନିକ ଭାରତବାସୀ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂଜକ ନୁହନ୍ତି । ତୁମ୍ଭେ କଣ କେତେ ସମସ୍ତେ ଭାରତବାସୀଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି କି ?

ମଦନ - ହଁ, ନା । (ମୁଣ୍ଡ ଆଉଁସିବା)

ରାମାନୁଜ—ପ୍ରଭୁ, ମୋତେ କହିବାକୁ ଅନୁମତି ଦିଆଯାଉ । ଏଠାରେ ଅଧିକାଂଶ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଉପସ୍ଥିତ ଥିବାରୁ ଆମ୍ଭ ଭାରତ ବାସୀଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଇଲେ ଦୋଷନାହିଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ ନେଇତ ଭାରତବର୍ଷ, ଶୂଦ୍ରାଦି ଏମାନଙ୍କର ଦାସ । ସେମାନଙ୍କ ମତରେ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାକ୍ୟ ମାନିବାକୁ ସେମାନେ ବାଧ୍ୟଥିଲେ, ଏବେ ସେହିଭାବରେ ମାନିବେ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ବାଧ୍ୟ କରିଯାଉ, ଏହାହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନାର ମଧ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ବିଷୟ । ବାକି ଯେ କେତେଟା ଜାତି ଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଆମ୍ଭ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ ତୁଳନାରେ ନବାଗତ, ନବ ଉପନିବେଶିକ ଜାତି ।

ଯମ—ଏ ଜଣେ ବୈଆଦବ—ସ୍ୱାର୍ଥପର, ସଂଯତ ଭାବରେ କଥା କହିବାକୁ ଅକ୍ଷମ— ଏହାକୁ ବକ ବକ ହେବାରୁ ବନ୍ଦ କରିଦେବା ଉଚିତ ।

ଇନ୍ଦ୍ର—ତଥାସ୍ତୁ ।

ମଦନ—ଭାରତବର୍ଷ ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରଧାନ ଦେଶ । ଏଠାରେ ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ମଧ୍ୟ ବାସ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ବିଧର୍ମୀ । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଦେବତାଙ୍କୁ ପୂଜା କରିବା, ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବା ତେଣେ ଥାଉ, ଦ୍ୱେଷ ଓ ଘୃଣା କରନ୍ତି ବୋଇଲେ ଚଳେ । ସୁତରାଂ ସେମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପିତା, ମାତା, ତ୍ରାଣକର୍ତ୍ତା, ଅଭୟଦାତା, ଧର୍ମାବତାର, ଆଉ ବା କେଣ ନୁହନ୍ତି, ଏଣୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଶରଣାଗତ ହେଲୁଁ ।

ଇନ୍ଦ୍ର—ଭଲ କଥା । ତେବେ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ସୁଖ ଶାନ୍ତି ଓ ସୁବିଚାର ପାଇବା ନିମନ୍ତେ କି ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରୁଅଛନ୍ତି ଜାଣ କି ?

ମଦନ—ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଏ ବିଷୟର ପରାମର୍ଶ କରି ନାହୁଁ ସତ, ତଥାପି ଅନୁମାନ କରୁଁ ଯେ, ମୁସଲମାନଗଣ ମହମ୍ମଦଙ୍କ ଜରିଆରେ ଖୋଦାଙ୍କୁ ଜଣାଇବେ ଏବଂ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନମାନେ ଯିଶୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ଜରିଆରେ Godଙ୍କୁ ଜଣାଇବେ ।

ରାମାନୁଜ—ଆଉ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣମାନଙ୍କ ଜରିଆରେ ବା ସାହାଯ୍ୟରେ ବିଷ୍ଣୁ—

ଦୌବାରିକ—ଚୁପ୍ ଚୁପ୍ !

ଇନ୍ଦ୍ର—(ଗୁନ ଗୁନ ଅଗ୍ନିଙ୍କୁ) ମହମ୍ମଦ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଅନ୍ତର୍ବିବାଦ ଘଟାଇବା କଳନା ଏହାର ମୂଳରେ, କି ଅସଙ୍ଗତ ! (ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ) କହିଯାଅ ।

ମଦନ—ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଗଣଙ୍କର ଅପରିଣାମ ଦର୍ଶିତା ହେତୁରୁ ଏ ଦେଶ ପ୍ରଥମେ ଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ମୁସଲମାନଙ୍କ ହସ୍ତଗତ ହେଲା, ତହିଁ ଉତ୍ତାରୁ ପୁଣି ବର୍ତ୍ତମାନ ଶ୍ୱେତ ଦ୍ୱୀପ ନିବାସୀ ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ବାହୁଚ୍ଛାୟାଶ୍ରିତ ।

(ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମୃଦୁହାସ୍ୟ)

ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଧିବିଧାନ ଲଙ୍ଘନ କରିବାକୁ ନାହୁଁ । ନିଜ ନିଜ କପାଳକୁ ଆଦର ଦନାଢପାତ କରୁଅଛୁଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଧର୍ମରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ ନୋହିଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟ ମିଳୁଥିଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସର୍ବଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ । ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି ଯେ, ରାଜାମାନେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଠାରୁ କର ଗ୍ରହଣ କରି ନିଜେ ସୁଖ ସ୍ୱାଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟରେ କାଳାତିପାତ କରିବେ, ଦେବତା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ବିଧି ପୂର୍ବକ ଦାନ ଦେବେ, ଆଉ ପ୍ରଜାପାଳନ କରିବେ । ପୂର୍ବେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହ ଥିଲା, ଏବେ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟଙ୍କ ସୁଶାସନରୁ ସେ ଝଞ୍ଜଟ ନାହିଁ । "ବର୍ଣ୍ଣାନାଂ ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଗୁରୁଃ ।" ଅନ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଯଥାବିଧି

ସମ୍ମାନ କରିବେ, ତାଙ୍କର ବ୍ୟବସ୍ଥାକୁ ଲଙ୍ଘନ କରିବେ ନାହିଁ । ଏହା ଯଥାଯଥ ରୂପେ ପାଳିତ ହେଲେ ଭାରତରେ ଶାନ୍ତି ବିରାଜମାନ କରିବ । ମନୁ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ଧର୍ମ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଶାସକଙ୍କର ଦୋଷ । ଏହି ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭାବରୁ ଆଜି ଶୂଦ୍ରଗୁଡାକ, ଏମନ୍ତ କି ଅସ୍ପୃଶ୍ୟଗୁଡାକ ମଧ୍ୟ ବ୍ରାହ୍ମଣର ସମକକ୍ଷ ହେବାକୁ ବସିଲେଣି । ବ୍ରାହ୍ମଣର ଶାସନ, ଜାତି, ଧର୍ମ, କୁଳାଚାର ମାନିବାକୁ ନାରାଜ, ଧର୍ମ ସହିବ କିପରି ? ଏଣୁ ଭାରତର ଅବନତି ଏବଂ ଆପଣ ମାନଙ୍କର ବିମୁଖତା ଆପଣମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନାନୁସାରେ ପ୍ରସନ୍ନ ମନରେ ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଦେଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣ୍ୟ-ଧର୍ମର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ହେବ, ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହେବ ଏବଂ ଆପଣମାନଙ୍କର ହବ୍ୟାଂଶ ବରାବର ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ ।

ଯମ—ସତେ, ବଡ଼ ଉପାଦେୟ ପ୍ରସ୍ତାବ, ଏଥିଉତ୍ତାରୁ ଯେବେ ଦେବତାମାନେ ତୁମ୍ଭ-ମାନଙ୍କର ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ ନକରନ୍ତି ତେବେ ସେମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ । ଲୋଭନୀୟ ଉକ୍ତୋଚ ।

ମଦନ—ନା ପ୍ରଭୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ କାହିଁକି ?

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ଗୀତାରେ ଅଛି —

ଦେବାନ୍ ଭାବୟତାନେନ
ତେ ଦେବାଭାବୟନ୍ତୁ ବଃ
ପରସ୍ପରଂ ଭାବୟନ୍ତଃ ଶ୍ରେୟଃ ପରମବାପ୍ୟଥ

ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ, ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କଲେ,

ଆପଣମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ କରିବେ, ତାହା ହେଲେହିଁ ସବୁ ହେଲା ।

ଯମ—ଆଚ୍ଛା, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଏ ବାକ୍ୟ ମଧ୍ୟ ମାନିବାକୁ ହେବ ? ଆଉ କହିଯାଅ ।

ମଦନ—ବେଦ, ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ବ୍ରାହ୍ମଣର ପୋଥି ; ବିଧି ବ୍ୟବସ୍ଥା ବ୍ରାହ୍ମଣ ହାତରେ ଥିଲା । ବୈଶ୍ୟ ଶୂଦ୍ରାଦି ନତ ମସ୍ତକରେ ସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ, ପାଶ୍ଚାତ୍ୟଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭାବରୁ ଏବଂ ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ସେହି ଗୁପ୍ତ ଓ ରହସ୍ୟମୟ ପୁସ୍ତକମାନ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ ପଢ଼ିବାକୁ କ୍ରମେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଆଖି ଫୁଟି ଅଛି, ଲୋକେ କ୍ରମେ ସ୍ୱାର୍ଥ ଧର୍ମର ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ଭେଦ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁ ଅଛନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଓ ମୁଦ୍ରା ଯନ୍ତ୍ରର ଆବିଷ୍କାର ଏହି ଧର୍ମ ଉଚ୍ଛେଦ ନିମନ୍ତେ ଦାୟୀ । ତା ଉପରେ ପୁଣି ପ୍ରଚାର କାର୍ଯ୍ୟ, ବକ୍ତୃତା ! ସ୍ମାର୍ତ୍ତଧର୍ମର ମୂଳୋଚ୍ଛେଦ ହେବାକୁ ବସିଅଛି ।

ଜଳ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ବନ୍ଧ ବନ୍ଧାଯାଉ, ଚମ୍ପୀବଚାର, ଆଉ ପଛେ କିଛି ନହେଉ— ଶୁଦ୍ର ଓ ଶୁଦ୍ରୋଭର ଜାତିଙ୍କର ଶିକ୍ଷାଟା ରହିତ କରାଯାଉ । ତେବେ ଏକ ପ୍ରକାର ଚଳପାରେ ।

ଯମ— ଦେବତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଗୋଟାଏ ସାଳସି କଷ୍ଟଉର ଇଚ୍ଛା ଅଛି । ବେଶ୍ ବେଶ୍ । ତେବେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ?

ମଦନ— ତହିଁରେ କିଛି କ୍ଷତି ନାହିଁ, ସେମାନେ ଯେ କୌଣସି ବିଦ୍ୟା ପଢ଼ନ୍ତୁ, ଯେ କୌଣସି ଉପଦେଶ ପାଉନ୍ତୁ, ପଛକେ ସେମାନେ ନିଜର କୁଳା ଚଶତ ବ୍ୟବସାୟ ଛାଡ଼ିବେ କି ? ନା, ନା, ଆପଣମାନଙ୍କ ଚରଣ ସେବାରେ ଲଗି ଥିବେ, ଆପଣମାନଙ୍କ ଚରଣ ସେବା ଅନ୍ତ ଭ୍ରାମ୍ୟକ କଥା । ଆପଣମାନଙ୍କ ନାମରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ପିଉଳ ପଥର ମାଟି ନିର୍ମିତ ମୂର୍ତ୍ତି ପାଦ ତଳରେ ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତିର ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼େଇ ବାଡ଼େଇ ଦନ୍ତାତପାତ ହେଉଅଛି । ଆପଣମାନଙ୍କ ନାମ ନେଇ ତ ଆମ୍ଭେମାନେ ବଞ୍ଚି ଅଛୁଁ । କୃପାର ପାତ୍ର, ଦୟାର ଭିକାରୀ ।

ଅଗ୍ନି —ଆଚ୍ଛା ଶୁଦ୍ରାଦିମାନେ କଣ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କରୁ ନାହାନ୍ତି କି ଦେବତା ପୂଜାରେ ରତ ନାହାନ୍ତି ?

ମଦନ —ପୂର୍ବ ପୁରୁଷ ମାନ ଆସୁ ଅଛନ୍ତି । ଦେବତାମାନଙ୍କର ପୂଜା ନକଣ ପିବେ କୁଆଡ଼େ ? ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପରି ଦେବତା ପାଦ ତଳରେ ମୁଣ୍ଡ ବାଡ଼େଇବାକୁ ମନଭୂତ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯେ ସମ୍ମାନ ନ କରନ୍ତି, ଏପରି ନୁହେଁ, ମାତ୍ର ବାପ ଅଜାମାନେ ଯେପରି ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ ବା ସ୍ୱଚ୍ଛ ମନରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କୁ ଦାନ କରୁଥିଲେ, ଏବେ ଠିକ୍ ସେପରି ଭାବରେ ଚଳୁ ନାହିଁ, ସେମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ ମାର୍ଗରେ ଚଳାଇବାକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଦାୟୀ । ଏଣୁ ଉପଦେଶ ଦ୍ୱାରା, କେତେବେଳେ ବା ସାମାନ୍ୟ ଉପାର୍ଜନ କରାଯାଉ ଅଛି ।

ଯମ—ଅଭିଶାପ ଓ କ୍ରୋଧାଗ୍ନିକୁ ସେମାନଙ୍କର ଭୟ ଅଛି ତ ?

ମଦନ— ପ୍ରଭୁ ସେତିକ ତ ରକ୍ଷା । ଏହା ନଥିଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଉପବାସରେ ମରନ୍ତେଣି, ଦୁର୍ବାସାଙ୍କ ପ୍ରତାପରେ ଦେବତାମାନେ (କ୍ଷଭ କାମୁଡ଼ିବା) ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାନେ ତ ସେହି ବ୍ରହ୍ମ ତେଜ ଅଦ୍ୟାପି ରକ୍ଷି ଅଛନ୍ତି ।

(ଦେବତାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଟ୍ଟହାସ୍ୟ)

ଇନ୍ଦ୍ର—ଆଉ କି ନିବେଦନ ଅଛି ?

ମଦନ—ପୂର୍ବେ ଜାତି ଓ ସମାଜର କଥା ବ୍ରାହ୍ମଣ ସଭାରେ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହେଉଥିଲା ।

ଛୋଟ କଥାଗୁଡ଼ିକ ପୁରୋହିତ ବା ବିଦ୍ୱାନ ଲୋକେ ନିଷ୍ପତ୍ତି କରି ଦେଉଥିଲେ । ଧର୍ମ ଓ ସମାଜର କଥା ରାଜ କଚେରୀରେ ପଡୁ ନଥିଲା । ଏବେ କେତେ ଗୁଡ଼ିଏ ସଭା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲଣି – ପ୍ରାଦେଶିକ ଲାଟ ସଭା ଓ ବଡ଼ଲାଟ ସଭା, ସେଠି ନାମକ ଅବ୍ୟର୍ଥ ଉପାୟ ଦ୍ୱାରା କ ଶୂ ଦ୍ର କ ଦେବ ନିନ୍ଦୁକ ଓ ଧର୍ମ ଉଚ୍ଛେଦକାରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ ସଭ୍ୟ ନିର୍ବାଚିତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । ମୋ ପରି ବା ରାମାନୁଜ ପରି ଲୋକେ ସ୍ଥାନ ପାଉ ନାହାନ୍ତି । ପୂର୍ବ କାଳର ରାଜାମାନେ ଋଷିମାନଙ୍କ ବଚନକୁ ଲଙ୍ଘୁ ନଥିଲେ । ଏବେ ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ବଶିଷ୍ଠାଦିଙ୍କ ପରି ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦେଉ ନାହାନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଧର୍ମର ଅବସାଦ ଘଟୁଅଛି ।

ଯମ ସତେ ? କହି ପକାଅ, କହି ପକାଅ ।

ମଦନ—(ମହୋତ୍ସାହରେ) ସେକାଳ ତୁଳନାରେ ବଶିଷ୍ଠାଦି ଯେପରି, ଏକାଳ ତୁଳନାରେ ରାମାନୁଜ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରଭୃତି ସେପରି ନୁହନ୍ତି କି ? "କାଳସ୍ୟ କୁଟିଳତା ଗତିଃ" ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଅ କିଏ ? ସମ୍ମତି ଆଇନ ପାସ୍ ହେଲା । ସମାଜ ସଂସ୍କାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଉ କେତେ କଣ ହେବ । ଧର୍ମର ଉଚ୍ଛେଦ ହେବାକୁ ବସିଲା, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତିର ଗତି କଣ ?

ଇନ୍ଦ୍ର - ଅଗ୍ନି, ତୁମେ କଣ ବାଲ୍ୟ ବିବାହର ପକ୍ଷପାତୀ ?

ଅଗ୍ନି—ମୁଁ ତ ଯୁବତୀ ବିବାହ କରିଅଛି, ଏଥିର ପକ୍ଷପାତୀ ହେବି କପରି ?

ଇନ୍ଦ୍ର—ବିଶ୍ୱାବସୁ, ତୁମେ ?

ବିଶ୍ୱାବସୁ—ଆମ୍ଭଗଣ ବା ପାର୍ଥିମାନଙ୍କ ପୁଟପ୍ରଧିଷ୍ଠ ଗଣ ପରି ମୋତେ ବୃହଲତମ୍ବବତୀ ପ୍ରିୟ ବୋଲି ଆଖ୍ୟା ଦେଇ ଅଛନ୍ତି ; ମୁଁ ବାଲ୍ୟ ବିବାହପ୍ରିୟ କପରି ହୋଇ-ପାରେ ? ଆପଣ ?

ଇନ୍ଦ୍ର—ମୋ କଥା ଛାଡ଼ । ମୋର ଭାର୍ଯ୍ୟା ତ ଶଚୀ ମୁଁ ବାଲ୍ୟ ବିବାହର ପକ୍ଷପାତୀ ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କରିବି କେଉଁ ମୁଖରେ ?

ମଦନ—ଧର୍ମାବତାର, ଦେବତାଙ୍କ କଥା ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ କଥା କି ସମାନ ? ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଯେଉଁ ଯୋଗରେ ସ୍ୱାମୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏକାଧିପତ୍ୟ ଭୋଗ କରି ଆସିଅଛନ୍ତି, ତାହା ଛାଡ଼ିବେ କାହିଁକି ? ଆପଣମାନଙ୍କୁ ତ ବିଦିତଅଛି ଭାରତବର୍ଷର କୁଳାଗ୍ରର କଥା କୁଳାଗ୍ରର ଉପରେ ଯେବେ ଲୋକଙ୍କର ସମ୍ମାନ ନରହିଲା, ତେବେ ବ୍ରାହ୍ମଣ କଣ ଘର ନଶିବେ ? ଯେବେ କୁଳାଗ୍ରରକୁ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖାନଯାଏ, ତେବେ ହେ

ଅଗ୍ନି, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତିକ ପୋଡ଼ି ପକାଅ । ହେ ଇନ୍ଦ୍ର, ବଜ୍ରଦ୍ୱାରା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତିକୁ ଧ୍ୱଂସ କର । ହେ ଯମ । (ଭୟ ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ଜିଭ କାମୁଡିବା)

ଯମ—ମୋ ନାମ ଧରି ତୁମେ ହେଲ କାହିଁକି ? ଭୟ କଲକି ? ଏଠାରେ ପ୍ରାଣନେବା କଥା ପଡ଼ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଦୁଃଖ ଜଣାଇବାକୁ ଆସିଅଛ, ଜଣାଅ । ମୋ ଅଜ୍ଞାତରେ ମୃତ୍ୟୁ ନାହିଁ, ତାହା ଜାଣି ଥାଇ ବୋଧହୁଏ ଇନ୍ଦ୍ର ଓ ଅଗ୍ନିଙ୍କ ଠାରେ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗର ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ଦେଖାଇଲ, ହଁ ଚାଲ ଚାଲ ।

ରାମାନୁଜ—(ସ୍ୱଗତ) ଆରେ ସାଙ୍ଗଲରେ ମୁଁ ତ କହୁଛି, ମଦନ କହି ନ ଜାଣି କରୁ ଗୋଟାଏ ଅନିଷ୍ଟ ଘଟାଇବ । ବାବା, ଯମ ଆଗରେ କି ଥଟାବାଜି ? (ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ) ପ୍ରଭୋ, କ୍ଷମା କରାଯାଉ ।

ସମସ୍ତେ—(ଭୀତ ହୋଇ ଏକ ବାକ୍ୟରେ) ପ୍ରସୀଦ ଦେବେଶ ଚରାଚରସ୍ୟ ।

ଯମ—ଏଠାରେ କୌଣସି ଭୟ ନାହିଁ ।

ରାମାନୁଜ (ମୁହଁ ଶୁଖାଇ ସ୍ୱଗତ) ଉଁ ହୁଁ, ଅଭଦ୍ରତା ମିଳଲା ନାହିଁ । ମଦନ ହିଁ ସବୁ ଅନିଷ୍ଟର ମୂଳୀଭୂତ କାରଣ. ଯମ, ଯମ, ଯମ, (ମନେ ମନେ ଗୁଣିବା) ।

ମଦନ ଅଭୟ ପାଇ ପୁନର୍ବାର ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହେଲ ଅନୁଗ୍ରହ ପୁରଃସର କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର କରାଯାଉ । ଅଧିକ ଦୁଃଖ କଣ ଜଣାଇବୁଁ, ଆପଣମାନେତ ସୁବିଜ୍ଞ । ତେବେ ଉପସଂହାରରେ ଏହି ନିବେଦନ ଯେ, ଦେବତା ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ପୂର୍ବ ସମ୍ବନ୍ଧ ସୁସ୍ଥିରକୃତ ଓ ଦୃଢ଼ୀଭୂତ ହେଉ । ରାଜାମାନେ ଆପଣା ଆପଣା ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରି ଦେବ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେବାରତ ରହନ୍ତୁ । ଶୂଦ୍ରମାନେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ପଦାନତ ରହନ୍ତୁ । ଶୂଦ୍ରତ ସେବା କରିବାକୁ ବିରାଟ ପୁରୁଷଙ୍କ ପାଦରୁ ଜନ୍ମ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି, ସେବା କରିବାରେ ତାଙ୍କର ବା ଆପତ୍ତି କଣ ଥାଇ ପାରେ ? ପ୍ରଭୁମାନଙ୍କର ଦୃଢ଼ ଆଦେଶ ହେଲେ ଅକ୍ଳେଶରେ ତାହା ପାଳିତ ହେବ । ଶୂଦ୍ରେତର ଜାତିମାନେ ଦୂରରେ ଥାଇ ଆପଣା ବ୍ୟବସାୟ କରୁ ଥାଆନ୍ତୁ । ଏଥି ନିମନ୍ତେ ଦାୟୀ କିଏ ? ଏହା ସେମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ଜନ୍ମର ଦୁଷ୍କୃତ । ବ୍ରାହ୍ମଣେତର ଜାତିମାନେ ଶାସ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ନାମ ମାତ୍ର ଶିକ୍ଷିତଗଣ ବକ୍ତୃତା ଦ୍ୱାରା ସର୍ବସାଧାରଣଙ୍କୁ ଦେବ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିଦ୍ୱେଷୀ ହେବାକୁ ଉପଦେଶ ଦେଇ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଲାଟ ସଭା କେବଳ ଜାତିଜ୍ଞ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ମଣ୍ଡିତ ହେଉ । ତାହା ହେଲେ ଧର୍ମର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନ ହେବନାହିଁ । ସନାତନ ଧର୍ମ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ । ଶାସ୍ତ୍ରର ଗମ୍ଭୀର ଅର୍ଥାଭିଜ୍ଞ ଓ ସ୍ଥିତିଶୀଳ ଆଧୁନିକ ପଣ୍ଡିତ ବର୍ଗଙ୍କର ଏହି ସ୍ଥିର ନିଶ୍ଚିତ ମତ ।

(ଦେବତାମାନେ ମୁରୁକି ହସିବା)

ହଁ, ତେବେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଓ ମୁସଲମାନ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି । ଇଷା ମୂଷାଙ୍କୁଇ; ସେମାନଙ୍କ କଥା ବୁଝିବେ । ସେଥିରେ ହିନ୍ଦୁର ଯାଏ ଆସେ ବା କେତେ ? ହିନ୍ଦୁର ଧର୍ମ ବେଷ୍ଟନୀ ଠିକ ରହିଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତି ନିର୍ଭୟ ହେଲେ, ଦେବାରାଧନାର ସ୍ରୋତ ଅନବରତ, ସୁତରାଂ ଦେଶୋପଦ୍ରବ ରହିତ ହେବ, ଏହା କିଏ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରେ ? ଆମ୍ଭମନ ଦୁଃଖ ଜଣାଇ ବକ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କଲୁଁ : ଦୟାର୍ଦ୍ର ହୃଦୟ ଦେବଗଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଶା ଓ ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂରଣ କରି ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତି ରଖିବେ ।

ଏହି କାମନା । (ସମସ୍ତେ ଓଗାଳିବା)

ଯମ—(ବ୍ୟଙ୍ଗୋକ୍ତିରେ) ବେଶ୍ ବେଶ୍

ଶ୍ୱମାପୁତ୍ର—(ଶିତିକଣ୍ଠଙ୍କ କାନରେ) ଯମ ଯେତେବେଳ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ବାହାବା ଦେଲ, ସେତେ ବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେ ସୁଫଳ ପାଇବା, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ କଣ ?

ଇନ୍ଦ୍ର—ଅଗ୍ନି ତୁମର ମତ ପ୍ରକାଶ କର ।

ଅଗ୍ନି—ପାର୍ଥୀମାନେ, ତୁମମାନଙ୍କୁ କଣ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିବି, ତାହା ମୋର ବୁଦ୍ଧିର ଅଗୋଚର । ମୁଁ ଅତି ବୃଦ୍ଧ, ମୋର ବୟସର ତ ସୀମା ନାହିଁ । ଆର୍ଯ୍ୟପୁତ୍ର ? ଉଁ ହୁଁ, ତାହା ଠିକ ନୁହେଁ । ହିନ୍ଦୁ ଏ ଶବ୍ଦଟି ମୋ ପକ୍ଷରେ ନୂତନ, ତଥାପି ହେ ହିନ୍ଦୁଗଣ ବୋଲି ଡ଼ାକନ୍ତି, ମାତ୍ର ରୂପରେଖ, ପୋଷାକ ପରିଚ୍ଛଦ, ବିଶେଷତଃ ବିଭିନ୍ନ ଉପସନାରେ ପରିସ୍ପୃକ ଚଟା ଦେଖି ଅନୁମାନ ହେଉ ଅଛି ଯେ, ଏ ସଭା ସ୍ଥଳରେ ଆଠ ଦଶ ଶ୍ରେଣୀର ବ୍ରାହ୍ମଣ ଅଛି ଏକ ଶ୍ରେଣୀର ହୃଦୟରେ ଅନ୍ୟ ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରତି ଘୃଣା ଓ ତାଛଲ୍ୟଭାବ ବଂଶଗତ ସଂକ୍ରାମକ ରୋଗପରି ବ୍ୟାପି ରହି ଅଛି, କ୍ଷତ୍ରିୟ ନାମ ମାତ୍ର, ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଛତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ ଟଣ ବଡ଼ିମା ଓ ଜାତ୍ୟାଭିମାନ ପୋଷଣ କରନ୍ତି । କଣ କେତେ ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର ଭୂମ୍ୟାଧିକାରୀ ରଜା, ମହାରଜା ବା ମହାରଜାଧିରଜ ବା ଆଉ କିଛି ଉପାଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଅଛନ୍ତି । କେବଳ ଭୂମ୍ୟାଧିକାରୀ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କୁ ତୁମେମାନେ ଏଠାକୁ ଆଣିଅଛ । ବୈଶ୍ୟ ଶୂଦ୍ର ବୋଲି ଆଣିନାହଁ । ସୁତରାଂ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିବି କିପରି ? ଭାରତବାସୀ ବୋଲିବା ମଧ୍ୟ ଅସଙ୍ଗତ-ଯେହେତୁ ତୁମେମାନେ ମୁଷ୍ଟିମେୟ ମାତ୍ର, ଅସଂଖ୍ୟ ହିନ୍ଦୁ ଆଖ୍ୟାଧାରୀ ଶୂଦ୍ର ଓ ଶୂଦ୍ରେତର ଜାତି ଏଠାରେ ବାସ କରନ୍ତି ।

ଏହା ଛଡ଼ା ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନେଇତ ଭାରତବର୍ଷର ଜନସଂଖ୍ୟା ।

ରାମାନୁଜ—ଧର୍ମବିଚାର, ହିନ୍ଦୁ ଆଖ୍ୟାରେ ସମ୍ବୋଧନ କରିବାକୁ ଆଜ୍ଞା ହେଉ । ତାହା ହେଲେ ହେଲା । ଆର୍ଯ୍ୟ ଶବ୍ଦରେ ବଡ଼ ଗୋଲମାଳ ଏବଂ ଭାରତବାସୀ ବୋଇଲେତ ଆହୁରି ଗୋଳମାଳ ।

ଅଗ୍ନି—(ସହାସ୍ୟରେ) ଅଗତ୍ୟା, ଅଛ ତାହା ହେଉ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ଗଣ ମୋର ଶକ୍ତିର ଆରାଧନା ଓ ସାଧନା କରୁଥିଲେ । ତୁମେମାନେ ତାହା କରୁ ନାହଁ ।

ମଦନ—ହଜୁରଙ୍କର ଦାସ ଏ ଜାତି ପୂଜା କରୁଅଛୁଁ, ଆଉ ସମସ୍ତ ଦେବତାଙ୍କ ଆଗରେ ଆପଣଙ୍କର ପୂଜା ।

"ଅଗ୍ନୟେ ସ୍ୱାହା" ନ ବୋଇଲେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗତ୍ୟନ୍ତର ନାହିଁ ।

ଅଗ୍ନି—ସେ ମୋର ପୂଜା ନୁହେ । ତୁନି ହୋଇ ଶୁଣ । ସୌରଶକ୍ତି ଆର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଦେବତା, ମୁଁ ସେହି ଶକ୍ତିର ରୂପାନ୍ତର ମାତ୍ର । ଯେଉଁ ମହାପୁରୁଷ ଧରଣିମନ୍ଥନ ଦ୍ୱାରା ମୋର ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ରୂପ ଦର୍ଶନ କଲେ ଓ ଗୁଣ ବୁଝି ପାରିଲେ ସେହି ମୋର ପ୍ରଥମ ଓ ପ୍ରଧାନ ଉପାସକ, ସାଧକ । ଜଗଦ୍‌ବାସୀ ମୋର ଆରାଧନା ଓ ଉପାସନା କଲେ । କ୍ରମେ ନାନା ସ୍ଥାନରୁ ନାନା ଉପାୟରେ ମୋର ସାଧନା କରି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବସ୍ତୁରେ ମୋର ଶକ୍ତି ଅବିଷ୍କାର କଲେ । ସେମାନେ ମୋର ପୂଜକ ଓ ଉପାସକ । ଭାରତବାସୀ କେବେ ମୋର ଉଦର ଜ୍ୱାଳାର ଉପଶମ କରିବାର ଅଭିମାନ କର । ଏଥିକରେ କି ମୋର ଉଦର ଜ୍ୱାଳାର ଉପଶମ ହେବ ? ଇଉରୋପ ଓ ଆମେରିକାରେ ମୋର ସେବା ତତ୍ପର ଭକ୍ତଗଣ ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମହଣ କୋଇଲା (ଅଙ୍ଗାର) ଅର୍ପଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ସଦା ଅତୃପ୍ତ, ମୋର ଉଦର ଜ୍ୱାଳା ବଢୁଅଛି । ସେମାନେ ମୋର ଉଦର ଜ୍ୱାଳା ଦୂର କରିବାକୁ ମୁକ୍ତ ହସ୍ତ । ଏଣୁ ମୋର ଆଶୀର୍ବାଦଭାଜନ । ସେମାନେ ମୋତେ ଜାଗ୍ରତ ଓ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ରଖିବାକୁ ଏତେ ତତ୍ପର ଯେ, ମୋର ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ କ୍ଷୁଧାରେ ବା କର୍ମାପଣରେ ସେମାନଙ୍କର ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା କ୍ଷତି ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଦେଖନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ହୋମ କୁଣ୍ଡରୁ କେତେବେଳେ ମୋର ଅଦର୍ଶନ ନାହିଁ । ମୁଁ ସଦା ଜାଗରୁକ, ସଦା ଦୀପ୍ୟମାନ, ତହିଁରେ ତନରୁ ମୋର ପରମ ଭକ୍ତ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜାତିର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ଏବେ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଜାପାନର ହୋମକୁଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ଅବସ୍ଥାନ କଲିଣି ।

ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ, ଯଜମାନର ସାମାନ୍ୟ ଘୃତାହୁତି ଦ୍ୱାରା ମୋର ଉଦର ଶାନ୍ତ ହେବ ବୋଲି ମୋତେ ଲୋଭ ଦେଖାଉ ଅଛ ? ଏଥିରେ ନା ଦାତାର ଉପକାର, ନା ମୋର ଉଦର ଶାନ୍ତି । ଏହା ମୋର ପ୍ରକୃତ ପୂଜା ନୁହେ । ମହାରଣ୍ୟଗୃହିଣୀ କିରାତୀ ପରିବାରବର୍ଗର ଉଦର ଜ୍ୱାଳା ଉପଶମ କରିବା ଇଚ୍ଛାରେ ଶାକ ପାକ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଶୁଷ୍କ କାଷ୍ଠ ଘର୍ଷଣ ଦ୍ୱାରା ମୋର ଅଭିନବ ଜନ୍ମୋତ୍ସବ ଅନୁଭବ କଲେ । ସେ କଣ ମୋର ପ୍ରକୃତ ପୂଜାରିଣୀ ନୁହେ ? ତାର ପ୍ରେମାଶ୍ରୁସିକ୍ତ ହୃଦୟର ଭକ୍ତି ତୁଳନାରେ ତୁମ୍ଭର ବାଧ୍ୟତାମୂଳକ ପୂଜାରେ କେତେ ଅସଦୃଶ, ତାହା ଅକଥନୀୟ । କିରାତଜାୟା ଅଗ୍ନିରେ ଆମ ମାଂସ ନିକ୍ଷେପ କରି ମୋର ପରିଚର୍ଯ୍ୟାକରେ ଏବଂ ମୋର ପରିତ୍ୟକ୍ତ ମାଂସ ଖଣ୍ଡ ଭକ୍ଷଣ କରି ଉଦର ଜ୍ୱାଳା ଉପଶମ କରେ ଓ ତୃପ୍ତି ଲଭ କରେ । ବ୍ରାହ୍ମଣଗଣ, ତୁମ୍ଭର ପୂର୍ବ ପୁରୁଷଗଣ କେଉଁ ତୃପ୍ତି ଲାଳସାରେ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ଚିତାନଳରେ ନିରପରାଧା ବାଳିକାଗଣଙ୍କୁ ଓ ପତିବିୟୋଗ-ବିଧୁରା ବିଧବା ମାନଙ୍କୁ ନିକ୍ଷେପ କରୁଥିଲେ ? ବାର ବାର ମୋର ହୁତାଶନ ନାମରେ କଳଙ୍କ ଲେପନ କରି ମୋତେ ଅପବିତ୍ର କରିଥିଲେ । ସଭ୍ୟଜାତିର ଧିକ୍କାରରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ଲଜ୍ଜିତ । ଦୟାର୍ଦ୍ର ହୃଦୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜାତି ତାହା ନିବାରଣ କଲେ । ମାତ୍ର ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଯେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜାତିଗତ ଘୃଣା, ତାହା "ନାଦ୍ୟାପି ବିଶ୍ରାମ୍ୟତି" । ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ଚିତାନଳରୁ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କଲେ ସତ, ମାତ୍ର ତୁମ୍ଭେମାନେ ତତୋଧିକ ଜ୍ୱାଳାମୟ ନିରପରାଧାମାନଙ୍କୁ ଚିତାନଳରେ କ୍ଷଣେ ମାତ୍ର କଷ୍ଟ ଦେଇ ଭସ୍ମୀଭୂତ କରୁଥିଲ । ଏବେ ସେହି ହତଭାଗିନୀମାନଙ୍କ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ସନ୍ତାପାନଳରେ ଦଗ୍ଧୀଭୂତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ମୋର ଭକ୍ତର ଧର୍ମ କି ସ୍ତ୍ରୀ ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ? ସରସ୍ୱତୀ ତୀରରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ମୋର ଶକ୍ତିର ଯେ ଆରାଧନା କରିଥିଲେ, ତାହା ଯୁଗଯୁଗାନ୍ତରର କଥା—ସେ ଭକ୍ତି, ସେ ଉପାସନାର ଲକ୍ଷଣ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ହୃଦୟଙ୍ଗମ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ତାହାଛଡ଼ା ତୁମ୍ଭେ-ମାନେ ତ ଜାଣ, ମୋଠାରେ ପୁରୁଷ ସ୍ତ୍ରୀ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳ ସମସ୍ତେ ସମାନ । ମୋର ଭେଦଜ୍ଞାନ ନାହିଁ । ମୁଁ ଚଣ୍ଡାଳ କୁଟୀର ଚୁଲିରେ ଯେପରି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୁଏ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚୁଲିରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୁଏ । ଦନ୍ତୁରା ଅସୁନ୍ଦରୀ ଚଣ୍ଡାଳ ଘରଣୀର ଫୁତ୍କାର ଅପେକ୍ଷା ରୂପ ଲାବଣ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନା କୁନ୍ଦ-ରଦନା ବ୍ରାହ୍ମଣ ଲଳନାର ଫୁତ୍କାର ମୋପ୍ରତି ଯେ ଅଧିକ ପ୍ରୀତିକର, ଏପରିତ ନୁହେଁ । ଉଭୟେ ସମାନ । ଯେଉଁ ଦେବତା ଏକାନ୍ତ ଭେଦଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ, ତାଠାରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଶୂଦ୍ର ନିର୍ଯ୍ୟାତନ ପ୍ରାର୍ଥନା ନିଷ୍ଫଳ ଅଟେ । ଆପାତତଃ ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କୌଣସି ଉପକାର କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହେଁ ।

ଯମ, ଅଗ୍ନି ଦୀର୍ଘ ବକ୍ତୃତା ଦେଲେ । ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଏତକ ଲେଖାଏଁ କହିବାକୁ ବସିଲେ ପେଟଜ୍ୱାଳା ସମ୍ଭାଳେ କିଏ ? ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ସମସ୍ତ ଦେବତାମାନେ ପଦେ ପଦେ କହିବେ କି ? ଇନ୍ଦ୍ରତ ପ୍ରେସିଡ଼େଣ୍ଟ, ସେ କହିବାକୁ ବାଧ । ଅଗ୍ନିଙ୍କ ପରି ଆଉ କାହାର ବକ୍ତୃତା ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା ? ଇଚ୍ଛାଥିଲେ କହ, ମାତ୍ର ଧୈର୍ଯ୍ୟ-ଚ୍ୟୁତ ହେବାଯାଏ ନୁହେଁ ।

ଅଶ୍ୱିନୀକୁମାର – ସମସ୍ତଙ୍କ କହିବା ଆବଶ୍ୟକ କଣ ? ବରୁଣ ଯମ ଏବଂ ଶେଷରେ ଇନ୍ଦ୍ର କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ । ନୁହେ କି ? କଣ କହୁଛ ଦେବତାମାନେ ?

ସମସ୍ତ ଦେବତା—ଆମ ସମସ୍ତଙ୍କର ସେହିମତ ।

ଯମ - ତଥାସ୍ତୁ । ବରୁଣ, ଆରମ୍ଭ କର ।

ବରୁଣ—ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ମୁଁ ଅବହିତ ହୋଇ ଶ୍ରବଣ କରିଅଛି । ମୁଁ ଆର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ପୂଜା ପାଉଥିଲି । ସେମାନେ ମୋର ଭକ୍ତ । ସେମାନେ ମୋତେ ଅତି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଦେଇଥିଲେ । ଏମନ୍ତ କି ମୋର ଉପାଧି କେବଳ ରାଜା ଥିଲି ।

ରାମାନୁଜ—(ସ୍ୱଗତଃ—ସତେ ରାଜା, ନୋହିଲେ ଏ କୋମଳ ବାକ୍ୟ କାହାରନ୍ତା ? ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଶା ସଫଳ ହେବ, କପାଳ ଖୋଲିଲା ।) ସେତେବେଳେ ସଭ୍ୟତାର ଶୈଶବ, ନବୋନ୍ମେଷ କହିଲେ ଚଳେ ।

ରାମାନୁଜ—(ଗୁନ ଗୁନ ଶ୍ରୀକଣ୍ଠଙ୍କ କାନରେ—ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ନିଶ୍ଚୟ ଶୁଣାଯିବ, ଆନନ୍ଦର କଥା ।)

ସେତେବେଳେ ସେମାନେ ଯେ ବରୁଣାଳୟର ଏତେ ପ୍ରଶଂସା କରିବେ ଏବଂ ବରୁଣ ଦେବତାର ଏତେ ଭକ୍ତ ହେବେ, ଏହା ଭାବିଲେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବାର କଥା । ସେହି ଆର୍ଯ୍ୟଗଣଙ୍କର ନିର୍ମଳ ଶୋଣିତ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ଧମନୀରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲେ ସେମାନଙ୍କର କଳ୍ପନା ଓ ଭାବଧାରା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ସ୍ୱତ୍ୱରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲେ, ଆଜି ସେ ଭାବ ବିକାଶ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ କି ଅସାଧ ସାଧନ କରୁନଥାନ୍ତା ମୋର ତଦାନୀନ୍ତନ ପୂଜକ ଓ ଭକ୍ତଙ୍କ ସହିତ —

ଯମ—ଟିକିଏ ସଂକ୍ଷେପ କର ।

ଆଧୁନିକ ହିନ୍ଦୁଗଣଙ୍କର ତୁଳନା କଲେ ଅତୀବ ଶାନ୍ତ ଯେ ମୁଁ, ମୋର ମଧ୍ୟ ଟିକିଏ କ୍ରୋଧୋଦ୍ରେକ ହୁଏ । ଯାହା ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରୀତିକର, ନୀଳ, ଅଗାଧ, ଅନନ୍ତ, ତହିଁରେ ହିଁ ବରୁଣର ଆଧିପତ୍ୟ ବୋଲି ଆର୍ଯ୍ୟ ଗଣଙ୍କର ଧାରଣା, ଜଳ ଶାରୀରିକ କଳୁଷ ନାଶ

କରେ । ଏଣୁ ସରିତ ମଧ୍ୟ କଲୁଷ ଓ ପାପ ନାଶ କରେ । ସମୁଦ୍ର ସରିତମାନଙ୍କର ପତି ମହାନ୍ ପବିତ୍ର ବୋଲି ସେମାନେ କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ସେହି ଅପାର ଅକୂପାରର ଅଧିଷ୍ଠାତା ଦେବତା ବରୁଣଙ୍କୁ ପାପ ନାଶକାରୀ ରାଜା ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ଓ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ପୌତ୍ରାଦିଗଣ ରତ୍ନାକରରେ ବିଚରଣ କରି ରତ୍ନ ଆହରଣ ପୂର୍ବକ ଦେଶ ଓ ଜାତିର ମୁଖୋଜ୍ଜ୍ୱଳ କରିବେ ବୋଲି କି ମହତ୍ ଆଶା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ । ସେ ସଭ୍ୟତାର ଆଶାଲତା ଉନ୍ମୂଳିତ ହେଲା । ମୋର ସେବା ଆରାଧନା ବନ୍ଦ ହେଲା ।

ରାମାନୁଜ—ପ୍ରଭୋ, ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଦ୍ୟାପି ଭକ୍ତିଭରେ ପୂଜା କରୁଅଛୁଁ, ଆପଣଙ୍କ ପୂଜା ଅଗ୍ରରେ । କଳଶ ସ୍ଥାପନ କରି 'ପ୍ରଥମେ ବରୁଣାୟ ନମଃ' ନ ବୋଲିଲେ ଚଳେ ନାହିଁ ।

ମଦନ—ବରୁଣ ସେୟାଭିମୃନମସି ।

ଶଶାଙ୍କ— ଉଦୁତ୍ତମଂ ବରୁଣ ପାଶମସ୍ମ ।

ଗଙ୍ଗାଧର— ଅବତେ ହେଳୋ ବରୁଣ ।

ଯମ—ହେଲା ହେଲା । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେ ବେଦମନ୍ତ୍ର ପଢ଼େ ଅର୍ଥ ଜାଣ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଆବୃତ୍ତି ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ, ତୁନି ହୁଅ ।

ବରୁଣ—ବରୁଣ ଜଳର ଦେବତା, ଏଣୁ କଳଶରେ ଜଳ ଦେଇ ମୋର ଆହ୍ୱାନ କର, ଅନନ୍ତ ପାରାବାର ଯାହାର କ୍ରୀଡ଼ା ସ୍ଥଳ, ତାକୁ କଳଶ ଭିତରେ ପୂରାଇ ରଖିବା ପ୍ରୟାସ କି ଅସଙ୍ଗତ ! ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ସମୁଦ୍ର କୂଳରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଦିନେ ଗାଉଥିଲେ—"ହେ ବରୁଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅପାର ପାରକୁ ନେଇ ଯାଅ, ସମୁଦ୍ର ରହସ୍ୟ ଉଦ୍‌ଘାଟନ କର-ବାରିଦ୍ରପ୍ରଦ ତରଙ୍ଗ ସମୂହ ଯେପରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୋତକୁ ଗ୍ରାସ ନ କରନ୍ତି, ତାହାର ଉପାୟ କର" । ସେହି ଆର୍ଯ୍ୟଗଣ ମୋର ଭକ୍ତ, ସେବକ, ସାଧକ । ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭରେ ସମୁଦ୍ରର ଅପର ପାରରେ ଅନେକ ଧନରତ୍ନ ଥିବାର ସେମାନେ ଯଥାର୍ଥ ଅନୁମାନ କରି ସମୁଦ୍ରର ନାମ ରତ୍ନାକର ଦେଇଥିଲେ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ ରତ୍ନାକର ଦୁଲଣୀ ବୋଲି କଳ୍ପନା କରିଥିଲେ । ରତ୍ନାକରରେ ଅନ୍ୱେଷଣ କଲେ ଅଧିକ ଧନ ପ୍ରାପ୍ତ୍ୟାଶା ସେମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା । ତୁମ୍ଭେମାନେ ରତ୍ନାକର ଦୁହିତା ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଘରେ ପୂଜା କରିବାକୁ ଗଲ ମାତ୍ର ତାର ଜନ୍ମସ୍ଥାନକୁ ଅପବିତ୍ର ବୋଲି ପ୍ରକାଶ କଲ । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିଜ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀ ମାନଙ୍କୁ ପର୍ଦାନସୀନ କରି ରଖିଲ ପରି ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ

ବନ୍ଦ କରି ରଖିଲ, ତାର ପିଞ୍ଜରାଲୟରେ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ, ଅବାଧରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରିବାକୁ ଦେଲ ନାହିଁ । ଯାହାର ରାଜତ୍ୱ, ଯାହାର ନିବାସ ଏବେ ଅପବିତ୍ର ବୋଲି ମନେ ହେଲା, ତାହାର ପୂଜା କରୁଅଛି ବୋଲି କହିବା କି କେବଳ ଛଳନା ନୁହେଁ ? ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୋର ଭକ୍ତ ନୁହ । ମୋର ଭକ୍ତ ଥିଲେ ଆର୍ଯ୍ୟଗଣ, ଇଜିପ୍ଟବାସୀ ଜାତି ଦ୍ରୁଇଡ । ଆଧୁନିକ ପ୍ରଧାନ ଭକ୍ତ ଇଉରୋପ ବାସୀ, ଆମେରିକା ବାସୀ, ଜାପାନ ବାସୀ । ସେମାନେ କେବଳ ମୋର ଭକ୍ତ ବୋଲି ଏବେ ସଙ୍ଗତି ସମ୍ପନ୍ନ, ଧନବାନ୍, ମୋର ରାଜ୍ୟରେ ସେମାନେ ନିର୍ଭୟରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଅଛନ୍ତି । କେତେ ମହାପୁରୁଷ ମୋର ସେବା ତତ୍ପର ରହି ସମୁଦ୍ର ଗର୍ଭରେ ପ୍ରାଣ ବିସର୍ଜନ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଅସ୍ଥିକୁ ମୁଁ ମୋର ହୃଦୟର ମାଳ କରି ରଖିଅଛି । ଅନନ୍ତକାଳ ରଖିବି । କଲମ୍ବସ, କୁକ୍ ଡ୍ରେକ ଠାରୁ ବଳି କି ମୋର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୂଜାରୀ ଜଳସପୂଜକ ? "ଯାଦୃଶୀ ଭାବନା ଯସ୍ୟ ସିଦ୍ଧିର୍ଭବତି ତାଦୃଶୀ" । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଜଳରେ ବାରି ପୂଜା କରି କି ଅନନ୍ତ ବାରିରାଶି ପୂଜକର ଫଳ ପାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କର ? ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୂଜା ଗ୍ରହଣ କରୁନାହିଁ । ପୂଜା ସେବା ବହୁକାଳ ମୋଠାରେ ପହଞ୍ଚିବାର ଆଶା ନାହିଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜାତି ଜଳପୂଜକ, ତାଙ୍କଠାରୁ ପୂଜାମନ୍ତ୍ର ଓ ଉପାସ୍ତି ଶିକ୍ଷା କର । ଏପରି ପ୍ରାର୍ଥନା ବୃଥା ।

ଯମ—ଅନେକ ଗୁଡ଼ାଏ କହିଲେ ବରୁଣ । ଆବଶ୍ୟକ ନ ଥିଲା । ମୋର କଥା କିନ୍ତୁ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ।

ହିନ୍ଦୁଗଣ, ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁଦେବତା । ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୋତେ ଖୁବ୍ ଭୟଙ୍କର ଏବଂ ଘୃଣାଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖ । ସୁତରାଂ ମୁଁ ଦେବସଭାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା କଳ୍ପନା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ନ ଥିଲା । ମୋଠାରୁ ଉପଦେଶ ଶ୍ରବଣ କରିବାର ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବହିର୍ଭୂତ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଆହ୍ୱାନରେ ଆସିଅଛି, ଯେହେତୁ ଏହା ଦେବସଭା । ଇନ୍ଦ୍ର ମୋତେ ଛାଡ଼ି ସଭା କରି ନ ପାରନ୍ତି ।

ଅଗ୍ନି—ସଂକ୍ଷେପ କରୁ କରୁ ଭୂମିକା ଯେ ଅତିବଡ଼ ହେଲାଣି ।

ଯମ—ଭୂମିକାଟା ଟିକିଏ ବଡ଼ ସତ, ମାତ୍ର ବକ୍ତବ୍ୟ ଅତି ଅଳ୍ପ । ଆର୍ଯ୍ୟଗଣ ମୋତେ ନିଷ୍ପକ୍ଷପାତୀ ଧର୍ମରାଜ ଏବଂ ନ୍ୟାୟ ପରାୟଣ ବୋଲି ସ୍ତୁତି କରୁଥିଲେ । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟପରାୟଣ, ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗୀ ଓ ନିର୍ଭୀକ ଥିଲେ । ସୁତରାଂ ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଭୟ କରୁ ନଥିଲେ । ଏଣୁ ମୃତ୍ୟୁଦେବତା ମୋତେ ଅତି ଉଚ୍ଚାସନ ଦେଇ ମୋର ସ୍ତୁତିପାଠ

କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଭାବୁଥିଲେ, ଜୀବନବ୍ୟାପୀ କଠିନ ପରିଶ୍ରମର ଆରାମଦାୟିନୀ ନିଦ୍ରା ଯେପରି, ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଏହା ପରିଶ୍ରମ, ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗର ବିଶ୍ରାମ-ଦାୟିନୀ ମହାନିଦ୍ରା ସେହିପରି । ମୃତ୍ୟୁଂକୁ ସେମାନଙ୍କର ତିଳେ ମାତ୍ର ଭୟ ନଥିଲା । ଏଣୁ ମୃତ୍ୟୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଆନନ୍ଦରେ ଶରୀର ମନକୁ ଅପାପବିଦ୍ଧ କରି ରଖୁଥିଲେ । ସେମାନେ ବୀର, ଏଣୁ ମୃତ୍ୟୁଦେବତାକୁ ସେମାନେ ନ୍ୟାୟନିଷ୍ଠ, ଦଣ୍ଡଧର ବୋଲି ମାନୁଥିଲେ । ଆଧୁନିକ ହିନ୍ଦୁଗଣଙ୍କଠାରେ ମୁଁ ଘୃଣାର ପାତ୍ର । ମୋର ମୁଖ ଶରୀର ବିକଟ, ଗୋଡ଼ ଗୋଡ଼ରି ଓ ପୂଯଯୁକ୍ତ, ବିଭତ୍ସ, ଭୟୋତ୍ପାଦକ । ମୋର ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ବାହନ ସମସ୍ତ ଜଘନ୍ୟ ଓ ଭୀତିପ୍ରଦ । ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ମୃତ୍ୟୁଭୟ ଜନ୍ମାଇ ହିନ୍ଦୁଗଣ କେବଳ ଗୁଡ଼ାଏ କାପୁରୁଷ ଜନ୍ମ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏଣୁ ଭାରତବର୍ଷ ବୀରଶୂନ୍ୟ । ଦେଶ ସମାଜ ଓ ପର ନିମନ୍ତେ ସ୍ୱାର୍ଥ ବଳିଦାନ ହିଁ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ । ଏତଦ୍ୱାରା ହିଁ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ ହୁଏ । ଯିଏ ଆତ୍ମପ୍ରସାଦ ଲାଭ କରିଅଛି, ସେ ମୋର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ତ୍ରସ୍ତ ହେବ କାହିଁକି ? ଆର୍ଯ୍ୟଗଣ ମୋତେ ବାୟୁଶକ୍ତି ଦେବତା ବୋଲି ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ପ୍ରାଣବାୟୁ ଯମର ଅଧୀନ । ସେହି ପ୍ରାଣବାୟୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟନିଷ୍ଠ ବ୍ୟକ୍ତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କଲାରୁ ବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟସାଧନ କଲାବେଳେ ବହିର୍ଗତ ହୋଇ ଅନନ୍ତ ବାୟୁରାଶିରେ ମିଶେ । ସେହି ମୃତ୍ୟୁ ସ୍ପୃହଣୀୟ ମୃତ୍ୟୁ । ମୁଁ ସେହି ମୃତ୍ୟୁର ଦେବତା । ଆତ୍ମହତ୍ୟା, ନରହତ୍ୟା ପ୍ରଭୃତି ମହାପାପର ମୁଁ ଦେବତା ନୁହେଁ । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ମୋତେ ଏତାଦୃଶ ପାପ କାର୍ଯ୍ୟର ଦେବତାରୂପେ ପୂଜା କରୁ ନଥିଲେ । ଆତ୍ମହତ୍ୟା, ନରହତ୍ୟା ବିକୃତ ମନର କାର୍ଯ୍ୟ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ସମାଜ, ଯେଉଁ ଜାତି କୁଳମର୍ଯ୍ୟାଦା-ଭିମାନରେ ଅସଂଖ୍ୟ ବାଳିକା ଓ ବିଧବାଙ୍କୁ ଅଗ୍ନିରେ ନିକ୍ଷେପ କରି ଜଘନ୍ୟତମ ନରହତ୍ୟା କରୁଥିଲେ, ସେମାନେ ମୃତ୍ୟୁଦେବତା ଯମର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦୀ, ଯମର ନ୍ୟାୟନିଷ୍ଠତାରେ କଳଙ୍କାରୋପଣକାରୀ । ହିଂସାକାରୀକୁ ହିଂସା କରିବା ଯମର ଆଇନ ବହିର୍ଭୂତ, ନୋହିଲେ ଆଜି ଜୀବନ୍ତ ଶରୀର ଦହନକାରୀ ଜାତି ଧରା ପୃଷ୍ଠରେ କଦାପି ନଥାନ୍ତେ । ନିଦ୍ରା ଅପେକ୍ଷା ମହାନିଦ୍ରା ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣବୋଲି ଆର୍ଯ୍ୟଗଣ ଭାବୁଥିଲେ । ଚିନ୍ତାକୁଳ ହୋଇ ଶୋଇବାକୁ ଗଲେ ଛଟପଟ ହେବା ସାର, ନିଦ୍ରାଦେବୀର ଦୟା ହୁଏ ନାହିଁ । କର୍ତ୍ତବ୍ୟକର୍ମ ନିଷ୍ପନ୍ନ ନକରି ପାପଯୁକ୍ତ, କଳଙ୍କ-କାଳିମା ଲିପ୍ତ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁ ଶଯ୍ୟାରେ 'କି କଲି, କି ହେବ' ବୋଲି ଛଟପଟ ହେବା ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରତି ମହାନିଦ୍ରା ଅତି ବିଭୀଷିକା-ମୟୀ । ଶାସ୍ତ୍ର ହିନ୍ଦୁଗଣଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବାକୁ ଭୟଶୂନ୍ୟ କରିବା ତେଣେ ଥାଉ ; ମୃତ୍ୟୁର ଭୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଦ୍ୱାରା, ଯମଗୃହର ବିଭତ୍ସ ବର୍ଣ୍ଣନା ଦ୍ୱାରା ଭୀତିଯୁକ୍ତ କରୁଅଛନ୍ତି । ଯମଦ୍ୱାର ତପ୍ତ ବୈତରଣୀ ପାରି ହେବାକୁ ଅଶେଷ ପ୍ରକାର କଷ୍ଟ

ପାଏ ; କେବଳ ସବତ୍ସା କୃଷ୍ଣ ଗୋଦାନ କଲେ ଏଥିରେ ସୁଖ ସନ୍ତରଣ କରି ଯମ-ଦ୍ୱାରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଯମରାଜ୍ୟରେ ମୃତବ୍ୟକ୍ତିକୁ ମହାକ୍ଷୁଧା, ମହାତୃଷା ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ହୁଏ । ମହା ଅନ୍ଧକାରରେ ବାସ କରିବାକୁ ହୁଏ । ଯେଉଁ କ୍ଷୁଧା ତୃଷ୍ଣା ଅନ୍ଧକାର ଓ ଲଜ୍ଜାକୁ ଲୋକ ଇହ ସଂସାରରେ ଭୟକରେ, ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଯମଗୃହରେ ସେହି ଅବସ୍ଥାମାନଙ୍କ ସହିତ ମହାଶବ୍ଦ ଯୋଗକରି ଶାସ୍ତ୍ରକାରଗଣ ଲୋକମନରେ କି ଅକଥନୀୟ ଭୟ ଜନ୍ମାଇ ଅଛନ୍ତି ! ପାପଯୁକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତି ଏଥିକି ଭୟ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ମାତ୍ର ଏ ଭୟ ଶିକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ନୁହେଁ । ଯେହେତୁ ପାପୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୋଟିଏ ଗାଈ, ଗୋଟିଏ ଦୀପ, ଖଣ୍ଡିଏ ଲୁଗା, ଏକଘଟ ଜଳ, କିଛି ତଣ୍ଡୁଳ ଦାନକଲେ ତପ୍ତ ବୈତରଣୀ ସୁଖରେ ପାର ହୋଇ ସମସ୍ତ କ୍ଳେଶରୁ ରକ୍ଷା ପାଏ ! ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ମୋତେ ବାୟୁଦେବତାରୂପେ କଳ୍ପନା କରି ମୋ ନିମନ୍ତେ ଦ୍ୟୁ ଓ ମଧ୍ୟସ୍ଥାନ ସ୍ଥିର କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ବା ବୈତରଣୀର ସ୍ଥାନ କାହିଁ ? ସେଠାରେ ପୁଣି କ୍ଷୁଧା, ତୃଷ୍ଣା କାହିଁ ? (ଅଗ୍ନିଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ) ଅଗ୍ନି, ତୁମେ ମୃତ୍ୟୁରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସମସ୍ତ ସମୟରେ ଘୃତ ହୁତ ଉତ୍କୋଚ ପାଉଅଛ । ମାରକଯୋଗ ହଟାଇ ଦେବାକୁ ତୁମେ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବତା ଓ ଗ୍ରହଗଣ ମଧ୍ୟ ଘୃତ ପାଞ୍ଚ ଆହୁତି ଲେଖାଏ ନିଅ ।

ଅଗ୍ନି—ନା, ନା । ମୃତ୍ୟୁକୁ ଯେଉଁ ଜାତି ପ୍ରତାରଣା କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ, ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ଅନୁସାରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଗ୍ରହକରଣ ଶକ୍ତି ଦେବା ମୋ ମତରେ ସଙ୍ଗତ ନୁହେ ।

ଇନ୍ଦ୍ର—ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶ୍ୱଶକ୍ତିର ଭେଦ ମାତ୍ର । ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂଜା ଆରାଧନା ଓ ସାଧନା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କ ମାନସିକ ବୃତ୍ତି ପରିସ୍ଫୁଟ ହେବା ଆଗରୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରାଚୀନ ଜାତି ପରି କାଳଗର୍ଭରେ ହଜିଗଲେ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶଧର ବୋଲି ଗର୍ବ କର । ଶକ୍ତି କୌଣସି ଜାତିର ବା ସମାଜର ଏକଚାଟିଆ ଅଧିକୃତ କିମ୍ବା ସେବ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଶକ୍ତିର ଯେ ଆରାଧନା କଲା, ଶକ୍ତି ତାର ସେବ୍ୟ ଓ ପୂଜ୍ୟ । ଆର୍ଯ୍ୟଗଣ ମୋର ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଶତ୍ରୁ ଜୟ କରିବାକୁ ବଳୀୟାନ ହେବାକୁ— ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ କରିବାକୁ କେଡ଼େ ଉତ୍ସାହୀ ହୋଇଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉତ୍ସାହରେ ବାରବାର ଉଚ୍ଚାରିତ ସ୍ତନୟିତ୍ନୁ, ବିଦ୍ୟୁତ୍ ବଜ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଶବ୍ଦଗୁଡ଼ିକ ଆଜି ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭୀତିପ୍ରଦ ହୋଇଅଛି । ସେମାନେ ଯେଉଁ ବଜ୍ରଶକ୍ତିର ପୂଜା ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ, ତାହାକୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ତ୍ୟାଗ କରିଅଛ । ମୋର ଶକ୍ତିକୁ ହେୟଜ୍ଞାନ ମୋପ୍ରତି

ମଧ୍ୟ ହେଉଛନ୍ତି ନୁହେଁ କି ? ଯେଉଁମାନେ ସୀନ୍ଦ୍ର, ଶକ୍ତିର ଉପାସକ, ସେମାନେ ମୋର ଭକ୍ତ, ମୋର ସ୍ନେହ ପାତ୍ର ଓ କଲ୍ୟାଣ ଭାଜନ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୋର ଶକ୍ତି ପୂଜକ ନୁହଁ, ମୋର କାଳ୍ପନିକ ରୂପର ପୂଜକ । ମାତ୍ର ସେ ରୂପରେ ମଧ୍ୟ ହାସ୍ୟୋଦ୍ଦୀପକ ଓ ନିନ୍ଦାସୂଚକ ଚିହ୍ନ ଅଙ୍କିତ କଲ । ନିଜ ନିଜ ନୈତିକ ସ୍ୱଭତ୍ୟ ଦୋଷ କ୍ଷାଳନ ନିମନ୍ତେ ମୋଠାରେ ଗୋଟିଏ ଜାର ଦୋଷ ଆରୋପ କଲେ । ମୋଠାରେ କେବଳ ନୁହେଁ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଚରିତ୍ରହୀନ କରି ଚିତ୍ରିତ କରିଅଛ । ଯେଉଁ ଜାତିର ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷ ବା ଦେବତା ଜଘନ୍ୟ ଚରିତ୍ର ଦୋଷଦୁଷ୍ଟ, ସେହିଜାତିର ନୈତିକ ଚରିତ୍ର ଜଘନ୍ୟ ଓ ଘୃଣ୍ୟ ବୋଲି ଅନ୍ୟ ଜାତି କର୍ତ୍ତୃକ ଉପହସିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ଦେବତାମାନେ ଶକ୍ତିଧର । ଶକ୍ତି ସାଧନ ଦ୍ୱାରା ଲୋକ ବର୍ଗ ଉପକୃତ ଓ ଉନ୍ନତି ଶୀଳ ହେବେ ବୋଲି ଶକ୍ତି ସଂସାରରେ ବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇ ରହିଅଛି । ବିଦ୍ୟୁତର ସାଧନା ନ କରି ଇନ୍ଦ୍ରାୟ ସ୍ୱାହା ବୋଲି ଘୃତାହୁତି ଦେଲେ କି ମୋର ତୃପ୍ତି ଅଛି ? ମୋର ଭକ୍ତ, ଧେବକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜାତି, ମୋର ଉପାସନା ଦ୍ୱାରା ସେହି ଜାତି କି ଅସାଧ୍ୟ ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା କି ତୁମ୍ଭେମାନେ ଦେଖ ନାହିଁ ? ଏହି ବୈଦ୍ୟୁତିକ ସାଧନା କରୁ କରୁ କେତେ ମହାପ୍ରାଣ ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରାଣ ହରାଇ ଅଛନ୍ତି । ତଥାପି ତାଙ୍କ ଦେଶବାସୀ ହତୋତ୍ସାହ ନ ହୋଇ ମୃତ୍ୟୁ ପଣ କରି ଲକ୍ଷ୍ୟ ସାଧନାରେ ଲାଗି ଅଛନ୍ତି, ପ୍ରଥମ ବିଦ୍ୟୁତ୍ ଶକ୍ତି ଆବିଷ୍କୃତିଠାରୁ ଆରମ୍ଭି ଆଜଯାଏ କି କଳ୍ପନାତୀତ ଆବିଷ୍କାର ମୋର ଭକ୍ତଗଣ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଅନ୍ୟକଥା ଛାଡ଼, କେବଳ ମାର୍କନି ଆବିଷ୍କୃତ ବେତାର ଖବର ମାନବ ଜାତିର କି କଲ୍ୟାଣ କରି ହୋଇଅଛି । ସମୁଦ୍ର ଯାତ୍ରୀ ଓ ବିମାନ ଗୃହମାନଙ୍କର ସଙ୍କଟ ମୋଚନ ନିମନ୍ତେ ଏପରି ଆବିଷ୍କାର ପୂର୍ବେ କେବେ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଏଡ଼ିସନ, ରଣ୍ଟଜେନ୍ ଏବଂ ମାର୍କନିଠାରୁ ବଳି ମୋର ଭକ୍ତ ଓ ସେବକ ଆଉ କିଏ ଅଛି ? ତୁମ ଦେଶର ଜଗଦୀଶ ଓ ରମଣ ସେହି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପଦାନୁସରଣ କରି ମୋର ସେବାରେ ମନ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ବାଲୁକାସ୍ତୂପ ମଧ୍ୟରେ ସେ ଦୁଇଜଣ ଦୁଇଗୋଟି ବାଲୁକା କଣା ମାତ୍ର । ଆଉ ଯାହା ବକ୍ତବ୍ୟ ଥିଲା, ତାହା ଅଗ୍ନି ପ୍ରମୁଖ ଦେବତାଗଣ ପ୍ରକାଶ କରି ସାରିଅଛନ୍ତି । ପିଷ୍ଟପେଷଣ ବୃଥା । ଯାବତ୍ ତୁମ୍ଭେମାନେ କାଳ ନିଯୁକ୍ତିକୁ ଓ ସଭ୍ୟତାର ଗତିକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଶକ୍ତି ଆରାଧନା ନ କର, ତାବତ୍ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ଆଶା ସୁଦୂର ପରାହତ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ନିଜ ଦୋଷଦର୍ଶୀ ନ ହୋଇ ମନର ଆବେଗରେ ଓ ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କ କାଳ୍ପନିକ ଗୌରବରେ ଗର୍ବିତ ହୋଇ ଦେବତାମାନଙ୍କର ଶରଣ ଲୋଡୁଅଛ,

ଘୃତାହୂତ ଦ୍ୱାରା, ଉତ୍କୋଚ ଦ୍ୱାରା ଦେବତାଙ୍କ ପ୍ରସାଦଲାଭର କଳ୍ପନା କରୁଅଛ । ଯେବେ ସେବକର ପ୍ରଦତ୍ତ ପାରିତୋଷିକ ବା ଉତ୍କୋଚ ପ୍ରାପ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଦେବତାମାନେ ଲାଳାୟିତ, ତେବେ ସେମାନଙ୍କର ନାମ ମନୁଷ୍ୟ ନହୋଇ ଦେବତା ହେଲା କାହିଁକି ? ଦେବତାମାନେ ଶକ୍ତି ଧର, ଶକ୍ତିର ଆରାଧନା ଦେବାରାଧନା, ଏଣୁ ଶକ୍ତିର ଆରାଧନା କର । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜାତିଠାରୁ ଏହା ଭଲି ସହକାରେ ଶିକ୍ଷାକର । ବହୁକାଳ ଅନୁତାପ ଓ ସାଧନା ନକଲେ ତୁମ୍ଭ ଜାତିର ପାପର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ହେବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ କାଳ୍ପନିକ ଉପାୟରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ଶୂଦ୍ରାଦିଙ୍କୁ ଦମନ କରିବାର ଉପାୟ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଅଛ, ସେ ଉପାୟ ଆଉ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଚରିତ୍ର ସଂଶୋଧନ କର, ଅହମିକା ତ୍ୟାଗ କର, ଆଧୁନିକ ସଭ୍ୟ ଗଣନାରେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗାର ପଡ଼ିବ ।

(ଦେବତାମାନେ ଗାତ୍ରୋତ୍‌ଥାନ କଲା ବେଳେ)

ରାମାନୁଜ—(ପ୍ରଣାମ ପୂର୍ବକ) ଅମରଗଣ, ମୋର ଅପରାଧ କ୍ଷମାକରି ଗୋଟିଏ ମାତ୍ର ନିବେଦନ ଶ୍ରବଣ କରିବା ହେଉନ୍ତୁ ।

ଇନ୍ଦ୍ର—ଆଚ୍ଛା କହ ।

ରାମାନୁଜ—ପୂର୍ବେ ନରଗଣଙ୍କୁ ଦୈତ୍ୟାଦିମାନେ ପୀଡ଼ିତ କଲେ ଋଷିମାନେ ଅମର ଗଣଙ୍କ ଶରଣାପନ୍ନ ହେଉଥିଲେ । ଏବେ ହିନ୍ଦୁଗଣଙ୍କର ସେହି ଦଶା ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ଆପଣମାନଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହୋଇଅଛୁଁ । ଆପଣମାନଙ୍କର ଉପଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଥରେ ପୂର୍ବାଚରିତ ପ୍ରଥାନୁସାରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ପଦାନତ ହେବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଇଚ୍ଛା କରିଅଛୁଁ । ପୂର୍ବେ ଋଷିମାନଙ୍କୁ ଘେନି ଅମରଗଣ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କଠାକୁ ଯାଉଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ସମସ୍ତଙ୍କ ସମଭିବ୍ୟାହାରରେ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କଠାରେ ସବୁ ଜଣାଉଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସାନୁନୟ ନିବେଦନ ଯେ, ଆପଣମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଘେନି ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କଠାକୁ ଚାଲିବା ହେଉନ୍ତୁ । ବ୍ରହ୍ମା ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବେ ।

ଯମ—ଭାରି ଆସ୍ପର୍ଦ୍ଧାତ ! ତୁମ୍ଭେମାନେ ସେହି ଋଷିକଳ୍ପ ଏବଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କାଳ୍ପନିକ ଦେବତା, ନା ? ବିଷ୍ଣୁ ବୋଲି ସୂର୍ଯ୍ୟଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁ । ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ମହେଶ୍ୱର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମୟରେ ସୃଷ୍ଟ ହୋଇ ନଥିଲେ । ସେମାନେ ଅର୍ବାଚୀନ । ସେମାନଙ୍କଠାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯିବୁ ନାହିଁ ବା କେବେ ଯାଇ ନାହୁଁ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ତାଙ୍କଠାକୁ ନିଜେ ନିଜେ ଯାଅ ।

ଦୈବସଭା

(ଦେବତାମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାରାଚ୍ଛନ୍ନ)

ଜଣେ ରଜା—ରମାନୁଜ, ଆଶା ଭରସାତ ନିର୍ମୂଳ ହେଲପରି ମନେ ହେଉଅଛି ।

ରମାନୁଜ– କି କରିଯାଏ । କହି ନ ଜାଣିବା ଦୋଷ, ମୋତେ ମୁଖ୍ୟ ବକ୍ତା କରିଥିଲେ ଅନ୍ତତଃ ମୁଁ ସୁପନ୍ଥାକୁ ଆଣିଥାନ୍ତି ।

ମଦନ—ଆରେ, ପ୍ରଥମରୁ ତ ପ୍ରଣାମ ନକରି ଅପମାନ କଲ, ମୁଣ୍ଡରେ ବେତବାଡ଼ ବାଜିବାରୁ ପ୍ରଣାମ କଲ । ତୁମେ ପୁଣି କଥା କହୁଛ !

ରମାନୁଜ—ଆହେ ଜାଣିଲ, ଏ ଦେବତାଗୁଡ଼ିକଙ୍କ ରୂପରେଖର ପ୍ରକୃତ ପରିଚୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ମିଳି ନାହିଁ । ଏଣୁ ସହସା ଦେଖି ଚମକି ଗଲି । କିଏ କେଉଁ ଦେବତା ଚିହ୍ନି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଏଣୁ ବେତଠା ଟିକିଏ ବାଜିଲା । ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ମହେଶ୍ୱର ତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିତ୍ୟ ପୂଜିତ ଗୃହ ଦେବତା, ସେମାନଙ୍କୁ କି ଚିହ୍ନିବାକୁ ମୋର କ୍ଷମତା ନାହିଁ ? ଦୈନିକ ମୁଣ୍ଡ ଲଗାଇ ଦେଖୁଛି, ମୋର କପାଳରେ କିଣ୍ଡି ପଡ଼ିଗଲାଣି, ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନି ନାହିଁ ? ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ଦଣ୍ଡବତ ହେବ । ଚିନ୍ତା କର ନାହିଁ, ମୋତେ କହିବାକୁ ଦେବ ।

ସମସ୍ତେ – ଆଛା ହେଉ, ଅତି ବିନୀତ ଭାବରେ ସବୁ ବୁଝାଇ କହିବ, ଯେପରି କି ସୁଫଳ ମିଳିବ ।

(ଦୂରରେ ସୁମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ଓ ବୀଣା ଧ୍ୱନି)

ରମାନୁଜ—ନିଶ୍ଚୟ ନାରଦଙ୍କର ବୀଣାଧ୍ୱନି, ନାରଦ ସଙ୍ଗରେ ଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜାତଭାଇ, ଅବଶ୍ୟ ଆମ ସପକ୍ଷରେ ଦୁଇପଦ କହିବେ ।

(ସହସା ସଭାମଞ୍ଚ ଆଲୋକିତ ହେଲା । ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶ୍ୱର ସମାସୀନ, ଅନ୍ୟ କେହି ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଦଣ୍ଡପ୍ରଣାମ କରିବା ଏବଂ ଉଠି କରଯୋଡ଼ି ଠିଆ ହେବା)

ବ୍ରହ୍ମା—ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏଠାକୁ ଆସି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ୍ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାର ଅଭିପ୍ରାୟ କଣ ?

ସମସ୍ତେ—ଅସହ୍ୟ ଦୁଃଖ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ତାହାର ନିରାକରଣ ନିମନ୍ତେ ଆପଣମାନଙ୍କ ପଦାନତ ହୋଇଅଛୁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯାହା ପ୍ରାର୍ଥନା ଅଛି, ତାହା ରମାନୁଜ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ବିଶଦ ଭାବରେ ବୁଝାଇ କହିବେ ।

ବ୍ରହ୍ମା—ତଥାସ୍ତୁ ।

ରାମାନୁଜ—ଧର୍ମାବତାର, ଶାସ୍ତ୍ରାଧ୍ୟୟନରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣିଅଚ୍ଛୁଁ ଯେ, ନରଗଣ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହେଲେ ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାଙ୍କଠାରେ ଦୁଃଖ ଜଣାନ୍ତି । ଇନ୍ଦ୍ରାଦିମାନେ ଋଷିଗଣଙ୍କ ସହିତ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଇ ନିଅନ୍ତି । ଏହା ଚିରାନୁଚରିତ ପ୍ରଥା । ଋଷିମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା କେବେ ଦେବତାମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇ ନଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବ ରୀତ୍ୟାନୁସାରେ ଏଠାକୁ ଆସିବାକୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାରୁ ସେମାନେ କହିଲେ, ବ୍ରହ୍ମା, ବିଷ୍ଣୁ, ମହେଶ୍ୱର ଅର୍ବାଚୀନ ଦେବତା, ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କେବେ ଯାଇନାହୁଁ, ଏଥର ଯିବୁ କିପରି ? ତୁମ୍ଭେମାନେ ଆପେ ଆପେ ଯାଅ । ଏଣୁ ନିଃସହାୟ ହୋଇ ଆସିଅଚ୍ଛୁଁ । ଯେପରି କି ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରାର୍ଥୀ ବିନା ଓକିଲ ସାହାଯ୍ୟରେ କୋର୍ଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଭରସା କେବଳ ଭବଦୀୟ ଚରଣାରବିନ୍ଦ ।

(ବିଷ୍ଣୁ ଶିବଙ୍କ କାନରେ—ସ୍ୱାର୍ଥସିଦ୍ଧି କାମନାରେ ଦେବତାଙ୍କ ନାମରେ ଦୁଇପଦ ଚୁଗୁଲି)

ବ୍ରହ୍ମା—ଦେବତାମାନେ ଯଥାର୍ଥ କହିଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ଅନେକ ଦିନ ପରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ରୂପ କଳ୍ପନା, ସେମାନେ ଋଷିଗଣଙ୍କୁ ନେଇ କେବେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ନଥିଲେ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଋଷି ହୋଇଥିଲେ ଏପରି ଚୁଗୁଲି ଦୁଇ ପଦ କହି ନ ଥାନ୍ତ । ତୁମ୍ଭର ଦୁଃଖ ଜଣାଅ, ପରର ନିନ୍ଦାକରି ଏଠାରେ କୌଣସି ଫଳ ନାହିଁ ।

ରାମାନୁଜ—ଜନ ପିତା ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ, ସ୍ନେହମୟୀ ପୁତ୍ରବତ୍ସଳା ମାତାମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ନାହାନ୍ତି, ଏଣୁ ହୃଦୟ କାନ୍ଦୁଅଛି ।

ବିଷ୍ଣୁ—ଶିବ, ପ୍ରକାଶ କର, କାହିଁକି ଉମା ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗରେ ଆସିଲେ ନାହିଁ ।

ଶିବ—(ସହାସ୍ୟରେ) ସେ କଥା କଣ କହିବି ? ମୁଁ କହିଲି, 'ଉମା', ମୋ ସଙ୍ଗରେ ସଭାକୁ ଚାଲ ।' ସେ କଣ କହିଲେ ଜାଣିଲ—

ବିଷ୍ଣୁ—ତୁନି ହୋଇ ରହିଲ ଯେ ? କଣ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ହେଲ ?

ଶିବ—ନା, ଜାଣିଲ, ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୋତେ ଗଞ୍ଜାଇ ନାମକ କମୂତ ଗୋଟାଏ ନିଶାଦ୍ରବ୍ୟ ଭୋଗ ଦେଇ ଦେଇ ମୋତେ ଗଞ୍ଜେଡ଼ି କରି ଦେଲେ । ଆସିବାବେଳେ ସୁଦ୍ଧି ପାନ କରି ଆସିଥିଲି, ଆଖି ବନ୍ଦ ହୋଇ ଯାଉଅଛି, ନିଶାଛଡ଼ି ନାହିଁ । ଉମା କହିଲେ କି, "ମୁଁ ପୁରୁଷ ସଭାକୁ ଯିବି ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁଗଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଚରିତ୍ରରେ

କଳଙ୍କାରୋପ କରନ୍ତି, ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କର ଘୃଣା ଓ ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ବଡ଼ ବେଶି । ମୁଁ ତ ସ୍ତ୍ରୀ, ସଭାରେ ହୁଏତ ସ୍ତ୍ରୀ ନିନ୍ଦା କରିବେ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ନରୁବା ତୁମ୍ଭେ କ୍ରୋଧାନ୍ୱିତ ହେବା ସମ୍ଭବ, ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା—ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ପତିପ୍ରାଣା, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ପତିପ୍ରାଣା, ଏଣୁ ତୁମର ନିନ୍ଦା ଓ ଅପବାଦ ସହ୍ୟ ନ କରି ମୁଁ ଦେହତ୍ୟାଗ କରି ସତୀ ଆଖ୍ୟା ପାଇଥିଲି । ମୋର ଏହି ସତୀ ଆଖ୍ୟାର ବିଦ୍ରୂପ ସ୍ୱରୂପ ହିନ୍ଦୁଗଣ ବାଳିକା ଓ ବିଧବାମାନଙ୍କୁ ଅଗ୍ନିରେ ଜବରଦସ୍ତି ନିକ୍ଷେପ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ସତୀ ଆଖ୍ୟା ଦେଲେ । ଏହାଠାରୁ ବଳି ମୋର ସତୀ ଆଖ୍ୟାର ନିନ୍ଦାବାଦ କଣ ହୋଇପାରେ ? ଏହାଛଡ଼ା ଅବିବାହିତା ଯୁବତୀ ଓ ମୃତ ପତିକାମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏମାନଙ୍କର ସର୍ବଦା ଅସତୀତ୍ୱର ଆଶଙ୍କା । ଏହି ବୃଥା ସନ୍ଦେହ ନାରୀ ଜାତିକୁ ଦଗ୍ଧ କରୁଅଛି । ମୋର ଜାତିର ନିନ୍ଦା, କଳଙ୍କ ଯେଉଁଠାରେ ଆଲୋଚିତ ହେବାର କଥା, ସେଠାକୁ ମୁଁ ଯିବିନାହିଁ । ଏକଥା କହି ଉମା ଆସିଲେ ନାହିଁ । ତୁମ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ନ ଆସିବାର କାରଣ କଣ, କହିଲ ।

ବିଷ୍ଣୁ–ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଯାହା କହିଲେ, ତାହା ବିସ୍ତୃତ ଭାବରେ କଣ କହିବି ? ତେବେ ସଂକ୍ଷେପରେ ଏହି ଯେ—"ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ନାହିଁ । ସ୍ତ୍ରୀକୁ ଦାସୀ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ମୋତେ ମଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଦାସୀ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଦାସୀ-ଟାଏ ସଭାକୁ ଯିବାର ଫଳ କଣ ? ନାମକୁ ମୋତେ ପୂଜା କରୁଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ପଦେ ପଦେ ତିରସ୍କାର କରନ୍ତି । ନିଜ ନିଜ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଆବଦ୍ଧ କରି ରଖିଲା ପରି ମୋତେ ମଧ୍ୟ ଆବଦ୍ଧ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା । ହିନ୍ଦୁଗଣ ସ୍ତ୍ରୀ ଧନ ଲୋଲୁପ, ସ୍ତ୍ରୀର ପିତା ଉପଯୁକ୍ତ ଯୌତୁକ ନ ଦେଲେ କନ୍ୟା ସଙ୍ଗରେ ମୂଲ୍ୟବାନ ଅଳଙ୍କାରାଦି ଆଣି ନଥିଲେ ପିତାର ତିରସ୍କାର ଅପମାନ ଆଜୀବନ ସ୍ତ୍ରୀକୁ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଯେ କୌଣସି କାରଣରୁ ହେଉ, ପିତାର ନିନ୍ଦା, ଜାତି ନିନ୍ଦା, ପିତାର ଗୃହ ନିନ୍ଦା କନ୍ୟା ପ୍ରତି ଅତୀବ ମର୍ମନ୍ତୁଦ । ମୋର ପିତୃ ଗୃହକୁ ଯେଉଁ ଜାତି ଅପବିତ୍ର ବୋଲି ଘୃଣା କରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ସହିତ ମୋର ସମ୍ବନ୍ଧ କଣ ? ତୁମ୍ଭେ ପୁରୁଷ, ମୋତେ ଡାକିବାର କାରଣ ପୁନଃ ପୁନଃ ଅପମାନ କରାଇବା ?" ଶୁଣିଲ ଶିବ, କମଳାଙ୍କ କଥା ।

ଶିବ—ହୁଁ—ବ୍ରହ୍ମା, ତୁମ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ନ ଆସିବାର କାରଣ କଣ ?

ବ୍ରହ୍ମା—ସେ କଥା କଣ କହିବି । ସରସ୍ୱତୀ ସଂକ୍ଷେପରେ କହିଲେ ଯେ—"ମୁଁ ଧୀଶକ୍ତି ସ୍ୱରୂପିଣୀ ବୋଲି ଆର୍ଯ୍ୟଗଣ ମୋର ପ୍ରଥମ ଆରାଧନା କରୁଥିଲେ ।

କାଳକ୍ରମେ ମୋର ରୂପ କଳନା କରି ହିନ୍ଦୁଗଣ ଯେ ମୋତେ ଲାଂଛିତ ଓ ଅବମାନିତ କରି ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅକଥନୀୟ । ତଥାପି ସ୍ନେହ ପରବଶ ହୋଇ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଥିଲି, ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ ମୋର ବିଦ୍ୟାରୂପ ଶକ୍ତିରୁ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାତିଙ୍କି ବଞ୍ଚିତ କରି ମୋର ଘୋର ଅପମାନ କଲେ, ସେଦିନୁ ମୁଁ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କୁ ତ୍ୟାଗ କରିଅଛି । ମୋର ଜାତି ଚିରକାଳ ମୂର୍ଖ ରହିଲୁ ବୋଲି ଅନୁଶାସନ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ମୁଁ ପୁରୁଷ ସଭାକୁ ଯିବି ? କଦାପି ନୁହେଁ ।”

ସମସ୍ତେ—ଅହୋ ! ମା ମାନଙ୍କଠାରୁ ଏକଥା ଶୁଣିଲି ଉପରୁ ଆଉ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆଶା କେଉଁଠାରେ ? ପ୍ରଭୁମାନେ ଭରସା ।

ବ୍ରହ୍ମା—ଆଚ୍ଛା, କହ ଯାଅ ଶୁଣିବା ।

ରାମାନୁଜ—ଆପଣମାନଙ୍କୁ କିଛି ଅବିଦିତ ନାହିଁ । ଆପଣମାନଙ୍କ ମୁଖାରବିନ୍ଦରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅର୍ଥାତ୍ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଜାତ ହୋଇଥିଲୁଁ । ବାହୁରୁ କ୍ଷତ୍ରିୟ, ଉରୁରୁ ବୈଶ୍ୟ ଓ ପାଦରୁ ଶୁଦ୍ରମାନେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସନାତନ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ ଅନୁସାରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ ଓ କହିବାକୁ ଗଲେ ବୈଶ୍ୟଗଣ ଆପଣା ଆପଣା ସାଧ୍ୟାନୁସାରେ ଧର୍ମ ପାଳନ କରୁଅଛନ୍ତି ।

(ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ଶିବଙ୍କର ମୃଦୁହାସ୍ୟ)

ମାତ୍ର ଶୁଦ୍ରଗୁଡ଼ାକ ବିଧିବ୍ୟବସ୍ଥା ଆଦୌ ମାନୁନାହାନ୍ତି । ପାଳନ କରୁନାହାନ୍ତି ; ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମକକ୍ଷ ହେବାକୁ ବସିଲେଣି । ବିଧର୍ମୀ ଶାସନ ସେଥିର ସହାୟ ଭୂତ । ଏଥିର ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଯାଉ । ଏହାହିଁ ପ୍ରଥମ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ବ୍ରହ୍ମା—ମୋର ମୁଖରୁ, ବାହୁରୁ, ଜଙ୍ଘରୁ ଓ ପାଦରୁ ସୃଷ୍ଟିଜାତ ଜାତ ହୋଇନାହାନ୍ତି । ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ବୁଝିବାର ଭ୍ରମ । ପ୍ରାଣୀ ଜନନୀ ଜଠରରୁ ଜନ୍ମ ହୁଏ । ମୁଖ, ବାହୁ, ଉରୁ ଓ ପାଦରୁ ଜନ୍ମ ହୁଏନାହିଁ, ଗୁଣ କର୍ମ ଅନୁସାରେ ସେମାନେ ଉଚ୍ଚ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବେ, ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଣ ?

ରାମାନୁଜ—ତେବେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅର୍ଥାତ୍ ଉଚ୍ଚଜାତିମାନଙ୍କର ଗତି କଣ ?

ବ୍ରହ୍ମା—ଗତି ତୁମ ହାତରେ, ଦେବତାମାନେ ତ ଜାତି ସୃଷ୍ଟି କରିନାହାନ୍ତି ।

ରାମାନୁଜ—ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରାର୍ଥନା ଏହିଯେ, ବର୍ତ୍ତମାନ ଲାଟସଭା ହୋଇଅଛି ; ସେଠାରେ ହିନ୍ଦୁର ସମାଜଗତ ଓ ଜାତିଗତ କଥାମାନ ଅଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ବା ଅଳ୍ପ ଶାସ୍ତ୍ରଜ୍ଞ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଶୁଦ୍ର, ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ଯାଉଅଛି । ମାତ୍ରଣ

ଋଷିଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମତପ୍ରତି ଅବହେଳା କରାଯାଇ ଅଛି । (ଦେବତାମାନଙ୍କର ମୃଦୁହାସ୍ୟ) ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ବାଲ୍ୟବିବାହ ନିରୋଧ ଆଇନ ପାସ୍ ହୋଇଗଲା । ବିଧବା ବିବାହର ଆନ୍ଦୋଳନ ଲାଗିଅଛି । ସନାତନ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ରକ୍ଷା ହେବ କିପରି ? ପୁରୋହିତର ଉଚ୍ଛେଦ ହେଲେ ଆପଣମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂଜା ଗ୍ରହଣ କରିବେ କି ? (ହାସ୍ୟ)

ବ୍ରହ୍ମା—ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ବାଲ୍ୟବିବାହ ପ୍ରଥା ଜଣାନାହିଁ । ମୁଁ ଯୁବତୀ ବିବାହ କରିଥିଲି । ତୁମେ ବିଷ୍ଣୁ ? ତୁମେ ଶିବ ?

ବିଷ୍ଣୁ—ମୁଁ ତ ଯୁବତୀ ବିବାହ କରିଥିଲି ।

ଶିବ—ପାର୍ବତୀ ତ ଯୁବତୀ ଅବସ୍ଥାରେ ବହୁଦିନ ତପସ୍ୟା କଲାପରେ ମୋତେ ବିବାହ ହେଲେ ।

ରାମାନୁଜ—ତୃତୀୟ, ଜାତିଭେଦ ପ୍ରଥା ଓ ସ୍ତ୍ରୀ ପରାଧୀନତାର ଗୋଟାଏ କଡ଼ାକଡ଼ି ନିୟମ ବନ୍ଧାଯାଉ ।(ହାସ୍ୟ) ଚତୁର୍ଥରେ ପୂଜାବିଧିଟା ଅକ୍ଷୁନ୍ନ ଭାବରେ ବଜାୟ ରହୁ, ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ ହେଉ, ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ସମ୍ମାନ କରନ୍ତୁ । ତାହାହେଲେ ଆପଣମାନଙ୍କର ଆରାଧନା ଅକ୍ଷୁନ୍ନ ରହିବ—ଭୋଗ ଖଞ୍ଜାରେ କେବେ ବାଧା ଘଟିବ ନାହିଁ । ଗୋ ବ୍ରାହ୍ମଣ ହିତ ନିମନ୍ତେ ଆପଣ ମାନଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ।

ତ୍ରିମୂର୍ତ୍ତି—ବାଃ! ବାଃ!

ରାମାନୁଜ—(ଆଶାନ୍ୱିତ ହୋଇ) ବ୍ରାହ୍ମଣ ଜାତିର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ, ଜଗତର ସମସ୍ତ ମଙ୍ଗଳ । (ଇତି)

ରାଜାମାନେ—(ସ୍ୱଗତ) ବେଶ୍ ବକ୍ତା ନିଯୁକ୍ତ କଲୁଁ ତ ! କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣର ସ୍ୱାର୍ଥ ନିମନ୍ତେ ଏହି ମହାଡ଼ମ୍ବର ଆରମ୍ଭ ! କି ଦୁଃଖର କଥା ! ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କି ନିର୍ବୁଦ୍ଧିତା ?

(ବ୍ରହ୍ମା ଗାତ୍ରୋତ୍ଥାନ କଲାବେଳେ ସଭାସ୍ଥଳ ଘୋର ପାଟଳରଙ୍ଗରେ ରଞ୍ଜିତ ହେଲା । ବିଷ୍ଣୁ ଓ ଶିବଙ୍କର ରୂପ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଲା ନାହିଁ । ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଦୀପ୍ତି ବାଳସୂର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଦୃଷ୍ଟ ହେଲା)

ବ୍ରହ୍ମା ମୁଁ ବ୍ରହ୍ମା, ମୁଁ ଉଷାକାଳର ବାଳଭାନୁର ଉଦୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜୀବ ଦେହରେ ଗୋଟାଏ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଜୀବନୀ ଶକ୍ତିର ସଞ୍ଚାର କରେ, ନବଶକ୍ତିର ଉନ୍ମେଷ ହୁଏ । ବିଶ୍ୱର ନିଦ୍ରିତାବସ୍ଥାରୁ ଜାଗରଣାବସ୍ଥା ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବିସ୍ମିତ ଓ ମୋହିତ କରିଥିଲା । ସେମାନେ ଗାଇଲେ, "ତମ ସୋ ମା ଜ୍ୟୋତିର୍ଗମୟ" । କାର୍ଯ୍ୟ

ନିମନ୍ତେ ଆଲୋକହିଁ ଜୀବର ପ୍ରୟୋଜନ ; ଏହି ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରକାଶ ହେତୁରୁ ମାନବ ଜାତିର ବାହ୍ୟାଭ୍ୟନ୍ତର ଆଲୋକିତ ହୁଏ । ଏହି ନବାଲୋକ ଦେଖି ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମ ଉଲ୍ଲସିତ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି । ଭାବୁକମାନେ ସେହି ବାଲସୂର୍ଯ୍ୟ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ମୁଁ ସୃଷ୍ଟି କର୍ତ୍ତା, ଆଦିପୁରୁଷ, ବ୍ରହ୍ମା ବୋଲି ସ୍ତୁତି କରନ୍ତି । ମୁଁ ସେହିଦିନ ଠାରୁ ବ୍ରହ୍ମା, ଇନ୍ଦ୍ର, ଅଗ୍ନି ପ୍ରଭୃତି ଶକ୍ତିଧର ସୌରଶକ୍ତି ରୂପେ ପୂଜିତ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଭବର ଦେବତା । ମନୁଷ୍ୟର ମାନସିକ ଉନ୍ନତି କଳ୍ପନାରେ ମନୀଷୀ ଓ କବିଗଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦେବତା ରୂପେ କଳ୍ପନା କରି ଅସାଧାରଣ ଗୁଣାଧାର ବୋଲି ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ସେମାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ କ୍ରମେ ବିକୃତ ହୋଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ରୂପ ଗୁଣ ମାଟି ପଥର ଓ ଚିତ୍ରପଟରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେଲା । ସେ ଭାବଧାରା ଉମ୍ଭମାନଙ୍କଠାରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉନାହିଁ । ମୁଁ ସାତ୍ତ୍ୱିକ ଦେବତା—ପକ୍ଷ ସମର୍ଥନ ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ, ଡିକ୍ରୀ ଡିସ୍‌ମିସ୍ କରିବାକୁ ମୁଁ ଅଦାଲତର ମାଲିକ ନୁହେଁ । ପଶୁ, ପକ୍ଷୀ, କୀଟ, ପତଙ୍ଗ, ମନୁଷ୍ୟ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରତ୍ୟୁଷରୁ ଗାତ୍ରୋତ୍‌ଥାନ କରି ମୁକ୍ତ ଆକାଶ ତଳରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ; ମୁଁ ଥରେ ମୋର ସୁକୋମଳ କର ସ୍ପର୍ଶ ଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ଆଉଁସି ଯାଏଁ । ଆଉଁସିଲା ବେଳେ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଚଣ୍ଡାଳର ଭେଦ ରଖେ ନାହିଁ । ମୁଁ ସେହି ବ୍ରହ୍ମା ।

(ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ନୀଳ ଜ୍ୟୋତି ପ୍ରକାଶ ପାଇଲା, ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୃଦୁ ସୂର୍ଯ୍ୟଜ୍ୟୋତି ସହିତ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ । ବ୍ରହ୍ମା ଶିବ ଦେଖାଗଲେ ନାହିଁ ।)

ବିଷ୍ଣୁ—ବିପ୍ରଗଣ, ମୁଁ ପାଳନ କର୍ତ୍ତା, ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ସୂର୍ଯ୍ୟ ବା ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କର ମୁଁ ନାମାନ୍ତର । ସୃଷ୍ଟି କ୍ଷଣକର ବ୍ୟବସ୍ଥା, କ୍ରୀଡ଼ାକାଳ ଦୀର୍ଘ । ଏହି ଦୀର୍ଘକାଳର ନିୟାମକ ମୁଁ ପାଳନକର୍ତ୍ତା ରୂପେ ସମ୍ମାନିତ ହୋଇଅଛି । ଜୀବଗଣ ମୋର କରସ୍ପର୍ଶରେ ଜୀବନ ଜୀବିକାରେ ରତ ହୁଅନ୍ତି । ପରିବାର, ସମାଜ ଜାତିର ରକ୍ଷଣବେକ୍ଷଣାର ଉପାୟ ଉଦ୍ଭାବନ କରନ୍ତି । ଉଷ ଠାରୁ ଆରମ୍ଭକରି ପ୍ରଦୋଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଜୀବଗଣର କ୍ରୀଡ଼ାକାଳ । ଏହି କ୍ରୀଡ଼ାକାଳରେ ଜୀବର ସମ୍ୟକ ପ୍ରକାର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୁଏ ବୋଲି ଏହାକୁ ପାଳନର ସମୟ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରି ଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ସେହି ପାଳନକର୍ତ୍ତା ସବିତା, ବିଷ୍ଣୁ । ମନୁଷ୍ୟଗଣ ଭକ୍ତି ଗଦ୍‌ଗଦ୍ ଚିତ୍ତରେ ମୋତେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଠାରୁ ଉଚ୍ଚାସନ ଦେଇ ଭବତାରଣ ନାମ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ମୁଁ ଭବର ବଶ, ସୁତରାଂ ମୋଠାରେ ଭେଦାଭେଦ ଜ୍ଞାନ ନାହିଁ । ସ୍ପର୍ଶଦୋଷ ମୋଠାରେ

ନାହିଁ, ମୋ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସମସ୍ତେ ସମାନ । ବତ୍ସଗଣ, ସାଧନାରେ, ଭାବରେ ଜଗତ୍ ବଶ । ସାଧନା କର, ଭାବ ଶିକ୍ଷା କର, ମମତାଶୂନ୍ୟ ହୁଅ ।

(ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଜ୍ୟୋତି କ୍ରମେ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇଆସିଲା, ସହସା ଗାଢ ରକ୍ତ ମେଘଖଣ୍ଡମାନ ଭାସମାନ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କ୍ରମେ ରକ୍ତମେଘର ବର୍ଣ୍ଣ ପାଣ୍ଡୁର ହେବା ସଙ୍ଗେ କ୍ଷୀଣ ଶୁକ୍ଳଜ୍ୟୋତିରେ ମହେଶ୍ୱରଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ)

ଶିବ—ବତ୍ସଗଣ, ବ୍ରହ୍ମା ଓ ବିଷ୍ଣୁଙ୍କର ଲୀଳାଖେଳା ସରିଲା । ଗାଢରକ୍ତ ମେଘଖଣ୍ଡ ଦେଖିଲ, ତାହା ମୋର ଆର୍ଦ୍ର ନାଗାଜିନ, ରକ୍ତ ମିଶ୍ରିତ ପୀତ ମେଘ ଖଣ୍ଡମାନ ମୋର ବ୍ୟାଘ୍ରାମ୍ବର । ମୁଁ ଅସ୍ତଗାମୀ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ମୋର ନାମ ମହେଶ୍ୱର । ମୁଁ ସଂସାରର ନାଶକର୍ତ୍ତା ନୁହେଁ । ମୁଁ ଜଗତର ଦୁଃଖ ଓ ଚନ୍ତାରାଶି ସଂହରଣ କରି ଅଦୃଶ୍ୟ ହୁଏ ବୋଲି ମୁଁ ଦୁଃଖ ସଂହାରକାରୀ ଶଙ୍କର, ଶିବ । ମୁଁ ଦୁଃଖ ଜ୍ୱାଳାକୁ ହରଣ କରିନେଇ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ ଜୀବଗଣ ସୁଖରେ ନିଦ୍ରାଭିଭୂତ ହୋଇ ମାନସିକ ଓ ଶାରୀରିକ ଶକ୍ତି ବୃଦ୍ଧି କରନ୍ତି । ମୁଁ ଗୋଟାଏ ଜାତିର ବା ଗୋଟାଏ ବର୍ଣ୍ଣର ସ୍ତୁତି ବନ୍ଦନାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ, ଏହା ନୁହେଁ । ମୁଁ ସମସ୍ତଙ୍କର ପାପ ଓ ଦୁଃଖ ନାଶ କରେ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ଦିନ ବ୍ୟାପୀ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର କର୍ତ୍ତବ୍ୟା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିପାରେ, ମୋର ସଂହରଣ କାଳରେ ସେ ମହାସୁଖୀ । ସେହିପରି ଜୀବନବ୍ୟାପୀ କାର୍ଯ୍ୟର ତୁଳନା ଅନ୍ତିମ କାଳରେ ସୁଖଦାୟକ ଅଟେ । ବିଶ୍ୱ ଶକ୍ତିର ଆରାଧନା! କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ । ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ ।

ଇଶା ବାସ୍ୟମିଦଂ ସର୍ବଂ ଯତ୍‌କିଞ୍ଚଜଗତ୍ୟାଂ ଜଗତ୍ ।
ତେନ ତ୍ୟକ୍ତେନ ଭୁଞ୍ଜୀଥା ମାଗୃଧଃ କସ୍ୟସ୍ୱିଦ୍ଧନଂ ।।

ସମସ୍ତ ଅନ୍ଧକାରାଚ୍ଛନ୍ନ ଓ ନିସ୍ତବ୍ଧ ।
